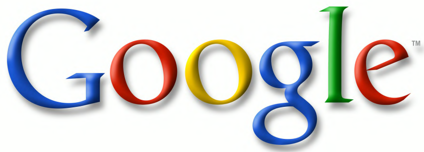

VE RI
TAS

1/II 120–

Rudi Betz

HRVATSKA POUČNA KNJIŽNICA

U KORIST

KLUBA „ĆIRILO-METODSKIH ZIDARA"

U ZAGREBU.

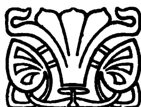

KNJIGA PRVA.

CHERUBIN ŠEGVIĆ:

PRVO PROGONSTVO EUGENA KVATERNIKA

1858.—1860.

U ZAGREBU

TISAK C. ALBRECHTA (MARAVIĆ I DEČAK)

1907.

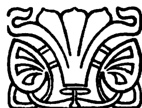
CHERUBIN ŠEGVIĆ.

PRVO PROGONSTVO EUGENA KVATERNIKA

GODINE 1858.—1860.

PRILOG ZA NAJNOVIJU HRVATSKU POVIJEST.

PO NJEGOVU DNEVNIKU.

U ZAGREBU
IZDANJE KNJIŽARE I PAPIRNICE U KORIST „KLUBA ĆIRILO-METODSKIH ZIDARA" (ŠIMUNIĆ I DRUG).
1907.

UVOD.

Primiče se trideset i šesta godina, što Eugen Kvaternik pade kod Rakovice, žrtva svojeg „poduzeća“, kojemu bješe posvetio sav svoj mukotrpni život. On pripada povijesti u svakom smislu ove riječi. Davno istrunuše njegove kosti u zemlji, a da mu se ne zna tačno ni za grob. Ustrijeljena baciše u grabu, zatrpaše zemljom, koja je danas obrasla trnjem i divljom dračom.

Ono pokoljenje, što je s njime odraslo i općilo, što ga je gledalo na ulici i u sabornici, što ga je vidjelo u hramu crkve i u hramu obitelji, danomice gine, ostavlja pozornicu ovoga svijeta novom naraštaju, da glumi stare uloge u novom odijelu. Svijet bo, kako reče Rohrbacher na koncu VIII. sveske svoje velike crkv. povijesti, nije drugo nego velika pozornica, na kojoj se javljaju ljudi duže ili kraće, da odigraju svoju ulogu. Tada ih smrt makne, da dadu mjesta drugima, kojim je porazdijelila iste uloge. Na toj pozornici života neko odigrava tužnu, tragičnu ulogu, a neko veselu i smiješnu.

Kad je pala zadnja gruda zemlje na lijes pokojnika, za mnoge i mnoge svršilo je za uvijek odjekivati ime na svijetu megju onima, koji su preostali na pozornici, ali ime mnogih čuva se dugo i dugo u srcu odanih potomaka, spominje se sa harnošću i dubokim

pietetom, jer su ostavili za sobom bogatu baštinu ljubavi, baštinu požrtvovnih djela za dobro i sreću svojih bliži, za bolju budućnost one grude, koju domovinom zovemo. Djela požrtvovnosti, izvedena samoprijegorom za sreću naroda, najbolje čuvaju uspomenu pokojnikâ.

A da slučajno stade blijediti uspomena na takova djela, uspomena na taj požrtvovan rad, onda u tome pametni ljudi vide očit trag veoma pogibeljne bolesti na tijelu naroda.

Danas s nehaja ili zlobe uspomena Eugena Kvaternika nije jasna, nije bistra, nije opredijeljena u srcu i pameti osobito mlagjega naraštaja. Njegov lik ne blista u hrvatskom narodu, jer oni, koji ga živa „norcem" nazivahu, uložiše sve svoje sile, da narod ne doznade, tko je bio i što je bio Eugen Kvaternik. Mržnja na toga pobornika hrvatske slobode ostala je živa i preko groba, nije mu dala mira ni u zemlji.

No uvjeren sam, da se je danas ta mržnja nešto stišala. Trideset i šest godina je dosta dugo razdoblje, a da svaka strast, koja ne prima novih poticala, pane, da se u sebi uduši. S toga danas je dužnost svakog otačbenika, svakog poštenog Hrvata doprinijeti svoju, a da se digne sa lika tako čestita muža svaka mrlja blata, što je mogla još ostati, od one velike množine, što su je na nj nabacivali.

Eugen Kvaternik leži bez groba, bez spomenika, bez križa! Kada čitatelj pročita ovaj njegov dnevnik, što obuhvaća samo prvo njegovo progonstvo, uvidjet će, kolika je i u tome nepravda učinjena takovu mužu!!

Imade veoma malo ljudi, koji znadu točno, što je bio za Hrvatsku Eugen Kvaternik. Poslije njegove tragične smrti veoma se je malo ili ništa o njemu pisalo. Jedan hrvatski pripovjedač ga je parodirao u nekoj pripovjesti!

Godine 1884. počeo je o njemu izlaziti podlistak

u zadarskom „Steklišu" pod naslovom: „Kvaternikova smrt", ako se ne varam iz pera prof. B. Poparića. No taj podlistak bi zaplijenjen. Akademska mladež u Beču izdala je još prije (god. 1880.) u svom Almanaku „Hrvatska" kratak životopis o pokojniku. Kasnije se je spominjalo njegovo ime, isticala se njegova djela po novinama i u saboru. No to spominjanje, ako nije tendencijozno iskrivljeno, bilo je nepotpuno. O njemu, o njegovim odnosima prama blagopok. dru. Anti Starčeviću vlada potpuna zbrka i neznanje. Mi ne ćemo ovdje iznositi sve, što se je krivo o Kvaterniku iznijelo budi u saboru, budi po novinama, da ne bi tko mislio na zlo. Reći ćemo samo bez uvrede, da klub stranke prava, koji je redigovao „djela dra. A. Starčevića", nije znao za odnos svoga vogje naprama Kvaterniku. U uvodu tim djelima piše: A. Starčević „na hrvatskom saboru upoznao se s Eugenom Kvaternikom". A oni su bili prije otvora sabora g. 1861. znanci i prijatelji. Kvaternik radeći g. 1860. u tugjini za slobodu Hrvatske, dopisuje sa Starčevićem, koga nazivlje pobratimom. Grehota, što ta korespondencija nije nam sačuvana! Mnoge točke kasnijeg rada A. Starčevića i Eug. Kvaternika bile bi nam jasnije i potpunije.

Htjelo se je u zadnje vrijeme stvoriti nekakov antagonizam izmegju A. Starčevića i Eugena Kvaternika. Ne treba ovdje spominjati ni svrhu isticanja toga antagonizma, ni njegovu netemeljitost. Iz ove knjige kao iz svega ostaloga rada E. Kvaternika jasno je jedno, da ga je Starčević ljubio i štovao, da ih je spojila zajednička ljubav prama nesretnoj Hrvatskoj.

Tko bude pisao povjest stranke prava, stranke bogate literaturom, radom i odlučnošću svojih članova, stranke, koja se može podičiti veoma velikim uspjesima na polju narodnoga osvješćenja, taj mora početi sa Starčevićem i Kvaternikom i prikazati čita-

telju vjernu sliku tih dvaju muževa. Jedno ih je spojilo i sprijateljilo: program politički: uspostavljenje starodrevne kraljevine Hrvatske. Taj svoj program crpahu iz povjesti, iz diplomatičkih spisa, iz svečanih ugovora; crpahu ga iz neotugjiva prava hrvatskoga naroda.

Raditi za to oživotvorenje držahu svojim držanstvom, to im bijaše svrha života. Pošto je tugjinac gazio ta prava Hrvatske, jedan i drugi gojahu neobuzdanu mržnju proti „hrpi bečkih ulagah i licomeracah".

U svemu drugome ta se dva muža potpuno razilaze. Razilaze se u karakteru. Kvaternik se podaje previše čuvstvovanju, odatle njegov pijetizam; sanja, a te svoje sne drži realnošću. Starčević je hladan, pozitivan, razum u njemu vlada nad svakim čuvstvom. Za to je i pesimista u prosugjivanju dogogjaja. Kvaternik misli oživotvoriti taj program ustankom i potporom vanjskih faktora. Za to on putuje i piše, radi, ugovara najprije u Rusiji, pa u Italiji, za tim u Franceskoj. Traži dodira sa Engleskom, najposlije sa Papom. Kad ga sve to izdadc, onda se vraća na dinastičko hrvatsku politiku od g. 1848. Starčević naprotiv je uvjeren, da nijedna buna ne može uspjeti, da su bune kovačnice okova za narode, da se iz vani ne smijemo nadati pomoći. Jedini način, da se oživotvori program, jest uvjeriti vladara, da je to njegova dužnost, koja niče iz njegova prava. On je legitimista, ismjehava Kvaternikove ponude hrvatske krune Čartoriskom i princu Napoleonu. Ako zakoniti vladar ne će, ili ne može, da taj program izvede, onda valja raditi oko toga, da se narod osvijesti i da osviješćen slomi sve zapreke, koje se stavljaju izmegju naroda i vladara.

Tko je imao pravo? Kvaternik ili Starčević? Pokazali su dogogjaji g. 1871. Nije trebalo te kušnje, kad je Poljska pružila toliko poučnih primjera?

Tko pomno pročita ovaj „dnevnik", uvidjeti će, kako je došlo do Rakovačke bune i kako je moralo doći, jer je Kvaternik snivao o ustanku. Kako se je Italija ustancima oslobodila, izazvav posredovanje Napoleona, i ujedinila se, tako je mislio da će i Hrvatska.

Iz ovoga „dnevnika" će čitatelj uvidjeti i Kvaternikov karakter, strogo religijozan. On je držeći se čvrsto načela o božjoj providnosti zabludio u fatalizam pod imenom predestinacije. Dugo se je to čuvstvo u njemu razvijalo, dok je do zablude došlo.

Prema svojem čistom vjerskom uzgoju i osvjedočenju sudio je sve u životu po načelima vjere. Iz toga osvjedočenja niče njegova ljubav prama otačbini. On ljubi Hrvatsku i za nju se pregara, jer tako Bog od nas zahtijeva. On je u tome pravi asketa, kao što je asketa i u svakom drugom radu života. Kada mu je birati između vjere i političkog uspjeha, on se drži vjere, jer zna, da to ne bi bio nikakov uspjeh uz cijenu prevjere. Njegovim osnovama u Rusiji najviše je smetala vjera, koje se nije htio odreći.

Vjersko čuvstvo ga je bodrilo i jačalo u najtežim prilikama života. Gladan je i žedan, bez pristojna odijela, uz mučenicu ženu, ali ne zdvaja: vjeruje u božju providnost. Ta vjera ga čini i ponosnim: ne će se poniziti, da primi ma čiju milostinju u najvećoj bijedi.

Neuspjeh s jedne strane a bijeda s druge više puta navaljuju na njega, hoće da ga sklone na praktičnije misli, da se pozabavi i sa materijalnom stranom života. Ispovijeda i on te svoje borbe i muke, te nam se čini, da je klonuo duhom, da je podlegao, ali on se opet diže osokoljen svježi i bodriji za novu borbu. Oskudnost njegova življenja vidi se iz jedne bilješke na prvoj stranici I. knjige njegova „dnevnika": „Jedno poglavlje moga života bit će upisano: dvadeset forintih! Žudije Kr." Kasnije je to sam izbrisao.

Naći će čitatelj u ovom „dnevniku“ amo i tamo štokod, što će mu se činiti da se ne slaže sa katonskim značajem, sa uzvišenom krepošću Kvaternika. Baš sam i to donio, da uvidimo potpuno čovjeka, da mu zavirimo u dušu, da se osvjedočimo, kako nije bio bez strasti, bez boli i ako se na te malenkosti njegove ne može protegnuti što piše Renal: „Dans les plus sublimes passions il se recontre encore quelque chose de vil, de speculativ, de trop terrestre en fin, comme de l'alliage dans l'or le plus pur“. (U najuzvišenijim težnjama nagje se nešto nisko, proračunano napokon previše zemno, kao troske u najčišćem zlatu).

Iz ove knjige crpsti će čitatelj mnogo pouke za svoj javni rad. Vidjeti će, što se je i kako se je radilo za hrvatsku slobodu otrag četrdeset i osam godina, da se stavi na tapet pred velike vlasti uz talijansko pitanje i pitanje Hrvatske.

Taj ogroman rad pao je na jednog samog čovjeka, na Kvaternika. On je imao informirati javno mnijenje Europe, on je preuzeo zadaću, da se dogovara i da pregovara sa državnicima Cavour-ova imena i renomeja.

Ako tomu čovjeku nije uspjelo sjediniti i osloboditi Hrvatsku, tri su uzroka:

1. On je bio sam. Kad ga je pitao princ Napoleon: Tko ste vi? U čije ime govorite? Tko je za vami? Kad k nami dodje Kossuth, mi znamo, da je on bio diktator Ugarske, ali tko ste vi? Kvaternik se nije imao na koga pozvati.

2. Hrvatska je u to doba mučala i trpjela jaram njemačkog apsolutizma, spremna da ga zamijeni sa magjarskim apsolutizmom.

3. On je bio intranzigentan. Za ljubav ma koje slobode nije htio žrtvovati ni pedlja hrvatske zemlje ni

Talijanu ni Nijemcu. Cavour je bio spreman, da poduzme korake, ali je zahtijevao Istru i Dalmaciju za Italiju.

Još bi se mogao nadodati i četvrti razlog, što je on naime bio prepošten, previše iskren, iskren do naivnosti. Nije znao — ne ću reći — lagati, ali ni hiniti, ni pretvarati se. A za politiku se znade, da tih „mana“ ne trpi.

*

„Dnevnik“ imade četiri sveske, gusto napisane. Dvije prve obuhvaćaju prvo progonstvo od god. 1858. do 1860., a dvije druge drugo od g. 1864.—1867. On je ovaj „dnevnik“ i pisao, da pruži daljim potomcima materijala za povjest borbe za hrvatsku slobodu, kako sam kaže. Mnogo je pisao svojim alfabetom. Sam ga je izumio veoma oštroumno, te se je htjelo napora, da mu nadjem ključ. Tim je alfabetom pisao one stvari, koje su mogle kompromitovati njega i njegove prijatelje. Danas je prestao razlog, da se sve to krije, jer svi ti ljudi leže u grobu.

Hvala veleuč. g. dru. Ivanu Ružiću, koji mi je dao ovaj dnevnik, da ga obradim, da ne ostane još dalje u tmini lik muža, koji je žrtvovao sve, osim poštenja, za slobodu otačbine.

Zagreb na Tripunj-dan 1907.

Cherubin Šegvić.

U Rusiju!

Što je išao tražiti Kvaternik u Rusiju?

Poslije nesretnog rata, što ga g. 1848. Hrvati navijestiše Magjarima, u kojem se odlikovao i Eug. Kvaternik, kupeći narod požeške krajine na oružje, jurišajuć sa Krndije-planine na Magjare, što stajahu na Vučinbrdu, sudjelujuć u zauzeću Osijeka, za tim radeć u banskom vijeću u Zagrebu, položi odvjetnički ispit u 25 godini.

God. 1851. namjesti se u Brodu na Kupi za advokata, i oženi se sretno sa Ružicom Homotarićevom iz Karlovca. Uz to gusta tama ropstva prikri cijelu Hrvatsku. „Tugjinci bijahu poplavili zemlju, skučivši je u teške okove birokracije. Slobodu su mirno u zametku gušili, a teško svakomu, tko je snivao a kamo li govorio o pravima Hrvatske". A Eugen nije mogao mučati. Govorio je svagdje narodu o njegovim pravima potlačenim, o ugovorima bezdušno pogaženim. A za njegovu riječ u doba špijunstva znali su dušmani, te hoće da ga učine neškodljivim. Upoznali su brzo njegovu slabu stranu, materijalnu oskudicu, te udri da ga unište s te strane. Počeli su nepravednim odmjerivanjem poreza, ali nisu uspjeli. Onda nije preostajalo nego lišiti ga izvora življenja, advokature. Dadoše naredbu, da svaki advokat mora ponovno polagati advokatske ispite

pod prijetnjom gubitka prava advokature. Tim putem je lako najpametnijega i najučenijega advokata uništiti. Eugen se prikaza na ispit, ali na njegovu nesreću s punom bradom, a to je za ispitače bila provokacija i baciše ga na ispitu! Kad se je htio prikazati drugi put na ispit, oboli na očima. Na 19. siječnja 1857. piše u svom „dnevniku": „Prvi korak, poduzet za sredstvo moje bolje budućnosti, sretno ispao za rukom dignuvši liječničku svjedodžbu o bolesti očiju u svrhu oslobogjenja advokat. ispita. Qui habet tempus, habet vitam". Na 21. siječnja: „Podnio banskom stolu moju molbenicu radi nedošašća k ispitu za 26. o. mj. i radi oslobogjenja istoga ispita i premještenja u Rijeku. Pomoz Bog! drugi korak k nakani od 19. ovoga".

Na 22. piše: „Od danas do 28. o. mj. do podne pakleni dani radi na 27. spadše mjenice od 200 for.". Kako je siromašan bio taj advokat! Nije imao da plati 200 for.

Na 18. ožujka piše: „Opet jedan novi nesretni dan nove tek. godine. Danas primih dekret definitivnog zabranjenja odvjetovanja i to — horrendum dictu — uslijed moje molbenice, podnešene na 21. siječnja banskomu stolu za produljenje ispitnog termina radi bolesti očiju. Bože, ne bi li i ta nesreća bila k putu sreće moje namjeravane! Isti taj dan imadoh i nevolju veliku u kući radi nužnih novaca. Dinarić mi uskrati pomoć od 10 for. Pomogo ga Bog!"

Na 19. ožujka iste godine 1857. piše: „Danas, na dan sv. Josipa, poslije podne bio sam u crkvi riječkih opatica, te mišlju na nesreću jučerašnjeg dana molio se Bogu. Gdje budem na godinu u to doba? Što i kako će mi biti? Dao Bog sreću meni i supruzi mi!"

Što će sada započeti taj čovjek bez sredstava, bez zanimanja sa još jednim bićem uza se? Ljubav za otačbinom učinila ga je prosjakom, ali on joj ne će te lju-

bavi otkazati, jer otačbina nije kriva, što bezdušni tugjinci gnjave njezinu najbolju djecu.

Ogleda se malo na okolo, što će početi, da uzmogne živjeti i za Hrvatsku raditi. U domovini mu nije bilo opstanka, valja ju svakako ostaviti, valja tražiti drugih uspješnijih puteva do konačnog cilja. Rat g. 1848. nije pomogao, zgnječio je pobjegjene i pobjeditelje. Švaba je platio Hrvatima plaćom zmije. Hrvati valja da traže drugdje saveznika i prijatelja, a gdje, ako ne u bratske slavenske Rusije?

Za to je sada bila najbolja prigoda.

Poslije krimskoga rata Rusija je režila na nezahvalnu Austriju, koja se stavila na stranu zapadnih vlasti proti svojoj spasiteljici iz g. 1848. Rat svrši sa pariškim mirom (18.6.), a Austrija se osjeti osamljenom. Svak je na nju gledao kivnim okom. Franceska se stala miriti sa Rusijom, da izvede ono, što je Napoleon III. navieštao svojom nazdravicom od 12. travnja 1856., kad je pogostio diplomate za sretno uspostavljenje sloge izmegju vladara. „Dao Bog, bila trajna! reče tada. I biti će, ako se bude uvijek osnivala na pravu i pravičnosti, i na pravim i zakonitim interesima narodâ". Ta je nazdravica smela osobito austrijskoga poslanika Buol-a, jer Austrija još ne zna, što su to interesi narodâ. Napoleon će je poučiti!

Kvaternik je bio svijestan svoga znanja, svojih sposobnosti, te odluči dati se u diplomatičku službu Rusije, da na tom polju uzmogne raditi za Hrvatsku U to ime proda sve, što je imao, preda odvjetničku pisarnu prijatelju odvjetniku Thierry-u na Rijeci, tako skuca 5' 0 for. i izljubivši se sa ženom, koju preporuči njezinu bratu u Karlovcu, krene na 4. ijećnja 1858. usred krute zime na put u Rusiju.

U Rusiji ne pozna nikoga, s toga se prije svrati u Prag, gdje obigje nekoliko znanaca, da dobije prepo-

ručnih pisama, za tim se zaustavi i u Varšavi u istu svrhu. I u jednom i u drugom slovjenskom prijestolnom gradu bio je lijepo primljen. Dobi nekoliko pisama veoma odličnih muževa za ruske odličnjake.

Put u Petrograd.

Sa svojim preporučnim pismima, študentskom prtljažicom krene kolima dne 26. siječna iz Varšave put Petrograda. Sa tim danom njegov „dnevnik" počinje bilježiti sve boli ovog uprav križnog puta, koji ga je nužno doveo do rakovičke kalvarije.

„Danas u $9^1/_2$ sati u jutro krenuh u priličnom zdravlju iz Varšave u St. Petersbourg, k ovoj Meki budućnosti i nada mojih. Bože daj sretan put i sretan uspjeh momu poduzeću, na koje se već dugo spremah... Po Poljskoj putujući sve me na milu moju domovinu sjećaše: telegraf, kupovi batude na cesti, šterne na zajimač kao kod nas: kuće, birtije i t. d. Bi reć kao da smo glede običaja jedan isti narod".

Putujući misao mu se vraća u otačbinu. „Misleći uvijek na moju milu Ružicu, s kojom se svaki trenutak u duhu zabavljah, letim sve to dalje od svega, što mi je milo i drago u neizvjesnu budućnost."

Treći dan stigne u Kovno prešav preko smrznuta Nijemena. U Kovnu se zaustaviše putna kola 4 sata. „U Kovnu posjetih katoličku crkvu. Nu i tu nagjoh sve mnogo različnije nego u nas. Čim dalje tim sve tugjije za mene siromaha!" Ako prispodobim dogogjaje ovih triju dana u raznim godinam, vidi se, da sam ovaj dan siromah mnogo patio! Ali Bog sa mnom, tko proti meni?!"

Četvrti dan predje Dünu takogjer smrznutu. „Dünnburg je tvrdjava te zadnje mjesto, gdje smiju Čifuti u Rusiji obitavati." Tu zamijeniše kola saonicama.

Šestog dana se je vozio iz Luga preko Gačina, gdje objedova, i prispije u 11 sati u večer u Petrograd. Odsjede kod samoga konduktera. Bilješku toga dana završuje sa „laka noć bila meni i miloj mojoj supruzi, koja onaj trenutak nije mislila, da je njezin Eugen prispio u ovaj grad Slava i hvala dobromu Bogu“!

I. Mjesec u Petrogradu. Veljača 1858.

Obijanje pragova za namještenje.

Sada počinju teške muke obijajuć pragove raznih ruskih ličnosti sa preporučnim pismima. Sa relativno malom svoticom u džepu prva dva dana uze izvoščika, da ga vozi k dotičnim adresatima. No na sreću se sjeti, da to preskupo stoji te odluči ne voziti se, dok bude u Petrogradu. „I pametno učinih, nadodaje u jednoj bilješci dne 28. lipnja i dobri Bog dobro to uredi, inače glad bi me brzo bio otjerao iz Petrograda.“

Prvi posjet bi odregjen profesoru Sreznjevskomu i to na 4. veljače, ali bi upućen na slijedeću subotu. Sutra dan uredivši konačno putne listove otide k profesoru Dubrovskomu, „koji me, piše dnevnik, pročitavši pisma gosp. Kuharskoga ljubezno primi, obeća mi preporučit me g. grofu Bludovu, te poslije duljeg razgovaranja kaza mi, da se svakog ponedeljka i srijede nalazi kod kuće od 11—12 sati.“ Na ovo je dne 28. lipnja iste god. nadodao bilješku: „Moj Bože! Prva ova vizita, na koju u Hrvatskoj nikad ne sanjah i ne mišljah, po tajnom putu providnosti božje ne samo da jest uzrok sadanjem sretnom mome položaju, no bez dvojbe u posljedicah svojih imat će odvažan upliv da i najveći za cijeli život moj. Oh pak da nije dobroga Boga“!

Na 6. veljače 1858. u subotu piše: „Danas, kako mi bi rečeno, bijah učiniti posjet g. prof. Sreznjev-

skomu sa pismi i billeti. U njemu upoznah ljubljena čovjeka, što se smatram za sretna, da slučajno samimi dobrimi ljudmi posla imadem. Razložio sam mu uzrok moga došašća u Petrograd i k njemu; obećao mi, da će mi u svakoj prigodi i u svačemu na ruku ići; obeća mi, da će grofu Bludovu za mene govoriti, kad se prvi put s njim sastane, što će valjda biti tečajem dojduće sedmice. Malo po malo dolazaše više gostiju. Upoznah se pobliže s gosp. Vladimirom Ivanovićem Lamanskim, vrijednim mladim čovjekom, Rusom poprieko, koji me pozva k sebi za drugi dan k objedu. Nu ja ga ne razumijeh, te će se vidjeti rezultat sutra (jer to kasnije pišem). Ostadoh pri čaju kod Sreznjevskoga, upoznah mu ljubeznu gospogju, i nakon odulje zabave u ugodnu društvu, nakon što mi domaćina obeća, da će nastojati, da me smjesti na kvartir u koju rusku kuću, otidoh vozeći se sa Lamanskiem kući."

Sutra dan otide u posjete k Lamanskomu, koji je stanovao u zgradi financijalnoga ministarstva. Tu mu upozna majku i braću i dozna, da ga se čeka na objed, ali on ne pripravljen se izvinu.

Na 10. veljače posjeti savjetnika Aleksandrovića. Zanimiv je taj prvi posjet. Piše u svom „dnevniku", kako je tražio nekoliko sati stan toga gospodina namjerom da vidi stan i da ga tek sutra posjeti. Napokon nagje stan pomoću nekog gospodina. „Idem u kvartir gore, pozvonim, prispije jedan čovjek, ja mišljah da je bedinter, pita, šta ću? A ja: „Kada bih mogao sutra najpriličnije govoriti sa g. Aleksandrovićem." To sam pitao ruski. Taj čovjek mene malo grubijanski zapita njemački: „Was wollen Sie? Was? valjda me razumio nije, a ja kažem, što želim. Na to taj kaže: Ich bin Aleks. Sada moju smetnju! Niti sam za vizitu obučen, niti imadem pri sebi list dra. Dvorn."

„On poslije moje svestrane excuse odvede me

u sobu, sjednemo, te ja stanem razgovarati, sve kazivati o sebi, o nakani svojoj. Bog mi je proti mojoj navadi otvorio usta. Pošto bi mi Aleksandrović razne poteškoće s prvice stavljao, sve me većma obljubi. Bio sam četiri sata kod njega. Pridrži me na čaju sa mnom o mojoj budućnosti planirajuć. Na H u b e a me uputi. Riječju: audijencija bedasto začela, ali, hvala dobrom Bogu, sretno dovršila. Obeća mi govoriti sa Hubeom i toplo me preporučiti. U ljubeznoj sklonosti odprati me do vratiju, naloživši mi, da dojdem kada hoću k njemu."

Na 11. veljače otide k preuzviš. H u b e-u. „Žalostan, piše, što ne mogah pristup dobiti taj dan, ponesav sobom knjigu danu mi od g. prof. M a c i j e v s k o g za Hubea, da ju ne moram opet sobom nositi, dadem službeniku knjigu sa pismom Macijev. da ju izruči H u b e u. To djelovaše! Uslijed toga dobijem pristup isti dan. Mila bijaše Hube-u knjiga, milo pismo, a kroz to i donositelj. Koliko sam sretan sa tako dobrimi ljudmi imati posla! U osobi gosp. Hubea najdem najmilijeg čovjeka. Izručim mu preporučno pismo; b i l l e t gosp. H a n k e a, kojeg malne se bojah pokazati A taj mi pribavi potpunu sklonost g. Hubea, jer pročitav ga izusti mi ove riječi: S i e s i n d e i n w a h r e r F u n d f ü r m i c h. Mišljaše na ugarsko-austrijsko pravozvanje. Koliko za mene ohrabrenje! Izjasnim u kratko uzrok moga došašća. Najkrasniju mi nadu stavi u izgled. Kaza mi da će Bludovu govoriti za mene isti dan, ako bude možno, jer Bludov taj dan sa carem radi. Odredi mi da drugi dan opet dojdem u 11 sati, da čujem rezultat. Ostavio sam kod njega za probu originalne svoje dokumente, te preporučivši se njegovoj visokoj zaštiti ljubezno od njega otpraćen kroz dvije sobe, odem."

„Naučio sam se kroz današnji dan, da više puta zadnji sluga zasijeca u sudbinu ljudsku koliko i najveći gospodin. Dakle nije ga treba zaboraviti.

„Naučio sam se i to, da ne imade slučaja, već Svemogući premudro sve kao kakvi lanac prepliće k postignuću njegovih odluka!"

Na večer toga istoga dana otide k savjetniku Aleksandroviću, da mu ponese pismo dra. Dvor. i da mu javi uspjeh posjeta u Hubea.

Sutra dan, 12. veljače, priredi se otići grofu Bludovu. Ali prije, po dogovoru, otide k Hubeu da čuje, je li pripravio Bludova za taj posjet. No „Hube niti s grofom Bludovom niti s kćerju njegovom nije mogao jučer govorit: te radi fašinskih zadnjih dana, koji sav petrogradski svijet zanimaju, imat ću odložit vizitu za koji dan. Nakon što me pozove na čaj za sutra u 7 sati, razgovarajuć se nešto o našem arhivu, ostavih dobrog tog gospodina, koji se sa mnom rukova i do predsobe sprovede."

Na 13. veljače: „Na večer bijah kod preuzvišenog Hubea na čaju. Razgovarasmo mnogo i mnogo, megju govorom mi navede, da je s Bludovom govorio o meni, nu da glede službe u izvanjskom ministarstvu bude slabo išlo. Ja sam ga pokušao protivno uvjeriti. U ostalom mi kaza, da će još opširnije govoriti s grofom, česa radi naloži mi da tečajem dojduće nedjelje dojdem opet k njemu, da saznadem, što šta o opredjeljenju vizite."

Ovdje počinje razočaranje idealnog sanjara. Kosnuo se je časom, pa zaključuje bilješku ovog dana :

„Ova vizita učini me malo turobnim, te mi bude nauk, da prije treba preskočiti jamu, pa tada viknuti hop!" — „Govorio mi je takogjer Hube, da bi se valjda mogla VIII. klasa za mene isposlovati, ako bi ostao u Petrogradu". Ovo je melem nade!! varave nade.

Na 16. veljače: „Bijeh posjetiti po drugi put g prof. Sreznjevskoga. On mi kaza, da nije imao prigode govoriti jošte sa grofom Bludovom. Zamolih ga da to

učini, jer preporuka toli slavna muža može mi samo koristiti Ostavih mu da čita Vaslikovu brošuru o Crnojgori Poslije razgovora ostavih ga Obeća mi da će u petak kod zasiedanja akademije govoriti sa Bludovom."

17. veljače: „Mnijah danas za shodno poći do Hubea da nešto saznadem, eda li budem mogao učiniti posjet kod grofa Bludova. Običnom ljubezljivošću me primi, dajući mi na znanje, da za ovaj tjedan, budući se Rusi pripravljaju k ispovjedi, niti primaju posjete niti ih prave. Toga radi da se do buduće nedjelje strpim. Tom prigodom ga zamolih, da za iskazati mu ma samo i kako malu zahvalnost za dobročinstvo i trud, što sa mnom imade, da mi, velim, dozvoli, da za njega prevedem krasno djelo dr. Paulera: enciklopediju državnih i pravnih znanosti. Taj moj predlog primi sa zahvalnošću moleći me, da mu sastavim samo što se tiče posebnih ugarskih odnošaja i prava crkovnog izvadak. Tom prigodom pokloni mi svoje djelo: Antiquissime constitutiones synodales Gneznenses na ugodnu uspomenu. Napokon pokaza mi svoja djela i važnu knjižnicu, pozva me jedan put za uvijek, da dogjem, kad hoću, k njemu na čaj. Doista krasna poziva! Valjda moja misao o prevodu nije bila najlošija!"

„Isti dan posjetih po drugi put prof. Dubrovskoga, koji mi takodjer obeća u petak govoriti o meni sa grof. Bludovom. Kaza mi da Sreznjevskomu ne treba mnogo vjerovati... Tako opažam, da imade svagdje megjusobnih neprijateljstva, a treći bi se megj takovim imao smijati! Dobri je Bog tako htjeo, da mi je Hube pokazao Paulerovu knjigu. Bog zna u kakovu to savezu stoji sa mojom budućnosti?"

20. veljače: „Danas bijah opet kod preuzv. Hubea u posjetu. Megju ostalim kaza mi, da je opet sa grofom Bludovom o meni govorio, da ću po svoj prilici u doj-

duću srijedu dobiti audijenciju, ali mi naloži, da se u ponediljak svratim, da konačno štogod doznadem."

22. veljače: „Danas na večer bijah polag naloga opet kod preuzviš. Hubea. Dakle moja vizita kod grofa Bludova jest napokon stalno ustanovljena na srijedu 24. veljače, a tada što Bog dobri dade i sreća junačka. Mal ne mjesec dana sam u Petrogradu, a tekar postignuh audijenciju, a koliko će vremena proći do konačnog postignuća svrhe, to samo dobri Bog znade. Samo daj Bože sreću i blagoslov!"

24. veljače: Audijencija kod grofa Bludova. „Danas dakle bijaše odvažan dan za moju budućnost! Noćas na dan sv. Matije snivah o mom pokojnom pobratimu Matiji Čopu i o miloj mojoj Ružici. Zar ne bi to bili znakovi sretna uspjeha? — U 12 sati odvezem se grofu Bludovu. Budem prijavljen i odmah pripušten. Grof je prijatan čovjek. Kaza mi, da me je i profesor Dubrovsky takogjer njemu preporučio. Izručim mu preporučno pismo Hankea sa billetom na kćer groficu, za koju mi kaže, da je indisposée. Tečajem kratka razgovora napomene mi, da imade peu d' esperance da ću moći reussirati. Govoraše mi, da će govoriti generalu Kovalevskomu za mene, da dobijem audienciju. Ostavih mu billet na potrebovanje; preporučih mu se u pokroviteljstvo i odem. Kakovo bijaše držanje moje, kakve će za mene posljedice imati važni ovaj dan, to samo Bog znade. Ja sam sobom i u sebi ne bijah zadovoljan niti sa načinom svoje predstave, niti sa rezultatom vizite."

„Posjetih odmah za tim i Lamanskoga. Za moju još veću smetnju, tečajem razgovora kaza mi, da je Bludov preporučivao već nekoga generalu Kovalevskomu, nu bezuspješno! Tak i to bijaše još nužno znati!"

„No u duši mojoj ustanovih uprijeti se sam na sebe, puklo kud puklo sa planom izradbe djela za Gorčakova! Vederemo!"

25. veljače. „Dakle za ružnim vremenom lijepo, za žalošću mora slijediti radost. Tako i sa mnom biva. Život moj priliči uzburkanom moru, sad je talas visok kao kakov grad, sada se izgubi u pučini mora. Jučer pun melanholije, a danas pun radosti. Evo kako i zašto. Idući po dogovoru u 1 sat k Lamanskomu, da pogjem u biblioteku carsku sa Hankeovim pismom, susretem na putu vrijednog gospodina savjetnika Aleksandrovića, koji opazivši me nagovori me: Sie vernachlässigen mich ganz. Nu ja se u hitnji po mogućnosti ispričam i kažem mu, da sam tekar jučer dobio audijenciju kod grofa Bludova sa prilično dvojbenim rezultatom. No Aleksandrović samo se smijaše, dok mi na posljetku ne kaza: „Ich gratulire Ihnen, es ist wegen Ihnen schon alles in Ordnung.“ Ne htjedoh ga opširnije pitati, kako „in Ordnung.“? Nu obećah, da ću ga u subotu posjetiti, nebi li tada što opširnije saznao. Bog dao! Pita me, jesam li kod grofice bio i odgovorivši mu, da nisam imao čast, odvrati mi, da ću jur i to postignuti. Za Bludove riječi peu d' esperence kaza mi, da je i tim već mnogo kazao i tad je sigurno.“

„I Lamanski mi kaza ugodnu političku vijest o padu ministarstva Palmerston.“

„Taj dan pisah i miloj supruzi mojoj javljajuć joj svanuće naše sreće. U to ime Bog pomozi!“

27 veljače. „Tečajem dana dobijem pozivno pismo od Dubrovskog za večer 8 sati, da me upozna sa akademikom Kunikom. Odlučio sam obavivši posao (djelo za Hubea), posjetiti Aleksandrovića, za tim Hubea sa djelom i da ga izvijestim o posjetu kod Bludova, napokon u rečeno doba k Dubrovskomu. Idući k Aleksandroviću susretnem ga te vrativši se š njime razgovarasmo o mojoj sudbini, nešto o politici, o padu Palmerstona i t. d. Opomenu me na strpljivost na putu mojih poduzeća. Oprostim se s njim. Hubea ne nagjoh kod kuće.“

„Pod večer bijah kod Dubrovskoga. Cijelu uru se razgovarah s njime o mojoj sudbini. Zahvalih mu, što bješe tako dobar preporučit me Bludovu. Kaza mi, da mu je dvaputa za mene govorio, jedan put bivši kod njega na objedu. U 9 sati dogje Kunik, akademiker. Čovjek izobražen i pun duha. Razgovarasmo o raznim predmetima, napokon o mojoj budućnosti. Razni su predlozi učinjeni; učinjen je i predlog o ispitu: napokon bi ustanovljeno, da bih mogao postati dragomanom. Kunik će me predstaviti ili bolje preporučiti Norovu. Pozove me k sebi i kaza adresu. Pismo čaj i tako ugodno sprovedosmo večer."

1. ožujka. „Danas na večer htjedoh učiniti posjet Hubeu, da ga izvijestim o audijenciji kod Bludova. No, jer je bio kod večere, ne htjedoh ga iščekivati: odložih za drugi dan. Došavši doma nagjem obznanjenje od ureda pošte, da imadem preporučeno pismo. Pomislim na moju milu Milkicu, da piše to ona. Tu imadoh dvostruku radost: što dobih pismo od nje, i što sam siguran da je moje prvo pismo, prosto pisano, u istinu dobila. Teško ću izgledati sutradišnji dan."

2. ožujka. „Danas opet jedan mio i žalostan dan za mene: mio, što primih pismo od premile moje supruge, žalostan što iz tog pisma saznadoh za tužno njezino stanje. Daj Bože da se nesretnom tom stanju već jednom učini konac. Ufanjem i pouzdanjem u Boga 3. svibnja tek. god. krenut će moja Milka na put k meni, da se već onda nikad ne rastanemo. Vidit će ta mila duša, kolikom brižljivošću i njegovanjem ću je ljubiti, onom ljubavi, kojom ju ni prvi dan našega braka nisam ljubio. A i zaslužuje ta moja mučenica, da bude ljubljena angjeoskom ljubavi. Mnogo bo pretrpi sirota radi mene. Bog nek nam dade bolju i sretniju budućnost."

„Iz lista doznadoh o namjeri magarca Pollačeka, te da je plaćen od Milkice Raduje me i to,

što će moja Milkica dobiti za koji dan moje drugo pismo, pismo toli nužno joj za obodrenje i lakše podnošenje sadanjega njezina stanja."

3. ožujka. „Danas u jutro bijah posjetit akademika Kunika. Š njim mnogo razgovarah imenito i o mojoj budućnosti. Rek bi da idea o položenju ispita sve se bolje razvija. Poslije podne posjetih i Aleksandrovića, koji me običajno lijepo primi. Pismo čaj, te on izrazi želju, da bi bilo željeti, da ja ostanem u Petrogradu gledeć na moje sposobnosti. Meni je sve jedno, što sa mnom sudbina odluči. — Napokon u večer toga dana posjetih i Hubea, koji mi se zahvali na magjarskom djelu, obeća mi opet govoriti Bludovu radi mene. Izvijestih ga o audienciji i t. d. Mislim, da je danas nešto hladniji bio napram meni; moguće i radi premnogih posala. Ranije ga ostavih. — Na večer bile su po svemu Petrogradu lampice po zemlji postavljene."

II. Mjesec.

Borbe i poteškoće rastu.

4. ožujka. „Danas je dakle mjesec dana, što sam ovdje u Petrogradu, a o mojoj budućoj sudbini ništa izvjesna nit neizvjesna ne znadem. Valja imati poštenu porciju strpljivosti, da čovjek duhom ne klone. Daj Bože danas mjesec dana da mogu sretnije pisati! Platih kvartir sa 7 rubalja srebra."

6. ožujka. „Bijah kod Sreznjevskoga. Da kako! bijaše govor o mojoj sudbini i budućnosti. Teškoće, te teškoće! Nepovjerenje oda sviju strana, bez da bi se prigoda dala to nepovjerenje uništiti i oprovrgnuti! Naprama Slavjanima nepovjerenje neiskorjenivo, a izdajice Grci oda sviju strana maste bradu na ubitak ruske države i naroda!

Kaza mi, što je o meni mislio; bijaše u cenzure jedna magjarska knjiga, pjesmarica, mogao sam bio što zaslužiti, ali ne znadijaše za mene. Ostavih mu za budući slučaj moju adresu. Malo se uhva u uspjeh u konsularnoj struci."

Za slijedeća 4 dana nema bilježaka u dnevniku, jer je po cio dan bivao kod kuće radeći na djelu za Hubea. Svršivši to djelo odnesem mu ga.

13. ožujka. „Danas u 11½ pr. p. posjetih preuzv. H u b e a. Još me tako ljubezno nije primio, kako danas. Izručih mu radnju, dovršivši pravo ugarsko. Zahvali mi na trudu. Za austrijsko mi reče, da ga ne interesira. U kratko mi nešto kaza, pa me upita, kako moje stvari stoje, a ja mu odvratih; kako prvi dan, t. j. nikako, i valjda što je preuzv. gr. B l u d o v u množini državnih posala svojih i zaboravio na mene. Tad mi reče, da on radi otpremanja supruge u inozemstvo i opterećen obiteljskim poslovima nije mogao sa Bl. govoriti i posjetiti ga. No da će danas na večer ići k njemu, gdje će po svoj prilici biti general Kovalevski. Tu će opet o meni povesti riječ i preporučiti me. Pozva me da dogjem po večeri k njemu. Dade mi da čitam novo djelo I d e D ü r i n g s f e l d: „Aus Dalmatien." Razgovarasmo o njemu i o poslovima njegovim. Pokaza mi knjige, s kojim se zabavlja; htjede mi još jednu dati, nu ja se preporučih za nju, kad pročitam onu, što mi dade. Te da mu ne dosadim, oprostim se s dobrim ovim gospodinom, koji me do predsobe sprovede i rukovah se s njim."

„Odem u osobitoj radosti od njega najviše s toga, što neugodnost audijencije od 3. marča bijaše kroz ovu dignuta. Za radošću neradost! Na večer posjetih S r e z n j e v s k o g a. Kaza mi, da je bio kod B l u d o v a na objedu. Grofici o meni iskazivao, što misli, i za ponašanje K o s t i ć a ili K r i s t i ć a Srbina. Malo nade ili ništa kod konsulatâ. Kako imam tumačiti na-

mjeru o Bosni, Hercegovini, Hrvatskoj i meni sub rosa kazanu? — Bože sav život jest jedna zagonetka! Radi se o tom, da dobijem subsistenciju. Ustanovljeno, da bih mogao postati prevoditeljem, pisati članke u Magjarsku i Hrvatsku iz Rusije.

„Upoznam se tu večer s jednim Rusom iz Kitajske granice. Bože! ja od mora Jadranskoga, a on iz Chineške granice! — Pod večer dodje stari Hilferding. Govorio je š njim o meni i mojoj želji. Kaza mu, da nema nade! Tako dan veselo započet ljutošću i nezadovoljstvom dovrši. Takov je sav život čovječji. Moji plani u duši mojoj..."

14. ožnjka. Bilježi danas nekakav požar u blizini: izgorješe 4 drvene kuće.

15. ožujka. „San noći med 14. i 15. ožujka. Bi reć da sva moja nakana bijaše ovu noć riješena. Premda bijaše vatra sinoć, niti mislih na sebe, ipak po dva puta, dakle pretrgnuto, snivah o mojem opredjeljenju. Bio sam kod Hubea. On mi pokaza nekakvu vizit-kartu, te govoraše da on vidi, da mu je Bludov dužan jednu vizitu, ali da on ipak ide k njemu. Kaza mi da ću imati 800 for. plaće. Buduć da to ne bi bilo dosta, još nešto gori; no koliko se sjećam reče mi, da dogjem k njemu sutra na večer. Još sam jedno uglasto pismo primio, na kojem se sjećam, da je bilo naročito pritisnuto „Petersburg". Dakle pismo i još ina, na koja se ne sjećam više. — Zbudim se. Prema jutru opet zaspim. Snivam da sam s Bludovom i da mi kaziva nešto o meni. Što? Ne znam više. Nu na koliko se sjećam, povoljno za mene."

„Ja sam naročito ovaj san zabilježio, da motrim, hoće li ima ti kakove posljedice, tako bijaše jasan; ne bude li, tad nijednomu snu više ne vjerujem. Vederemo!"

Čovjek u očajnosti i sanja se hvata! Ova bilješka u dnevniku pokazuje očajno stanje prognanikovo. Čeznuo

je za ma kojim namještenjem, a od nikud izgleda! Kolik duševni nemir!

16. ožujka. „Bože moj! Tko pozna putove volje i odluka tvojih. Jučer jošte dvojih o posljednjem snu, te ga samo kao kakav curiosum opisah, nu danas jedna mala čest, ali važna, ovog sna već je ispunjena. To je i uzrok; što prije nego opišem rezultat jučerašnjeg sna, hoću ocrtati san od 15.—16. što ne bi bio učinio, da se jedan dio jučerašnjeg neispuni; jer toga radi i opisah ga na posebnoj cedulji. Evo što snivah odmah drugu noć za prvom.

„Da sam bio sa Hubeom na šetnji ili putovanju nekakovu, na koliko se sjećam; a da smo govorili o meni dobro se sjećam, a osobito ovo: k njemu dogje u kvartir jedan strani gospodin, s njim je dugo nešto čitao, a ja, ne htijući ga svojim prisućem uznemirivati, preporučim se. On me primi za ruku i stisne, kao što običavamo činiti, kad koga trećega pozorno slušamo, kad čita ili govori, a onoga, koji nas megjutim ostaviti hoće, stisnemo tako za ruku, da mu damo znak, neka ostane i počeka, jer mu imamo još nešto kazati ili dati. Ja taj tisak ruke nikada ne ću zaboraviti, a po tom mi reče njemački, da se postrpim malo, da mi imade nešto pokazati ili dati i pridoda sa osobitim akcentuiranim glasom, da nešto dobra za mene. Tad ustane, otide k svomu pultu, otvori ga i izvadi nekakov čudnovati billet, koji s jedne strane bijaše cifrasto napisan, a s druge strane nekakovim cvijećem kao ispikan i izmaljan. Izruči mi taj billet, kažući — na koliko se tamno sjećam — da je to kao nekakovi dekret za mene. S tim dekretom ja odem . . . Isto jutro nadalje snivah, da sam bio s mojom milom Ružicom, i njoj naročito kazao, da nisam njoj badava pisao devizu u posljednjem pismu: „Dosta bješe nevolje itd.“ kao da je moja stvar gotova. Ako se ovaj san megjusobno i sa onim juče-

rašnjim izvodi i prispodobi, bi reć kao da je objavljenje božje. Evo što se tiče ispunjenja jučerašnjeg sna:

„Danas megju 11. i 12. sat. pr. p. nekoliko minuta, nakon što sam napisao privitu cedulju, pozvoni na vratih i unigje gradski listonoša, izruči mi pismo gosp. prof. D u b r o v s k o g a, u kojem me za sutra k sebi zove, želeći se sa mnom podivaniti. Bože moj! ako se ovaj slučaj s jučerašnjim snom o listu iz Petersburga prispodobi, ako uzmem u obzir, da je Dubrovski kroz P. u sav moj plan budućnosti upleten, što da mislim o ovom snu i njegovim posljedicama glede i ostalih tačaka? Opet kažem: vederemo!“

17. ožujka. „Danas imadoh dakle razriješiti čvor sna dviju posljednjih večeri. Pozvan k Dubrovskomu, htjedoh tom prigodom posjetiti i Hubea. O pol 8 sati na večer dojdem tamo. Nekoliko časova prije mene, Hube dojde kući od Bludova. Krasno me je primio, te se nešto sna ispuni, nu za mene najvažnije nije. Zbilja mi je kazao u snu vidjene nekakove b i l l e t e. To bijahu grbovi starih poljskih obitelji, što je uzeo van iz svoga književnoga ormara. Bijah kod njega više od dva sata, tako da sa svim na Dubrovskoga zaboravih skoro. Tako dugo još nisam bio u njega; zadržao me je na čaju; kazivao i tumačio statut poljski, te se napokon razgovarasmo o stanju sadanje Rusije i njezine budućnosti. Po čaju se oprostim. Sprovede me do u predsobu. Dok sam se tu oblačio, reče mi, da nije imao prigode sa Bludovom divaniti. Dva puta ga tražio, ali mi reče: Tražit ću ga opet ovih dana, te mu govoriti za vas. Bog uzdrži tog dobrog gospodina u zdravlju i životu dugo vremena!“

Kako je naš Kvaternik naivan! Zna da je Hube te večeri došao od Bludova, a ipak mu vjeruje, da ga nije našao! —

„Dogjem na ulicu, vidim da je već 10 sati? Kuda

ću? Mislim: ako je Kunik u Dubrovskoga, kako mi piše, naći ću ih još zajedno. Leti ja tamo, najviše da čujem, što je glede mene. Dojdem ja tamo, on već u negligè-u. Ispričam mu se, toliko, da ga pozdravim. Pita me, za mene. Ja kažem: Onako kako prvi dan: ništa te ništa. Sad mi stane kazivati, da je od Bludova mogao razumjeti, da radi vjerozakona teško će bit moje upotrebljenje. Meni već dodijavaju ta nezrela primjećivanja od strane upravo nezrelih Rusa. On mi za tim stane govoriti o Moskvi, da bih tamo mogao dobiti službu i t. d. Nu ja mu na to prekinem riječ te kažem: da počitujem Moskvu, nu da ja tamo za ništa ne idem, tad volim ostaviti Rusiju. Sto godina natrag živjeti ne ću. No on na tu moju kategoričku izreku stane govoriti, da se bude već za mene učinilo sve. P. m. v.! pomislim si. Pute božje tko pozna? Ja odem. Pokušat ću još cum indice mojih „Misli". Ne pogje li to za rukom, imam sukno i škare. Dakle glede moje budućnosti san se ne ispunio za sad, pače protivno.

Danas odpremih pismo Ateljeviću radi produljenja mjenice."

19. ožujka. „Prošlo je jučer godina dana, od kada mi bi oteto pravo odvjetovanja. Godinu dana evo se okrenu, kolike nepogode progjoše preko moje glave od ono doba! Pred kolikim povodima nesreće već bijah, te me ruka Božja ne htijaše uništiti; je da li me čuva za veću sreću ili nesreću? To stoji u njegovim premudrim odlukam. Neka se vrši volja božja. Danas godinu dana u to doba gledah lice božje u crkvi riječkih opatica, moleći se Bogu, a evo danas nalazim se u Petrogradu, ulici Galernoj br. 71. razi zemlje, pišući i radeći na djelu „Pensées", koje sam odabrao, da pripomognem mojoj sreći ili mojoj boljoj budućnosti. Ali ovaj hip ako ne tijelom, a ono dušom i okom blizu sam Rijeke, imam bo kip bl. Djevice Marije trsatske pred sobom,

i dok to pišem, gledam na Majku Božju i na Trsat, iz kojega vidjeti je, mjesto, gdje lani u sih dob bio sam. Zar nisu čini čovjeku tajnom nekom silom i redom prepleteni? — Za moju bolju budućnost doduše ništa još nije opredjeljeno, nu hitivši oko na jučerašnji dan prijašne godine, ako promislim, gdje sam danas, vidjet je što čvrsta volja čovjeka čini. Molim se dakle sada Majci božjoj trsatskoj, da se meni i miloj mojoj supruzi smiluje, te nam od Boga isprosi bolju budućnost! . . . Gdje ću biti danas godinu dana? I kako će mi biti? Sv. Josipe riječki, moli Boga za nas!"

20. ožujka. „Danas bijah kod Sreznjevskoga, da ga zamolim za „Neven" radi izvatka Hilferdingove izreke o Hrvatima. Samo malo vremena bijah kod njega. On me pita, kako moje stvari. Ja odgovorim: Kako prvi dan, tako i danas, nu krasno. Poprimit ću tu rolu sada. Tjedni prolaze kao dani, a ja tamo s mojom stvari ne kročim ni za pedalj. Oh da mi je znati dan, da mi ga je u knjizi čitati i viditi napisana, kada će moja sudbina okrenuti na konačno zlo ili dobro. Dao bih krvi moje za to."

Pojavi se u Petrogradu cholera. Kvaternik se plaši za svoje zdravlje te prati svaku pojavu u sebi. No ništa zanimiva.

26. ožujka. „Danas pisah mojoj Milkici, da od 3. do 15. maja bude spremna na put. Ako se do tada stvar ne riješi, ne će nikada." — „Današnji dan bijaše za mene veoma tužan. Pod večer bo čitah u „Ruskom Invalidu" od 14. marča po rusku, da je mjesto bana Jelačića, otpuštena radi zdravlja, imenovan banom, general. zapovjednikom i guvernerom riečkim itd. Šokčević. Lijepo li će biti sada tužnoj mojoj Hrvatskoj! Imenovanje renegata za bana više će narodu nesreće prouzrokovati nego bi svi magjarski bani

i švapski S t a t t h a l t e r i mogli učiniti! Lijepa zaista budućnost!"

27. ožujka. „Danas bijah kod S r e z n j e v s k o g a. Ostadoh malo vremena, jer mi se ne ljubi biti u njega. Taj čovjek čini mi se da je fališan; barem nema ništa u sebi, što bi moglo poroditi povjerenje. Prije odlaska kao obično zametnemo razgovor o meni. Kaza mi, da je bio ovih dana u B l u d o v i h, te tom prigodom grofica ga sama, i to p r v a zapita o meni, je li za mene kakovo mjesto nagjeno. Ovi ljudi jedan drugoga samo ispitivaju, a ja pri tom ćutim kako Turopoljac! Ja prekinuh taj govor, jer bi me mogao razjariti. Odoh neizrečeno ljut nad svojom sudbinom. Kad se krv utaloži, promislih ipak na to, da se visoke osobe za mene interesiraju, ako i beskorisno."

„Idem raditi na mojem djelu za mladu groficu. Nekakovi mi nutrnji glas kaže, da će biti to djelo odlučno za cijeli moj život, jer i za one, koji se za mene interesiraju, jest laglje, kad se imadu na što nasloniti."

28. ožujka. „Prekrasan dan. Danas je Cvjetnica; bijah se Bogu pomoliti u crkvi. Inače radih na mojim „Mislima".

29. ožujka. „Dovrših moje „Misli", naime „Predgovor" i „sadržaj" na franceskom jeziku. Mrskog me truda stalo! Sutra idem s njima k D u b r o v s k o m u, da ih dostavi na opredjeljeno mjesto." Vrijeme je veoma ružno.

30. ožujka. „Utorak, ominozni dan. Danas bijah sa mojim „Mislima" kod profes. D u b r o v s k o g a s molbom i naputkom, kako da ih uruči grofinji Bludov. Dubrovski je sporazuman s mojom ideom. Obeća mi, da će ovih dana uručiti spis grofici. — Danas pri polasku k Dubrovskomu kihnuh tri puta. Da vidimo po uspjehu toga koraka, jeda li na dobro ili zlo kihnuh. Danas je ružno vrijeme."

II. mjesec u Petrogradu.

Očajno očekivanje

1. travnja. „Danas je osam godina moga presretnoga braka s mojom preljubljenom Milkicom, presretnog u ljubavi, nesretnog glede zemaljske naše sreće. Daj, Bože dobri, da nova ova godina našega braka bude sretnija, te kao zora ljepših dana naše budućnosti i radi materijalne sreće naše. Dosta bijaše nevolje, dosta tuge, neka jednom i pred naša vrata sunce bolje sreće sine! A rek bi da će biti tako ufanjem u dobroga Spasitelja.“

„Danas učinih poslije dugoga vremena vizitu akademiku Kuniku. Kazah mu, što je sa mnom, moju nakanu za budućnost, preporučivši mu se, da gleda što god za mene. Kaza mi po svom mnijenju, da kod izvanjskih poslova skoro je nemoguće, da se ičemu nadam, da grofica Bludov slabo bi mi ovdje mogla pomoći; nego, da budući ministar prosvjete Norov odstupa u nedjelju od ministarstva, to bi Kovalevski, koji je kod Bludova dobro primljen, mogao sada za mene nešto učiniti, te i Bludov bi se za takovu službu za mene bolje zauzeo nego za izvanjsku, jer ondje uspjeha vidi, tu ne. Dakako, sada ćemo raditi kod Dubrovskoga na tom polju. Valjda sreća za mene, što Norov odstupa. Danas je takogjer dva mjeseca, što sam u Petrogradu, a evo kako se koleba sudba moja. Još ništa izvjesno! Daj Bože, danas mjesec dana bolje i sretnije!“

4. travnja. „Danas je sveti blagdan Uskrsa. Prekrasan dan! Bijah u crkvi dobromu se Bogu pomoliti. Poslije podne u kafani čitah novine. Megju ostalim čitah vijest: oglašenje parobroda. Od 3. do 15. aprila počevši dva će parobroda ruska: „Vladimir“ i „Pruski orel“ uzdržati općenje ljudi i robe med Petrogradom i Stetinom. Svake subote odlazi parobrod iz Petrograda.

Ako do 7. aprila ne bude se mogao parobrod odtisnuti, tada prije 17. maja po rusku neće otputovati iz Petrograda. Na taj način moja mila Milkica moći će svakako tečajem mjeseca maja biti za uvijek moja."

5. travnja. „Danas bijah na večer kod Aleksandrovića. Pita me i on, kako idu moje stvari. Ja mu se pošteno izlamentarim Kažem mu moje poduzeće glede grofice Bludov i on potvrdi moje mnijenje, osim riječi perfidije, to da promienim . . . Kaže mi i on, da je malo ili ništa ufanja, da bi mogao išto pri konsulatu polučiti, nego da je grof Bludov mogućan pri akademiji znanosti, te da imade tamo nekoliko mjesta praznih. U tom smislu bi i ja najvolio biti upotrebljen, ako mi nikako ne bude moguće postignuti izvanjsku službu. Danas htjedoh i Hube-u posjet učiniti, ma ga kod kuće ne nagjoh."

6. travnja. „Danas opravih pismo M. Rajevskomu i Bužamu. Vidjeh Njeg. Veličanstvo prvi put pri paradi Garde Korpusa, isto tako vidih Konstantina i Nikolaja Nikolajevića, velike knezove. Opet htjedoh učiniti posjet Hube-u, nu ne nagjoh ga kod kuće."

8. travnja. „Pred podne bijah u Hube-a; razgovarasmo razno, o meni mu ništa ne govorih, videći da imade posla, ostavih ga. Nu on me pozove k sebi na večeru, gdje ću se moći upoznati sa moskovskim učenjakom R. Od istoga išao sam k Dubrovskomu. On na moju žalost jošte nije izručio grofici „Moje misli" i umolih ga, da to učini čim prije."

„Poslije podne bijaše pravo nevrijeme za mene. Prem sam po sto puta predobro upoznao gadni, prosti karakter moje gazdarice, nu danas bijaše prekinuto za uvijek med nami. Nastade cijela raspra radi učenja francuskog jezika, kod koje mrsko ispsovah tu bestiju, groju, tata i k . . . , ona mi kvartir otpovjedi i htjede odmah da se udaljim, nu nije na blunu naišla:

ja joj to na prijećac odbijem, nu novce za koštu mi vrati, te ja od toga dana jedem vani. Nikada toga prokletoga skota ne ću zaboraviti.[1]

„Na večer bijah u Hub. Bili smo do 11 sati skupa. Za mene ništa mu ne govorih, jer ne bijasmo sami. Zamoli me, da bi zajedno radili na Dušanovu zakoniku i zakonu Vinodolskomu, što mu ja sa radošću obećam. — Megju ostalima mi kaže, kad sada ne bi bio nervozno bolan, da bi š njim išao u Moskvu. — Tako se taj dan dovrši."

10. travnja. „Danas na večer bijah kod Sreznijevskoga. Bili smo sami. Ja mu otkrih očito sve moje stanje, te ga zamolih, da mi bude na ruku za postignuće ma koje službe ili zaslužbe, što ovako živjeti mi više nije moguće. Razna pretresosmo. Predloži mi oglas putem novina, da se nudim za sekretarijat. Napokon stade govoriti o spekulaciji knjižnoj, kod koje bih mogao i bogatim postati. Ja mu govorah o nužnom kapitalu. On kaže da bi se glede toga lako ustanovilo i pomoglo. — Kasnije prispješe mnogobrojni gostovi, izmegju ostalih jedan, ali ga ne poznam. Kasnije doznadoh, da se zove Popov, kojemu me predstavi Sreznjevski i kaza moju nakanu. On odmah predloži službu u ministarstvu izvanjskih posala, kod konsulata i to kada bi djelovati mogao u mojih krajevih. Ja ću se sa Sreznjevskim prvi put o tom gospodinu razgovarati. Vidim u njemu razborna čovjeka. Napokon upoznao sam se pobližje i sa vrijednim Sibircem Guljaevim, koji me i potraktira, te pozove k sebi u svoju obitelj. Uvidjeh u njemu poštenu, nepokvarenu i čisto slavjansku dušu. Njemu Sreznjevski pri rastanku govoraše radi

---

[1] Bože, kako me budućnost naučila, da strašni taj dan imadijaše premnogo sreće u posljedicah svojih i radi novaca, pašuša itd. I zlo Bog na dobro svraća 28/6. 1858.

mog kvartira. Napokon mi Sreznjevski opet ponudi svoj. Tako i taj dan progje. — Zbilja, Sreznjevski mi obeća govoriti s bogatim redaktorom ruske Besede za mene i za knjižarsku špekulaciju."

15. travnja. „Danas opet bijaše jedan jasan dan mog petrogradskog smućenog i tmastog života. Moguće da će sinuti sunce bolje budućnosti iz današnjeg dana za mene. Evo uzroka. Hotivši sve skrajnje mjere poprimiti, da ustanovim moju budućnost, uzmem zanemarenog do sad Ljevšina naprvo, te odlučim učiniti mu posjet. U 11 sati odpravih se dakle k preuzv. gosp. Levšinu. Javim se, oružan pismom poštenog Hanke-a. Budem odmah pripušten, te imadoh čast upoznati uljudnog tog i doista prekrasnog čovjeka. Kažem mu uzrok moga dolaska i uručim pismo Hanke-a. On ga pročita, te se ruski sa mnom stane razgovarati, kazavši mi u kratko, da buduć sada ne imade vremena sa mnom dalje se zabaviti, neka dogjem k njemu na objed u 5 sati po podne, gdje ćemo se opširnije prodivaniti. Prvi dakle od velike gospode, koji me odma k sebi na objed pozva. — Valjda imadoh polag devize[1] današnjeg dana sreću u džepu, a ja je se užiti ne znadoh, ili bolje — slučaj ne dopusti."

„Poslie podne u 5 sati dogjem na objed, gdje nagjem sakupljeno lijepo društvo. Gospodar mi predstavi obitelj: svoju staricu suprugu, koja me poljubi, sanskritskog jezika profesora i djecu: lijepe gospodične. Obeća mi sa Kovalevskim govoriti odma sutra, te me opet pozove za nedjelju t. j. 18. o. mj. k sebi na objed, da saznadem štogod o sebi Starija kći, izobražena mlada djevojka, upravo slavjanski se sa mnom prodivani. — Ostavih L-u u prepisu moje atestate za porabu. Mnogo

[1] Deviza je glasila: „Dankbar bezeichne den Tag, den Gott dir segnend bezeichnet".

se razgovarasmo i tako ja odem, očekujuć u nedjelju moju sudbu. I premda malo ili ništa ufanja ne imadem, ipak mi bijaše ugodan dan. Vidjet ćemo, što Bog dade."

16. travnja. „Danas dobih pismo od profesora Dubrovskoga, kojim mi javlja, da je izručio grofinji Bludov moje „Misli", koja je iste „velikim učašćem" primila. Kod prve prilike saznat će njenu misao o tom poduzeću i javiti mi. — Pozivlje me drugu nedjelju k sebi. — Sve sam dakle sile postavio u tečaj; da vidimo uspjeh. Ja se nadam u dobroga Boga, da ću ipak postignuti moju cilj."

„Danas cio dan bijah veoma turoban. Daj Bože, u nedjelju bio bolje volje."

17. travnja. „Današnji dan opet bijaše za mene dan gorka kolebanja. Naime s početka velika radost, a po tom nezadovoljstvo i žalost! Kolika bijaše radost, kada opazih poslužnika Hube-ova pred mojim vratima. Sto dobrih i prekrasnih misli i nada u jedan trenutak proletiše mojim duhom i umom. Javi mi sluga, da me prof. Hube k sebi zove, i to odmah, čim prestane snijeg padati (jer bijaše pravo g . . . . . . vrijeme danas), to će reći odmah."

„Pun veselja pripravljah se odmah na posjet, kombinacije praveći siguran, da je za mene konačno udario sat spasenja. Ah, ružna vremena, mili Bože! Pravo se kaže, da ružno vrijeme ne može biti sa dobrim glasom. Ja dogjem k Hubeu. On me po običaju, da i još uljudnije i radosnije nego obično, primi i pozdravi, te ujedno se eskuzira, da se krivnjom sluge badava trudih, budući me danas zove na objed k sebi, te slugu posla najprije izviditi moj stan. Našavši ga, on mi odmah poruči, da dojdem k Hube-u. Moli me dakle za oproštenje, te da bi došao poslije podne u 5 sati na objed, a kod kuće da ću naći pismo istog sadržaja. Ja ga ostavih. Kaže mi, sprovodivši me, da je jedan Srbin

i to fanatik — t. j. takov, koji tvrdi da imade samo 200.000 Hrvata — takogjer na objedu i t. d. Koliko zamišljen i neveseo otidoh od Hube-a, ne mogu izraziti, tako na jedan put bačen iz radosti u žalost. Takav poziv bio bi mi nekad velika radost, a danas gorčina. — Poslje podne u 5 sati idem na objed, spoznam se sa tim Srbinom, koje sve i onako mrzim iz dna duše, te u njemu nagjem sprokšeno i u dobru preždcrano derište od 22 godine. Čudih se familjarnom općenju H. s otim derištem. Po objedu, ugrabivši priliku, kažem Hube-u za Ljevšina, te takogjer otvoreno nešto za mene: koliko me pečali toliko duga moja neizvjesnost. Nije bilo Hube-u najmilije to moje očitovanje, dapače kao da ga je razljutilo, jer mi kaza, zašto si nisam mogo misliti i sam, da to tako hitro ne će ići? Da je tu prepreka o rangima, o službi i t. d. Mi prekinemo tada razgovor, te poslije čaja odem sa Srbinom. Na polasku mi H. kaže, neka ga posjetim."

„Taj dan, ili bolje večer, otidjem s Kostićem k Medakoviću, s kojim se upoznah. Različno razgovorismo. — Te tako s velikom radosti započet dan, ludo za mene dovrši."

18. travnja. „Danas bijah dakle opet kod objeda kod dobroga Ljevšina, koji me ljubezno primi i kaza mi, da je govorio za mene već sa Kovalevskim i sa Hilferdingom. To je čovjek od radnje i blagočinstva, koji, ako može i hoće učiniti, odmah čini. Tako veliki gospodin u roku od dva dana govorio je za mene i audijencije mi priskrbio. Ja od tog koraka malo ili ništa skoro se ne nadam, toliko što si ne ću moći predbaciti, da sam što propustio učiniti za moje poduzeće. U ostalom, Bog znade! Moguće da upravo ona rekomandacija, do koje ništa ne držah, može ustanoviti sreću moju. Po objedu se jošte razgovarasmo s obitelju, te pri odlasku napiše mi Ljevšin dva prijavna pisma:

na generala Kovalevskog i na Hilferdinga, s kojima se moram predstaviti ovoj gospodi i pri uručenju ljupko mi kaza da mi želi, da bi mi ova pisma bila „polezna“ k mojem cilju, na što mu ja odvratim, da ne dvojim, da mi pisma toliko važnog gospodina ne će nužnu sreću priskrbiti. Zahvalivši se dobrom ovom gospodinu na ljubavi i zaštiti, otidem.

„Gospodični kćeri na njezinu molbu ostavih moje „Misli“.

„Buduć sam naumio priopćiti generalu K. moje „Misli“, to sam, ako bude božje volje, odlučio u srijedu obe vizite učiniti. Što Bog dade i sreća junačka.“

„Ja ovako kombiniram: Da su ova gospoda Levšinu kazala, da ne može iz njegove preporuke nikako ništa za mene biti, to on mene ne bi badàva k toj gospodi šiljao, stranom radi uzaludnog ufanja, stranom da se ne kompromitira pred menom. Tom zgodom on bi mi kazao: Brate, nije ništa moguće. Tako mi i Bludov i Hube svojim putem javiše. Nu valjda mu dadoše barem malo ufanja, pa me šalje k toj gospodi. Vidit ću, je li me kombinacija prevarila. Ja ufam u Boga! Spasi me ti!“

19. travnja. „Danas pisah cio dan moje „Misli“ za generala Kovalevskoga. Daj Bože, ne bilo ufanje badava! — Tužan sam, što od moje Milke, mile Milke, ne dobivam pisma!“

20. travnja. „Danas skočih k Sreznjevskomu, da ga upitam za kvartir Kovalevskoga i Hilferdinga Za Kovàlevskoga ne znadijaše, za Hilferdinga dade mi adresu. Upravo se spravljaše k objedu s obitelju, kad ja stupih u hodnik. Zadržavao me k objedu, i prem mi je Bog svjedok, da bi veoma rado primio radi tužnog mog džepa i praznog želuca, ali milostinje ne ću, ma krepao. Kad me nije vrijedan navlaš pozvati, na sreću ne ću biti pozvan. Govoraše mi, da je i on

dobro poznat sa Hilferdingom, i da bi me i on mogao preporučiti. P... ga v.. t, magare, mislim si, kad drugi što radi, sad se svaki narivava za pomoć. Prvi put kad H. govoraše, lijepi mi pozdrav donese!

„Od Sreznj. brzo k Medakoviću, da saznadem za kvartir Kovalev. Taj mi explicira, te od njega odoh odmah iskat kvartir, da sutra ne budem još brige imao s tim...

„Našavši kvartir odem kući, žalostan, što od mile Ružice, nema te neima pisma. Što bi to moglo biti? Da nije, za Boga! kakova nesreća!"

„Sutra se ima riješiti moja sudbina simo ili tamo ili ću inače posijediti!"

„Ah! danas prviput ne vidih nikoga kroz Nevu prolaziti, O! da se ta prokleta ledena kora već jednom makne!"

21. travnja. „Danas je dakle bačena kocka valjda života moga! Danas imat će se odlučiti, ili bolje rekuć, današnji dan bit će uzrok odluke moje budućnosti: jer ja se oboružah strpljivošću za dva mjeseca, od današnjega dana računajuć za kakov rezultat, ako je još koji rezultat moguć, jer ja se ničemu ne nadam, niti više očekivati ne ću, prevaren toliko puti u očekivanju. Danas imadoh dakle dobrotom i preporukom senatora Ljevšina audienciju kod generala Kovalevskoga i Hilferdinga i to najprije kod Kovalevskoga. Prijavljen budem odmah pripušćen. General bijaše boležljiv u spavaćoj haljini, do njega dva oficira. Posjede me uz sebe, nagovorih ga franceski, predadem mu pismo Ljevšina. Pročitav ga, pita me hladno: „Que avez vous ancora"? uz priličan govor predadem mu po naputku Ljevšina za pregled moje dokumente. On ne htjede primiti govoreći: Preporuka Ljevšina više vriedi nego sve ostalo. Tad stanemo govoriti, ja bezobzirno, ali odvažno kazući mu sve, što mi bijaše na srcu. On mi stavi pred oči poteškoću vjerozakona.

„Tada mu ja izručim „Moje misli." On ih primi s učešćem, opetovano mi obeća, da će ih upotrebiti i čitati sa „attention" i da će ga zanimati. Rek bi, da sam hladnog tog čovjeka na svoju dobio; jer mi obeća, da će govoriti knjazu Gorčakovu za mene; kada još pročita moje misli ili će biti sasvim za mene ili protiv mene. Ufam se za mene. Pri odlasku pruži mi ruku govoreći, da se nada dobrom uspjehu.. Hladan je taj čovjek, kako mi ga opisivahu, a bolest ga hladnijim još učini. — Ovdje dakle mašina u tečaju."

„Tad izravno k Hilferdingu. Tu doček bijaše ljubezan proti nadi mojoj, gledeć na izjavu toga muža kroz Sreznjevskoga. Predam mu pismo Ljevšina te i njemu sve iskažem upravo iz srca. Dokumente ni on ne htjede. O vjerozakonu mi govoraše i on, a ja njemu stadoh govoriti o „Mojim mislim", dapače zamolih ga, da mi dozvoli jedan istisak i njemu dostaviti. Privoli na to. S njim govorih i „ruski" misleć na župnika Lekovanića t. j. odvažno. Imadjaše dobar uspjeh. Sada se već sa Hilferdingom zametne govor: Kuda samnom? Austrija bi protestirala proti mojoj osobi. Ja odvratih: To upravo najvećma govori za mene, i za moje namjere. Bi ustanovljeno u Bukarešt (da Bog da!) On to obrazlagaše time, što ne bi bio u Austriji, a ipak blizu Austrije. — Napokom obeća govoriti za mene Kovalevskome. Ljubezno me otpusti, te ja odoh. Ufam se da je mašina prilično u tečaju; sada pismeno i pametno zahvaliti Ljevšinu i podbosti ga za daljnju preporuku."

„Napokom za moju konačnu sreću početkom dana primih pismo od mile Milkice. O za što nije ona ovdje, da se porazveseli sa mnom. Daj Bože kasnije se veselili u istinu! Daj Bože ispunila se jučeranja i današnja deviza: Keime werden zur Pflanze, die blühende

Pflanze zur Früchte. — Lerne von der Natur, wie Früchte wachsen und reifen.“

22. travnja. „Danas bijah prviput u poštenih Guljaevih. Proveo sam tamo cio dan i noć. Mili Bože! uredne, čestite i sretne obitelji, svi redom dušom i tijelom slavjanskog značaja. Za nedelju me opet k sebi pozvaše.

„Danas htjedoh pisati Milkici pismo, nu radi današnje ekscursije odgodih na sutra. Prevalio sam s gospojam tri ostrva.“

24. travnja. „Danas od Dubrovskoga primih pisamce, kojim mi javlja bolest grofa Bludova. Raduje se mojim uspjesima kod Kovalevskoga i Hilferdinga. Žao mu bijaše, da ga ne nagjoh doma. Za ponedeljak me želi vidjeti.“

„Danas otpravih pismo preljubljenoj Milkici i Simihovima. — Isto tako napisah i dostavih vrijednome Ljevšinu zahvalnicu, kroz njega će valjda moja sreća k meni.

„Htjedoh posjetiti Sreznjevskog i izvijestiti ga o dosadanjim uspjesima, nu kod kuće ga ne nagjoh.““

25. travnja. „Danas sprovedoh sav dan kod vrijednih Guljaevih. Bio je kod njih i jedan Malorus i dva Poljaka, takogjer i prenoćih kod njih. Prije polaska tamo posjetih u hitnji izložbu u Akademiji. Zbilja prekrasna. Slučajno saznadoh u Guljaevih, gdje se može za 20 kopejaka dobiti objed i kvartir za 7 rublja; čuh o paradama od ponedeljka i t. d.

26. travnja. „Došav od Guljaevih otigjoh najprije k Dubrovskom. Kazah mu, što i kako je sa mnom. On se razveseli nad tim vijestima. Saznadoh od njega da od Hilferdinga zavisi imenovanje konsula.

„Od njega idoh poslije dugog prestanka posjetiti Vl. Lamanskoga. Kazah i njemu u kratko, kako moje stvari stoje. Tečajem razgovora naznači mi, da ja priredim „Moje misli“ za direktora velikog ruskog parobrodarskog društva, koje imade cilj po-

litički; jer će me i on njemu preporučiti. Da sam dobrim nagonom danas Lamanskomu učinio vizitu!"

„Čitah zatim razne zanimive političke vijesti. Napokom poslije podne idoh k Sreznjevskomu. Nagjoh ga kod kuće i izvijestih ga potanko o svemu, što je sa mnom. Razgovarasmo se razno. Obeća govoriti za mene Ljevšinu, Kovalevskomu i Hilferdingu. Izvijesti me potanko o žalosnom stanju narodne stranke u Ruskoj. Ja mu darovah Ollendorffovu francesku slovnicu, on meni izviješće imper. Akademije odjeljenja jezika i slovesnosti ruske. Davši mi dobre savjete, kako da se sada vladam, goneći moju stvar, da sretno uspijem, ostavih ga.

27. travnja. „Danas začeh pisati „Moje misli" za Hilferdinga. Bio sam cio božji dan doma pišući i jedoh s gazdaricom."

28. travnja. „Danas dovrših „Moje misli" za Hilferdinga. Sastavih popratnicu na njega sa izrazima za njega laskateljnima. Po gradu se čine priprave za sutrašnju svečanost careva rogjendana."

29. travnja. „Danas je rogjendan velikog Aleksandra cara svih Rusa, kojeg na slavu ruskog naroda i Slavjanstva da Bog uzviši mnogaja ljeta."

„Pismeno zamolih Dubrovskoga za adresu Hilferdingovu, koju i dobih po podne, te oko o 7 ure odnesoh „Moje misli" Hilferdingu, ali ga ne bijaše doma, za to ih ostavih poslužniku, da mu ih uruči. — Što dobri Bog dade! Duša mi i nutrašnjost kaže, da će bit od velike koristi za mene ovaj korak, nu mi kaže i to, da jedino samome sebi ću imati zahvaliti svoju budućnost, koju, uslijed preporuke, samo kao zvijezdu zapazih, te mojim silama ostade, da ju postignem."

„Ista priroda danas blagdanuje, jer je lijep proljetan dan, vjetrom samo rashlagjen."

„Danas je Petrograd sinuo u svoj svojoj ljepoti.

Bože! što ja sve ne vigjeh! Kelmuke, Baškire, Čerkeze i t. d. Nevigjena za mene čuda! Ele samo Hrvata manjkaše. Ovaj put on bijaše samo u hrpi prostih gledalaca, nu još malo vremena, te će biti i on gledan! Samo strpljivost. Sat je navijen, valja da isteče."

„Vidjeh treći put danas cara i caricu."

„Na večer bijaše rasvjetljenje. Za Petrograd moglo bi biti stoput ljepše. Valjda je tako samo običaj. Daj Bože! ovaj dan bio izvorom moje sreće! Vederemo!"

30. travnja. „Danas začeh pisati „Moje Misli" za Novoseljskoga, direktora Vel. parobrodarskog društva ruskog: (Vidi dan 26. o. m.) Na večer posjetih Hubea, ponešto boležljiva. Kazah mu, kako sa mnom stvar stoji — što ga obradova. Za Bludova mi kaže, da je pogibeljno bolestan, nu da će se za ovaj put izvući. Ponudih mu se za drugi tjedan, da ću s njim raditi na Serpskom zakoniku. Pri odlasku mu kazah očito moje političko mnijenje kao Hrvat: kako sada Hrvatska na mene gleda: kako budem ja primit, tako će biti po svoj prilici i držanje Hrvata prema Rusiji u buduće."

1 svibnja. „Bože Svemogući prekrasnog 1og maja! Ne znam, jesam li na Rijeci ili u St. Petersburgu! Taka milina, taka toplina vremena, samo što ovdje zelenoga nije vidjeti, uzprkos jagodama, grozdju, črešnjama i t. d. izloženim u Petrogradskim dućanima."

„Danas dovrših „Moje Misli" za Novoseljskog. Prije podne dobijem pismo od dobrog Guljaeva, kojim mi javlja, gdje ću naći koštu po 20 kopejaka na dan. Zatim me pozivlje k sebi u srijedu k objedu, budući je godni dan njegove vrijedne supruge. Opet jedan ugodan dan za mene."

„Poslije podne, kada igjoh sa „Mojim Mislima" k Lamanskomu te stupim na Englesku obalu, kolika mi se milina pokaže! Neva bi jučer ledenom, rek bi,

vjekovitom korom pokrita, danas u svom veličanstvu teče bez leda prama moru, samo santami leda gdjegdje pokrita! O koliku radost oćutih nad tim prizorom, ne mogu izreći, ko da je ledena kora pala sa mog srca izmegju mene i mile moje Ružice! Ja se tomu prizoru ne mogoh nadiviti, a i Petrograd je danas veličanstven! Vruće je tako, da se može u fraku ići.“

„Lamanskog nadjem kod kuće i izručim mu „Moje Misli“. Nekoje članke čitasmo skupa, očevidno ga ugodno dirnu moje djelo, te navali na mene, da ga čim prije posvetim Vel. knjazu Konstantinu. Obeća mi čim prije ga uručiti Novoseljskom, mene upoznati s njim i to mi pismeno javiti! Čitasmo članke junački neprijateljske protiv Austrije u „Nordu“. Dugo se razgovarasmo, te ja odem k Sreznjev, kojeg kod kuće ne nagjoh, te sada doma. Prvi maja mi se veličanstveno pokaza. Daj Bože! i moja osobna sreća bila u njemu sadržana Napokom danas je treći mjesec mog boravljenja ovdje i premda ne znam ništa izvjesna o mojoj sudbini, ipak sjeme je posijano, iz kojeg ima niknuti klica bolje budućnosti. To mi duša kaže.“

IV. Mjesec.

Neizvjesnost i borba za život.

Našao „tajnu knjigu“.

2. svibnja. „Današnji dan se razvi u svoj ljepoti prirode. Vrućine imadosmo na suncu 20 gradi. Za prvi put objedovah, polag pisma Guljaeva, u naznačenoj mi birtiji. S objedom od 20 kopejaka bijah posve zadovoljan. Ujedno se upoznah s mladim Sibiriancem Benjaminom Evgenijevićem Abramovim, mladićem punim duha.“

„Ali kako god prije podne bijaše prekrasno vrijeme, tako po podne se promijeni u svoj užasnosti ljetne spar-

nosti: grmljavina, bliskanje i strašno lijevanje kiše. Ja se noću pobojah, da se Neva puna leda ne razlije."

3. svibnja. „Danas vidjeh rusku slavu, kamo sreće da mogu kazati i slavjansku slavu! Bijaše bo revue petrogradske vojske, držana pred carem i caricom. O, moj Bože, prekrasne slike, koja se razvi pred mojim očima! A za uho Slavjana kakova slast, čuti u srebru i zlatu blistajuću armatu slavskim jezikom ne samo nagovarati, kao u nas brata prema bratu, nego takogjer i zapovjedati joj! Bijaše do 80.000 vojske sabrane na Caričinom lugu. Dobrotom Guljaeva dobih mjesto na balkonu Pavlovske kasarne. Izgled prekrasan, ali moje oko slabo. Za moći pregledati sjajnu sliku, na velikom tom polju razvitu, potrebno je oko sokolovo. Ali ipak većom stranom vidjeh sve. Kakova radost vidjeti Tatare, Mahometane, Gorce (Čerkeze), Kozake iz svih prijedjela carstva primati komandu na slavjanskom jeziku i slušati. Prvi put u mojem životu vidjeh ne Slavjana Slavjanu podložna! Običaj pozdravljati od strane zapovjedajućih vojake i njih odvjet „hura!" mnogo mi se dopada."

„Ali uz to slavlje Slavstva i srce me zaboli. Uvidjeh bo danas, da smo mi Slavjani europejski Indijanci. Na balkonu ona gadna francuzomanija, dà i italomanija iz prokšenosti i preziranja svoga, u dušu me rani. Nas švapština tare; ako hoćemo živjeti, moramo, da tako reknem, biti Švabe, ili barem njihov jezik upotrebljavati, ali ovdje da članovi naroda, koji tako rekuć svijetu zapovijeda, svoj jezik iz prezira taje, to je ruglo, znak moralne pokvarenosti duše i tijela, izrod čovječanstva. Ako kada koji narod može preći u oduševljenje za svoje, to onda biva, kada vidi razvito vojničko veličanstvo svoga naroda, ali u tih zvijerih ni taj prizor nije mogao proizvesti ni minutnu privrženost oduševljenja za svoje. Začudo žen̄čad kadkada

koji V o t! i koju riječ rusku prozbori, ali na tu slaboću, dakako žensku, muškarci odgovore francuski. Kamo sreće da ove svinje konsekventno nikad ni riječi r u s k i ne govore. Barem bi tugjinci mislili, da su Francezi, te bi nam barem ruglo bilo prištegjeno! Mnogo bi se dalo o tom pisati, ali uvjeke duša boli. Indijanci smo, Indijanci. — Danas bijah u Guljaevih pozvan, nu ni tamo danas iskrenosti ne nagjoh. No, ne ću da pišem, moguće se prevarih."

4. svibnja. „Danas mi donese sam Lamanski „Moje misli" natrag, govoreći mi: da Novoseljski u tom formatu ne može za svoju porabu, po njegovom mnijenju, nikakove koristi crpiti, s toga da ih istomu nije ni dao, nego neka pitanja odnoseća se d u n a v s k o g p a r o b r o d a r s t v a ispravim u posebnom članku, te bi se moglo to dati ili generalu K o v a l e v s k o m ili N o v o s e l j s k o m. No, moj Bože, to neš ti za sada vidjeti. Iz svega uvidjeh, da se tom suhom čovjeku ne će imati brige sa mnom, za to je samo izgovor, kao i ono je laž, da N o v o s e l j s k o g nikad nije moći naći doma. Poznamo se, ptice! S tim dakle posvema na stran. Bog najbolje znade, što radi sa mnom! Isto tako o S e r b e ž u prilično se strogo i žestoko razgovarasmo. Rek bi da ga nešto uputih, nu bolje je tim ljudima o tome i ne zboriti."

5. svibnja. „Danas bijaše u Petrogradu rasvijetljenje grada na čast godovnog dana carice. Nešto malo prošetah se sa gazdaricom po gradu, idući nazad na boulevardu neizreciva me žalost spopade, što moje preljubezne žene ne bijaše sa mnom. Tad mi na um pade trenutak tužnog rastanka od nje u Karlovcu, kada me poljubi, te se plačem odvrati od mene. O, mili moj stvore, zašto te danas ne imadoh uz sebe?! Kojekakve misli probiše srce i dušu moju, ali dobri i veliki Bog ne će pustiti, da se obistine. Teško se opet u duhu umirih. Ali i je

moj položaj gorak i neveseo! Danas u jutro čujem trubiti u rog i pitam, što je to? te mi bi odgovoreno, da, buduć je danas Jurjevo, blago se prvi put na pašu goni. Neizrečeno me taj običaj razveseli, te me prenese u duhu u milu domovinu, imenito u Brod, gdje nekad sretno živih, i sjetih se mile kćerke Hondreje, koja trubljanje u rog zvaše „muzika za krave".

7. svibnja. „Današnji dan htjedoh posjetiti Ljevšina. Nu neprijatna pogoda kiše ne dopusti mi udjelotvoriti tu misao. Bijah u crkvi, da se dobrom Bogu pomolim, da me u dobroj mojoj nakani, koju danas poduzimljem (9./5. 1858. svršena žalibože) utvrdi i ojači svojom svetom pomoći."

8. svibnja. „Danas opet jedan turoban dan u životu mome. Sva moja nada, da ću postignuti službu kod konsulata, čestito propala. Nu ujedno o fališnosti ljudih dobih najbolju sliku. Evo kako: danas, kao u subotu, bijah po običaju u Sreznjewskoga. Bijasmo sami. Kažem mu, da ja o sebi još ne znadem ništa. Na to mi on kaže, da je već po dva puta o meni govorio Hilferdingu, nu da mi bez okolišanja upravo kaže, da za mene nade na tom polju ne imade. Mladi Hilferding, koji se je prije malo vremena vratio, da je sasvim za mene, da se meni podijeli konsularna služba, nu da stari ne vidi kuda i kamo sa mnom.

„Nu da je on govorio opetovano za mene, da mi se podijeli službu prevodnika za magjarski i srpski jezik pri ministarstvu izv. poslova, i da je za to izgleda, da će ispasti povoljno. Nadalje mi kazaše, da je Ljevšin sasvim za mene, i neka mu slobodno blagodarim za to. Isto tako mi kazaže, da moje stanje kao činovnika bit će mnogo povoljnije, nego urogjenika ruskih, jer sa mnom će postupati posve inače, nego s ruskim činovnicima. Napokon da je meni vazda moguće istupiti iz podanstva, što urogjenikom, ili djeci mojoj ne bi bilo moguće."

„Na to prispješe gosti. Ja htjedoh poslje čaja ostaviti Sreznjevskoga, umolivši ga za nekoliko savjeta. U kratko opet mi ponudi svoj kvartir, ali za nekoliko dana samo, kako razabrah iz njegovih riječi. Tu ponudu ja ne htjeh primiti, isto tako izravno izjavi mnijenje protivno mome, da bi ja po suprugu išao do Beča. Pri odlasku dakle pred vratima sastah se sa prispjelim Hilferdingom mladim i starim, kojima me Sreznjevski predstavi i natrag u sobu povuče. Ja bih volio, da se s njima ne sastadoh. Stari mi kaže, da je s zadovoljstvom čitao „Moje misli". Ja mu odvratim, da bi bio sretan, da imadem prigodu i istu materiju mu predložiti. Poslije malih govora ostavim Sreznjevskoga i Hilferdinga."

„Odlučio sam tri prva dana upotrebiti, da se moja sudba konačno jednom riješi. To je nedostojno, kako je do sada išlo. Čudim se gluposti i neslavjanstvu ruskome. Imat priliku, a ne držat ju! Eto dakle rezultat dana i trotjednog čekanja. Oh, kako mi pri duši bijaše!"

9. svibnja. „Danas je prošnja nedjelja! Bijah pomoliti se dobromu Bogu, da se smiluje meni i miloj Ružici mojoj, te da nas već jednom izbavi iz zla i nevolje naše. Sutra i tri slijedeća dana upotrebit ću, da saznam za svoju budućnost. — Jučer, megju ostalim, kaže mi Sreznjevski, da konsularno mjesto ne mogu mi podijeliti. Dobro, neka mi dadu manju službu za prvi mah, ja bi i teško primio konsulat, to je strašno poduzeće, ali Sreznjevski se time ne slaže, kažući, da kad čovjeka kamo hite, zaborave na njega i tako ništa se ne može računati za budućnost."

„U ostalom ja bih volio kao kanceljer živiti u inostranstvu, nego u Petrogradu ne znam s kakovom plaćom, jer me je strah za moje zdravlje. Moguće da velike i grozne brige to čine. Vederemo. Sutra na posao.!"

10. svibnja. „Danas je prvi p r o š n j i d a n t. j. ponedjeljak. Odlučih da se što sa mnom riješi. Zato preduzeh dvije vizite. Prije svega otidoh u crkvu Bogu se pomoliti za sretan uspjeh, nu crkva bijaše zatvorena. Ali ja imadoh štit u sebe, sliku majke božje trsatske i žalostne, koja me ne ostavi do sad nikada! Prvu vizitu odlučih učiniti L j e v š i n u, a drugu H i l f e r d i n g u. Prvoga ne nagjoh kod kuće, nu bude mi kazano, da je i na večer oko 7 sati kod kuće. Zatim odoh k H i l f e r d i n g u. Nu ni njega ne bijaše doma, te mi takodjer bijaše rečeno da dogjem u 7 sati. Na to bijah ljut, ali n e p r a v o. Bog dobri najbolje znade, što radi s onim, koga nije mislio za prosjaka odrediti. Bolje je, da nisam H i l f e r d i n g a našao doma. — Pod večer odoh opet k L j e v š i n u. Mal me kiša ne zafati. Izvinim se L j e v š i n u, što ga uznemirujem, i kažem mu po prilici, što mi S r e z n j e v s k i kaza o misli H i l f e r d i n g a glede francuskog jezika, glede konsulata i t. d. Ljevšin mi obeća govoriti još jednom za mene Hilferdingu i Kovalevskomu, nu mi kaže, da ne jamči za uspjeh. Ja ga s otim ostavim, preporučivši mu se. Pri odlasku mi kaza, neka B l u d o v a umolim, da i on za mene štogod radi. No to ne će biti. Taj čovjek mi se ništa ne dopada. Bludov, koji bi mogao, a ne će! Ubio Bog čovjeka, koji bi mogao što dobra učiniti, pa ne će."

„Od L j e v š i n a htjedoh k H i l f e r d i n g u, ali mrska kiša i vjetar ne pusti me i ja idem u „Restauration" popiti čašu čaja, dok kiša prestane. Ali ta ne će prestati ko prokleti zid mojoj sudbi, pa odlučih ići kući. Nu kiša prestane, sunce iza oblaka sine i ja brzo k Hilferdingu. Stari me ljubezno primi, ja mu kažem moju misao u pogledu parobrodarstva dunavskog i političkog upliva Rusije na Ugarsku i Hrvatsku. On bijaše sasma mog mnijenja, da bi mogao kao t a j n i p o l i t i č k i a g e n t, na oko kao trgovački, djelovati po Ugarskoj

i Hrvatskoj. Obeća mi govoriti s Novoseljskim, direktorom parobrodskog društva ruskog, kao i s Ljevšinom, koji ima upliv na Novoseljskog. Bože moj, zar nije bila sveta tvoja volja, da sam ja danas čitao „Allg. Zeitung", koju nikad do danas ne vidjeh. Tu piše u pogledu Entrepoota, dozvoljenih po Austriji uz Dunaj a imenito u Ugarskoj: u Požunu, Pešti, Gjuru, N. Sadu i Oršovi O tom pitanju mogoh govoriti Hilferdingu. Mladi je spavao, izručim mu moj naklon i odem pun ufanja u duši. — Zbilja, kod Hilferdinga mladog vidih Hercegovca, kojemu iskre radosti iz očiju sijevahu s toga, što opazi mene, svog zemljaka, naše gore list, kako se taj djetečko izrazi. Vidi se, da smo svi Hrvati jednaki. Tako zaključim prvi prošnji dan. Bože daj dobrim urodio!"

11. svibnja. „Današnjemu motto[1] shodno molim se Bogu, da mi dade strpljivosti sve teškoće i bijede podnositi, te da me u velikoj svojoj dobroti i dobrim slučajem posjeti. Oh, moj Bože, da mi je moći od slijedećih dana do konca godine znati dan, kada ću što stanovito dobro saznati za sebe i svoju budućnost. Ali sve je prikrito u tami budućnosti[2]."

12. svibnja. „Danas je treći prošnji dan. Prekrasno vrijeme. O, kakova radost šetati po obalam Neve. Koja radinost, koje kretanje i mješanje! Parobrodi plove amo tamo, ljudi i stvari se ukrcavaju i izkrcavaju, riječju i trgovina je život. Tu vidiš već inostrane lagje, inostrane ljude. Ja sam sada uvijek na Nevi, kao što bijaše

---

[1] Immer willkommen sei dir dein Schicksal, weil es von Herrn kommt.

[2] Bože svemogući, tko bi mi bio kazao, da odmah drugi dan t. j, 12./5. jest taj dan sretan u posljedicam, ja bih bio poludio od radosti, a tko bi mi 13./5. to kazao, ja bi mu reko da laže, ili da je budala. Ipak je budućnost pokazala prvo kao istinito. 28./6. 1858.

Edmund Budčić u Rijeci na molu. Meni je laglje sada moju sudbinu očekivati nego dosad, dok mi prokleti led ubijaše budućnost. Oh, mila moja Ružice! Daj mi Bože još jednom te ogrliti, ja ću biti najsretniji stvor ovoga svijeta."

„Danas sam hotio učiniti posjet Hubeu, nu kod kuće ga ne nagjoh. Tada Dubrovskomu. Moje vizite priliče sada više oprostnim vizitam, nego običnim posjetima Iz današnjega razgovora sa Dubrovskim mogoh se uvjeriti, da od Bludova nikakove u nijednom obziru pomoći nije očekivati, a Dubrovski sam izrazi se, da mu je teško, da ne zna sam, što mi savjetovati. Znam, on je rad mi pomoći, ali ne može. Nu proklet bio koji bi mogao, a ne će, mnogoga će slijediti moje proklestvo, a mnogoga blagoslov. Mnogo govorih Dubrovskomu o slavjanskoj megjusobnoj neharnosti. Sramota je, kad svoj svojega ostavlja, tako da čovjek mora za moralnu dužnost držati, da se takovo pleme čovječanstva zatere, a i zatrti će se, zatrti samo megju sobom, štono Švaba kaže: sich aufreibend. Rus je ubio Poljaka, brata si, a kroz Poljaka ubit će se on, a kroz trećega svi ostali megju sobom. Mora biti to Slavjansko pleme Kainovo pleme, Bogom prokleto. — Savjetova mi Dubrovski posjetiti Kunika radi savjeta, i moguće da bi ne Slavjan Slavjana pomogao."

13. svibnja „Prokleta biše noć od jučer na danas. Cijelu noć moj san bijaše prekidan kroz strašne misli o svojoj situaciji. O, moj je život gorak, Bog mi je svjedok. — Danas se nešto oporavih. U uzbudjenosti mojoj moram misliti dalje od nosa, naime, ako ne uspijem u Rusiji mojim nakanama, da drugdje potražim svoju sreću, a to će biti Sardinija, Franceska, Anglija i napokon Turska! Valjda će biti tugjinac mekši od Slavjana! Ali ću ga i vjerno služiti kao pas, već iz zahvalnosti k čovječanstvu i iz milosrgja! Ovi dani moraju

odlučiti moju budućnost. Takova prokleta neizvjesnost pojeda mi dušu i tužno tijelo."

„O Rusijo, Rusijo, gorko ćeš platiti nehajstvo i neslavjanstvo tvoje."[1]

„Bijah u Katarinenhofu sa Benjaminom Evgenijevićem i drugim Sibirjancem. Pol milijuna ljudi u sreći i zadovoljstvu se kretaše, samo ja jedini bijah nesretniji od onoga, koji drži ruku pruženu za darak milosrgja od jedne kopejke! Bez domovine, bez obitelji, sâm bez budućnosti stalne tumarah kao izgubljena duša. O mila moja suprugo! da si ti uz mene, moja gorkost bila bi slatka!"

„U duši učinih plan za svoju budućnost."

14. svibnja. „Danas jedan plan života budućnosti jurve je ispunjen. Prema današnjoj devizi: sve s Bogom ničesa bez njega, tko pozna tajne puteve premudrosti njegove? što ako njegova premudrost odluči, da ja ne djelujem u Rusiji nego izvan nje prema njegovim vječnim odredbama? Zar onda mogu uspjeti moja poduzeća u Rusiji?[2] — Ja danas dakle napisah pismo Ljevišinu tumačeći njemu uspjeh posljedne vizite Hilferdingu, te ga molih, gledeć na prokleto vrijeme ladanja, da bi nastojao visokim svojim uplivom isposlovati, da bi ja do to doba postigao temeljito ufanje, da ću uspjeti u poduzeću. Moje sile ne dopuštaju, da opet proživim ovdje čekajući, dok se ljudi vrate s putovanja ili s ladanja."

---

[1] Kako to profetičnim duhom, Bože moj, pisah! I to odmah poslije jučerašnjeg dana sasvim na koncu. Pak da nije Boga! Danas sve tumačim. 28./6 1858.

[2] 12., 13. i 14. maja 1858. Ovdje posve profetnim duhom popisani dogodjaji života mog, a po meni *posve razumljivi*, zar premogućnosti Boga ne dokučuje? zar neispuni podpuno profetičko kazanje predvečer 3. dana. O! Bože! dobar i milostiv si mi. 25. lipnja 1858., a 15. maj 1858.

„Vidjet ću uspjeh toga pisma. Ako je Ljevšin plemenita duša, sada će poduzeti nešto; nije li, tada sto mojih vizita bilo bi badava!“

„Posjetih i Aleksandrovića, koji bijaše presenećen mojom vizitom, kojom se na pola praštah. On me razno svjetova, kako ovdje ne broje na dane, nego na mjesece, kako i on morade nekoč 9 mjes čekati, a 2 ljeta badava služiti, dok postignu, što je danas. On preporuča strpljivost, te strpljivost. U njega bijaše stanoviti vlastelin Bogdanović iz Kovn. gubernije. Aleksandrović me umoli, da ga prije odlaska iz Rušije moram posjetiti, a iz inostranstva pisati. — Tada ga ostavih i htjedoh posjetiti Hubea, kojeg po 3 put ne nagjoh doma.“

15. svibnja. „Danas učinih dvije vizite. Kunika kod kuće ne nagjoh, nu glas, gdje ga mogu naći, naime u ruskoj biblioteki, koju tom prigodom i vidjeh. Tražeći rusku biblioteku susretem Dubrovskoga. Kunik mi obeća govoriti s jednim svojim drugom kod pomorskog odjeljenja. Utorak će mu govoriti. Njega je Dubrovski sasvim obavijestio o stanju mojih stvari. Obećao mi dati jednu knjigu, kojom bi se mogao okoristiti, i to sutra.“

„Od Kunika odem k Hubeu, kod kojeg nagjoh Aleksandrovića. I tome otkrih moju misao o mojim nakanama. Pozva me k sebi na Daču. Moguće samo tako. Dobro jučer A. opazi, da ako što postignuti mislim, neka nikomu ništa ne govorim, da odlazim, jer svaki će reći: Hvala Bogu, sada imadem mira od jednog napastovatelja. No kad odlučim, odlučit ću.“

„Dubrovsky govoraše za mene Kuniku i to je jedan od rijetkih, koji barem dobru volju kažu, ako i ne mogu pomoći.“

„Mene već sve ostavlja, roba i sve, tako da je već skrajna nužda, da se simo ili tamo stvar rieši, a duh moj uz sva kolebanja i neizvjesnost kaže mi, da ću postignuti cilj! Vidjet ćemo.

„Na večer htjedoh k Sreznjevskomu. Vatra se silna pojavi na Vasiljevu ostrvu. Sreznjevskoga ne nagjoh doma, nego poruči, da će doći u 10 sati.“

„U opredijeljeno doba dogjem kući Sreznjevskoga, bilo je više gospode. Otvoreno mu kazah grozotu, koja me hvata nad odlaskom gospode na Dače. Zamolih ga, da kod Hilferdingovih isposluje čim skorije riješenje sa d a ili n e prije odlaska na Dače. Kažem mu sve potanko o starom Hilferdingu glede agencije kod društva parobrodarstva, glede Novoseljskoga i Ljevšina. Za Novoseljskoga kaže, da je s njim dobar, da će me preporučiti, neka mu adresu priskrbim“.

„Na nekoliko minuta dogje ml. Hilferding, nu odmah ode, ne mogoh s njim govoriti. Poslije stanke od jednog sata ostavim Sreznjevskoga moleći ga još jednom za pomoć. Tako se dovrši i ovaj dan.“

16. svibnja. „Danas bijaše dan pun trčanja, sve obavih. Najprije k Lamanskomu za adresu Novoseljskoga, i kazah mu u kratko, što je sa mnom i Novoseljskim. Ako postignem tim putem srećni cilj, jedinomu Lamanskomu bit ću zahvalan, nu samo u toliko, u koliko mi dade ideju parobrodarstva ruskog, jer mi nije sam što htio ili mogao učiniti. On bijaše mašina u ruci providnosti.

„Bijah još prije u Kunika, koga dva puta tražih, p o l u č i h š t o m i s l i h. Obeća mi u ponediljak govoriti za me svojim drugovima.“

„Od Lamanskoga kući. Napisah list dirajuć u srce Sreznjevskomu, te ga odnesoh u kvartir. Od onud već kasno po podne k čestitim Guljaevim, gdje sam do poponoći bio. Šetali smo u društvu mnogih po ostrovima. Oh! poslije dugo vremena vidjeh obožavano more prvi put u Petrogradu. Ah! koliko stotina mislih proleti mi glavom kod tog prizora! Vidio sam Ruse, gdje plešu i pjevaju Badava, prosti narod je ljepših običaja. Mišljah,

da vidim Hrvate u surkama [1]. Upoznah se s Aleksandrom Petrovićem, koji mnogo putuje, nu svojeglavi Rus. Napokon blizu po noći vratih se u moj kvartir s Benjaminom Evgenijevićem i veselim Sibirijancem."

„Današnji dan je za stalno bačena kocka svega života i svršila se misija moja u Rusiji ili ne. Tada mi je svejedno, cijeli svijet mi je otvoren. Samo mi moja Milka fali! Oh da mi je nju zagrliti! Danas ne ćutim se najbolje u zdravlju."

17. svibnja. „Danas radih cijeli dan na djelu, koje mi ima na svaki način sretniju budućnost otvoriti. Nije mi dobro bilo, rano legoh spavati. Ah! ali je nemirna moja duša nad mojom sudbom."

*

Ova nova misao ili ovaj novi plan njegov, što mu ga možda diktuje i potreba samoodržanja, razjašnjena je radom u god. 1860., kada mu Rusija otkaza. Ovo se odnosi na tajnu knjigu ruskih osnova na istoku. Ta je knjiga bila čuvana u rukopisu. On ju dobi od akademika Kunika.

*

18. svibnja. „Danas radih na djelu kao i jučer do 2 sata po podne, pa otidoh k Guljaevima na objed. Sve se dade sakriti samo nezadovoljstvo ne. Opazih, da Aleksandra Filipnja bijaše nezadovoljna mojim dolaskom; imadjaše pranje. Ne zamjeram joj i moguće da se i s drugim rasrdila. Ja sam nekriv, on me je pozvao k sebi za danas."

„Po objedu otidosmo na Krestovski ostrov šetati. Tamo bijaše muzika i rusko narodno pjenje, koje me veoma ushiti. Imadu te ruske pjesme u sebi nešto neizrecivo ugodno. Ples ruski sasvim priliči na ugarski.

[1] Ovaj dan je najvažniji života moga u svojim posljedicam, koje sada jasno a prije nikako ne razumih. Veliki je Bog i velika milost njegova! 28. lipnja 1858.

Vidi se, da su Magjari uzeli i nošnju i običaje i ples od Slavjana, te se sada nepravo zove njihovom svojinom. Tom prigodom opazim, da još u gdjekojem srcu ruskom nije ugasnula iskra samosvijesti i ljubavi k svojemu; jer pjevačima jedan gospodin, ushićen narodnim pjenjem, darova više rubljeva. Tada pomislih: zašto nisam i ja bogat, u takovu svrhu mnogo bih žrtvovao — ali tako — moram ići kuda na objed, da 25 kop. prištedim! — hvala Bogu! Zar ne će biti toj bijedi kraj? — Mene Guljaevi ne pustiše kući spavati, prenoćih u njih, mnogo politizirajući sa Stjepanom Ivanovićem. — Ah! kako moja duša bijaše vesela nad zelenilom ostrva! — Danas u jutro ustah u 3 sata, jer mi cijelu noć bijaše slabo."

19. svibnja. „Moja sudba orijaškim se korakom približuje koncu, bilo što i kako mu drago. Evo dogogjaja. Došav oko 11 sati od Guljaevih kući, nagjem pismo od Kunika. Pomislih, da me po dogovoru izvješćuje o uspjehu govora sa svojim prijateljem. Ne bi tako. Javlja mi dolaz Mihajla Petrovića Pogodina iz Moskve. Ko je to i što meni može, ne znam. Piše mi, da je on i Sreznjevski s njim o meni govorio, i da mi je nužda njemu se predstaviti. — Bože moj! kako i što će biti iz toga, i kako su dogogjaji po providnosti tjesno složeni! Neki dan ne htjedoh skoro ni ići k Dubrovskomu, a evo kakove posljedice za sobom imade ta vizita i njegov savjet, da posjetim Kunika."

„Malo zatim donese mi listonoša pismo od Dubrovskoga, kojim mi javlja svoj odlazak na Daču i daje adresu, želeći da ga posjetim. To je dakle prvi izgubljeni poštenjak. — Poslije podne iz šetnje vrativši se na večer, nagjem pismo Ljevšina, kojim mi na moje pismo odgovara, da nije sa Novoseljskim toliko poznat, upućuje me, da se za postignuće moje

svrhe obratim na Ministarski izvanjski odiel, i da žali, što ništa za mene ne može učiniti. Dakle drugi izgubljeni poštenjak, od kojeg se najviše nadah. Moja drama se razvija pošteno, tim većom revnošću radih na novom planu, koji će riješiti moju sudbinu. Aleksandrović pravo imadjaše, da ne govorim o odlasku! Tako dan današnji pogje a posljedice sam Bog znade!"

22. svibnja. „Prije podne radih na novom planu. Poslije podne idoh izvijestiti se, je li došao i gdje stanuje Mihail Petrović Pogodin. Saznah za kvartir, i to da je prije u grofa Tolstoja običavao odsjedati. Iz toga sam vidio da je Pogodin ličnost, koja kroz takova poznanstva duboko zasijeca u sudbinu Rusije. Sada stanuje kod poznatog agitatora Kokoreva."

„Na večer bijah u Sreznjevskoga. Ja mu kazah, kako sa mnom ne ima ništa. — Tad mi on kaže, da je govorio i sa Hilferdingom, Kovalevskim, Ljevšinom i pisao Novoseljskom. Glede Ljevšina mi kaže, da poslije nego mu je po običaju govorio o meni, da mu je kazao, da sam mu ja opširno pismo napisao, i da mi je on otpisao. Nu usljed govora Sreznjevskoga, da mu je kazao, neka ja dogjem koji god dan k njemu u 11 sati. Sreznjevski se mnogo od tog nada, a ja ništa, jer kod inostrane službe ne mogu dobiti mjesta, a biti činovnik ruski ne ću; tad volim biti nosac tereta u Tunisu. Barem sam čovjek, a ovdje plaća, da ne možeš živjeti, a k tomu rob onih, koji bi me mrzili. — Megjutim ja idem toliko, da mu nekoliko istina kažem. Moj duh je sada preporogjen, ja sam drugi čovjek nego sam bio, a i vidno je, da od kad je moj duh drugi, i stvari bolje idu."

„Što se tiče — fanatika pravoslavnih — kaže, da ništa ne će biti. Nu pomislih u sebi: samo ako bi ja hotio! — Napokom o Pogodinu. Kaže mi, da me je vruće njemu preporučio on i Kunik. Imenito reče da bi

Kokorev, čovjek od 8,000.000 imetka, jednu hiljadu rubalja žrtvovao za mene Pogodinovim zagovorom. Nikada ne bi bolje uložio novce nego, kad bi to za mene učinio. — Ja mu kazah, da sam ga bio potražiti i da će doći u ponedjeljak ili utorak kući."

„Napokon pisat će Sreznjevski dvojici urednika listova u Moskvi, da mi se tamo nagje kakovo mjesto, Toliko je istina, da od kad se moj duh i um slobodnije kreće, i Sreznjevski se bolje za mene zauzimlje, kao da mu se ne da izgubit me. Ali mu i kazah opširno svoje mnijenje i sve kako mislim. Opet mi ponudi svoj stan za Milku, te me pozove, da češće prigjem k njemu a ne samo u subotu. Nu ja ne idem, znam, kako stvari stoje, meni je sve jedno! Sad sam kratko privezan. Do skora ću odlučiti! Postat ću iz l u d o g **idealiste čisti materijalista,** u Boga se ufajući."

*

Koliko li gorke ironije u ovim zdvojnim riječima! Najplemenitiji čovjek hoće da radi za najplemenitije svrhe, ostavljen je od svakoga, gladan i žedan, gô i bos, u najvećoj bijedi prisiljen je, da ne skapa na, ove gorke riječi: idealizam je ludost!

*

24. svibnja. „Danas prije svega otidoh k Kuniku, da mu vratim **što ja znam!**[1] Mnogo divanismo. Prije svega o P o g o d i n u. Moja misao ne bijaše netemeljita o tom važnom mužu! Kaže, kako bijaše primljen kod cara Nikole. Njegovo dopisivanje mal ga ne unesreći. Njegov odnošaj napram caru Aleksandru jest bolji. On se slaže s njegovim mislima. Dao mu je ruku još kao nasljednik. Radošću saznah, da je on sastavitelj pisana

---

[1] Tajnu knjigu prepisanu, koja imade veliku znamenitost u kasnijem radu Kvaternikovu.

djela, koje ja čitah. Moći ću to dobro upotrebiti. Riječju sve mi to ide na ruku. Pogodin je i Gaju u Moskvi pribavio 15.000 rubalja. Ne manje i Šafařiku po 1000 rubalja po više puta. Nezahvalnost Gaja, koji pisaše samo iz Lübeka ili Zagreba nešto malo. Za Kokoreva saznadoh, da je bio nekad mužik; kasnije spekulant, zaboravih s čim; a sada je agitator silni i strašno bogat. U ostalom stalni je član ruskog društva parobrodarskog i trgovačkog. Mnogo troši na politička poduzeća. — Kazivaše mi Kun., da je Sreznjevski prvi počeo Pogodinu o meni govoriti, a za njim Kunik koji bi bez i toga o meni riječ bio poveo. Razgovarajući se svašta iz česa je Kunik mogao uviditi, da nešto i ja znadem probesjediti, kaza mi da će Pogodin putovati u Novgorod. S tim ga ostavih. Ovaj posjet o mnogim me stvarim obavijesti, te će mi dobro služiti u budućnosti."

„Od Kunika, preobukavši se, otidoh k Ljevšinu. Kazah mu u kratko mnijenje o sadašnoj ruskoj politici kao fališnoj. Glede mene kaže mi, da može i hoće pisati barunu Korfu pismo, da dobijem mjesto pri Biblioteci. Kazah mu da sam u Austriji odviše kompromitiran, a da se mogu vratiti. Savjetova mi, da gledam i od Bludova dobiti pismo na Korfa. Ja mu obećah slušati savjet, no od toga slabo će što biti."

„Idoh gledati, je li došao Pogodin. Nije. Ostavih mu kartu. Ne znadoše mi kazati, kada će doći. Hubea kod kuće ne nagjoh."

„Na večer bijah u Hubea. Kazah mu za Ljevšina. Obeća mi sam govoriti sa Korfom i Bludovom za me. Govorismo o politici, imenito što je telegrafirao car Aleksandar u Beč, da će biti poslanstvo opozvano, ako Austrija ne učini ništa. Napokom došav o $^1/_2$12 doma nagjem pismo Hubea, a u njem ono Rajevskoga iz Beča."

27. svibnja. „Danas se obukoh, da učinim posjet L j e v š i n u, a učinih P o g o d i n u. — Hvala Bogu, da dobih prigodu tim mužem se prorazgovoriti. Ili on ili nitko u Rusiji nije kadar moju budućnost ustanoviti! Evo posljedak o v e v a ž n e, da, valjda i n a j v a ž n i j e v i z i t e. Ne uspije li ona, tad će me svirati! Prije nego idem k Ljevšinu, htjedoh saznati, je li došao Pogodin? Idem tamo, nagjem ga. Slava Bogu, pomislim si! Budem prijavljen, dobijem odmah dopust. Antichambrirajući upoznam K o k o r e v a. Lice puno značaja, istine i karaktera. Ja mu kažem, da bi želio s Pogodinom divaniti. Počekam malo; evo P o g o d i n. Malo šepav, obraz pun značenja i istine! Odvede me u drugu sobu, gdje mu se predstavim. Tu ja njemu sve ispripovjedam, otprto, odrešito. Što mislim o politici ruskoj, kuda ona vodi Rusiju i Slavjanstvo, o mojem bezuspješnom djelovanju ovdje, o cilju i svrsi mojoj. Rečem sve po mogućnosti, što bijaše moguće u kratko vrijeme, dok nas nadošli jedan oficir ne razluči.“

„P o g o d i n se savršeno sa mnom slaže. Sam uvigja, kuda vodi ta politika, koju slijede ljudi praviteljstva itd. itd. Napokom napomenem mu i to, da sam dotične zapiske sastavio i podnio raznim ličnostima. Tada mi on naloži, da izručim i njemu jednu zapisku toga mog djela, kao i jednu o m o j o j o s o b i, kako mislim biti upotrebljen, ako ne bi nikako mogao postignuti politički cilj. Dodao je i to, da odlazi, te da će se vratiti u ponedeljak ili utorak, a ja da dogjem u srijedu u jutro k njemu s timi zapiskami. Tako ostavih i ovo novo poznanstvo, od kojeg će zavisiti moja sudba. — Vederemo. Nikada zdvojiti i u Boga se dobrog valja ufati.“

28. svibnja. „Za jučeranje dogodjaje popuniti danas primjećujem. Bio sam u krevetu, dvornik mi donese od pošte objavu lista s novcima, te tako nad prispjelim

poslije 34 dana, veseo u mislima usnuh. O da mi je bilo još onu večer čitati pismo!"

„Prije svega išo sam u posjet k Ljevšinu i tamo sam do 2 sata čekao, dok je Ljevšin pisao pismo na baruna Korfa, da mi dade službu u Biblioteci. Primivši taj list pohrlim na poštu, da dignem novce. Ali tad me šalju od Iruda do Pilata. Bog me oslobodio mnogo posla imati s novcima u Petrogradu. Obašao sam barem 13 osoba prije nego se dočepah mog novčanog pisma. U 3 sata po podne idoh k objedu, nu gorak mi bijaše nad Milkinim listom! Ah ova sirota i nehotice meni uvijek toliko žalosti uzrokuje. Ja joj ne zamjeram, mnogo je uz mene patila, ta moja mučenica! O! kako je grozan moj položaj, to sam Bog znade. Ja njoj premda u velikoj i sigurnoj nadi srećne i skore budućnosti — ipak, da je utješim, moram lagati u toliko barem, što opredjeljujem rok, za koji stalno samo Bog znade! Ali Bog u milosti svojoj pogledati će na muke naše, te će moje riječi ispuniti. To mi duša kaže! O Rusijo, Rusijo, ili ćeš biti uzrok potpune moje sreće ili nesreće."

„Turoban nad listom, mišljah o promjeni novaca. Dok to polučim, išo sam pisati list Milkici, tako mi Boga posljedni iz Petrograda, dok ju ne zagrlim. Išao sam Hubeu. Tamo sam našao dva Poljaka. Razgovarasmo koje šta. Po odlasku ovih razgovarali se o meni. On pita, bi li htio služiti u Biblioteci, i na literarnoj struci. Ja se s njim složih, ali mislim, to je na vrbi svirala. — Pozva me na nekoliko dana k sebi na Daču. Dade mi adresu. On odlazi po svoj prilici u utorak. — Time ga ostavih došav okolo po noći doma. Nastavim pisati Milkici i ujaku i dovršim, te u $^1/_2$3 legnem spavati sam sobom nezadovoljan."

29. svibnja. „Danas promjenih novce u Stiglica; izgubih 9 f. 35 nov. na 115 f. To je prokleti agio."

„Zatim sam odnio pismo na poštu za ljubeznu

Milku, da se utješi njezina duša i tijelo. Bože usliši molitvu moju, da mi bude zdrava i utješena! dok ju zagrlim, i za uvijek k duši pritisnem.“

„Došav kući, stavih se na zapisku za Pogodina, od koje će zavisit moja sreća. — Bože pomozi!“

„Po dva puta mi iz ove knjige izpade billét dobrog druga Stjepana Guljaeva. I neho'ice se sjetim — pišući Pogodinu — nije li i to prst božji, što sam se kod Sreznjevskog spoznao s tim dobrim čovjekom, da od njega polučim tajna pisma Pogodina pisana ministru Uvarovu g. 1839. 1842., koje upotrebih kod podsljedne vizite Pogodinu. To je jedno, što me tješi u mukah mojih, jer vidim nad sobom milostivi prst božji! i ja ću sigurno nadvladati.“

„Tu misao bilježim naknadno k onima od 21 o. m. da služi sastavljenju mojih memoira, jer i to nije slučaj. Tom prigodom bilježim, da ne zaboravim u moru briga, korist pisama Pogodinovih, ako učinim kod M. korake, u svrhu podplate, da se sravni i uradim za nj isto, a drugo, što ću se moći koristiti tajnom meni znanom, ako koraci kod M. ne uspiju. Bijah napokom danas, kao u subotu, u Sreznjevskoga na kratko vrijeme, da ga izvijestim o uspjesima nedjelje. Njega ne bijaše doma, nego gospoja. Ona mi kaza, da je Lamanski pisao list Sreznjevskomu, da je Korfu i još nekome za mene govorio. Dakle sad se svi za mene zauzimlju. — Sreznjevski mi kaza, da je pisao za mene u Moskvu, te dokle ne dogje odgovor od onud, da Korfu neće govoriti, nu ja da mogu Korfu slobodno ići.“

„Zamolih ga, da još jednom govori Pogodinu o meni. On ima ufanja u Moskvu, a ja ne znam bi li se tome radovao ili ne? — Riječju sada je sve u tečaju. Što Bog dade!

*

Na koncu četvrtog mjeseca uzaludna lutanja i bolna obigravanja pragova po Petrogradu Kvaternik se je namjerio na čovjeka, na Pogodina. Ovaj je bio prof. na sveučilištu u Moskvi, državni savjetnik, pa ruski izaslanik u Evropu, koju proputova svu, a osobito se zadrži u Austriji i u Turskoj. Njegova pisma ministru vanjskih posala pisana su g. 1838.—1842. Znamenit je ovaj ulomak iz jednoga pisma: „Od vaše preuzvišenosti stoji, da od cara, oca svih Slavjana, dobijete svoticu, koja bi svijetu slovjenskih učenjaka i književnika dala nov život ter bacila sjeme, koje će s vremenom roditi plodom za pokrenuti svijet."

God. 1860. izagjoše ta pisma tiskana. To je bila prava bomba u političkom svijetu osobito u Austriji. Tu se megju inim kaže: Carstvo austrijsko ne može ni korak naprijed, svaki čas drhće za svoj opstanak. Narodi Austrije se mrze megju sobom i neustrpljivo čekaju, da se rastave. Austrija je poput pomazana groba ili stara drveta, koje je unutri gnjilo, prem izvana ima lišća i prvi će ga vjetar s korjenom iščupati. Austrija hoće da Slavjanim otme jezik. Tko u Austriji ne zna njemački, ne može ni desetnik postati. Kod Slavjana je općenito mnijenje, da austrija mora propasti. Najsigurniji je način uzeti Slavjane pod zaštitu Rusije. Austrija leži na smrti. Nju će Bog pedepsati, dani su joj odbrojeni. Ona će propasti ili skupa sa Turskom ili odmah za njom. Ona će se raspasti naravnim rasućem svojih uda, t. j. naroda. U svakom slučaju bolje nam je imati Austriju za neprijatelja nego za prijatelja i dok ona nije proti nama, Bog nije s nama. (Vidi djela A. Starčevića, rasprava: „Na čemu smo" iz god. 1878.)

Pisma ova odaju Pogodina veoma vrsna poznavaoca prilika, čovjeka u velike izobražena, kojemu nije bilo dlake na jeziku.

Sreća za Kvaternika, što se je namjerio na pravog čovjeka, inače bi bio skapao od gladi i nevolje.

V. Mjesec.

Rusija prima Kvaternikove osnove.

1. lipnja. „Slava Bogu moj memoire za Pogodina je gotov. Ufam se u Boga za sretan uspjeh. Ruka me čestito serbiše pri dovršenju posla i kroz sve dane radnje. — A sutra u ime božje k Pogodinu djelom! Današnja deviza mi kaže prst božji. Oh! da bi moja Milka vidjela i mogla slijediti moju borbu i nadu! Što bi ona sirota kazala, kad uz sve moje utjehe tako zdvaja! Ali ufam se u Boga, bit će poslije ovog pisma konac našem stradanju."

2. lipnja. „Danas je morao biti odlučan dan kod Pogodina, nu sudba inače odredi. — U jutro poslije 10 satih uzmem izvoščika, bijaše bo vrijeme blatno i kiševito, malum omen — te hajd u ime božje k Pogodinu. Ne nagjoh ga kodkuće, te tako i trošak i trud badava. Da sam zapiske kod kuće zapečatio, mogao bi ih ostaviti poslužniku, te poslije podne prištediti trud i trošak. Poslužnik mi kaza, da dogjem poslije podne oko 3—4 sata. Sav nezadovoljan odem doma, nu Bog zna, čemu je i to dobro?"

„Oko 3 sata ja opet k Pogodinu. Ne nagjoh ga doma, nego glas da dogjem sutra u 9 sati. Nu sada bijah pametniji, jer donesoh zapiske, zapečatih i ostavih poslužniku za izručenje te odoh nazad pješke i tako 24 kopejke ostaše u džepu. Tad idoh k objedu t. j. 4 kobasice smotati."

„Idući od Pogodina kući, sastanem na Nevskom Hubea. On nije jučer išao na Daču, radi ružna vremena, niti je sa Korfom govorio. Ja se od toga ničemu ne nadam."

3. lipnja. „Danas je dan presv. Tijela Gospodnjeg t. j. Brašančevo."

„Danas još prije 9 sati bijah u Pogodina. Starac

jošter spavaše, držeći u ruci moje zapiske. Bijaše moje „Misli“ prilično već pročitao, a ja bih volio bio da je zapisku o mojoj osobi čitao. Sad se stanemo razgovarati. Kaza mi da je s Kova'evskim govorio i da mu je po običaju odgovorio, da pri konsulatima radi vjerozakona nikako ne mogu biti upotrebljen. Ja mu otvoreno i bezobzirno odgovorih o toj ludosti i ludoj predsudi, te ga uvjerih kao privatna čovjeka, o ludim posljedicama takove politike. Tom prigodom, Bog tako htjede, da mi na um pade, imao sam list „Svetovid“ i mrski članak srpskog duha protiva Rusije. Iz toga se najbolje vidi luda politika. Pogodin me zamoli, bi li mogao taj list priopćiti. Pristanem, a ta okolnost — bez dvojbe voljom božjom — i na drugi način veoma mi u prilog dogje. Iz razgovora bo sa Pogodinom razabrah, da on sutra ili preksutra odlazi u Moskvu. To bijaše za mene nož u srce. Zapisku o meni neće čitat, nu mi obeća, da će govoriti velikom Slavjanu (ime sam zaboravio) i toplo preporučiti me njemu i moje mu zapiske uručiti. Kao munja proleti mi glavom misao, da u pismu, kojim ću mu „Svetovid“ poslati, izrečem u kratko koju misao iz zapiske o mojoj osobi i kažem, da ću još malo moći boraviti ovdje. Zapita me Pogodin o zapiski i o mojoj osobnosti i budućnosti u Rusiji. Ja mu tada otvorim 5 točaka mojeg plana, koje on pročita u hitnji. — Sad stanemo politizirati u brzo radi kratkoće vremena. Ja razlagah moje mnijenje o politici, koju bi Rusija morala slijediti prama Magjarima i Hrvatima. No počeše dolaziti gosti i uznemirivati nas. — Kaza mi Pogodin u hitnji, da je i gospodaru kuće (Kokorevu) već o meni govorio, nu ne mogoh uspjeh toga nikako razumjeti. Obeća, da će mi poslati pismo u moj kvartir o rezultatu dogovora, što će ga imati s gore imenovanim Slavjanofilom. Govorismo o Gaju, o Magjarima i t. d. Ja se s njim

oprostih. Hoću li ga još vidjeti ili ne? Ne znam, čini mi se da hoću."

„Odoh na fruštuk, te u Crkvu Bogu se pomoliti. Služio je sam mitropolit. Bio sam pod cijelom službom božjom, gdi mi dobri Bog mnogu dobru misao dade, da umetnem u pismo na Pogodina. U crkvi mi se taj dan dogodi nešto, što će po svoj prilici ostati vječna tajna. Prigodom procesije po crkvi, pod čitanjem sv. Evangjelja, jedna priljetna žena s dvoje dječice stajaše pred menom pod cijelom misom. Pod sv. Evangjeljem odletila je djevojčica od kakih 8—10 godina prolazeći mimo mene, pogleda me, te kad je već prilično daleko prošla, vrati se, te mi dade jedan list, te mi nešto govoraše, što ja ne razumih. Mislih: Bože moj! što to znači? i to nije bez uzroka; hotjela je valjda milostinju ili što drugo. Bog zna! Svi ljudi na me gledahu. Bijah zbilja u smetnji. — Kasnije htijah tražiti po crkvi ne bi li našao tu familiju, da makar popitam, što znači taj čin djeteta, nu ne odoh nigdje. Te tako ostat će to tajna nerazriješiva. U ostalom tog trenutka nikad zaboravit ne ću. Čudan utisak učini na mene."

„Iz crkve odoh kući. Sastavih pismo na Pogodina, priložih „Svetovida" i „Pesti Naplo" te mu odnesoh u u 6 sati. Ostavim pismo poslužniku na uručenje. U pismu po mogućnosti sve ispričah, što se tiče moje osobe, te da se radi o momentu glede mene, i ako ja ne budem znao do 11 lipnja ništa pozitivno za sebe i svoju budućnost, da ostavljam Rusiju. Oprašćam se s njim, ko da ga više ne ću vidjeti razloživ u kratko moje stanje. Ja se nadam, da će ovo pismo imat kakav takav uspjeh."

„I nehotice mi ovdje na um pade put providnosti božje. Zar je lani Boroj. u čitaonici badava čitao taj članak na glas, te ostavio u čitaonici list? Ja sam ga uzeo sebi, radi ruske korespondencije, što se u njemu

nalazi i pridržah ga. Zar nije neki tajni užasni savez u naravi? Čitanje članka u čitaonici na glas, dočim taj časopis čitaonica i ne drži, te da sam se ja upravo taj put nalazio. Nije li to skopčan sa današnjom vizitom kod Pogodina, da dobijem priliku, da moje političke nazore faktično potvrdim!"

4. lipnja. „Čudim se, da danas ne primih nikakova pisma od Pogodina, kako mi jučer obeća."

5. lipnja. „U ovaj čas — okolo 9 sati — dogjoh od Sreznjevskoga. Danas je prvi dan u Petrogradu i u Rusiji, što mogu pisati ozbiljnije i svršiti radosno o uspjehu mojega poduzeća. Sreznjevskoga ne bijaše kod kuće. Nu on ostavi supruzi glas i nalog, da mi kaže ovo: Iz Moskve došli su za mene radosni glasovi. Svi, kojima je Sreznjevski pisao, veseljem se odazvaše njegovu pozivu. Redaktori obećaše čestito nagragjivati moje članke o Ugarskoj. Nadalje, jer meni nije moguće živiti iz zraka, dok budem pisao te članke, to se Sreznjevski opetovano obrati na nekoje mecenate u Moskvi, valjda, da me novčano pomognu. Ja nisam dobro razumio nju, koja mi i mecenate imenova. — U ponedjeljak obećao sam posjetiti Sreznjevskoga."

„Dakle energičan postupak ipak je valjan. Da ne zaboravim: Mladi se Hilferding takogjer za mene zauzimlje — on je i listove onamo (u Moskvu) ponio. Moja slutnja će se po svoj prilici ispuniti, što Milki pisah, naime da će najdalje 25 dana po primitku pisma na put krenuti. A i ne ću prevariti tog angjela, ma i dušu ispustio! Danas, ako me račun i slutnja ne prevari, primila je ona moje pismo, pa imadem samo 25 dana, da održim čast pred najmilijim stvorom."

„A Pogodin? O njem ni riječi! Kako da si tumačim njegovo čutanje? Ili veoma dobro, ili veoma zlo. Ne mislim da bi zadatu riječ pogazio. Vidit ću i to! Moguće, da će sada udarci sreće najedanput začeti po-

slije tolikogodišnjih muka i trpljenja. Daj Bože i velika njegova milost!“

6. lipnja. „Danas bijah u Guljaevih poslije duge stanke s B. E. Abramovim. Prije toga išao sam čitati novine, u kojima, osim ugodne pobjede Crnogoraca, čitah u „Sjevernoj pčeli“ poziv na sabiranje za uregjenje udobnosti poklonika u sv. Mjestima Sve uregjenje toga posla sasvim je u duhu „tajnoga pisma“, iz česa se vidi, da je upravitelj sasvim suglasan sa mnijenjem i načelima, izraženim od auktora tajnoga pisma, što je meni milo znati. To ja sada sve bolje razumijem. Poziv je u novinama od subote t. j. 24. maja po rusku. Znamenito je konstatirati istinitost ovog poduzeća.“

„Od tud igjoh k Benjaminu Abramovu, da vidim domik Petra Velikog i vrijednosti historične istoga. Veoma me ugodno dirnu cio predmet, jer me svetinja historička osobito zanima, samo po mom mnijenju ustrojenje u prizemnoj sobi molitvene sobice, kao i spavane sobe u prodavaonicu pića sasvim ubija historičnost, jer ne samo, što su time dvije sobice lišene sasvim historične vrijednosti, no i vika i pjenje ubija i vrijegja svetinju i tišinu nužnu za takov predmet. Kapelicu su mogli ustrojiti blizu domika, a služba božja morala bi se obavljati tiho, ili barem samo mrmljajuć, što bi uzvisilo sasvim potrebnu svetinju mjesta. Znamenit je takodjer Dedoška ruskoj slobodi t. j. prvi ruski čamac ili barka, koju sam Petar Veliki ustroji. On takogjer sam zgradi sav domik, rijedak doista um čovječanstva!“

„Po objedu bili smo na Krestovskom ostrvu. Tu me pjenje rusko osobito zanimaše, i slučajno se upoznadoh sa Menjčikovom, učenim i čestitim čovjekom.“

„Okolo ponoći, ili bolje rekuć, oko po dana oblačna dogjosmo kući, te ja prenoćih u Stjepana Ivanovića.“

7. lipnja. „Drugi ugodni dan u Petrogradu! Može bit, te će Bog dobri dati, da će se sreća iskrpati!“

„Došav kući pred podne, nagjem pismo. Od koga? Od Pogodina. Sa strahom ga otvorih. Dakle kombinacije me ne prevariše! Moje pismo od četvrtka — Svetog Tjelova — imadjaše uspjeha! 1. Jer je Pogodin pročitao sve moje zapiske, što mi više vrijedi nego sve ostalo, jer tako znamenit muž može se pobliže upoznati s mojim mislima. 2. On se sasvim slaže s mojim mnijenjem, što mi je još milije. 3. On je govorio sa Čučevim, koji će se za mene ozbiljno brinuti, što je u mojim okolnostima takogjer važno. Kokorev će mi dati na razpoloženje stanovitu svotu. Hvala tebi, Bože dobri! više i ne očekivah za ovaj par. Pogodin pravo zaključuje pismo: Patientia victrix„ Dati će dobri Bog, da bude sve bolje! O da je moja Milkica uz mene te da vidi sada, kako nikad ne valja zdvajati, nego raditi, moliti, nastojati uz ufanje u dobrog Boga, te će se sve sretno riješiti."

„Za večer idem k Sreznjevskomu, da se za dalje posavjetujem, kako sada logor urediti, da se konačni uspjeh postigne."

„O moj Bože! da sam znao n. pr. prve dane mjeseca veljače, kada prispjeh pun nada u Petrograd, da ću tekar 5. i 7. junija nešto ugodna pisati o mome cilju, ja bi po svoj prilici bio zdvojio! Ali s druge strane ovih 5 mjeseci koliko iskustva za mene! Kako malo ja znadoh cijeniti sam sebe — a i kako malo znadoh u opće! Što sve ne otkrih, što sve ne iskusih! Tako da punim pravom može se pitati: tko pozna tajne putove providnosti božje? Velik je Bog; velika milost njegova! Ja sam u St. Petersburgu glad patio, a Bog znade, valjda ću još u njem i sretan biti."

„Dakle Sreznjevski je od providnosti odregjen, da me vazda ruši iz neba mojih nada. Kod njega se mogoh osvjedočiti, da sva radosna pisma iz Moskve

sastoje u tom, da me redaktori žurnala primaju za korespondenta, nu za sad ništa ne mogu opredijeliti niti o honoraru niti da ja dogjem u Moskvu, nego da sastavim članak i onda će se ustanoviti nešto. I u tom je sve ustanovljeno. U takove ludorije ja se ne upuśćam. Badava Sreznjevski sa svojom dječurlijom sastavljaše plan tog članka, to je ispod moga dostojanstva. Megjutim, dok mi pisasmo taj plan, dodje Sreznjevskomu pismo od Novoseljskoga na odgovor za mene. Novoseljski me želi vidjeti. Nisam list dobro razumio. Čini mi se, da sad nema mjesta. Vidit ćemo. Dakle sav uspjeh u tom se sastoji: da mi je Kokorov odlučio dati jednu svotu da čekam. Upotrebiti ću ju na . . . ja ću se držati današnje poslovice: „Nur ein einziger Pfad führt sicher zum Ziele der Freude", i božjeg puta!"

8 lipnja. „Polag Pogodinova lista išao sam da posjetim Čučeva. Čestiti starac s prva mi predloži, nebi li ja htio služiti kod kakove znanstvene struke? Ja pristanem, nu razložim istodobno uzrok, zašto prije svega tražim političku struku. Tada bude i on moga mnijenja. Mnogo se razgovarasmo o politici, obeća mi odmah govoriti sa gen. Kovalevskim za mene, da se još jednom porazgovorimo i da se što ustanovi. Na to dogje Kostić. I on se sa mnom složi u politici, koju bi Rusija morala slijediti. Tako govorismo starcu, te ga sasvim u tom obziru zadobismo. Ostavim Čučevu billet i sa Kostićem odem. Kostić me sprovede tako, da je i meni u pohode došao. Tu se razgovorismo o mom poduzeću Sami Rusi ne znadu cijeniti svoje dobro i snagu svoju upotrebiti itd Pozove me i on k sebi na fruštuk i objed, te moradoh s njim cijeli dan. Izmegju svih fanfaronada srbeža tog neiskusnog mladića, najznamenitije su dvije izreke, koje bilježim, da ga jednom u laž utjeram. Prvo: da će za 2 ljeta kra-

ljestvo srpsko kroz Crnugoru biti obnovljeno i priznato po svoj Europi. Hercegovina i Bosna da su srpske zemlje — dade meni pod nos na „Moje Misli", — koje će tomu kraljevstvu spadati. Nad argumentacijom toga bezumnika i nad željama morao sam se u sebi smijati. Drugo: U pogledu J o z e kaže, da će za dva ljeta najdalje biti štranguliran, „to je sveto, tako mu sv. Petra". Kojom sigurnošću taj fanatik srpski tvrdi, da će se to ispuniti! Najsmješnija je misao, da će Magjari sa S r b i m a složno raditi, te opet mi oholo budalasto stade govoriti o „u n c o u p c o n t r a l e s C r o a t e s". Megjutim naučit će Hrvati opet koga pameti! Jer budalu lupi po glavi, da ćuti, razlozi su u njega ludost! Ludjak ili fanatik takogjer je dobar etnograf. Kaže, da je u Dalmaciji većina p r a v o s l a v n i h! Nu dosta o tomu."

„Idući kući na Nevskom me jedan gospodin pozdravi švabski i zapita za zdravlje. Pitam ga, ko je? On mi njemački kaže, zaboravio sam ime, i da je u Hubea s menom bio. Pita me, kako moji posli. Nešto mu kazah. Savjetova mi dati molbu na cara za n o v č a n u p o m o ć, ili nastojati to kroz velike osobe isposlovati. Isto tako neka sam predložim, za što bi me mogli upotrebiti. Savjeti dobri Vidit ću ga u Pavlovskom, gdje će biti na ladanju. Odvede me u conditorei i plati mi sladoled, ne htjede da ja platim. Čudan čovjek, regbi da je dobra srca. Oko po noći dogjoh kući više nego osvjedočen, da mi samo jedan put stoji do svrhe. Sutra k Novoseljskom, pak ću odlučiti."

10. lipnja. „U jutro htjedoh posjetiti K o k o r e v a radi novaca, ali ga doma ne bijaše, tekar će se za 5 dana vratiti. Mišljah novce imati u džepu, a kad tamo pro mare! Isto tako tražih Novoseljskog, te ga čekah do 4 sata, dapače ga tražih opet u 8 sati, te tog stepihleba ne nagjoh kod kuće proti zadatoj riječi. Danas bijah u otvorenoj našoj svetoj crkvi. Molih se Bogu, da

mi pamet rasvijetli, te da mi u velikoj milosti svojoj javi, što ću učiniti obzirom na moje nakane, koje on sam i ja znadem. Imadoh sekaturu za pašuš. Pozvan k nadziratelju, kazah mu, za što sam ovdje i da sam podanik ruski a ne austrijski. On me uputi u neki bureau, gdje mi se zaprijetiše sa 4 mjesečnom kaznom, napokon kao ruskom podaniku dopušta i nadalje ostati. Osim svih tih neprilika, očekujući prasce, koje doma nisam našao, potrošio sam preko rublja na jelo i piće."

11. lipnja. „Jučer sam molio u crkvi sv. Katarine — u imen crkvi, u kojoj počiva i moj otac, Bog mu daj duši lahko! —, da mi Bog rasvijetli pamet kroz san, da znam, što imadem učiniti u kritičnom i t a j n o m mom položaju. Bog mi je svjedok i spas duše moje, da nisam poslije o tom ništa mislio Danas prama jutru sanjao sam o mojoj premiloj Ružici. Bijaše lijepa i puna, te se na put spravljaše s Julijom, bratom, koji jahaše bijela konja. Za tim sastadoh se s pokojnim ocem, koji me pita, kako stoje moje stvari u Rusiji? Čudna sna! Ja mu odgovorim : nikako. Ja idem svojim tajnim poslanjem (meni samom poznatim, dok živim) sreću iskati."

„Danas velika parada. Sva vojska izmarširala, sva zlatna carska kola i kočije u kretanju, šizmatično popovstvo u odeždam; stotine hiljada ljudi se kreću ulicama, a zašto? Jer je grčko posvećenje prvoga i zadnjega D o m a grčkoga sv. Isaka Delmatskoga. Tomu na čast grme topovi, blista se oružje. Kako mi to bijaše milo prije nekoliko mjeseca, a danas, poslije toliko gorkih izkustva!! Pa zar je i čudo? Dakle na Duhove dovrših tajnu; a na dan posvećenja hrama Isakova Bog mi u snu prosvijetli pamet. Nisu li to znakovi vremena? Ah, sav život moj je jedna strašna tajna i sveza strašnih budućih dogogjaja, koji će se do skora sasvim riješiti. Napokon kad već idjah spavat, dogje gazda sa

prokletim nekim okolnostima pašuša, koje mi sada zadavaju ne malu muku. Bože me oslobodi još i ovog zla!“

12. lipnja. „Išo sam na policiju, da uredim stvar pašuša, što mi ne pogje za rukom. Morat ću dobiti vidi na žiteljstvo od biro-a inostranih posala. Ta dakle mòra sveudilj leži na meni. Bog zna, zašto i ovo veliko zlo na mene navališe? U duhu sam našao iz ovoga prividnoga zla dobru posljedicu, koju ću kasnije zabilježiti, kada se ispuni Ne ću ju zaboraviti. Prije, nego k policiji, išao sam da vidim doista veličanstven novi hram Isakov, što ga jučer posvetiše. Tko hoće prosuditi bolje preveliku ljepotu i veličanstvo istog, valja mu imati učenog provoditelja, ili barem opis slika i ostalih predmeta.“

„Došavši kući kaza mi gazdarica, da su me dva gospodina tražila, od kojih jedan bijaše gosp. Čučev, a drugi moj dobri Guljaev. Čučev mi napiše kratko, da je govorio za me sa Kovalevskim, koji me moli, da k njemu dodjem. Žao mu je, što me doma ne nagje.“

„Preobukavši se, prireden se za vizitu Novoseljskom. Pratilo me mrsko i kišovito vrijeme kao kakav znak božji, da prekinem tu vizitu. Novoseljskog opet doma ne bijaše. Nakon pol ure dogje jedan gospodin, koji mi kaza, da je u Pavlovskom. Ustanovim posjet za ponedjeljak i to posljednji. Ako ga tada ne nagjem, ostavit ću mu pismo, koje danas sastavih. Došavši kući, vrijeme okrenu na lijepo. Pomoću božjom ustanovih dan 26. o. mj. ili juna za odlazak iz Rusije. Bog neka mi ne uskrati svoju pomoć u ovom poduzeću“

13. lipnja. „Da poslušam Čučeva, odlučih odma danas posjetiti Kovalevskoga, da znam, pri čemu sam. Prije 10 sati dam se prijaviti, te se začme znamenita sjednica. Kovalevski začme govoriti: Dakle vi želite biti upotrebljen pri Novoseljkom? Ja potvrdim. Tad poče

stavljati neosnovane objekcije, kao da ne znam ruski, za francuski nije se usudio ništa kazati. Kako ću s ljudima govoriti itd. itd. Ja sam već bio tako navijen, da sam ga htio ostaviti. Tad mi reče, da se jedno pol sata pozabavim čitanjem, ili da poznije dogjem, jer će doći Novoseljski, pa će me odmah predstaviti, da se stvar dugo ne vuče. To i ja zamolih, jer 5-mjesečno uzaludno čekanje okrene moju odluku na drugo. Na to se on izgovori, da mi je odma s početka malo ili ništa ufanja davao. Odem na pol sata fruštukovat. Kad se vratih, nagjem Novoseljskog. General me predstavi. On se excusira, što ga tražih, a ne nagjoh. Vanjština toga čovjeka veoma je ugodna. Mlad čovjek, nu rek bi pun duha. On me pozove za srijedu k sebi, gdje ćemo se opširno porazgovoriti. Upita me, jesam li pravnik. No da nema mjesta, ali bi mogao biti kandidat društva. Pomislim u sebi: iz tog masla ne bude hrane, ako usmeno ino ne zaključimo. Pita me, jesam li oženjen Drago bi mu bilo, da mu sastavim mali memoire. Pročitao bi ga, pa bi se mogli opširnije porazgovoriti. Kasnije general mi kaže, da moram gledati nešto za sebe postići, pa će se vidjet kasnije, bi li mogao u političku službu. Uz takove razgovore ostavih Kovalevskoga. Sva nada bijaše mi u dogovor sa Novoseljskim. Došavši kući, odlučim se posjetiti Guljaeva, jer je on jučer bio kod mene. Drago mu bijaše čuti za Pogodina i za dosadanje uspjehe. Poslije objeda išli smo šetati po ostrovima i slušati muziku i pjesme ruske. Prenoćih u Guljaeva. Noću sastavih koncept za memoire Novoseljskome, te ustanovivši plan radnje sutrašnje, okolo 3 sata usnuh.“

14. lipnja. „Mili Bože, teškog danas truda i veselja i muke i žalosti! Što se sve danas ne svali na mene dobra i zla. Poslije 3 sata nemirna sna dignem se, te popivši čaj sa Stjepanom Jovanovićem, požurim se da prije 9 sati stignem k Čučevu doma. Zbilja sretno prije

9 sati prispijem. On još ne bijaše obučen. Ja mu u kratko kažem uzrok ranoga dolaska, naime da mi na kratko vrijeme ustupi memoire, pisan za Pogodina, da ga prepišem za Novoseljskoga. Obavijestim tog dobrog čovjeka o uspjehu vizite s Kovalevskim i pritužim mu se konfidencijalno o hladnoći tog čovjeka, i neslanim objekcijam, mjesto da se ozbiljno posavjetuje o važnim predmetima. Čučev ga izvine, kažući da je to njegova narav, u ostalom da se Kovalevski obično s njim o meni razgovarao i sastavljao razne planove za mene i za moja poduzeća. Kombinirao je ustanovljenje jednog journala na pr. u Leipzigu, koji bi imao zastupati interese svih ugnjetenih narodnosti u Austriji pod zaštitom Rusije. To mi bijaše veoma ugodno čuti."

„Došavši kući kaže mi gospodarica, da me jedan čovjek čeka u sobi. Kad ja unutri, vidim prostijeg čovjeka, koji mi odma reče: Gospodin Pogodin šalje 300 rubalja i moli potvrdu primitka, i izbroji mi 300 rubalja. Ja sam pisao namirnicu, osupnut kao bedak. Ja mnijah, da mi šalje Kokorov, nu Kokorov će doći tekar u četvrtak. Čovjek ode, a ja ostanem kao pao iz neba. U meni se sada stade buditi dvojba: ide li to na Kokorov račun, ili je ekstra? U ostalom zaključih ići u četvrtak ili petak Kokorovu. Ako su to njegovi novci, vidit ću iz razgovora, ako ne — opet dobro. Te tako današnja deviza: Gross im Geben und Nehmen ist Gott — ewige Liebe, posvema se obistini. Hvala Bogu."

„Nu sad počeše gorkosti. Čim čovjek ode, gazdarica bane u sobu, te me stade opominjati, da moram već danas urediti svoj pašuš. Gazda obeća sa mnom ići, no prevari me, te ja sam sa svim papirima odem izravno direktoru inostranih posala. Bože moj, grubog li Švabe, da ga Bog ubije! On se ozbiljno stane groziti kaznom, nu ja se ne dadoh poplašiti. Čekam ja kod njega i čitav sat, dok je uredio svoje poslove. Tad se

pozovem na meni poznate ličnosti. Tad bijaše malko mekši, te mi prilično grubo reče, da moram donijeti liječničku svjedodžbu, inače bit ću kažnjen sa 60 kopejaka svaki dan, za cijelo vrijeme boravka u Petrogradu. Ja sav smućen odem najprije Kostiću, da se radi ljekara posavjetujem, nu ne nagjoh ga kod kuće. Tada pogjem k Lamanskom, pa ni njega ne nagjoh. Odem kući, nagjem gospodara doma, i taj mi kaže, da mora službeni liječnik dati tu svjedodžbu, i da će po podne okolo 6—7 sati poći on sa mnom k njemu. Sada malo odahnuh. Pod večer hajde k doktoru. Nagjosmo ga, ali ne dade svjedodžbu, već nam reče, da se vratimo u 8 sati, da će to urediti. Ja i gazda u pivnicu, kupim mu pive, on ode doma, a ja opet k doktoru. No bijah fino podbriven! Drugi put ću opisati sve, kako me taj doktor oglobi za 16 rubalja u srebru, da bi plakao za njima. Ostavim tamo pisma i novce (jer treće osobe dogjoše), pa odem osiguran od liječnika, da će sutra najdalje do 3 sata po podne sve biti uregjeno i da mogu mirno spavati".

15. lipnja. „Danas, pišući jučerašnje dogogjaje, dogje mi glas od prve gazdarice, da me želi vidjeti. Pomislih: vruće je i tomu gadu, koja je kriva svemu malheuru sa pašušom. Čitajuć novine, imenito „St. Petersb. Vjedomosti", nagjem članak iz „Journal des Debats" o sadanjim jugoslavjanskim smutnjama. Navodi se i Hercegovina kao neka sadašnja hrvatska provincija, a u Bosni se priznaje da imade Hrvata sa Morlacima do blizu 400.000! a Muhamedanaca do 300.000, što će se moći danas sutra dobro upotrebiti.

„Prije podne uzalud izgledah, da mi prispije gotov pašuš. Nu po objedu, došav kući, nagjem samo svjedodžbu liječnika, a glede pašoša moram ići sam u bureau. Neopisivo me žalosno dirnu ova okolnost, a malo za tim dodje taj bezdušni agent Wistkopf, te mi

ukrade još 5 rubalja, govoreći, da liječnik ispod 15 rubalja ne htjede dati svjedodžbu. Iz svega vidim, u kakove ruke padoh. Tako mi još za sutra preostaje mrska briga. Oslobodi me, Bože, takova paklenog stanja, to je za poluditi".

16. lipnja. „U jutro ustavši i uredivši se, ne očekivajuć Feodora Karlovića Heina, odoh u bureau inostranih posala. Bog mi je svjedok, kakovim tužnim čustvom poduzeh taj posao. No, hvala Bogu, koji me svagdje štiti, ispade bolje nego se nadah! Predstavim se direktoru. Grubi taj čovjek popita me samo, što sam sada? Ja mu shodno odgovorih, te mi vrati papire s nalogom, da idem kasiru. Hvala Bogu! pomislih. Taj bi me uru ili dvije pustio čekati, ali mu rekoh, da sam bolestan, pa me opravi, uredivši „Vidi" na žiteljstvo, a ja platih 9 rubalja 50 kopejaka. No „Vidi" ne dobih, jer ne imade tko potpisati, te budem upućen na drugi dan. Mnogo bi dao, da sam mogao odmah dobiti pašoš. Nu, hvala Bogu, da je i tako".

„Odem doma, preobučem se, te k Novoseljskome, jer od te vizite mnogo izgledah, ali kako se dovrši? — Čekao sam barem 2 sata, dok on poslove obavi, napokon dogje, predstavi mi svog alter ego, komu je povjerio moje papire, te me zamoli, da bi ja s'njim sve tako konferirao, kao s njim samim. Ta mi okolnost nije niti najmanje po ćudi, jer ja mogu kome potpuno povjerenje pokloniti u materijalnim stvarima, nu ne mogu u intelektualnim, jer mi se taj alter ego niti najmanje po vanjštini ne dopada. Dade mi adresu, te me zamoli doći sutra u 12 sati na konferenciju, jer će do tad pročitati moje pismo. — Dobro, da vidimo i to. — Za sutra mnogo posla i brige. — Došav doma, izvijestim gospodara o stanju pašoša i tu popijem čašu pive. Za tim pisah pismo mojoj supruzi. Bog mi dao tog angjela jednom zagrliti. Priredivši se za sutrašnju borbu, legoh spavati malo mirnije, nego jučer".

17. lipnja. „O moj Bože! današnji dan opet za mene radostan u svakom smislu, sve mi sretno ispade što poduzimljem, te mogao bi današnji dan biti sjemeništem velike moje sreće. — Ah moj Bože! neostavi me nikada! Najprije dovrših list za premilu Milkicu, kojim joj javljam moj odlazak iz Petrograda u Stetin na 3 Julija prama njoj na put u Beč i dalje. Uputim se u Bureau inostranih, ali još nisam vjerovao da bi se mogla dokončati stvar pašuša. — Rano ranivši najprije idem u Crkvu, da primim blagoslov božji. Od tuda na fruštuk, gdje po Božjoj volji, čitah u novinama „Nord“ važnu okolnost, koju mogoh danas upotrijebiti u listu na Žemčužnikova. Bog dobri upravlja koracima. Tada u Bureau. Najdem samoga Sekretara, dadem mu 25 kopejaka danih meni više, što ga ugodno dirnu; tad mi uruči gotov pašaport t. j. Vidi na žiteljstvo. Ah! kak veseo bijah imajući ga u rukama: ja mnijeh da imadem sreću u rukama.

„Kao u triumfu odoh s pismom Milkice na poštu te tako i taj posao sretno obaviv, priredim se za vizitu. Žemčužnikovu, alter ego Novoseljskog. Odmah stanemo razgovarati o meni, poduzećima i t. d. Govorismo otprto, a ja hazardno. On je pročitao pozorno moj memoire Pogodinu, kako se mogoh uvjeriti. — Ja mu otprto kazah, da mogu samo do nedjelje čekati na da ili ne. Zašto? Jer se mogaše iz spomen spisa naučiti; inače ću biti moralno vezan, te samo sa žrtvom za Rusiju mogao bi se kupit. Govorih mu o 20 000 franaka, koje bi morao vratiti dotičnima da budem moralno slobodan. — On me zamoli da se do srijede svakako strpim i ništa ne poduzimljem. U srijedu neka k njemu dogjem, on je siguran da će Rusija mene upotrijebiti kroz Novoseljskog, koji može i hoće učiniti i koji će doći u utorak iz Moskve. Zamoli me nek mu moje Misli ostavim. Dao sam mu moju adresu.

Nikada ne valja na prvi mah koga suditi, sada vigjeh, kako je to ljubezan čovjek, pozorno sudeć. Dugo se razgovarasmo, te pri odlasku mi kaza, da je i on od slavjanske partaje dušom i tijelom, kako mi ga i Novoseljski predstavi. Vrijedan je, da ga Novoseljski časti potpunim povjerenjem. Ostavim tog čestitog čovjeka. Na putu mi Bog dade dobru misao: pismu kojim ću Žemčužnikovu poslati „Moje misli“ uklopit mu i „Triester Zeitung“, gdje je govora o francuskom i ruskom parobrodarstvu po Dunaju, te sravniti taj članak sa vijestima čitanim o deficitima austrijskog parobrodarskog drúštva dunajskog, koje je god. 1856–7 imalo 1½ milijun a god. 1857—8, 2½ milijuna deficita. Što bi moglo rusko parobrodarsko društvo imati koristi, ako se bude znalo okoristiti kroz p o l i t i k u trgovinom?“

„Došav kući sjedem i odmah sastavim pismo za Žemčužnikova, priložim „Triester Zeitung“.

„Ufam se u dobrotu božju da će d a n a š n j i d a n imati i sretan uspjeh: no i s r i j e d a nije preko svijeta, vidjet ćemo.“

„Poslje objeda htjedoh popiti čašu pive, da okrijepim tužno i razbito tijelo, nu nepogjoh gonjen unutarnjim nagonom, nego doma. Kad ja na vrata, eto od Žemčužnikova čovjek došao po pismo“.

„Obavivši sretno sve ovo, poslije 5-m j e s e č n e borbe duše i tijela legoh, da se odmorim. Nikad mi duša ne bijaše mirna, kao danas. Oh, samo mi Milkica fališe, i dok ju ne zagrlim, duša će mi biti nespokojna. Ah, dobri Bože, daj, da ju još jednom zagrlim i svojom nazovem, pak mà odmah poginuo na mjestu. Oh, Bog će nas štititi“.

18. lipnja. „Danas odredih učiniti K o k o r e v u zahvalan posjet, i tim putem pozdraviti dobrog mog K u n i k a. Oh, on je uzrok moje sreće, da i sam ne zna

kako. Opširno izvjestih K u n i k a o nepogodam sa pašušem i o dosadanjem uspjehu. Veoma ga obradova, a to će obradovati i dobrog Dubrovskog. Kunik mi kaza, da je od ono doba govorio s dvojicom poznate gospode, imenito da od Andrije Ž e r e b c o v a mnogo može ovisiti, te da mu ime zabilježim. Moli me, da ga u srijedu izvijestim o rezultatu posjeta Žemčužnikovu. — K o k o r o v bijaše doma, ali me dade zamoliti, da dogjem u ponedjeljak, jer idjaše na put. — Danas mi se nikako ne daše ići k S r e z n j e v s k o m, nu, hvala Bogu, što ipak pogjoh, jer bijaše prvi put, što čuh pri Sreznjevskom nešto ugodna. Reče mi, naime, da se mladi H i l f e r d i n g vrlo za mene zauzimlje i da mu je prekojučer pisao o meni povoljnu vijest. Nadalje Flügeladjutant Tučev, čini mi se, naložio mu je, da imade vlastoručno napisati o meni, kako bi se mogao upotrebiti u Rusiji, što ću ja samo potpisati, toga radi imadem ja učiniti malu specifikaciju o svojim sposobnostima i odmah mu dostaviti. Ovih dana bio je on u društvu važnih lica. I H o m a k o v iz Moskve bijaše sporazuman, kad se je opetovano povela riječ o meni i o mojem upotrebljenju, tako da i sam Sreznjevski sada imade nade, da će se za mene nešto učiniti. — Nadalje mu i dobri P o g o d i n pisa iz Moskve radi mene i pita, jesam li primio novce i da je izgleda za mene dobiti mjesto pri ministarstvu inostranih posala. — Sreznjevski mi s u b r o s a natukne, da će mi himba K o s t i ć a slabo škoditi. Dakle ipak ova svinja srpska kopaše kod Bludovih proti meni! Dakako ovo derište bijaše razjareno mojim „Mislima“, srbežu posve protivnim, i ja vješto natuknuh Sreznjevskom o tom fališnom gadu. Dobro, da znadem. Savjetovaše mi, da predložim Tučevu, da bi mi se priskrbilo mjesto cenzora, ili pri cenzuri inostranih posala za madžarski il hrvatski jezik, dok se što za mene izradi. To ću upotrebiti odmah u ponedjeljak,

služeći se onim, što mi Kovalevski kaza, i napomenuti ću tom prigodom Tučevu, kako Sreznjevski dobi magjarsku knjigu za pregled, koju ne znadoše protumačiti. Izvijestih Sreznjevskoga o uspjehu kod Novoseljskoga, Kovalevskog i Žemčužnikova i o Kuniku. Govorismo o glasovitom ruskom slikaru Ivanoviću i o njegovoj znamenitoj slici, kojom se otvara nova škola u Rusiji. Danas opazih jasno, da se Rusi za mene zauzimlju i da ne bi radi da me izgube. — Energično postupanje kadro je učiniti mnogo. Ne bih bio mogao biti energičniji, da mi Bog ne dade tajnog sredstva. Opet isključivo božja milost! Kasno sam došao doma i sastavio moj svojstvenik za Sreznjevskoga, da ga sutra prepišem i njemu dostavim. Sreznjevski je ovih dana uslijed pisma Hilferdingova išao kasno noću radi mene k onome gospodinu, kamo mu g. Hube kaza i t. d. i ne bez uspjeha".

„Bože, u kakove me krugove stavi providnost božja, o kojih nikada i ne snivah!"

19. lipnja. „U jutro prepisah mali memoirčić o mojoj prošlosti i sposobnostima. Htjedoh ići k Heineu, nu nije mi se dalo. Slučajno sam vidio parobrod, što je otplovio za Štetin. Gledah, i od jedne žene saznadoh neke potankosti puta. Oh, kako me srce bolilo za onima, koji putovahu. Sretni, koji idu na jug. Ako Bog da, za 14 dana i ja ću. — Danas htjedoh korake poduzeti za pašuš u Štetin, nu valja se dati prije publicirati u novinama".

20. lipnja. „Danas je nedjelja. Evangelium o obilnom ribarenju. Bijah u crkvi Bogu se pomoliti za moju premilu Milku, kao i za zdravlje i srčanost. Oh, pri pisanju Pogodinova memoira srbjela me je ruka, što znači, da ću dobiti valjda novaca, a i sve ove dane, pišući za Žemčužnikova, takogjer me srbi. Daj Bože, da bi se slutnja ispunila, te još koju kopejku od kudgod dobio".

„Po misi otpravih se k mojim milim Guljaevima, da Stjepana Ivanovića izvijestim o tečaju mojih stvari, te da prozborim glede stana na Dačama; napokon da okrepim izmučeno moje tijelo od radnja i patnja prošlog tjedna".

„Guljaevi bijahu svi kod stanika Sibirijanca, godovnjaka, na objedu. I Benjamin Eugenijević bijaše tamo".

„Po objedu odosmo šetati i obično slušati muziku i rusko pjevanje, gdje ostadosmo do ponoći, ili bolje rekuć do po dana".

21. lipnja. „Obavivši posao za pašuš, hajd Kokorovu u posjet. On je bio došao, pa opet otišao. To mi bijaše drago, te mu ostavim samo moju billetu".

„Po objedu došav kući, kažu mi kućegospodari, da me je tražio jedan gospodin, i da mi je napisao nekoliko riječi. Ja pobrzam u sobu, i za čudo nagjem nekoliko riječi Žemčužnikova, koji me moli sutra u 2 sata k sebi, ili u srijedu o podne. O, moj dobri Bože, hoće li me moje slutnje prevariti? Ja tako kombiniram: ako bi Žemčužnikov imao mi što zla kazati, on se ne bi tako žurio, no bi čekao srijedu polag dogovora, da mi to kaže. Obični ljudi rado samo dobro prije javljaju. Dakle ja se ufam u Boga i dobru se nadam".

„Danas je mog neprijatelja Švajcara god. Zar je dobri Bog htio odabrati današnji dan da me usrećí, i time dokazati, da ko nedužno pati, biva napokon nadaren?"

22. lipnja. „Ustavši danas, snivah o mojoj Milki, te za čudo i o prijatelju Vežiću i Borojeviću (s posljednim se radi političkih razloga vrlo svadih), obučem se i odem fruštukat i čitat novine „St. Ptbg. Vjedomosti" od utorka t. j. danas, u kojima nagjem strašan članak, koji ponizuje Austriju. Moram si taj list kupiti".

„Došao sam doma, da se priredim za posjet Žemčužnikovu. Bože, kada to pišem, još ne znam, kakav će biti uspjeh".

„No unutrašnjost me na veliku sreću pripravlja. Ruka me srbi, što je kod mene obično znak, da ću dobiti novaca. Za koji sat vidit ću, hoće li biti sreće kroz Rusiju, ili tajnim putem?“

„To pišem u 11 sati, dakle mogu napisati rezultat današnjeg posjeta Žemčužnikovu. Mnogo ufanja, malo hasni!“

„Dok sam se, čekajući Žemčužnikova, s bratom njegovim razgovarao o raznim prilikama ruske aristokracije, nadogje Vladimir. Ja mu se zahvalim na posjetu, izrazujuć žalost, što me ne nagje kod kuće. Kaže mi, da me je za to za danas k sebi pozvao, jer ga sutra ne će biti doma, te me upita, bi li htio ići u Moskvu, te će mi dati pismo na grofa Uvarova. Tu će se stvar za mene privatnim putem riješiti. Moje „Misli“ mogao bih prodati redakciji „Ruskog Vjesnika“ i biti pod zaštitom jednog bogatog čovjeka dopisnikom „Le Norda“, a za novce će se gledati. On ide za jedno 2 nedjelje u Odesu, a bratu će ostaviti opširni naputak glede mene. — Iz svega toga vidim, da nema izgleda u društvo ruskog parobrodarstva, te da bi Kokorov mogao biti taj mecenat, koji bi uzeo na sebe sav trošak poduzeća, što meni ne bi ni najmanje bilo milo“.

„Sa tom vizitom nisam zadovoljan i ako bi ona mogla vremenom imati dobrih posljedica. Dakle u Moskvu da idem? O, kako mi je to u sadanjim okolnostima neugodno, a ipak mora biti, jer ću po svoj prilici novac dobiti tamo, ko što mogoh iz riječi Žemčužnikovih razumjeti, kad je govorio o megjusobnoj odgovornosti napram trećega“.

„Na večer u 9 sati. Tko bi bio mislio, da ću još danas moći napisati jednu važnu. — Došav kasno kući, kaže mi gospodarica, da sam dobio pismo i da u je unutri u sobi. Mal se ne preplaših. Pismo bo bijaše od Žemčužnikova. Piše mi, da mora u četvrtak sam u

Moskvu, pa da meni ne treba sada ići, i da mu na par dana dam zapiske, koje mi danas vrati. Za nekoliko dana će se vratiti, te se ufa donijeti mi ugodnu novost. Hvala Bogu, ja ne trebam ići u Moskvu, te ću valjda bez troška cilj postići. Još istu večer odnesoh zapiske Žemčužnikovu".

23. lipnja. „Danas poslije fruštuka posjetih Tučeva, da govorim s njim o cenzuri i o dosadašnjim uspjesima, nu ne nagjoh ga kod kuće. Odlučih mu pisati".

„Za tim odoh Kuniku. U kratko ga izvjestih o toku stvari, i da me Žemčužnikov šalje k Uvarovu. Od Uvarova ću novca teško dobiti, nu Žemčužnikov je s Uvarovim jako dobar. To mi je drago čuti. — Kunik mi preporuča strpljivost".

„Poslije podne prepisah pismo, sastavljeno na Tučeva, te ga trkom odnesoh. Daj Bože, imalo i ovo kakova uspjeha. — Od ovog bjež k Sreznjevskom. Nu ne nagjoh ga doma, s toga mu ostavih glas, da ću doći u subotu".

„Danas se čitah već u novinama. Hvala Bogu! Oh, kako bijah veseo radi toga. — Sa strahom i veseljem očekujem, ne bi li mi Milka što pisala na posljedni moj list, što bi priječilo, da joj putujem u susret. Oh, kao što nekada — kao djak — nestrpljivošću i željom izgledah dane školskih praznika, isto tako sada — nu još u većoj mjeri – izgledam trenutak, kad ću ogrliti moju milu suprugu. Oh, moj Bože, daj mi sretno taj trenutak dočekati i doživiti".

„Oh, jučer, kad sam išao spavati, predbacivah si nezadovoljstvo nad uspjehom razgovora sa Žemčužnikovim i ja sam toliko puta već kroz prave nesreće bio preveden po milosti božjoj k srećnim uspjesima, ja bih se već mogao jednom opametiti, i pouzdati se sinovskim pouzdanjem u dobroga mog stvoritelja, koji sve za mene dobro upravlja! Od sad ću sve primati od stvoritelja s pouzdanjem u providnost".

24. lipnja. „Bože moj, kako me ovih dana i srce boli i žalosno očekujem dan, da mogu već jednom otići po Milkicu. Sve se bojim, da prije odlaska ne čujem kakove žalosne glase. Bog me oslobodi primiti kakovo pismo iz Hrvatske, to ne bi bilo nikako dobro, a i sni me muče; moguće radi toga, jer uvijek na to mislim. Noćas snivah, da Nacek piše, a ipak da je sa mnom u Petrogradu. Pitah ga, da nije Milka bolna. On ozbiljno, da ne mogu opisati, izreče riječi: „Rek bi!“ i toga sna nikada zaboraviti ne ću“.

„Cijelu noć zlo spavah, dan mi još kako tako progje, nu noć, noć! Nje se bojim, premda je u St. Petrogradu ne ima, a ipak kako je duga! — Danas se ne ćutim dobro, no kada to pišem, laglje mi je“.

25. lipnja. „O, moj Bože, hvala ti, da je i taj dan sretno i bez glasa iz Hrvatske prošao. Danas, po mom računu primila je premila moja supruga posljedni moj list, kojim joj priopćih dan polaska k meni. Oh, kada moja mila, mila supruga sve tajne puteve božje prouči, tad će se i ona sasvim i slijepo u buduće s radošću povjeriti rukovogjenju stvoritelja i spasitelja; njezino nježno srce će se utješiti i okrijepiti, uz to i tijelo ojačati, te voljom dobrog Boga u zdravlju i veselju još lijepu godinicu sa mnom skupa proživjeti. U to ime milostivi Spasitelju i dijevo Marijo pomozi nam!“

„Ustav ranije — već pred devetom urom — stao sam raditi, da dobijem pašuš. Bože, kolikog li danas opet letanja. — Kad ovo pišem, već je sav predmet prispio do general-gouvernera. Sutra u 11 sati bit će i to gotovo“.

„Danas na večer idem odahnut k Guljaevim i da se oprostim sa Tomaševskim i posjet mu vratim“.

„Na večer odoh k Guljaevim, gdje na svoju radost saznadoh, da ćemo moći dobiti stan kod njega. Ja ću davati djeci lekcije u franceskom i njemačkom jeziku,

za to sve badava. Ostat će koja kopejka u džepu, a moja Milka će živjeti u zdravu i čistu zraku. Do blizu ponoći smo šetali, te već kasno legosmo spavati."

26. lipnja. „Kad ustadoh, čitah članak „Pijemont i Austrija" u „Ruskom vjesniku", te učinih za sebe nekoje analogne opaske, koje se protežu na Korušku. Za tim, oprostivši se sa Tomaševskim, vratim se u Petrograd, gdje na radost, ne našavši nikakovo pismo niti išta ino nepovoljna, poduzeh nove korake za prokleti pašoš. Kod general-guvernera dignem zagranični pašoš, te ga dadoh odmah i vizirati u pruskom poslanstvu."

„Uredivši kojekake malenkosti, odem na večer k Sreznjevskom, gdje nagjem ml. Hilferdinga i Lamanskoga. S Hilferdingom se zabavljah, te mu se zahvalih na dobroj njegovoj skrbi za mene. Dade mi pismo na flügel-adjutanta Šemšina, koji bi mogao za mene isposlovati štogod kod Kokorova. Ovi ljudi su sebi u glavu upilili, da meni valja napisati članak, da budem upoznan i na glas dogjem u Rusiji, da tada može što biti. Vidit ću, kako ću biti raspoložen vremenom. Ako ja stanem članke pisati, Bog zna kakovi će biti i za koga, jer to sve skupa prilično mi već dodijava. Zavisi sad samo od Žemčužnikova, da konačno što ustanovimo".

„Lamanski mi dade svoju adresu Dače, umolivši me, da dogjem k njemu. — Mladi Hercegovac Hilferding uzradova se, vidivši me. Imade još nepokvareno srce, dok ga ruski Srbi ne izopače".

„Kada se s Milkom vratim, učinit ću Hilferdingu posjet, te se opširno porazgovoriti. Danas moja Milka za stalno, pomoću Boga, ima moj list, ako ga još u petak ne primi".

27. lipnja. „Danas, nedjelja, odlučih poći k mojim Guljaevima. Već u 4 sata bijah na nogama, te do 8 sati doturah. Bože, kako ja ne mogu spavati i bespokojno živim i očekivam čas sjedinjenja s milenom

Milkom! Ah, danas najdulje primiti će ona moje pismo, koje će ju utješiti".

„Najprije bijah u crkvi Bogu se pomoliti, a za tim se lagano uputim u St. Peterburskaju. — Nikad ne ću zaboraviti prizor u drugom Pergelovu, koji doživih pred vratima i zgradom Dače generala Grosskopfa, ili kako se već to pašče zove. No čestitog tog barbara ispsujem. Ja znam, da toga još nije čuo. Baš me sam vrag s tim prokletim Švabama sastavlja. Učinivši taj neugodni put, prispjeh napokon k rodbini Guljaevih, ljudima čestitim i gostoprimnim, koji me okrepiše jelom i pićem, te onda podjoh opet šetati. — Bože, prekrasnog li izgleda sa brežuljka. Ne vigjeh tako skoro takovu sliku. Poslije užine i čaja ostavismo dobru obitelj Guljaevih rogjaka, te se na ruskoj taljigi vozismo, i oko ponoći dogjosmo Stj. Jovanoviću. Povečeravši, legosmo kasno spavati."

28. lipnja. „Došavši od Guljaevih doma, saznah, da me nitko, hvala Bogu, nije tražio, osim Heine-a. Dok sam pisao jučerašnje dogogjaje, gazda me pozove, da idem gledati sliku glasovitog Ivanovića, izloženu u akademiji. Otidoh, ali prvo što se ja ne razumijem u slikarstvo, a drugo što ne vidim dobro, ne mogu izreći suda o slici, no nešto božanstveno i neznalica može uviditi u toj slici".

29. lipnja. „Bože, Bože! Danas je dakle dan, kad mogu nešto radosna i sigurno dobro napisati".

„Poslije dugo vremena noćas sam mirno spavao. Ustanem, da ću učiniti posjet Tučevu. Nagjem ga kod kuće, te mu se izjadam o neizvjesnosti mojeg položaja. On mi reče, da je jučer govorio sa generalom Kovalevskim o meni, a general ga uvjerio, da sam ja već upotrebljen kod Novoseljskoga. Ja mu od moje strane rekoh, da za to ništa ne znadem. On mi svjetova posjetiti još jedanput Kovalevskog, da vidim, što je. On je uvjeren, da kod Novoseljskog mogu biti najbolje

upotrebljen i koristan. Glede cenzorstva se ne slaže, jer je mnogo konkurencije i inih neprijatnosti. On bi sam već rada znati, što će biti sa mnom. Tim se oprostim s dobrim starcem, veseo radi izreke Kovalevskog, koji se ne bi bio tako izjavio, da štogod ne znade".

„Poslije tog posjeta, i onako već obučen, odlučim posjetiti i Šemšina s pismom Hilferdinga".

„Nagjem stan, ali od Kunika dočuh, da se sprema u Daču. Tim bolje, pomislim, Bog mi dobro rasvijetli pamet, što pogjoh danas, a htio sam tek sutra".

„Prijavljen, nagjem ga u negligè-u i uručim mu pismo. Pročitav pismo, ljubezno me primi, a ja mu u kratko opišem svoje prilike. Pita me, imam li vremena. Imam. Dade zapreći i mi se odvezosmo k Kokorovu. Putem mu pričah o poznanstvu s Kokorovim i o obećanoj pomoći kroz Pogodina, a govorih mu i o Žemčužnikovu, što mu bijaše drago, te me zamoli, da zaprosim Žemčužnikova, da k njemu dogje. Dok dobri Šemšin govoraše Kokorovu o meni, čekah. Za tim unišav k njima, zahvalim se prije svega Kokorovu za dobročinstva, za tim nešto govorasmo, a Kokorov napisa pismo Novoseljskom. Ostavismo Kokorova, te se odvezosmo Novoseljskome. Danas Bog sve blagosljiva, što je inače neobično. Novoseljski bijaše doma. Šemšin ugje k njemu, a ja pričekam. Za četvrt sata stupe u salu Šemšin, Novoseljski i Žemčužnikov. Ja se presenetim, kad ovog potonjeg vidjeh, jer mišljah da je u Moskvi. Žemčužnikov pristupi k meni, te mi ruski reče, da ću stalno biti osiguran o potpunoj moći moga poduzeća. Rukovasmo se. I Novoseljski bijaše danas veoma prijatan, rukova se sa mnom, te me pozva na stran, ponovno mi naloživ, da se sasvim izručim Žemčužnikovu. Zahvalio sam se srdačno i Šemšinu za preveliku ljubav, učinjenu mi danas. Pri odlasku me Novoseljski, naslonivši se na peć, upita, ako budem djelovao, kako će to

ići, buduć sam u Austriji strogo notiran. (Ovo su prve riječi sa tajnim alfabetom pisane). Ja mu htjedoh razjasniti to, ali nas Šemšin prekide. On htjede odmah odstupiti, misleći da nam smeta, no Novoseljski mu reče, da ništa takova ne govorimo, te nastavismo razgovor. Pri odlasku opet se Novoseljski rukova sa mnom, te mi smiješeći se reče, neka budem vjeran Rusiji. Ja mu odvratim: „Djela će moja najbolje svjedočiti", te se sa Zemčužnikovim odvezem".

„Na rastanku me Žemčužnikov umoli, da za jedan sat k njemu dogjem. Ja odem na zajutrak, te čitajući „Nord" od 23. juna, nagjem u članku „Važni sadanji muževi Rusije" strahovit članak protiv Austrije, napominjući dogogjaje god. 1848. i nevjeru Austrije, dočim su Hrvati lijepo tu prošli".

„Tad trknem kući po dokumente za Žemčužnikova, da vidi što sam, i kako sam do sada djelovao, i odma se k njemu vratim. Upozorih ga na tri važna pitanja Ugarske: na protestantizam, kolonizaciju i djelovanje Rikarda Meternicha, Koburg-Koheri, na što mi on reče, da sam strogo po Austriji notiran, kako ću djelovati? Ponudi mi novaca, ali ja mu rekoh, da mi za sada ne treba, dok se ne vratim s puta sa ženom. Ugovorismo za slučaj njegova odsuća u Odesi, da će njegov brat sve učiniti. Ovaj posjet odlučan je za cijeli moj život, te tajnosti njegove ne ću pismu povjeriti. — Hvala, hvala svemogućem Bogu i Spasitelju mome, konac je mukama mojim stavljen! Budućnost, novaca, sve mi je na raspoloženje. Oh, današnji dogogjaji mogli bi se kroz arke opisati. Hoću, da se oprostim sa Žemčužnikovim. Nagjem društvo u njega, pozovem ga na stranu, te mu u kratko i pozorno saopćih svoju sreću. On se idejom privatna djelovanja s početka ne slagaše, svjetovav mi promijeniti ime u „Zagrepski", i ujedno mi reče uzrok, zašto. — Dogovorismo se, da će mi

kroz Pogodina pisati u Moskvu. Za Milku mi reče, da gledam stan uzeti na mjestu blizu Guljaevih. Oni će ju gledati kao svoju rodbinu. Ja mu zahvalim kao causa causae sve moje sreće. Želeći njemu i supruzi mu sretan put, oprostim se".

„Idući kući žao mi bijaše, što sam mu odviše kazao, prem, hvala Bogu, mnogo mu ne rekoh. Od sada ću biti obzirniji".

„Žemčužnikovu kazah o Kostićevim intrigama, nu on mi odvrati, da se s toga ništa ne uznemirujem u djelovanju, jer mi više ne će moći škoditi".

„Nešto mi se danas dogodi: čaša kave bačena. Pade mi na um Kostić".

„Bože moj, ja sam sav potresen od važnosti današnjeg dana. Rusi se dakle uvjeriše o mojoj čestitosti, vide bo mene po prokletom Švabi notirana. Neka, neka, ali od današnjeg dana pamet u glavu i to široko! — Članak za „Nord" polag želje Žemčužnikove prije odlaska u Stetin" . . .

„Danas je dan sv. Petra i Pavla, danas je moja sreća učinjena. Put k slavi po božjoj je volji prokrčen, ne k mojoj osobnoj, nu k slavi Rusije i Hrvatske kroz mene. Jedno me se već carstvo boji, a i neka se boji Bogom . . . . . ."

„U 6 sati večer 29. junija 1858. Dobri Bog htjede današnji dan i dobrim dogotoviti. Kad sam išao k objedu, zapita me gazda, jesam li uzeo billet za Štetin, ako ne, da to odmah učinim, da ne ostanem bez mjesta. Ja odem u bureau, od tud na poštu i sam Bog tako htjede, jer bijaše prazno samo još jedno mjesto i to u trećem razredu, inače bih bio morao uzeti prvi razred, a kako ja htjedoh tek u četvrtak uzeti kartu, ni to ne bi bio dobio. No hvala Bogu i na tom! Na pošti mi dotični činovnik, koji mi dade billetu, reče, da i u Moskvi imade tog imena čovjek, naime Kva-

ternik, te me upita nisam li ja to? Veoma se začudih nad tim, kuda se moje pleme raširi".

„Gledaj misli k današnjem danu u dodatku. Slava, slava Bogu i Majci božjoj premilostivoj".

VI. mjesec.

Rad i plan djelovanja.

Nakon punih pet mjeseci neprestanog obijanja pragova, moljakanja i tužakanja napokon je postigao službu političkog agenta Rusije. Ne će da podrobno kaže uvjete svoje službe i obveze, no iz cijeloga konteksta, pa iz rada, što će ga razviti kroz god 1859. i 1860. možemo razabrati, da je radio na publicističkom polju. Njegov rad je bio naperen proti Austriji, a u prilog Rusije i Hrvatske.

Za nekoliko dana prestaje išta bilježiti u svom „dnevniku", jer je otputovao preko Štetina u Berlin u susret svojoj ženi. Zabilježio je sastanak sa ženom nakon punih šest mjeseci. Sastanak bijaše ganutljiv. Nekoliko bilježaka o Berlinu, Štetinu i putovanju na moru ne treba nam navoditi.

Na 13. srpnja prispije u Petrograd.

13. srpnja. „Danas utorak, poslije sretne trodnevne vožnje iz Štetina, prispjeh sa premilom suprugom zdrav i veseo u Petrograd. Uzmem 2 izvoščika, sjednemo, te hajd k Guljaevim na Daču. Dakle i taj dan, predstavljen kao nemoguć, sretno je svanuo u Petrogradu. Ja ću dobrotom Spasitelja moga od sada sve dobre i zle pogode zajednički dijeliti sa milom suprugom. Slava, slava Bogu!"

„Sobe nagjosmo prilično prazne, jelo ne priregjeno, što na moju suprugu učini žalostan utisak, te je idući spavati zaplakala".

Izostavljam nepotrebne bilješke o stanu, o posjetima sa gospogjom itd.

17. srpnja. „Danas bijah po dogovoru kod Žemčužnikova još u starom stanu. Ja mu rekoh, da već radim na planu budućeg djelovanja, te da ću mu ga u subotu moći prikazati".

„On mi reče, da bi rado znati, gdje je Šemšin na stanu. Obećah mu saznati stan i vrijeme, kad je moći š njim govoriti, te mu učinih nekoje primjedbe glede mog djelovanja. Iz njegovih riječi mogao sam točno razumjeti, da će moje djelovanje biti vani pod plaštem agenta Kokorova. Ja ga veselo ostavih".

18. srpnja. „Danas u nedjelju prvi put odvedoh moju milu suprugu u Petrograd k misi. Petrograd treba više put vidjeti, da možeš dostojno cijeniti njegovu ljepotu, a osobito ga treba vidjeti zimi. Svaki grad, svaka država imade svoje osobnosti, a bez dvojbe Rusija i njezini gradovi zimi razvijaju svoje ljepote, kao god južni predjeli ljeti".

„Ružicu ugodno dirnu ljepota Petrograda, premda malo ili ništa još nije vidjela. — Pomolili smo se dobromu Spasitelju za sretan prispjetak u Petrograd."

19. srpnja. „Danas posjetih dobrog Šemšina. Sretno ga nagjoh doma, baš se spremaše na Daču. Izvijestim ga o mom sretnom putovanju, o mojoj budućnosti, na koliko mislih da mu slobodno kažem (ja luda, mnogo, dapače morao bi mu bio sve kazati 6./8. 1858.) On mi obeća svoju pomoć i pokroviteljstvo za sve buduće službe, naglasiv, da će svaki utorak bit u gradu. Napišem adresu i vrijeme sastanka za Žemčužnikova, te se oprostim s njime. Na odlasku mi reče, kada budem sa Hilferdingom, da ga pozdravim od njegove strane".

„Odnesem bilješku Žemčužnikovu glede Šemšina, te se vratim kući, da stanem raditi na velikom djelu mog budućeg djelovanja".

Sada radi za nekoliko dana neprestano na tom djelu.

22. srpnja. „Danas radih na mom „Planu". Pred podne dogje Žemčužnikov sluga sa pismom, kojim mi — na moju radost — javlja, da se u subotu ne trudim k njemu, jer ide na nekoliko dana iz Petrograda, nu da dogjem u utorak. Ako bude djelo gotovo, da ga još prije k njemu donesem i ostavim. Čuo je od flügel-adjutanta Šemšina, da idem k Hilferdingu. Šalje mi pismo, da mu ga do utorka svakako izručim. Briga u velikom mom poslu veoma je neprilična".

23 srpnja. „Danas sam pošao k generalnom guverneru, da dobijem „Vidi na žiteljstvo", nu moradoh ostaviti tamo pašuš, jer nije bilo dotičnog činovnika i drugi dan doći".

26. srpnja. „Danas se otpeljah na Dače k Hilferdingu ml. sa listom Žemčužnikova. Mladog doma nije bilo, nu i stari me ljubezno primi, kaza mi, da je sa radošću čuo, da sam dobio kod Novoseljskog službu. Ja se njemu nad tom mojom srećom zahvalim, ka kojoj znatno on i sin mu pripomogoše. — Poslije razgovora ostavih dobrog tog moga pokrovitelja i pismo za sina. Došav doma, nastavih posao „Plana".

„Danas bijah takogjer u generalnog guvernera radi pašuša, ali i opet uzalud. Nekakav prokleti činovnik nikad nije doma, a nije ga ni u uredu".

27. srpnja. „Da Žemčužnikova zadovoljim, pogjem danas s gotovim planom k njemu, da ga uvjerim, da je posao gotov, samo ga valja prepisati. Ne nagjem ga kod kuće, jer je bio otišao na Daču k grofu Tolstoju. Ostavim mu billet, da ću doći u petak nefaljeno s gotovim djelom. Od Žemčužnikova išao sam da moga Kunika posjetim, kojega po povratku amo jošte vidio nisam".

„Bio je veseo, što me vidi. Kažem mu u kratko, što je sa mnom. On se je s Dubrovskim mnogo za

mene starao i razgovarao o mojoj budućnosti, dao mi je „Le Nord“ za čitati. Ostavih ga zadovoljan. Čučeva ne nagjoh doma. Došav kući, radio sam marljivo, prepisujući „plan“.

30. srpnja. „Danas poslije dvonedjeljne postojane, mučne i zapletene radnje dogotovih treće moje važno djelo u Petrogradu, naime plan moga budućeg djelovanja za Žemčužnikova. U 10 sati odnesem mu ga i preporučim mu strogu tajnu. Upozorih ga na Kostića. Govorih mu i o razgovoru s onom gospodom o mom budućem radu, te da je ludo tajiti im nešto, jer znadu sve bolje nego ja. On mi odgovori, da će Hilferding sve znati, i da ću mu odnijeti plan na čitanje i rasugjenje. Reče mi, da dogjem odmah sutra o podne, da će do tad pročitati i da ćemo dalje govoriti o djelu.“

31. srpnja. „Danas, po jučerašnjem dogovoru sa Žemčužnikovim, bijah kod njega, da čujem njegovo mnijenje o mojem „Planu“. On me upozori na neke objekcije kao glede Srba u Banatu, glede tajne srpske tendencije, po meni naznačene, glede koncesija, koje se imaju učiniti Magjarima, glede Frana Mil., glede mojeg honorara i troška za djelatnost. Ja mu sve dvojbe i objekcije razjasnim. Reče mi, da ne može opredijeliti vrijeme, kad ću moći otići, nu da će nastojati, da to čim prije bude, i da će odmah sutra ili prekosutra govoriti sa generalom Kovalevskim glede nekih točaka, da se general ne će ničemu protiviti, što se bude davalo pod časnim licem, da je autorizovan moje djelovanje ustanoviti samo na 2 ljeta, onda će se za dalje opredijeliti. U opće bijaše zadovoljan sa mojim cijelim planom, te mi reče, da čim što razabere, da će po me poslati“.

„Pri odlasku pozove me natrag u sobu, te mi reče, da mi stoje na raspolaganje potrebni novci. Ja mu se za sada zahvalih, nu da ću porabu ponude učiniti, čim

mi bude potrebno. I tako dovrši taj važan posao. Hvala Bogu, materijalna moja budućnost već je sasvim pokrita. Daj Bože sreću, da cijelo poduzeće sretno ispane.

„Prije nego pogjoh k Žemčužnikovu, bijah po peti put u general-guvernera radi mojeg pašuša. Proklete sekature; moram ići prije svega k grofu Orlovu po kontra marku. Dosta se ljutih i grdih bedasti taj ruski nered i sekature, a najviše gulenje stranaca".

„Poslje podne pravio sam s Milkom planove za budućnost".

Pripravlja se na politički rad rusko-hrvatski.

Sada piše u svom „dnevniku" veoma malo. Skoro će sa svim prestati, čim uredi sve svoje poslove, te stane na ozbiljan i ustrajan rad.

2. kolovoza. „Danas se sa Stjepanom Ivanovićem otpeljah u grad radi konačnog uregjenja pašuša za me i suprugu, i hvala Bogu, kod Orlova i kod generalnog guvernera i u bureau-u inostranih sve uredih jošte pred podne. Bijah u cenzurnom komitatu radi mojih knjiga, od tud me uputiše onamo, gdje su mi uzeli te knjige, jer da moram nešto platiti. Bože, kakovo glupo mučenje ljudi za svoju vlastitu svojinu! O gluposti, gluposti!"

3. kolovoza. „Danas na dan goda ili narogjenja carice bijaše veliko šetanje u Jelaginom ostrvu, te ja s milom Ružicom i Stjepanom Ivanovićem Guljaevim bijah na slavi. Na večer bacahu iz lagje vatromet. — Opisati ću za „Neven" ove svečanosti ruskoga naroda".

4. kolovoza. „Danas poslje dugog i nepriličnog hodanja dobih iz cenzure 2 knjige, uzete mi pri dolasku. — Ah, da ta surovost prestane, Rusija bi za dvostruko poskočila u ugledu pred civiliziranim svijetom, ali uz sadanji opskurni sistem! — Danas bijah sa novinama u Kunika. On mi dobrostivo izruči i dalje brojeve".

5. kolovoza. „Danas čitah „Le Nord“, te iscrpih nekoje članke, koji će mi služiti kao materijal za buduće moje dopisivanje“.

Dnevnik sada sasvim šuti o Kvaternikovu radu do u rujnu.

Kvaternik se pripravlja otići iz Rusije, da djeluje po svojem programu.

4. rujna. „Danas sam podnio molbenicu za podanstvo generalnom guverneru petrogradskom. Dakle baš na godovni dan moje mile Ružice udari taj odlučni 8 mjeseci pripravljani čas. Molbenicu mi sastavi petrogradski činovnik. Daj Bože, čim prije riješena bila! Taj dan bijah i kod generala Kovalevskoga, koji me lijepo primi, i pročitav Ženčužnikov list, reče mi, ako mi se bude pravila kakova neprilika ili poteškoća, neka dogjem k njemu. Dat će mi pismo na generalnog guvernera, a prije odlaska svakako da dogjem k njemu“.

1. listopada. „Danas hodah mnogo okolo po Petrogradu za poslom. Najprije bijah kod Kunika. On je veoma okupiran, za to uzeh novine, te odoh. Htjedoh radi „Plana“ posjetiti Žemčužnikova brata, nu ne nagjoh nikoga doma; svi bijahu u Moskvi. Tekar u utorak će se vratiti. Od tud odoh izvijestit Guljaeva o promjeni stana, te ga upitah, je li došlo pismo. Zatim odoh Poznanskoga upitat, kako se zove onaj gospodin, kome me on preporuči u I. depart. upr. Blahočinia. Mogoh se uvjeriti, da do danas nikomu ništa ni govorio ni pisao nije. Ah, svak sve obećaje, a nitko ne drži“.

„Isti dan otidoh sâm načelniku departementa, da ga zamolim za riješenje. Čovjek uljudan, uputi me na nekog Ribickoga, koji mi dade izvadak brojeva, gdje se nalazi riješenje. Lijepog lijetanja, ako Bog dade. Odmah po objedu odoh u II. depart. uprave Blahočinia. — Na večer bijaše kod nas Stjepan Guljaev i Dražić te Štriga.

Štrigi se Guljaev veoma svigja. Dobro se zabavismo. Štriga pjevaše".

2. listopada. „Danas cio dan letah okolo raznih ureda, moljakajući skoro riješenje moje molbenice. Bez podmićivanja ništa ne može biti. U I. depart. upr. Blahočinia bi mi rečeno, da se je jedan gospodin s 2 ordena pod vratom starao za čim skorije rješenje moje molbenice. Nije li to valjda bio onaj gospodin, kome me Poznanski imao preporučiti? — Na večer opet bijahu kod mene Dražić i Štriga. Razgovarasmo se o budućnosti domovine. Od mene odoše k Sreznjevskome".

8. listopada. „Danas je u Rusiji blagdan sv. Ivana Ev. K tome bijaše Petrograd svečan, jer je krštenje sina Vel. knjaza Konstantina, te je moja Milkica imala priliku viditi veoma lijepe carske kočije i paradu.

„Na večer bijaše rasvijetljenje raznih brodova i mosta na Nevi, pa se vratismo kući, na veliku žalost našu. Ovaj je dan najgorči u životu našem".

„U 7 sati, kad bijasmo doma, donese gazda list. Adresa je pisana po dobrom St. Iv. Guljaevu. Vani stoji: „нужное". Otvorismo list — od Naceka. Nastade veliko veselje, ali kakva žalost za tim! Iz lista saznadosmo za dva grozna udara: za smrt predragoga mi tasta i brata njegova, župnika. Umriješe oba u roku od 5 dana."

„Hoću li moći opisati žalost moje mile supruge nad tim groznim udarcima. O ne, ne; umukni, pero, pred svečanom turobnosti; ćutljivo i plemenito srce moje Ružice uzvišenije je, nego ikoji opis takovih prizora. Lahka im bila zemljica, Bog im se dobri smilovao?"

„Kasno, u 10 sati, dogje Dražić, koga porazi nenadani taj dvostruki naš udarac, te je i on tješio moju milu suprugu".

„O, moj dobri Bože! Zašto mi ne dopusti, da još jednom zagrlim tužna starca u sreći, poslije tolikih nepogoda života?"

19. listopada. „Danas osvanu jedan od važnih dana života moga, dan, za koji bijaše nužno podnijeti toliko bijeda, muke i nevolje, za koji se spremah cijele godine, dok ga ne postigoh.

„Odlučih naime poduzeti korake kod presjedatelja I. depart. uprave Blahočinia, da moja molbenica za podaništvo bude već jednom riješena. Odvedem Milkicu k Stailovim, a ja izravno k generalu u depart. Taj dobri čovjek dade odmah k sebi pozvati stolonačelnika Rabickoga i upita ga, je li već došla od generalnog guvernera moja stvar? Rabicki kaže da nije, a ja tvrdih da jest. Rabicki ode gore gledati i vrati se zbilja k generalu sa aktom. Moje veselje bijaše veliko. General mi reče, da priskrbim svećenika i da ću moći odma prisegu položiti. Ja odem Milkicu izvijestiti o dogogjaju i popitah se ujedno za svećenika katoličke vjere, jer se u Rusiji polažu sve prisege pred dotičnim svećenikom. Budem upućen k Dominikancima, kad se ovi baš od objeda spremahu, te zahvatim jednoga, imenom Jurša, koji je znao njemački. Ovaj, poslje kratke priprave, sjede sa mnom na izvoščika, te hajd u depart. na važan taj čin života moga, koji me ima voditi k sreći“.

„Došav tamo, predloži mi Rabicki na potpis pismo, kojim se odričem svih prava austrijskog gragjanstva. Za tim mi predloži njemački štampanu knjigu, koju čitah uz svećenika, koji držaše raspelo i knjigu. U toj se prisezi megju ostalim obvezujem i život za cara žrtvovati. Potpišem tu prisegu u dva egzemplara sa svećenikom. Sad bijah gotov. Zamolih za kakvu potvrdu, a general zapovjedi Rabickome, da mi odmah izda svjedodžbu. Svećenik, dobivši 2 rublja, udalji se, a ja za tim čekah još jednu uru na potvrdu, a poslije odem kući k objedu, u staroj koži novi politički čovjek“.

„Ako pomislim sve muke, kroz koje moradoh proći, da postignem taj falat papira, moram zaisto i nehotice

pomisliti na providnost, koja me je do sada očinski vodila kroz trnovit put".

20. listopada. „Da ispunim nalog, odoh danas gen. Kovalevskom. Dugo ga čekah u pisarni departementa, da se s njim oprostim i čujem, što želi. Veoma me prijazno primi, tri puta se sa mnom rukova, „izjaviv želju i radost, da mu iz Ugarske pišem, no ne po pošti. To će ga veoma zanimati".

„Reče mi, da je opet za mene govorio direktoru Novoseljskome. Preporučivši mu se u daljnu naklonost, odem".

„Bijah i u direktora Novoseljskoga, te se i s njim u kratko oprostih. On mi reče, da je Žemčužnik sve za mene naručio".

„Danas su napokon došli k meni Stjepan Ivanović Guljaev sa suprugom, što me veoma razveseli. I ovaj dobri čovjek je s mojim udesom, a da sam ne znade, usko svezan i imadem mu mnogo zahvaliti. Kada čitah pisma Poznanskoga na Uvarova, tko je mislio, da ću imati toliko odlučnu važnost baš sa osobama, koje danas moju sreću riješavaju?"

Kvaternik ostavlja Petrograd. Put u Moskvu.

21 listopada. „Posljednji moj posjet u Petrogradu upravljen je onomu, koji znajući i ne znajući, uzrok je današnjeg povoljnog i sretnog mog položaja — mojemu Kuniku. U duši me boli s njime se rastati. Zamoli me, da mu pišem koji put za akademiju stvari i vijesti Obećah mu i bit ću mu zahvalan do smrti. U največem mom zlotvoru Švajcaru i najboljem dobročinitelju Kuniku ne vidim prijatelja ili neprijatelja, nego prosto načine vječne providnosti, samo što jedan djelovaše kao lijek, a drugi kao zdravlje. Iskreno se s njim poljubih, i ostavim ga žalosnim osjećajem".

„A poslije tolikih bijeda teda negda ostavih danas u 2 sata poslije podne Petrograd, gdje i glada patih. Tu sam morao očutiti vrhunac nesreće i sreće moje".

Opisivanje puta i dogogjaja na putu sadržani su u posebnoj putnoj knjižici.

22. listopada. „Danas putovah med Petrogradom i Moskvom. Vrijeme toplo za one krajeve. Ne dogodi se ništa osobita, nego što je u vagonu, gdje se vožah, umro noću neki čovjek, koga mrtva prenesoše mimo mene na postaju. Zaista žalostan slučaj! Taj nije mislio, da ide na postaju, koja se zove „drugi svijet".

„Dogjoh sretno s premilom mojom Ružicom u 8½ sati u večer u Moskvu, te odsjedosmo u chambre garni u velikom hotelu".

23. listopada. „Prije svega dadoh se oglasiti u Moskovskoj policajnoj gazeti, a platih u tu svrhu 1 r. Otuda odoh se propitati, je li se „dobri prijatelj" vratio u grad. Na moju radost začujem da jest, ostavim biletu, te se vratim doma, da se priredim za posjet. Iza toga odmah otigjem k njemu, koji me primi iskrenim prijateljstvom. Dugo se razgovarasmo. Pozove me i na objed k sebi. Od njega se odvezoh k Pogodinu, da ga posjetim, nu ne nagjoh ga doma. Ostavim bilet, te se vratim u stan, izvjestivši Milkicu o rezultatima vožnje".

„Odem k objedu u urečeni sat. Bijah u društvu dvojice braće Žemčužnikova. Po objedu se s gazdom razgovarah više sati".[1]

24. listopada. Moskva. „Učinih posjet jednom listu ljubice „pruskog orla" S., i ispričam mu se, da sam ga uznemirio mojim pismom iz Petrograda radi publikacije".

---

[1] Glede troška mi reče, da mi može dati odmah samo hiljadu rubalja, ostalih dvadeset hiljada poslat će po Rajevskom, savjetniku ruskog poslaništva u Beču. Ja ništa ne odvratih, no kazat ću moju misao o materijalnim stvarima u svoje vrijeme.

„Poslije posjeta pogjoh s Milkom po gradu. Vrijeme je ugodno i lijepo za ovaj ledeni kraj".

Kvaternik ide u Peštu.

Dogogjaji god. 1859

Sa danom 24. listopada 1858. prestaju bilješke za tu godinu u „dnevniku". Nu znamo, da je iz Moskve krenuo na zapad i to baš u Magjarsku, da s bližega prati dogagjaje u monarhiji, da bude na skoku u Hrvatsku, te da radi za osnutak hrvatske države pod pokroviteljstvom Rusije.

Uz to je on u Pešti prekapao arhive, proučavao stare spise i stare pisce, da svoja politička načela utvrdi na historiji. U to vrijeme je prikupio silan materijal za svoje kasnije političko-znanstvene rasprave „La Croatie et la confederation italienne", „Politička razmatranja", „Odnošaji Hrvatske naprama kruni sv. Stjepana" itd.

Osim toga je vršio i svoju ugovorenu dužnost naprama Rusiji, koja ga je plaćala prilično dobro, kako se vidi iz bilješke od 23. listopada 1858, pišući u njezinim organima, šaljući izvještaje itd.

Uz to su se pripravljali veliki dogogjaji u Europi, koji su punili Kvaternikovo srce nadom, da će se oživotvoriti njegov san: sloboda i cjelokupnost Hrvatske pod pokroviteljstvom Rusije.

Na 1. siječnja 1859. Napoleon III., primajuć čestitke diplomatskog zbora, obrati se austrijskom poslaniku Hasenbredlu baronu Hübneru veoma hladno riječima: „Žalim, da naši odnosi sa vašom vladom nisu više tako dobri kao prije. Molim vas, da rečete svome caru, da moji osobni osjećaji prama njemu ostaju uvijek nepromijenjeni".

Najbolji komentar ovim riječima dao je Viktor Emanuel u Sardinskom parlamentu: „Mi smo odlučni

ići u susret eventualnim dogogjajima". Nastao je očit francesko-austrijski spor. Rusija u ovom sporu naginje Franceskoj i predlaže diplomatski kongres u Parizu, da se izravna i riješi „talijansko pitanje". Ako se Austrija tome usprotivi, neka se i bez nje raspravlja. Taj je predlog izazivao Austriju i veoma dobro došao Napoleonu.

Austriji nije preostajao nego rat. Ona je računala, da će sa Sardinijom veoma lako obračunati i da će ju strogo „kazniti", a vojskom preko Rajne mišljaše, kako će zbaciti „Napoleona uzurpatora" i postaviti na prijestolje Henrika V. grofa Chambord. Car Franjo Jozip zahtijevaše, da se odmah pošalje Sardiniji ultimatum, da kroz tri dana razoruža. Grof Buol se usudi nekoje opaske učiniti, ali car udari rukom na sablju, zahtijevajuć posluh.

Na 23. travnja bi predan ultimatum grofu Cavouru u Turinu, a na 26. počeše neprijateljstva.

Povjest ovoga rata bilježi samo poraz za porazom austrijskih četa, pod vrhovnim zapovjedništvom grofa Gyulay-a. Sam car Franjo Jozip dogje u Italiju. Poslije nesretne bitke kod Magente na 30. svibnja skinuše Gyulay-a sa vrhovnog zapovjedničtva, da ga predadu Benedeku. Francuzi i Talijani tjeraju Austrijance preko granice, dok na 24. lipnja zametne se odlučna bitka kod Solferina, gdje su Austrijanci hametom potučeni. Pade ih na bojnom polju 22.000, a 9.000 bjehu pohvatani.[1]

Na 8. srpnja se zaključuje primirje. Na 11. se sastaju oba cara Napoleon i Franjo Jozip u Villafranca. Tu oni bez diplomata uz čašicu šampanjca utanačiše

[1] „Za ovoga rata palo je u oči, da Hrvati ne vojuju, kako su nekad vojevali. Držanje Hrvata odlučilo je posljedak rata." (A. Starčević. Djela. Knjiga I., str. 96.)

preliminare mira. Taj mir bi konačno potpisan u Zürigu na 22. studenog.

Napoleon III. nije ispunio svoje obećanje, da će osloboditi Italiju do Jadranskog mora, ali je udario temelj kasnijim dogogjajima. Preliminarom u Villafranca Austrija napušta Lombardiju, Italija će se urediti u konfederaciju država pod titularnim predsjedanjem Pape. Toj će konfederaciji pripadati i Mletačka, koja je još ostala u austrijskim rukama.

Uspjeh Napoleona III u tom ratu treba pripisati i okružnici grofa Gorčakova od 24. svibnja na njemačke državice, da se ne miješaju i ne trče u pomoć Austriji.

Valja da čitatelj drži u pameti ove dogodjaje, ako hoće razumjeti one kratke i rijetke Kvaternikove bilješke u „dnevniku", a sve pisane tajnim pismom, da mu ne bi ko u trag ušao.

Prva je bilješka te godine na 19. ožujka, dan sv. Jozipa. On je još u Pešti. Piše: „Jest, velik je Bog, koji sve ravna. Strašna li, temeljita, preokreta u mome životu! Za čim sam tolikom mukom težio, uz velike patnje napokon sam postigao. Ja sam u Pešti u „političkoj misiji". Rijeka, Petrograd, Pešta! A na godinu? Veliki Bože!"

Spletkarenje neprijatelja Hrvatske — Srba — u Rusiji nije prestalo uspjehom Kvaternikovim, nego je još jače planulo. Kvaternik bi pozvan u proljeću 1859. k ruskom poslaništvu u Beč, gdje mu Rajevski javi, da Rusija otkazuje ugovor za političko djelovanje. Ako želi ostati u službi Rusije, neka se vrati u Petrograd, tu će dobiti mjesto sa plaćom od 3000 rubalja.

To ga u velike smete u njegovim osnovama. No poslanik Balabin stade ga sokoliti, da ne zdvaja, da će on već naći državnika, koji će podupirati njegovu politiku. Uz to neka ništa ne preuzimlje mimo Rusije.

Odnošaji dakle sa Rusijom, ako i nisu sa svim prekinuti, ali su oslabili. Tada se Kvaternik počeo

uvjeravati, da je za Hrvate ludo tražiti potpore u Rusiji za hrvatsku politiku. U Rusa je jači osjećaj pravoslavlja, nego li ikakav drugi.

Sa zapada valja tražiti pomoći.

Kvaternik putuje u Italiju i Francesku. Radi na talijansko-hrvatskom pitanju.

Čim su počele pripreme za rat Austrije sa Franceskom i Sardinijom, Kvaternik krene u Italiju. Dogje u Turin, gdje se upozna sa Tommaseom. Ovaj ga primi veoma lijepo, čim uvidi njegovu mržnju na Austriju, te ga upozna sa velikim talijanskim državnicima, sa stvoriteljima mlade Italije: sa Cavourom, Rattazziem i drugima. Tu je upoznao i austrijske emigrante, megju kojima conte Giustiani-a. Upoznao se je i sa nekim Magjarima.

No Hrvati bijahu u Italiji veoma omraženi. Cavour reče jednom Kvaterniku: „Žalibože, kod nas još ne znadu lučiti Hrvate od Austrije. Sve, što su austrijski barbari učinili, pripisuje se Hrvatima".

I zbilja Eugen je imao neopisivih muka, dok je poklik: morte ai Croati! zamijenio sa: morte ai Tedeschi!

Kvaternik nije mirovao. Po naputku grofa Cavoura posla proglas na graničare, da se ne imadu boriti za Austriju proti slobodi naroda, potlačena, kao što je i hrvatski. Taj su proglas graničari uvažili i poslušali. Time je bila oteta Austriji mogućnost, da pobjedi na bojnom polju. Pred bitkom kod Solferina sokoljahu graničare laskavim riječima, da se bore, a oni odgovarahu riječima iz proglasa i bacahu puške u trnje: „Mi hoćemo živjeti za svoju djecu!"

Još prije, nego su započela neprijateljstva proti Austriji, Kvaternik sa preporučnim pismima Tommasea,

Cavoura i drugih ličnosti otputova iz Turina u Pariz, da tu traži saveznika i prijatelja u velikom djelu oslobogjenja Hrvatske.

Na 7. travnja 1859. ugje u Pariz. On je u svojoj duši odlučio u središtu civilizovanog svijeta raditi i dokazati, što su sve Hrvati učinili za napredak Europe, za njezinu prosvjetu i za njezinu slobodu. Danas taj narod stenje pod tugjinskim jarmom, žrtva spletaka, a ničije hrabrosti, narod nikad nepobjegjen, a njemačkim varvarima podjarmljen uslijed nečuvene prevare, uslijed svetogrdnog gazenja svečanih ugovora i zakletava.

Upoznavši se tu sa državnicima i publicistima velika glasa, naumi napisati hrvatsku povjest u franceskom jeziku za izobraženu Europu, da pred njom stavi otvoreno „hrvatsko pitanje“, kao što su veliki Talijani svojim radom otvorili „talijansko pitanje.“

U tom radu ga smete zgoda, koja će ostati zabilježena zlatnim slovima u povjesti njegova života.

Dok su franceske i talijanske čete gonile natrag Austrijance, francesko je općinstvo kliktalo od veselja. Na 27. svibnja pročita u listu „La Patrie“ kazališni oglas, da će se doskora davati u kazalištu „La Gaïté“ komad pod naslovom „Les Croates“. Kvaternika uhvati groza na taj oglas. Znao je, kako se je u Parizu za krimskoga rata davao komad „Les Cosaques“, pun uvreda za ruski narod, kao divlji i okrutan. On radi, da dobije simpatije Franceza i Europe za Hrvate, a eto im se sprema najveća poruga predstavom uvredljiva komada! Tu skupi sve svoje sile, da tu sramotu zapriječi. Sam je doduše, bez upliva, bez velikih i uskih sveza, ali se daje na težak posao prvo pouzdanjem u Boga pa u pravednu stvar svoga naroda.

Iste noći napisa pismo svomu znancu Lheouzonu Le Ducu, uredniku lista „Courrier franco-italien“. Tu se tuži na nezasluženu sramotu, koju namjeravaju tom

predstavom izobraženi Francezi nanijeti od Austrije potlačenim Hrvatima. Slično pisa generalu Žerebcovu, historiku Lacombe-u i državniku Garigi-u, moleći svakoga, da uloži svoje sile, da se ova predstava zapriječi, jer je po njegov narod uvredljiva, a nezaslužena. Za tim potakne ovo pitanje i kod predsjednika franceske štampe vicomta Laguerranniera. Po ovomu doznade za to i sâm car Napoleon III.

Ustrajnim radom, povješću u ruci obrani Kvaternik svoj narod, te mu uspije postići to, da se je komad preradio, da je iz njega dignuta svaka uvreda za Hrvate, a da kazališna uprava ne gubi, dao se je pod naslovom „La veille de Marengo". Tu je sva mržnja i prezir okrenut na Austriju.

Tako je on sam samcat u velikoj metropoli spasio čast svoga naroda.

Sada nastavi publicistički i politički rad za slobodu Hrvatske.

U srpnju počinje bilježiti u svom dnevniku.

1. srpnja. „Kako se sudbina sa mnom igra! Evo imade godina dana, što moju preljubljenu Milku očekivah u Berlinu neizrečenim veseljem, da se sastanemo, a danas poslije godišnjega skupnog sretnog življenja opet se rastadosmo, ali božjom voljom za kratko vrijeme, da se sretni čim prije sastanemo".

7. srpnja u Parizu. „Važna sjednica u Sarda Garigia. Jučer primih od njega pismo, kojim me zove k sebi na dogovor."

„Evo važnih točaka govora. Reče, da je isključivo radi mene došao u Pariz, što mu ja u ostalom ne vjerujem."

„Bijaše kod cara. Sve mu je otkrio, što je i on odobrio, nu ne će ništa da se zna u javnosti o pokretu. Za Magjare je važno, što mi kaza, da se u njih i od njih nije ničemu nadati. Da nemaju nego deset hiljada

pušaka. Z.. linicki da se nije s njime složio. Nasuprot da se sve očekuje od Hrvata. Razložio je politiku, kako se o Hrvatima zbori."

„Kaže, da će Rusija novcima pomagati poduzeće. Osniva se na riječi Žerebcova. Dobit će ih! Napoleonu da mi ne treba ići, jer da je on opunovlašten za sve. I to mu ne vjerujem! A ja ću ipak ići k njemu kao diplomat, a ne ko buntovnik. Grof Cavour mora dati novaca, jer se najviše za Italiju može djelovati kroz Hrvatsku. Kaže, da će ići u Rijeku i Raguzu (Dubrovnik), gdje bi se s župom (?) ili medom (?) mogo sastati.

„Odlučismo, da ja odem u Italiju k Štakelbergu po instrukciju."

„Lacombe mi pokaza pismo, pisano mu iz Italije, gdje mu se javlja, da se s hrvatske strane zanimaju. Dakle, hvala Bogu, načeše ozbiljno na nas misliti ... Doktor Tali mi pokaza pismo iz Carigrada, da su Grci razjareni na Ruse, što je Konstantin dao da grčki patrijarha sve vrijeme audijencije stoji pred njim na nogama".

13. srpnja u Parizu. „Govorio sam Le Duc-u o mom planu, da ću sa Sardiem govorit odlučno, tobož da ostavljam. Pariz i Francesku, jer vidim da se ništa ne postizava. Mir je zaključen. (To su prelimiiniri mira u Villafranca) Vidjet će se, je li će mi kakove zapreke stavljati ili ne će, po tom ćemo se ravnati. Znam, koliko je sati bilo, jer odobri".

14. srpnja u Parizu. „Danas bijah u Sarda Garigi-a sa fikcijom, da ću sve ostaviti i otići iz Pariza uslijed mira u Villafranca. Što se nadah, to se je i dogodilo. On me vatreno odvraćaše, govoreći da se strpim još nekoliko vremena, dok car ne dogje: „Puisez ici la force morale" zaključi."

„Pripovjedi mi tajnu vijest, da je Napoleon dao prije pet mjeseci nalog jednoj osobi, da sastavi djelo o

Engleskoj, gdje će biti označena sva dobročinstva, učinjena Englezima i njihova nezahvalnost, to jest da će biti rat".

19. srpnja u Parizu. „Danas utorak! Opet moj dobri dan. Dobih pismo iz Beča. — Odgovara mi Balabin na moje pismo od mjeseca lipnja. Ne gledeć na momenat politički, odobrava moje poduzeće. Želi mi dobar uspjeh".

25. srpnja u Parizu. „Danas mi donesoše gotovo djelo „La Croatie" itd. Slava Bogu!"

26. srpnja u Parizu. „Imadoh danas važnu sjednicu sa Sardom Garigiem za Hrvatsku. On začimlje dobro uvidjati svu važnost Croatie i toga naroda. Ugovorismo sastati se na 28. na konačnu sjednicu, da stvar još pretresemo. List ga je Balabinov dirnuo".

4. kolovoza u Parizu. „Piše mi Sarda Garigi, da dogjem k njemu na razgovor. Odnesoh mu knjigu za princa Napoleona. On je sav zanešen za tajnom knjigom. Politizirasmo. Reče mi napokon, da će me činit igrati veliku rolu. Dakle bi se stvari začele razvijati. Velik je Bog i tajni putevi njegovi".

7. kolovoza u Parizu. „Začeo sam raditi sa Sardom Garigiem na velikom djelu naše budućnosti, t. j.: Kakovu korist može imati Franceska imenito dinastija Napoleonida od samostalnosti Hrvatske?"

30. kolovoza u Parizu. „Bio sam u L. Le Duca na oproštaju. Govorio i preporučio sam mu našu stvar. Da izmamim lukavim načinom njegovo revno djelovanje, navedoh govor Lacomba i Sarda Garigia proti njemu. Imenito da je njegov upliv slab kod žurnalizma, da nema dobar glas itd. To mu kazah sub rosa i kao njegov prijatelj, da se zna ravnati. Nadam se dobru uspjehu te politike. On će sad nastojati, da se pred menom velik pokaže".

Rusija napušta Kvaternika, a on nju.

15. studenoga u Parizu. „Što se je tečajem groznih šest prvih mjeseci god. 1858. kuhalo i pripravljalo za moju i naroda moga sretniju budućnost u Petrogradu, to se, Bože Stvoritelju moj, vidljivom tvojom rukom u drugom opširnijem smislu pripravljalo za moju i naroda moga budućnost tečajem 7 mjeseci t. g. u Parizu.

„Danas je kocka bačena vrh ove budućnosti. Poslao sam opširno pismo prijatelju Balabinu u Beč sa velikim i opširnim planom, koga se Rusija ima držati, ako hoće uspjeti u svojim nakanama kroz Hrvate i Magjare."

„Sve infamne spletke obskurantne partaje religiozne napram meni razložih u tom listu, te rekoh, da na temelju te natražnjačke politike sudjelovat ne ću i da primam ostavku i nepovjerenje, izraženo mi po Rajevskom u Beču mjeseca marča t. g., te da prestaje moje djelovanje koncem ove godine, osim ako on nagje za probitačno mene namjestiti u dosadašnjem djelovanju sa plaćom od 20.000 rubalja godišnje, ili uz njega na karijeri diplomatskoj ili konsularnoj. To ću primiti, inače ne!"

„Do 15. siječnja 1860. ima mi odgovoriti sa da ili ne. Ako mi bez ikakove teškoće ne dade dozvolu živjeti u inozemstvu, tada ću se iseliti iz Rusije."

„Evo dakle kocka je bačena, da vidimo, kako će pasti! Toliko je istina, da me Rusija ne će moći bijediti s neharstva, ne usliši li ona glas umnog, poštenog i slavjanskog napretka, ne uništujuć vjeru i mudrost našu, kako joj jasno razlažem u pismu. Savjest je moja pred Bogom i ljudima čista. Pismo će govoriti. Krv vaša svrhu vas i djece vaše. Savjest je moja čista".

16. studenoga u Parizu. „Začuh važnu vijest od Le Duc-a, da je djelo „La Croatie et la Cofe-

d e r a t." itd. zabranjeno u Austriji. To piše „Journal de la librairie Allemande".

„L y n a y r a c a izvjestih o zabrani mog djela; to ga dirnu, te me zamoli, da mu odmah u jutro donesem mali članak, da ga isti dan može donijeti u „La Patrie". Hvala Bogu! Da vidimo, hoće li riječ držati".

„Vrijeme poslije 15. o. mj. odlučno i brzo je stalo teći k odluci. Veliki Bog je sa mnom i današnja me deviza: „Was dir Gott gethan, bedenke mit dankender Liebe", u tom utvrgjuje. Išao sam, nadahnućem božjim, prije odlaska u Italiju posjetiti i oprostiti se sa Sardom Garrigi-em. Javim mu zabranu moga djela u Austriji. To ga neizmjerno dirnu. Zamoli me i on, da mu napišem mali članak o tome za „Indiped. Belge". Ponio sam sobom svoju knjigu za cara, da mu je gleda izručiti. On mi obeća za stalno".

„G o v o r i s m o o v a ž n o s t i h r v a t s k o g a n a r o d a z a F r a n c e s k u u i s t o č n o m p i t a n j u".

„Napade me, Boga radi, da stanem s njim opet raditi, ko u talijansko-hrvatskom pitanju. Dadoh mu ruku da hoću i pozvah ga svečano da uznastoji, da postignem vizitu kod cara Napoleona. Za Dembrinsky-a nije istina. U to ime Bože pomozi!"

17. studenoga u Parizu. „Danas odnesoh mali članak za „La Patrie" o zabrani moga djela. Vidjet ću sada, hoće li L y n a y r a c riječ održati. Jučer ugovorena sjednica sa Sarda G a r i g i - e m za ustanovljenje pitanja započela je danas. Nadam se, da je danas t. j. 17. studenoga u oči mog imendana budućnosti hrvatskoga naroda položen temeljni kamen. Ustrojenje hrvatske države u Turskoj u mjesto projektiranoga na uništenje hrvatskog naroda bosanskog ili saveznog kraljestva na jugu Europe. Sutra ćemo nastaviti. Izručio sam mu članak za „Indipend. Belge". On je već znatiželjan za hrvatsko pitanje, aplicirano na Austriju u od-

nošaju sa pitanjem magjarskim, talijanskim itd. Pomozi Bože!"

18. studenoga u Parizu. „Danas na večer bijah u Sarda Garigi-a, da nastavimo započeto djelo, nu radi drugih posala danas ne mogaše raditi. Ja moram u Fiorencu, toga radi ustanovismo dne 2. prosinca t. g sastati se u tom gradu, da dovršimo poduzeti posao. Da vidimo!"

„Danas je moj god. Daj Bože, mnogo ih još dočekao u većoj sreći i mojoj i moga naroda slobodi".

19. studenoga u Parizu. „Danas otputovah u srednju Italiju. Daj Bože, vratio se sretno i dobrim nadama za svoj narod u Pariz".

21. studenoga u Turinu. „Danas prispjeh s milom mojom suprugom u ovaj grad zdrav i veseo".

22. studenoga u Turinu. „Bijah u Čečerina, koji mi dade bilet na ruskog konsula u Livornu radi tajnih vijesti i korespondencije. Još isti dan ostavih Turin, pa kroz Genovu odosmo u Livorno. U 9 sati u noći prispjesmo u Genovu".

23. studenoga u Genovi. „Danas u 5 sati ukrcasmo se za Livorno. More burno, vrijeme kiševito. Noć za mene i moju suprugu bijaše grozna".

24. studenoga u Livornu. „Došli smo u 8 sati u Livorno bolni i nevoljni, a nemilice plijenjeni od Talijana. Okrepljeni bljutavom nekom kavom, uputismo se u Fiorencu. U jedan sat po podne sretno i zdravo prispjesmo, te odsjedosmo u gostioni „Alla Luna".

26. studenoga u Fiorenci. „Nagjosmo stan, pa potražih vrijednog Tommase-a. U njega zatekoh dva talijanska gospodina. Iz razgovora istih sa Tommaseom mogao sam saznati nove talijanske nesreće, uzrokovane njihovom neslogom.

„Odlučih koji drugi dan k njemu ili pod večer. — Neprestano ružno i hladno vrijeme. — Fiorenca brzo mi dozlogrdi".

28. studenoga u Fiorenci. „Danas opazih na dućanu jednom obznanu od „Opinion Nationale“. To me veoma razveseli. Upitav se kod dućandžije, a on mi reče, da ju je držao jednom, no ne drži je više, ali mi pokaza kuću i mjesto, gdje bi ju mogao dobiti. Odem tamo i govorih u bureau-u s jednim činovnikom, koji mi ju obeća priskrbiti, ali mora prije s gospodinom govoriti“.

29. studenoga u Fiorenci. „Danas bijah kod gosp. Negri. Tako se zove vlasnik bureau-a, gdje sam imao dobiti „Opinion nationale“. Čovjek je veoma uljudan; obeća mi davati časopis za čitanje besplatno, što teško primih“.

30. studenoga u Fiorenci. „Dadoh gosp. Negri-u moju knjigu o Hrvatskoj u znak priznanja. On mi se veoma zahvali, nu buduć ne zna franceski, mislio je, da će najbolje učiniti, ako ju dade g. markizu Draganutti-u, publicisti. Ja odobrih tu misao, te obećah dati mu drugi egzemplar na raspoloženje, nu dadoh mu dva.

„Ja mu prestavih, da je alliance megju narodima najčvršća alliance. Kaza mi, da će govoriti s rečenim markizom, i da će me upoznati s njim. Ja mu uljudno zahvalim za tu ljubav“.

„Na večer bijah podulje u Tommasea. Razložih mu političko stanje Hrvata i namjeru, koju već u Parizu gojih, a sad mi najvećma na srcu leži. Zamolih ga, da mi na ruku ide, što bi se i moje djelo i ta pisma po Talijanima u Austriji tajno raspačala. On mi obeća u tome pomoći. Govorismo radi slova. I u tom blagoslovio ga Bog“.

„Mnogo govorasmo o našoj politici, te ga kasno ostavih“.

4. prosinca u Fiorenci. „Bijah u Tommasea. Kazivah mu, kako ću slučajem kroz Negri-a upoznati

markiza Draganutti-a, oca i sina. Zamolih ga za savjet, a on mi oba opisa kao vrijedne muževe.

„Čitasmo prvi moj „Glas". On sve odobri, osim neznatnih primjetaka simo tamo, koje sam zabilježio. Glede slova mi reče, da je govorio, nu čini mu se, da bi bilo bolje, da se piše u Turin. On će pisati bivšem ministru Cadorna, a za 5 dana nada se odgovoru. Prestavih mu pogibelj u odvlaci radi intriga austro-magjarskih."

„Mnogo politizirasmo; imenito mnogo razglabasmo i škakljivo pitanje budućeg našeg vladara. Pretresivasmo sve chance glede mladog Napoleona ili Čartoriskog. Odobri sve moje misli o tom. Svaku sumnju ili dvojbu mu razjasnih".

7. prosinca u Fiorenci. „Gosp. Negri, s kojim me providnost toli čudnovato sastavi, danas mi kaza, da mi g. marquis Draganutti stoji uvijek na raspoloženje".

„Ustanovismo dojdući ponedjeljak za posjet. Mišljah, da je i to zaspalo, od kad mi Negri učini ponudu, da me upozna s tom gospodom. Hvala ti Bože i na tom!"

8. prosinca u Fiorenci. „Danas mi je duša čemerna videći, kako zloba, zloba a ne pravda, štiti to ludovanje magjarsko po francuskim, talijanskim, dà, i ruskim listovima („Le Nord"). Rek bi čisto, da je zloba jača od poduzetna duha, koji se okolo po meni širi. Ništ! velik je Bog! sve se još može nabolje okrenuti".

„Dobri Bog to i dopusti već danas. Bijah kod Tommasea, čitah mu drugi moj „Glas". „Talijani i Nijemci susjedi naši." Sastavih božjom voljom tako, da mi u ničem ne mogaše prigovoriti, no obično potvrdi. To mi učini mirniju dušu i nojcu."

9. prosinca u Fiorenci. „Jučer mal ne duhom klonuh, čitajući toliko tih ludorija magjarskih; danas mi se duh umirio, dobiv pismo od Bujanovićke iz Pešte, iz kojeg se vidi prosto zdvojnost magjarska."

„Danas mi se u opće duh umiri. Oj! Bože, čuvaj mene i moje Hrvate."

„Pisah u Paris Amgotu, da mi pošalje 200 egzemplara mojeg djela „La Croatie".

10. prosinca u Fiorenci. „Danas dadoh na poštu pisma tri: Gabrieli i Kukuljeviću zajedno; Sarda Garrigiu i Balabinu. Kolika razlika med B. i S.! Vidit ćemo uspjeha danas sutra! Ruka me svrbila, kad sam pisao ova pisma."

11. prosinca. „Bijah u Tommasea za trostruki posao. Priopćih mu članak kao odgovor na gnjusni predlog časopisa „La Lombardia", u kojem se predlaže otkup Venecije za novce i savjetuje jaku Austriju, utemeljenu na magjarizmu, da š njime gnjete Slavene te paralizira upliv Rusije. Sa člankom se mojim sasvim složi. Obeća sastaviti oštar odgovor i poslat ga u Turin ili Milan. Zatim razgovarasmo o magjarizmu. Priopćih mu pismo iz Magjarske od Bujanovićke i desperatno stanje toga plemena usprskos sve vike europejske za njih. — Napokon čitah mu članćiće iz „Risorgimenta" o agitaciji Rusije za neki tobožnji imperium carstva na jugu. Tommaseo sve se većma osvjedočuje o valjanosti moje težnje sa Hrvatima i o zvanju njihovu. Sporazumismo se glede slova. Zamoli me, da mu dobavim statističue podatke o pučanstvu Magjarske. Zadovoljan se vratih kući."

14. prosinca. „Uredih s Tommaseom za štampanje „Glasova". Miloj mojoj supruzi bijaše veoma zlo, onako kao u Delnicama. Sirota pred kućom je u nesvijest pala. Bilo mi je da zdvojim! Ali i u toj nesreći vidljiva bijaše s nama ruka božja. Milost Majke božje, kojoj se u crkvi pomolih, pomogne joj vidljivo! Slava, Slava njoj!"

15. prosinca u Fiorenci. „Danas čitah znamenitu vijest iz frankfurtskih novina, u „Nazione" reproduciranu, da su u Zagrebu držali 10. studenoga veliku skupštinu

narodnog muzeja, u kojoj su na poziv vlade izjavili mnijenje, kako bi se mogla dignuti narodnost hrvatska i literatura."

„Prekrasno! Magjari petljare od Švabe kojekakove koncesije, a ništa ne će dobiti, i naši šute, a Švaba im nudi! Sada samo muževna postojanost."

„Učinih danas posjet gg. markizima Draganutti. Čestiti starac, otac, i sin mu obrazovani muževi. Opširno smo o našoj stvari politizirali. Dao sam im članak za „Risorgimento" na oprovrgnuće predloga „La Lombardia". Obećasmo se vidjeti više puta. To je prva posljedica slučajna zapaženja tablice s oglasom „Opin. nationale". G. Negri bijaše sa mnom. Upravo mu hvala. — Da vidimo, kako će se i ovaj incidenat riješiti. Bože! tajni su putovi tvoji!"

19. prosinca u Fiorenci. „Danas me posjeti g. Tommaseo, čestiti naš starac."

20. prosinca u Fiorenci. „Danas dovrših božjom pomoći članak za „L' opinione Nationale", kojim oprovrgavam sramotnu vijest, da Hrvati zahtijevaju uniju sa Magjarskom, dapače i magjarski jezik u školi i u službi. Utorak jest — moj dan!"

21. prosinca u Fiorenci. „Danas otpremih pismo redakciji „L' opinione Nationale" u Paris, o kojem jučer zabilježih. Daj Bože! dobar uspjeh. Gospodine, u te se ufam, ne ostavi nas! — Danas sam imao korekturu prvog „Glasa". Hvala Bogu!"

22. prosinca u Fiorenci. „Jedan prevažan, valjda u posljedicama najvažniji dan života moga! Danas popodne kaza mi g. Negri, da je markiz Draganutti sastavio lijep članak u „Il Risorgimento" glede Hrvata. Potekoh odma kupiti ga. Široka bijaše duša i srce moje. Neizrečenu mi radost no i žalost zadade. Radost, što napram magjarizmu diže visoko hrvatizam. Nešto žalosti, što mene kao „Illustre rappresentante della Cro-

azia" nazivlje, zatim me za autora knjige „Croatie et la Conf. ital." priznaje. Izgleda da je članak namijenjen privatnu čovjeku. Osobito, što se Rusije tiče, to je strašno."

„Sastavih glede toga odmah contre-minu. Badava! Okolnosti p r o t i m o j o j volji tjeraju k nekakom razvitku drame! Božja se volja vrši. On znade što radi, ja sam sredstvo u njegovoj božanstvenoj ruci! Bože, čuvaj mene, moju milu suprugu i moj mili hrvatski rod!"

„Već je jedan sat poslije ponoći, kad to pišem. — Bože veliki! što će biti danas ljeto dana?"

23. prosinca u Fiorenci. „Danas čitah za me neugodnu telegrafičku vijest u „Nazione", da se čuju važni glasovi iz Ugarske. — Bože daj! Ne potvrdilo se."

24. prosinca u Fiorenci. „Danas mi je duša mirnija. Poslje podne bijah s Milicom u crkvi Bogu se pomolit, da nas Bog uzdrži u zdravlju i milosti svojoj; a moj narod bio do godine sretan i slobodan! Došav iz crkve, eto ti lijepa dara iz Karlovca od naših t. j. Nacekovo pismo, da su svi zdravi, te u Karlovcu da se hrvatski igra od diletanata. Živili!"

„Druga dobra vijest. Bacio sam oko na novine. Danas se oprovrgavaju svi glasovi iz Ugarske. Nema nikakve bune! Što bi se gube digli bez nas! Bi pod n a š i m bajonetama. Hvala dragomu Bogu i na tom daru. Mirnije ću imati blagdane!"

„U paketu mi dobri moj Tommaseo šalje političke spise i knjige za uporabu!"

„O moj svemogući Bože! Kad je život moj toli uzburkan, gdje ću biti danas g o d i n u dana s milom suprugom mojom, gdje i kako će nam biti? Dosad nas tvoja božanstvena ruka vidljivo vodiše. Gospodine! ne ostavi me, jer u te se ufam, ne smutio se!"

25. prosinca u Fiorenci. „Od cijelog svijeta ostavljen, s milom mojom Milkicom — uz ružno vrijeme —

žalostan nam Božić ove godine! Bože dobri daj! na godinu bolje i radosnije i u većoj milosti tvojoj!"

26. prosinca u Fiorenci. „Današnji dan pun neugodnosti i zle volje, da ne reknem klonuća duha! Čitah u „Op. National" grdan članak pod naslovom: „La question Hongroise", gdje se moj narod podlo grdi. Taj plaćenik Napoleonov dobro nastavlja ulogu „Patrie". Čekat ću do 31. prosinca o. g. Ne uvrsti li moj članak, znat ću mu i odgovoriti. Ružno vrijeme za Bogu plakati!"

27. prosinca u Fiorenci. „Dan pun dogagjaja; dogadjaja povoljnih: Bog mi ne dade klonuti duhom, jučerašnji dan mora biti izbrisan!"

„Danas ponajprije otidoh u tiskarnu. Hvala Bogu! četiri egzemplara „Prvog glasa" sasvim gotova. Odnesoh list na poštu našim u Karlovac"

„Pri objedu sluškinja prijavi, da treba 9 krajcara za list. Ja znatiželjan, od kuda list u sobi, al eto ti poznam ruku de Grota iz Pariza. Sav u očekivanju otvorim ga, eto ti odgovora na moju od 14. studenoga o. g. iz Beča od Balabina. Niječe mi glavni predmet i ne da potpunu slobodu mog daljnjeg djelovanja."

„Eh bene, nepovjerenje i strah! S mojom Milkom puni radosti vrhu tog mudrovasmo dugo.

„U jutro rano donese mi čovjek od Tommasea listak, u kojem mi javlja, da g. Alesandri, slovoljevac, ne će novaca. Tim bolje! Hvala Bogu! sve dobro danas; pošalje mi jedan svoj članak tiskan u „Diritto". Lijepo piše o Hrvatima, stavlja nas pred Magjare u politici."

„Po objedu odmah poberem taj članak i druge notice o Hrvatima te k markizu Draganutti. Nagjoh kod kuće čestita starca. Mnogo politizirasmo. Govorih mu o članku „Opin. Nationale", ostavih mu ga s listom „Diritto". Htjede me posjetiti, nu ne nagje kuće. Radi na člancima o mojoj knjizi. Kazah mu „prvi glas", što ga razveseli. Zahvalih mu za obranu Hrvata."

„Na večer bijah kod Tommasea zahvalit mu za članak i list. Obavijestim ga o svim stvarima, što su se zbile. Sve je nalazio za važno; osobito list Balabinov. Glede „Glasova“ kaže mi, da je u Milan pisao; odanle nemoguće bi bilo ekspedirati ih u Hrvatsku. Radi važnosti predmeta odložismo sjednicu na drugi dan.“

„Napokon napisah pismo Balabinu glede mojega članka od 20. prosinca u „Risorgimonto“. Evo u kratko niz doživljaja za mene sretna dana utorka “

28. prosinca u Fiorenci. „Čitajući danas „La Patrie“ nagjem važnu novost, da je austrijski car imenovao carevića ruskog vlasnikom 61. puka. Ta vijest ko božjim nadahnućem uli mi u pamet i razbistri mi list Balabinov obzirom na glavni predmet, da to nije drugo, nego za ovaj hip uzdržanje Austrije.“

„Sigurno drugo nije. Vidjet ću, jesam li pogodio. Slutnja me nikad ne prevari. Bože, ako je to, tad koliko promjene u svim planovima mojim! S jedne strane bi mi drago bilo obzirom na infamne spletke magjaro-franceske.“

29. prosinca u Fiorenci. „Bio u redakciji „La Nazione“. Govorih sa direktorom D'Ancona, čovjekom obrazovanim, komu toplo preporučih i razložih stanje hrvatskog pitanja napram intrigam francesko-magjarskim, te mu izručim moju knjigu. On shvati stvar dobro, obeća mi po novom ljetu pisati o mojoj stvari i za svoju ju uzeti. Dadoh mu adresu. Zamoli me za savjet u kakvoj potrebi i da ga posjetim.“

„Na večer bijah u Tommasea s brošurom „Le Pape et le Congres“. Zadovoljan je prilično. Govorismo o našim stvarima.“

30. prosinca u Fiorenci. „Danas dobih pismo puno komplimenata od redakcije „Opinion Nationale“, kao odgovor na moju reklamaciju proti infamijama magjarskim. Na koncu navodi, da me moli da odu-

stanem od publiciranja istoga, da bi to bilo proti težnjama narodnosti. Magarac! Tko ne bi svinju francesku poznao, drago bi ju platio! Dobro ću ti odvratiti.“

31. prosinca u Fiorenci. „Današnji dan zaključih sretnim djelom i poduzećem. Bijah u našega Tommasea. Mnogo govorismo i politizirasmo; napokon u govoru ispalo mi za rukom govoriti o načelništvu naroda za slučaj ustanka; te da pred Franceskom napose imademo autoritet. Stari mi kaza, kuda će takav kakav je? Nu ja mu odgovorim sa Davidovim psalmom: In manibus portabunt te ne forte affendas ad lapidem pedem tuum. Kao što smo nekoć Jelačića nosili, mogli bi i Vas! Na to mi on: Ako se dakle mojim imenom možete okoristiti u Parizu, primam ponudu. Moralna pobjeda bila bi po tom obezbijegjena. Blagoslovio ga Bog svemogući u zdravlju i radosti.“

„Večeras i „Drugi glas“ naštampan, te tako slava Bogu, ova godina bila bi sretno zaključena.“

Kvaternik nastavlja svoj publicistički rad.

Godina 1860.

1. siječnja u Fiorenci. „Prošlog ljeta osvanuh u Pešti, danas evo me u Fiorenci. Bože moj! gdje i kako će biti na godinu 1861? — Daj Bože! da i bolja i sretnija bila i meni i miloj supruzi mojoj i ljubljenoj otaćbini mojoj. Bila ona sretna i slobodna, velika i slavna. To je nastojanje života moga. Blagoslovi Bože djelo i težake.“

„Evo prvog udara sreće ili nesreće za godinu 1860. Danas prije podne dignem kod uličnih vrati moj list „Patrie“ od 28. Decembra 1859. Kad dogjem gore, moja se sprema u crkvu. Da prikratim vrijeme, otvorim list te mi odmah u oči padne „La Croatie“ kao premier članak. Neizmjerna bijaše radost moja i su-

pruge, kojoj ga pokazah, ali promijeni se ko grom u grozan jed i žalost, kad opazim, da je to porugljiva kritika moga djela „La Croatie et la Confeder. italienne“ na korist Magjara, a za naše robovanje njima. Opisuju nas kao barbare, koji stojimo u intelektualnom i materijalnom smislu našima „fiers et chevaleresques conquerents“ Magjarima na raspoloženje. Sam Bog znade, kako mi bijaše pri duši. Ja mislim: da boj bijemo za slobodu, te da smo posljednju bitku izgubili, da vječno propademo, ne bi mi bilo tako teško pri duši, kako uz ovaj članak.“

„Sto misli probije mi dušu. Smislim sve u jednu. Hoću da oprovrgnem taj bezbožan i besraman glas. Jeli to valjda politička zamka, da se pitanje probudi? Svakako valja to smatrati znakom budna pokreta Europe! O Magjari, Magjari! Vas nestaje već sa lica zemlje! Bog će nas štititi jer pravdu branimo i njegov sv. zakon. Kocka je bačena, pitanje je hrvatsko stavljeno.“

2. siječnja. „Pisah danas odgovor na članak prokletog E. Simona od jučer.“

3. siječnja. „Opremih danas pismo na urednika „Patrie“, Delamarre, da oprovrgnem članak od 28. Decembra 1859. plativ poštu. Utorak je moj dan. Blagoslovi Bože ovo poduzeće. Borba je poduzeta Bože, Bože, kako će dovršiti godina 1860. tako kobno započeta?“

„Bijah u Tommasea. Priopćih mu infamni članak „Patrie“; bijaše sav uzbunjen proti toj infamiji. Sasvim mi pravo dade. No ujedno me umiri. On je mnijenja, da to nije od vlade, nego valjda „Opinion Nation.“ upućena na bolje, nije htjela to primiti, te je „Patrie“, plaćena, primila. Mirnijim ga duhom ostavih. Bože, imaj milosrgja s Hrvatima.“

4. siječnja. „Danas saznah iz novina na moju preveliku radost, da je Napoleon diplomatičnom zboru

dao umjeren odgovor. Hvala Bogu, bit će „Patrie“ pokornija napram mojoj reklamaciji.“

„Čitah takogjer, kako je jučer na večer u $^1/_2$10 pukla bomba u Fiorenci podmetnuta Boncompagniu od reakcijonaraca. Ne bijaše nesreće. Čuo sam ju i ja pišući oprovrgnuće za „Patrie“. Oh! moje srce danas se i drugim vijestima obveseli, kao lijepom napredovanju Hrvatske na polju političko-literarnom, u kojem gospoje prednjače. Blagoslovio ih Bog! Tako je pravo!“

„Isto tako danas imadoh prvu lekciju jahanja kod Hrvata Mirkovića. Vidjeh cedulju prije nekoliko dana prilijepljenu. Opet cedulja! Bože i drugi „Glas“ štampan.“

6. siječnja. „Danas dobih od markiza Draganuttia pismo, gdje me moli, da dogjem k njemu, da ga izvijestim o magjarskoj insurekciji, za koju kaže, da je glas dopro, da je buknula. Moradoh se smijati nad tom budalaštinom magjarskih glasova. Ja ga izvijestim o stvarima, kako stoje, te rekoh da je pokret magjarski bez nas nemoguć.“

„Začuh za važnu vijest, da je odpušten Walewski, a namješten ministrom izvanjskih poslova Thouvenel. Kroz to je Europi moralno naviješten rat. Stvari se sve to više zapliću.“

7. siječnja. „S radošću opažam iz „Opinion Nationale“ od 2. i 4. siječnja o. g. da glede Hrvata kreće na bolje, jer dijeli narodnost Hrvata od narodnosti Magjarske. 2. i 3. siječnja a i danas priopćio je taj list, da su Magjari, Hrvati, Veneti i Poljaci najžešći dušmani Austrije.“

„Oko podne dobijem billet od Tommasea, da je dobio nekoliko štampanih riječi od jednog Magjara, pa me zove k sebi na večer na divan.“

„Pun znatiželjnosti otigjem k njemu. On mi pokaza „Il Diritto“, u kojem je potpisani članak od

pukovnika Türra (znamenitog od uhvaćenja po Austriji 1854.). Članak je naperen proti onom izrazu Tommasea, da u Ugarskoj imade stranka, koja želi uz Austriju imati svoju slobodu. On kaže, da je to mala stranka. Zatim priznaje, da su nam Magjari krivo učinili glede jezika itd., da će se Magjarska prva dići, i druge budalije. Tommaseo mu je odgovorio s nekoliko riječi, ali dobro. Pozvao je Magjare, da se izjave, što pak misle oni? Bez Slavjana ništa ne će učiniti."

„Nu najvažnije je što me Tommaseo upita, pristajem li na to, da on piše u Turin, da je u Fiorenci jedan anti Austrijanac, da se Magjari s njim u sporazum stave? Ja privolih pod tim uvjetom, da se znade, da je Teleky izrazio želju sa mnom doći u dodir a da i ja isto želim. Da vidimo, kako će se razriješiti i taj čvor."

11. siječnja. „Snivah, da sam dobio list iz Beča, koji sadržava instrukciju. Upravo ko da sam ga čitao."

„Znamenita je brošura Tommaseova sa člankom Italiani, Magiari e Slavi, gdje se lijepo o nama Hrvatima napram Magjarima piše. I moja se brošura lijepo spominje. Živio naš Nikola!"

„Danas se upoznah kod Tommasea s jednim čestitim časnikom, žalibože, talijanskim, a Hrvatom iz Delnica, kojeg mi Tommaseo, začudo, kao Hrvata predstavi. Neizmjerno me to uzradova. Daj Bože, bio on sjeme časnika u našem ustanku. Lijepe zgode, mili Bože!"

12. siječnja. „Danas „Il Risorgimento Italiano" imade dičnu kritiku moga djela „La Croatie". Pretpostavlja Hrvate Magjarima u svakom smislu. I to je posljedica."

16. siječnja. „Bijah u Tommasea. Čitah mu 4. „Glas" mal ne strahom. No hvala Bogu, ne mogaše mi ni riečce prigovoriti i ne htijaše, tako je na temelju

pravde i srca ustrojen. To je vječna pobjeda obzirom na list, koga mi radi hrvatštine pisa u Pariz. Uvjerio se i on, da u hrvatskim zemljama mogu samo Hrvati živiti, te da je zvanje Hrvata slavno. Druga pobjeda: Tommaseo je danas u „Nazione“ dao objelodaniti svoj odgovor na Türr-ovu protestaciju. Stari sad počinje uvidjati, što je magjarizam: jedna infamna koterija, budući se, lopovi, ne ustručavaju tako laskave riječi štampati. Kad će voda u grlo, tad bi htjeli ti divljaci u g .... drugome ulaziti.

17. siječnja. „Na večer. Danas ružna noć, buna u varošu. S prva sav varoš se uzradova, puknu bo glas, da je došla telegrafična vijest, da je aneksija s Piemontom zaključena. Ja pogjem van, i zbilja vidim po glavnoj ulici na prozorima barjake razvijene i neke kuće rasvijetlene. Vratim se kući, nu mi se činjaše ta vijest nevjerojatnom, i kažem supruzi.“

„Malo zatim dogje jedan gospodin k gospodaricama mojim. Izigjem van, te na moje čudo čujem, da su pod prozor Ricasolia bombe bacane, te vijest aneksije da je tatarska.“

„U 6 sati poslije podne za vel. crkvom buntovno vikanje i velika stiska ljudstva. Ne znamo što je. U $7^1/_2$ sati velikom vikom prate u okovima neke soldate garda i policija; valjda su kolovogje pohvatali. Generalmarš udara po gradu. Sretan sam, da se vijesti o aneksiji ne potvrgjuju. To bi bilo svakako zlo.“

22. siječnja. „Današnji mi dan slabo progje. Dobijem pismo tečajem dana od Tommasea, gdje mi javlja, da je dobio i štampani i pismeni odgovor od Türra, te da dogjem k njemu.“

„Došav na večer k njemu, dade mi čitati pismo Türr-a, u kojem javlja Tommaseu, da je Klapka u Londonu, a Teleky u Genfu, a on da je odviše poslovima opterećen, nego da bi mogao doći u Fiorencu, da se sa

Slavenom, koji se tamo nalazi (menom), sporazumi. A glede uvjeta pomirenja dade naštampati u „Diritto“ infamni octroi podjarmljenog Košuta, napisan u Londonu, a u infamnom djelu D. Franji-a naštampan.“

„Kazah u kratko Tommaseu, ako hoće pod takovim uvjetima paktirati s Magjarima, bilo bi više nego izdajstvo naroda i domovine. Nu on se opet pokazao više Taljanom nego Slavenom, a najmanje Hrvatom; činjaše se vrlo razjarenim. Malo mene brige za to. Razigjem se nezadovoljan sa tim pokušajima, proklinjuć uru, kad o kakovu pomirenju i pomislih.“

„No i Tommaseo se iskaže slab ili nikakav političar. S jedne strane i sam priznaje, da nakana Magjara prenijeti ludo magjarsko ime na državu, jest bestemeljna; s druge da je slabo poznavanje ludog tog plemena, koje će prije izginuti, nego za vlas od svojih ludorija popuštati.“

„Rastadosmo se kao da je sve prekinuto.“

12. veljače. „Danas bilježim dogogjaje zadnjih dvaju dana, valjda važne u posljedicama, koji mi dadoše dosta žalosti i jada. Prekjučer, t. j. 10. o. m., dobih pismo od Tommasea, u kojem mi javlja, da mu Türr piše, da je Teleky u Londonu, te da piše gdje i kada će se moći sa mnom sastati? Odgovori mu on: u Parizu, mjeseca ožujka. Daje mi savjet za dogovaranje. Javlja mi glede „Glasova“, da još nisu otišli. Napokon, a to je najvažnije, javlja, kako neki prokleti prije austrijanski bjegunac protestira u talj. listu „Rivista Contemperanea“ proti mojoj knjizi, jer da Istrani nisu Hrvati. O! podle, podle te duše. Sam Bog znade, koliku mi ta vijest muke zadade, a da se mjera dopuni, i Tommaseo iskali svoju crnu dušu te protestira glede Dalmatinaca! Ubio ga Bog. No to ne bijaše dosta, nego na temelju valjda izdaje tog svoga Coiz-a on drugi dan t. j. 11. o. m. u „Nazione“ prosjačući za nekog Capodistria, pred svi-

jetom izjavi, da je Istra taljanska, da se želi s Talijanima združiti. Oh! izdajica i Juda!“

„Uslijed svega toga, jučer bijah kod njega; strašnim ga načinom na sud pred Bogom pozovem, zovem ga izdajicom naroda, ako je Slavjan, te da je jednu slavjansku zemlju prodao Talijanima. Ako je pako Talijan, da ludo, Boga mi, postupa, kraduć u naprijed slavjanske zemlje. Sad bijaše uništen. Ispričavao se svestrano, ja mu se tajno zagrozim, da ću ga sad uništiti. Netko nas prekine posjetom. — Ja mu glede Koića kazah, da Boga radi neka prepriječi svako saopćenje u javnosti, ili ako je već to učinio, da mi se u istom listu riječ dozvoli, inače bit će zlo. Zamoli me, da dogjem k njemu, da ćemo sve bolje razjasniti.“

25. veljače. „Danas pisah kroz Grota odlučno pismo Balabinu u Beč, pozvah ga, da mi izjavi, hoće li me ili ne će Rusija u buduće upotrijebiti? Ako da, da mi novaca šalje. U ovakovoj neizvjesnosti ne ću živiti. Ja se nadam i danas kao što prije 2 godine stalnoj sreći uslijed odlučnog tog pisma. Bog dobri ne će inače htjeti, za njega jest!“

26. veljače. „Bijah na večer u Tommasea. Politizirasmo o talijanskim stvarima i ne vidi ništa dobra za Italiju u tom pokretu. Ne htje primiti ponugjeni mu izbor grada Cremone i Brescie za parlamenat sardinski, već i iz toga, jer nije za uniju s Pijemontom u smislu sadanjeg pokreta. Ja mu čestitah na tom raspoloženju, jer inače ne bi mogao biti naš čovjek. „Nemo potest duobus dominis servire.“

„Ja mu izrazih mnijenje, da će istočno pitanje izturnuti pitanje italsko. On kaza, da bi tad Hrvati mogli igrati veliku ulogu. Daj Bože!“

29. veljače. „Oprostih se s Tommaseom srdačno, buduć sutra ostavljam Fiorencu. Opet mi ponudi koristiti se njegovim imenom kod Napoleona. Izvijestih ga u

kratko i živo o nesreći, koja prijeti kulturi zapada i katolicizmu, ako podlegnu Hrvati. Daj Bože! vidio ga u boljim za hrvatski narod okolnostima. Najznamenitije je, što mi pri odlasku priopći adresu grofa Telekya u Parizu po Türru mu saopćenu. Vidit je iz toga, da se Magjari hvataju slame, te im je sada stalo i za naše simpatije. Obećah mu s njim se na svaki način sastati. Bože, kako će se još ta drama razviti! Tvoja je milost i sila neizmjerna!"

Kvaternik se vraća u Pariz.

4. ožujka. „Noćas dogjosmo u Milan. Posjetih prije svega Mazzolenia. Našao ga u krevetu, radosno me primi. Izvijestih ga o Tommaseu. Zahvalim mu za pisma i za iskazanu ljubav. Dok ja s njime u divanu, eto ti pismo od Tommasea iz Fiorence za njega i za mene, kao i pismo za grofa Giustinania, predsjednika komiteta emigranata, u kome mu preporučuje hrvatsku narodnost i našu stvar, jer za italijsko pitanje veoma važnu."

„Pošten starac misli i poslije moga odlaska na nas. Samo da je stalniji s idejom napram nas."

„Mazzoleni mi dade pisamce na Treves-a, znamenita publicistu. Odmah k njemu. Politizirasmo. Plitki su talijanski politici i publiciste. Gledah ga uputiti o našem pitanju napram magjarštine. Prilično ga uputih. Zaključi i sam: valjat će Magjarsku „decomposer".

„Treves me odmah povede k Valussi. S njim se podulje razgovarah. Razumije stvar. Obeća mi stvar našu valjano podupirati. Dade mi pismo na ministra Jacini-a u Turinu."

„Ne mogoh se taj dan sastati s Giustinianom. Bijah u teatru. Kako se opako i prkosno vladaju Francuzi u Italiji!"

5. ožujka u Milanu. „Bijah s grofom Gustinianom. Rek bi da je valjan značaj. Preporučih mu stvar „proglasâ", neka našu stvar smatraju kao svoju. Ispriča se, da pisma do sad nisu se mogla odpraviti u Hrvatsku s toga, jer je Austrija svu mrežu općenja u Mljetačkoj razorila. Politizirasmo mnogo. Preporuči mi, da se s Magjarima sporazumimo. — Mazzoleni progovori hrvatski sa mnom pred Gustinianom "

„Ostavih taj dan Milan ne osjećajući svoje nesreće. U redakciji „Perseveranza" upoznah se i sa Marc-Aureliom Canini, redaktorom. Zamoli me, da mu barem po dva puta na mjesec priopćim vijesti iz Hrvatske. Obećah."

6. ožujka u Turinu. „Sinoć prispjesmo u ovaj grad. Potražim s pismom Vallussia ministra Jacinia, ali ga ne nagjoh kod kuće. Dugo se borih u sebi, bi li išao ili ne k Cavouru? Odlučim se napokon otići. Dvaput ga uzalud tražih. Napokon treći put eto ga! Veoma me prijatno primi. Nikada tako. Zanima ga razgovor sa mnom, te me zamoli, da bi u Parizu išao k njegovu poslaniku, koji uživa sve njegovo povjerenje i neka mu govorim kao njemu (Cavouru) samome. Da će mu pisati o meni. Ova vijest me veoma obradova. Predadoh mu pismo Jacinia, koje odmah pročita. Nakon što ga izvijestim o našim stvarima i o florentinskim, otidoh."

9 ožujka u Parizu. „Prepatismo na putu zime i neugodnosti. Evo nas napokon u Parizu po mrzlu vremenu. Daj Bože i Majka božja! postigao svoj cilj za milu obitelj i domovinu moju i sveti naš zakon. Vratio se iz tog grada sretno na buduće opredijeljenje. Gospodine, u te se ufah, ne ostavi me!"

10. ožujka u Parizu. „Učinih danas prvi posjet De Grotu, tajniku ambašade, da što opširnije saznadem glede mističnog lista bečkog na moj plan od

14. novembra pr. g. Megjutim on mi ni riječi više ne zna kazati, nego što mi priopći u Fiorenci."

„Pita me razno iz Fiorence. Drži se strogo diplomatički napram mene i zapita me, hoću li pisati Balabinu? Nu ja mu ne ću pisati, ako ne primim kakav povoljan odgovor."

„Isti dan posjetih generala Žerebcova. Primi me po ruski veoma ljubezno. Otvoreno mu izrazih moju odvratnost nad ludom politikom Rusije megju Jugoslavenima. Razložih mu svu pogibelj, koja prijeti ruskoj politici, ako se Hrvati slože sa Magjarima. Na to ih goni ruska infamija na korist srbeža. On uvidi, ili hinjaše, da to duboko uvažuje. Pozva me da pišem list „Sjevernoj pčeli". Ne htjedoh; odviše već pisah, a najopširnije Balabinu, a sve uzalud. On sam obeća korake poduzeti u tu svrhu, nu ništa ne će obaviti. Si fabula vera, srdačno se rastadosmo."

12. ožujka u Parizu. „Danas u jutro obigjoh poslom Pariz. Ponajprije otidoh popitati se za Teleky-a, je li došao iz Londona? Vratar mi kaže, da je već i otišao. To ti je magjarska riječ. Pitam za generala Klapku. On da je ovdje u Parizu. Ne znam, nijesam se još odlučio, bi li ga posjetio ili ne?"

„Od tud se svratim do Sarda Garigia, da vidim, je li on u Parizu. Vratar mi kaza, da je, i da je kod kuće. Odlučih mu pisati, te ga zamoliti, da mi pošalje etnografičnu mapu, koju ostavih kod njega, kad smo radili zajedno. Da vidim, kakav će biti uspjeh tog strategema; ako bude htio nastaviti političku radnju, ne će propustiti, a da me ne izvijesti. Potanko ću pratiti tečaj dogogjaja u Parizu do u sitnice. Saznadoh kod Amyota za stan Lacombea, Rue Neuve 106. S Leducom bijah po podne u 2 sata. Rastužio sam mu se, što se u mojoj odsutnosti dogodi s pitanjem hrvatskim uslijed zlobe i neznanja „La Patrie" i

„Opin. Nationale". Ostavih mu moje oprovrgnuće tiskano u „Risorgimento" i kritiku istog lista o mom djelu."

„Dogovorismo se, da će on k meni doći 14. o. m., da se opširno porazgovorimo. Kaza mi, da je „Opin. Nationale" imala jedan članak veoma lijep o Hrvatima prije mjesec dana; no on se vara, ili me varao; toga nije bilo."

13. ožujka u Parizu. „Bijah u Lacombea. Potužio sam mu se na nepošteni napadaj „Patrie" na nas. Razloživ mu važnost hrvatskog pitanja za politiku francusku svukuda. Dade mi adresu na grofa Pulliga, tajnika ambasade Sardinske ovdje. Mogu tražiti audijenciju kroz poslanstvo."

14. ožujka. „Danas očekivah prema dogovoru Leduc-a. No sumnje se o njemu potvrdiše. On mi se, jadan, ugiblje, stid ga je, jer se jednom pred menom hvastaše, kako je s Thouvenelom dobar; ili se je rad okaniti naše stvari, Bog zna. No polag Lacomba nikako nije pošten značaj. Bio u ostalom kakov bio, nikad mu zaboraviti neću, da je preprečio predstavu drame „Les Croates", te da je napisao uvod našemu djelu."

15. ožujka. „Danas pokušah prve korake kod Sardinskog poslanika Nigra. Ne nagjoh ga kod kuće. — Niti tajnika Pullige, na kojeg me uputi Lacombe. Otidoh k prvom tajniku, predstavih se; izručim mu 2 egzemplara moga djela. Kaže mi, da dogjem sutra o podne, da ću po svoj prilici naći poslanika."

„Sam Bog znade, kako mi je pri duši mišlju, kako ću se dočepati audijencije kod cara i Thouvenela. O moja domovino, teško je ropstvo zamijeniti slobodom!"

16. ožujka u Parizu. „Bijah u poslanika Nigre. Uljudan, mlad, vatren čovjek. Ljubezno me primi. Cavour mu pisa o meni; održa dakle riječ! Znak, da podaje neku važnost našem poduzeću. Razložih mu op-

širno politiku rusko-magjarsku. Shvati ju dobro. Kazah mu prvi uzrok, za što dogjoh k njemu: da mi pribavi audienciju kod Napoleona. Pozva me za sutra k sebi u 7 sati, dat će mi pismo na princa Napoleona. Prvi put prozborih javno glede kandidature Čartoriskog Ladislava za kralja Hrvatske in petto. On je katolik, Slavjan, ne bi nikoja vlast bila proti tomu izboru. Savojske kuće principu mnoge bi se države protivile. To i on odobri i priznade. Zahtijeva od mene moju kartu i adresu. Radosno mu je izručih i još veselije otidoh. Nije li sad bila volja božja, da sam bio u Turinu u Cavoura, a Bog ga nadahnuo te me na Nigru uputio. Kako bi ja bio audiencu postigao kod cara? A ovako ću jednim udarom dvije muhe ubiti."

17. ožujka u Parizu. „Danas pun nade uputim se u Sardinsku ambasadu. Nu došav tamo, na moje veliko čudo kaže vratar, da se je poslanik izveo u grad k objedu, ne ostaviv za mene ni pisma ni glasa. Rastužen pošaljem vratara pitati, nije li marquis ostavio što za mene? Odgovor: Ništa."

„Radi tužnog stanja mojih financija morao sam pješke ići k poslaniku. Šetajuć se, zakasnih za nekoliko časaka. Oh, kako je tužno biti zastupnikom naroda bez novaca ostavljen od svih!"

„Sto turobnih misli prodre mi dušu! Valjda se predomislio? Valjda ga je tko odvratio? Bog zna, za što misli uskratiti jučerašnje obećanje. U nesreći sve je crnije od istine."

„Pravo jučer moja supruga kaza priču: „Ne raduj se odviše na kraju je bat nastavljen."

18. ožujka u Parizu. „Jučeranje crne misli stadoše me trapiti. Izgubih svu nadu uspjeha kroz Nigru. Već odlučih u sebi obratiti se isti dan na Sarda Garigiu i Lacombe-a za audienciju kod cara. Megjutim u 10 sati uputim se opet k Nigri, nu s manje nade nego jučer."

„Jučer pri odlasku ostavih moj billet poslaniku, da bi se sjetio obećanja i priredio za danas pismo. No danas mi bijaše žao, misleći, ako je kakova klanfica (Haken Švajcerov), on će me izbjegavati. Nu prevarih se. Od vratara saznadoh, da je poslanik doma. Zapita me za moju adresu, jer je moje ime teško upamtiti. Dadem mu billet. Čekah teško povratak. Napokon eto ga sa pismom u ruci."

„Bacim pogled na adresu, te se razveselih, ko što i Mojsija nad obećanom zemljom."

„O Bože! to pismo je put, koji vodi k obećanoj zemlji slobode za milu moju domovinu. Ah! Sva žalost jučeranja se obrati u radost."

„Pismo na princa Napoleona u mojih je rukuh. O Bože! hvala ti! Zahvalih se na tom daru Stvoritelju u crkvi. Opet jedan mili dan."

„Nastavih djelo za cara Napoleona."

19. ošujka u Parizu. „Prva mi briga bijaše, postignuti audienciju kod princa Napoleona. Kojim putem? Neimadem u koga se posavjetovati. Nu pade mi na um, da sam jednom sa Sarda Garigiom bio u „Palais Royalu", u tajništvu Principa. Dakle kroz tajništvo. Tamo nagjem činovnika i upitam za tajnika. Kazah mu uzrok, zašto sam došao. On se ponudi, da će me naputiti. Moram napisati pismo na Principa i zamoliti audienciju. Kaza mi, da odmah to mogu učiniti. Letim kući, napišem pismo, pozovem se na pismo particulier Nigra i na interese cara, zamolim čim skorije riješenje. U 11 sati bijah već s pismom u tajništvu. Obeća mi činovnik sutra ili isti dan riješenje."

„Dobih poslije podne iz Pešte pismo anonimno od Padavića i Bujanovićeve gospoje. Padavić u pismu od dva arka razlaže mi stanje ugarsko-hrvatskih demonstracija proti Austrije. Strašno govori proti vlade, nevjerovano! Nu taj veliki list me rastuži. Demonstracije

Magjara, tako fanatične i tobož bratinske, za stradajuću braću Hrvate radi gla d a, rinuše mi nož u srce. Lukavo ovo pleme, što mačem nikad ne postiže, takovim bi sredstvom glupane naše Hrvate (najgluplji u politici narod), i u ropstvo sklonuli da ih Bog ne čuva. Nu On, u sveznanosti svojoj, uvidio ružnu nakanu kolovogjah tog poduzeća, te će ih kazniti, jer s nami opako misle. Tužna nam pred svijetom slava. Naš krvni dušmanin sabire darove za nas, koji od glada umiremo, a ja nastojim o samostalnosti naroda moga i mal ne glad za nj trpim. Magjar će to gnjusno opisati u inostranim novinama; kao što i podlost naših ljudi, koji se magjarski zahvališe. O ubio Bog gnjusne te izdajice! Nu tako mi Boga! rastepsti ću gnjusne namjere vragova naših, i podlost naših, koji za 8 hiljada magjarskih florina slobodu bi prodali, da se danas sutra u historiji piše, da je Hrvat prodao Magjaru svoje poštenje i slobodu za 8000 fl., kao što Slovaci za bijeloga konja. — No iz lista istog razabrah, da Slovaci imadu danas više značaja nego Hrvati. Oni ni na religijoznom polju s Magjarima ne odvjetuju, živili! Padavić sniva i o u n i j i p e r s o n a l n o j s Magjarima. Ovo pismo i moj odgovor na nj služiti će za historični dokumenat."

20. ožujka. „Milka je boležljiva u krevetu. Vratarica donese mi pismo. Upoznam odmah ruku ruske ambasade i dapače proti običaju je i pečatom poslanstva zapečaćeno. Duša mi se uzbuni, sve ove dane predćutih kakav dogogjaj. Ružica iz kreveta mi kaže, da se boji. Je da li providnosti? Umirim ju. Važan trenutak života, odlučan, veoma djeluje i sluti se odmah. Moja mi duša kaže danas, da je trenutak dobar!"

„Otvorim dakle pismo, u kojem nagjem drugo pisano u Toskanu. Otvoriv upoznam bečku ruku. Ružno pisano; da se teško razabira."

„Čitam i tumačim. Mnogo riječi malo hasni. Poslije

mnogih opazaka glede uvjeta sa mojim mandatarima u pogledu moga djelovanja javlja mi Balabin, da je pisao prvi put za mene, al bezuspješno, pa i drugi put, al ne imade još odgovora. Ne može mi ništa za sigurno kazati. Ja sam slobodan u činima mojima, t. j. odpušten; nu on od svoje strane ne smatra me još sada slobodnim. Daje mi ufanja lukavi Rus!"

„Nu dosta o listu; bit će historični dokumenat. Toliko kažem, da je to volja Providnosti. San od god. 1858. sasvim se ispuni. Ja danas s Rusijom moralno prekinuh. Bog me vidljivo napram ovog nepoštenog naroda oslobodio krivorote. Sav je plan života moga današnjim danom promijenjen!"

„O moj Bože! Jučer dadoh molbu za audienciju kod principa Napoleona, a danas mi Rusija otpovijeda i ujedno me se boji."

„Na večer, kad je moja Milka već legla, pokuca netko na vrata; eto ti mlade vratarice noseć pismo sekretarijata principa Napoleona, kojim mi se odregjuje audiencija za petak 23. ožujka u 2 sata."

Kvaternik pregovara sa princem Napoleonom.

23. ožujka u Parizu. „Danas po zajutraku moleć se u Novom Testamentu Bogu, nagjem mjesto, koje se čudnovato s današnjim danom slaže i s gore rečenim izrazima sudara. U knjizi (pismu) sv. Pavla ap. k Rimljanom, Pogl. I. V. 20. čitah ovo: Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque eius virtus, et divinitas ita ut sint inescusabiles." Bože! i to upravo danas čitah!"

„U 2 sata po podne uputih se u „Palais Royal". Javim se huissier-u, dadem pismo g. Nigre, te dobijem pristup odmah."

„Princ me primi uljudno. Predstavim se i ponudi mi sjesti. Ja mu stadoh razlagati političko stanje naše napram Rusije, te zamolih ga za audienciju kod cara. S prva hladan, kaza, da on to ne može; nu ja nagjoh slabu stranu, te mu predočim i pokažem iz daleka prestolje hrvatsko. To djelovaše. Tada si dade potanje stvari razložiti. Ja mu kazah našu krepost, vojnu od 240.000 ljudi. Na to krikne: Si cela était vrai! Pozvah se na facta g. 1848. — I glede Magjara prozborismo. Kaže, da bi se valjalo složiti A ja njemu, da osim sloge srdaca druga je nemoguće, dapače da bi to bila nesreća za Francusku. Napokon odluči, da mu učinim notu vrhu naših stvari i težnja, te u posebnoj audijenciji da mu saopćim. Ja ga pri odlasku opet zamolih za audijenciju kod cara. Obeća. — Pita me za Nigru. Govorismo o Jelačiću te reče, da je g. 1848. poslao tajnika svoga u Pariz. — Oprostismo se, a ja imadem sad sukno i škare."

„Govorismo i o knjizi mojoj, koju sam poslao kroz Sardu, on potvrdi. Za Sarda reče, da je čovjek, koji lako vjeruje. Razumijem! Dakle je ipak pošten."

24. ožujka u Parizu. „Radih na memorandumu za princa Napoleona o Hrvatskoj.[1] Daj Bože, sretnim usplodio plodom. — Naknadno bilježim, da mi jučer kazao princ, da car radi velikih posala ne bi me mogao primiti."

27. ožujka u Parizu. „Danas važni dan. Spremah se na posjet Magjarima, kad eto ti poslužnika pismom na mene. Otvorim, starac Tommaseo mi piše pismo važna sadržaja. Grof Teleky radi bolesti ode u Montpellier; te da Magjarska, ako se Hrvatskoj tako rači, privoljuje na potpuno razdijeljenje Hrvatske od Ugarske.

---

[1] Ovo radih nekoliko dana neprestano.

„Bože moj! važna dogogjaja, a još je važnijeg u svojim posljedicama. Danas, kad se spremah k Magjarima, dogje mi to prevažno pismo; a sada, koliku će mi korist donijeti to pismo pred Napoleonom! Koliku li cijenu pred njim za Hrvate! Dvoje iz tog priznanja Magjara nefaljeno slijedi: 1. Da su oni dobro izviještivani iz Ugarske i Hrvatske. 2. Da nisu oni tajno upućeni, da većina Hrvatske jest protiv svakog sjedinjenja s Magjarima osim na temelju alliance, sigurno oni ne bi sada takov predlog činili i otkrili svoju slabost. Ah! Bog dobri brani naš narod! Po mom mnijenju uzrok tog koraka Magjara jest savez Rusije s Austrijom. Bilo što mu drago, oni priznaju svoju krhkoću. Historija se ne da srušiti."

„Na večer u 9 sati vratar mi donese pismo, i to poziv princa Napoleona na audijenciju za petak u $^{1}/_{2}3$ sata. Oh! znatiželjan sam, kako će se ta veličanstvena drama svršiti? Onaj, koji ju je dosad vodio — vidljivo i svemogućno — k dobru će ju dovesti."

„Tommaseo opet sniva o Dalmaciji. No pravo veli, da će vrijeme sve zapreke izravnati. Otpisati ću mu, ako želi neumrl postati kroz taj hrvatski narod, neka ga ljubi i cijeni. U njem će sam sebe ljubiti i cijeniti."

28. ožujka. „Radih kao jučer na djelu moje i narodne sreće. — Čitah važne vijesti u „Opin. Nation.", imenito razjarenje Engleza na Franceze. „Dayli News" zove ih: Nation barbare. Evo kako vječna pravda dijeli pravdu. Prije tri mjeseca „La Patrie" je nas zvala polubarbarima. Danas najizobraženiji narod krsti zemljake Simon-a barbarima!"

„Isto je tako važno i opisivanje spletkarenja Rusije u Europi i Azijat. Turskoj. Predvigjenje se je moje ispunilo!"

29. ožujka. „Zaključih, pomoću Boga, djelo za princa Napoleona. Razgovarah na večer s milom su-

prugom o Abbéu, s kojim sam putovao do Sens-a, idući lani u Italiju. Ne bi li to bio božji prst za dva slučaja t. j. glede tajne brošure, koja bi se imala dostaviti kroz njega i kroz kardinala arcibiskupa Lyonskoj propagandi i glede religiozne politike, koja se ima tjerati megju Hrvatima kao contra-bilanciranje ruskoj propagandi. Mogao bih valjda kroz kardinala arcibiskupa pariškog dobiti audijenciju kod cara, ako ne bi išlo ovim putem. U svoje vrijeme dade mi taj Abbé svoju billetu i adresu. Nihil fit sine ratione sufficienti! — Dušmane treba jednakim oružjem biti."

30 ožujka. „Pomolio se danas Bogu; čitao u pismu bl. Pavla apost. ka Korinćanom veličanstven izraz: „et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia". Ep. I. cap. I. A u takovim groznim borbama crva proti brdinama nužna je takova božanstvenim duhom nadahnuta utjeha!"

„Sada mogu napisati sastanak s princem Napoleonom. Došao sam u $^1/_2$3, no čekao sam, dok red na mene prispije, do četvrt na četiri. Došav k princu, razložim mu razdiobu moga memoranduma, podnešena u ime hrvatskog naroda, te došav na posljednju točku otvoreno mu kazah: Ako bi Franceska htjela zauzeti se za naše stvari, tada mu hrvatski narod nudi prestolje sveukupnog hrvatskog kraljestva. On se na ovu izreku kao naročito u prvi mah ne obazre. Nu kaza mi, da bi bilo nužno s Magjarima se sporazumjeti. Ja tada izvadim pismo iz džepa od Tommasea te mu rekoh o odluci Magjara, da će i na isto odcijepljenje od Hrvatske pristati, ako Hrvati to žele. Zatim izvadim etnografsku kartu, te ga uputim, što je magjarizam napram rumunizmu i slovacizmu za francusku politiku. To je djelovalo. Pita me za Zagreb. To je glavni grad Hrvatske; a Karlovac da mora biti jaka tvrgjava. Ja mu kažem, da je trećeg reda, on bijaše

protivnog mišljenja. Pita me, imade li Magjara na hrvatskoj strani. Pokažem mu baš protivno: da Hrvati daleko zasijecaju u Magjarskoj. Pita me, što mi želimo? Ja kažem: ništa nego moralnu i financijalnu pomoć. — On kaže, da s Austrijom su u dobrim odnosima, zato pitanje hrvatsko ne bi se moglo sada potaknuti. Ja mu kazah, da je upravo to važna strana hrvatskog pitanja i što je dvorez nož. Danas se može potaći isključivo hrvatsko pitanje u Turskoj kao priprava k austrijskom, te onda u zgodan čas na Austriju. — Dopalo mu se, što mu kazah o vrganjima, slici Magjarah. Po dva puta mi kaza kasnije, da će čitati memorandum i onda mi znat kazati odluku. Bijaše mnogo radosniji. Prestolje djeluje! — Pita me, hoću li još koji dan ostati u Parizu, da će mi moći odgovoriti za 5—6 dana. Ja mu kazah, da ću ostati dotle, dok stvar konačno ne riješim. Ja još polaskah njegovoj osobi i ostavim ga. — Evo sada kocka je bačena, što Bog dade i sreća junačka. Još nekoliko dana i vidjet ću. Bože blagoslovi djelo i rasvijetli pamet onim, s kojima radim."

„Kazah mu, samo u onom slučaju, kad on ne bi htio prijestolje, da bismo mi izabrali Čartoriskog ml. — To je djelovalo. Tada stade govoriti, da će čitati i onda se izraziti, i to po dva puta.. — Do trećega pako Bog pomaže!"

31. ožujka. „Čitah u „Op Naton." važne vijesti iz našega Orienta, imenito da na zahtjev Porte ruski knez Dolgoruki morade otići iz Srbije! Evo guje! kako motaju! Nadalje, da propaganda panslavistična napreduje. (Panslavistična? Srpski magarac pod ruskom firmom), nu da nije se nadati tak skora udara! Daj Bože! Sad samo o vremenu zavisi Bog me dobri i sada pomaže. A što je najvažnije, jest, da je franceski konsul u Biogradu preporučivao Milošu prema sina mu moderaciju, nu da je dobio odgovor de peu de convenance!

Hvala Bogu! dakle i tuda nesporazumljenje! Bože! bože čuvaj moj narod. — Gledeć na politiku oklije vanja pariškog, to je melem na ranu te vijesti."

„Danas o podne učinih posjet poslaniku sardinskomu g. mark. Nigri, da ga izvijestim o dosadanjim uspjesima pred princem Napoleonom uslijed njegove preporuke. Izvješćujući ga o tom, kaže mi, da je bio sa princem te da mu je rekao, neka mu sastavim memoire o našim željama. To me veoma obradova videći, da se već i veliki interesiraju za naše pitanje. Pokazah mu pismo Tommasea o magjarskom priznanju naše samostalnosti. O tom govorasmo podulje. Razložih mu napokon svrhu memoranduma; da nas zapad materijalno pomogne. Italija bi uspjehom našega ustanka silno profitirala za Veneciju. Na to bude uveden jedan gospodin, on se rukova sa mnom, te mi na odlasku kaže, da ga odmah izvijestim o uspjehu audijencije kod princa. Bijaše veoma uljudan, a mogoh pojmiti iz razgovora, da bi se mogli nadati novčanoj potpori od Sardinije. Bože blagoslovi djelo i težake."

1. travnja. „Odpravih našima u Rim pismo, adresirano Rački-u. U pismu razlažem opširno politiku i tajne spletke Rusije sa srbizmom, kojim misli uništiti naš vjerozakon i narodnost. Pozvao ih, neka poduzmu sve mjere, da se uništi nastojanje Rusije. Neka pišu biskupu Strosmayeru, da u duhu hrvastva djeluje u Bosni i po Slavoniji. Spomenuh o Rusiji i Franceskoj. Jedina Franceska mogla bi nam pomoći."

3. travnja. „Dadoh na poštu odgovor Marc. Antoine-u Canini, koredaktoru novina „La Perseveranza". Otvorio sam ciklus članaka za Hrvatsku, za koje me je vatreno molio."

„Radih i danas na djelu za cara Napoleona o hrvatskom pitanju "

6. travnja. „Na veliki petak. Pred podne radih na

djelu za cara Napoleona. Prekrasan topao dan, progjoh s milom suprugom na Champs Elisées ko što i lani, gledajuć pariško gulanje."

„Vrativši se u grad, pohodismo božje grobove. Pomolim se Stvoritelju, da mi dade na godinu sprovesti sretnije dane u obiteljskoj i moga naroda sreći, da se jednom ta velika borba mog života dovrši. Nadahnuo Bog i Spasitelj moj duše i srca onih, s kojima me je stavio u doticaj!"

„Evo danas je osmi dan, što posjetih princa. Nastala je dvojba u mojoj duši, treba li mi zamoliti audijenciju, ili će mi ju sam naznačiti?"

„Čekati ću do srijede; ne dogje li poziv do tad, zamolit ću sam."

„O moj Bože! Borba je sad tako začela kao u Rusiji!"

10. travnja. „Danas prikazah pismo princu Napoleonu za audijenciju."

„Što Bog dade! Ja sam i treći korak poduzeo k riješenju prevažnog djela. Isto tako dovrših pomoćju božjom djelo za cara. Daj Bože na slavu tvoga presvetoga imena i svete vjere naše spas domovini i bolju sreću obitelji mojoj!"

11. travnja. „Danas htjedoh posjetiti Žerebcova. Sretoh ga na stubama; išao je iz doma. Ispriča mi se sav turoban, da je danas njihova Velika srijeda. Oh! licumjerni Rus! Valjda ga za posljedni put vigjeh."

„Od njega uputim se k Lacombe-u. Nagjem i njega, gdje se otprema na sprovod generalu Dieu. Ipak me povuče silom k sebi. Kazah mu, da sam dobio pismo od Tommasea, gdje mi javlja odluku Magjara ne dirati u naš souverenitet. Na to mi kaza, da je i on čitao o nekakovoj fuziji u „Courier de Dimanche" i o grofu Bathyaniu, koji je na čelu toga. Nešto mi govorio o legimitetu Austrije i Ugarske, što nisam mogao

razabrati. Nu to znam, da ću stvar Ugarske kao i legitimitet predložiti princu u prvoj audijenciji, prikazat ću stvar opasnom za njegovu dinastiju. Magjari samo kroz tu opačinu legitimiteta mogu opstati, nu načelo narodnosti ih ubija. Za ponedjeljak u 5—6 sati ugovorismo sastanak."

„Idoh za tim kupiti „Courier de Dim." Nagjoh dopis iz Ugarske. Iz ojega razabrah, da je hrvatska deputacija bila u Beču i zagrozila se caru, ako do 1. svibnja ne ukine Verzehrungssteuer, da će biti velikih nemira."

„No nagjoh važniji članak pod naslovom. „L' alliance des trois empereurs" podpisan od Greg. Ganesco. Dvije okolnosti me osobito ugodno dirnuše: 1. Hrvatska je spomenuta nezavisna od Magjara. 2. Potpis po svoj prilici Romuna. Sutra ću se odmah o tom osvjedočiti i s njim se staviti u dodir glede Rumunja i nas. Mislim da je ovo Rumunj iz toga: jer meće Hrvate i Erdelje zajedno u buni. Ne bi li Bog dao i oni prodičili našu alliancu."

„Danas dobih odgovor od Caninia, koji mi dosta čemera zadaje. Pseto talijansko zahtijeva Istru. Savjetuje Kranjce i Korušce ostaviti Njemcima, Dalmaciju nama. Moj je članak publicirao, ali posve preinačen."

„Napokon kasno u večer primih poziv princa Napoleona za petak 13. u $^3/_4$1 po podne. Čudo, premda sam dao molbenicu tekar u utorak, ipak sam dobio audijenciju mjesto kasnije, ranije nego prvi put."

12. travnja. „Danas prije svega uputih se da potražim Rumunja Gregorija Ganesco u redakciji žurnala „Couriere de Dimanche". Vratarica mi kaza, da je u bureau-u. Nu tu nikoga ne nagjoh. Rekoše mi, da obično dolazi u 11 sati. — Da skratim vrijeme, šetah se po ulicama. Zapazim lijepu crkvu, unidjem, obavim pobožnost pri sv. misi. Izišav iz crkve, iz napisa i oglasa

crkvenih opazim, da je to crkva sv. Eugena, moga patrona."

„Vratim se u rečeni bureau, gdje se je Ganesco već nalazio. Čovjek mlad. Predstavim mu se i kažem uzrok moga dolaska, t. j. da mu najprije zahvalim, što jučer spomenu Hrvatsku nezavisnu od Ugarske; za tim, da ga upitam, je li on Rumunj? Odgovori mi, da je potekao iz Rumunjske, no da je rogjen u Franceskoj. Sad mu stadem tumačiti naravnu alliancu Hrvata i Rumunja proti Magjarima, ako se oni ne bi htjeli zadovoljiti naravskim narodnim megjama."

„On sve to odobri i reče, da su se Magjari ubili postupkom g. 1848., a i sada će se izigrati prenapetim svojim zahtjevima. Tada mi predloži, da odmah napišem jedan članak o Hrvatskoj i to do sutra 10 sati, da navedem gole činjenice. Obećah. — Tada mi priopći neugodnu ponudu, da bi naime uzeo barem 100 predbrojnika na svoj račun, plativši odmah za četvrt godine 900 franaka, pa da će braniti hrvatsku stvar. To je radi interesiranih utemeljitelja žurnala, a ne za drugo. Ja mu ništa ne mogoh obećati, dade mi rok do ponedjelnika. To me je sasvim ozlovoljilo. Odviše je hlepio za novcem. „Iz te melje ne bu kruha!" Nezadovoljan se rastadoh."

„Primih danas broj „Perseveranze", gdje piše o nama; priopćuje moj dopis prilično osakaćen. Svinje talijanske rada bi imati primorsku Istru. — Boga mi ne ćete! dok jedan Hrvat živi. Odgovorit ću poetičkim argumentima!"

13. travnja. „U duši sam se bojao današnjeg dana; sva nagadjanja na dobro radi ranije opredjeljenog sata audijencije bijahu prosta opsjena."

„U jutro rano nešto mi se sirotica Milka potuži, da joj nije dobro. Ostavim ju, da odnesem članak za „Courrier de Dimanche". Vrativ se kući, već na stu-

bama mi gospodična reče, da je Milka bolna. Ah, Bog sam znade, kako mi bijaše pri duši! Sirotica veoma bolna leži. Oh, koliko mi je gorak život, da i nju još bolnu moram gledati! Na zahodu se sirota onesvijestila, a od nikud nikoga! Ah, kako je to grozno! Vrijeme je ružno, pak je i žalost tim veća". — „U 1/2 1 odvezem se k Princu. Čekah cijelu uru i četvrt. Napokon unigjem. Princ me posjede tik uza se na kanape. Bijaše veoma prijatan, više nego do sada. Htjede reći, da ne može pristati na predlog, a ipak vidjeh, da bi želio biti kraljem Hrvata. No, što je? To je nepouzdanje u moju osobnost. „Je ne vous connais pas (ne poznam vas)" reče. „Vi ste lani jedno lijepo djelo izdali (učini mi komplimenat), a drugo ne znam ništa o vama. To je isto, kao da bi koji legitimac došao u Englesku i tjerao njihovu stvar". Ja ga upitah odrešito: „Kakovih dokaza želi imati Vaša carska visost, da se osvjedoči? Recite, pa ćete vidjeti moju moć?" Na to on: „Lahko je, kad Košut dogje. Mi znamo, da on bijaše diktator Ugarske, pa mu se vjeruje". Za tim reče, da mu je žao, što ne ćemo sporazuma sa Madžarima. Ja mu razložih, kako se želimo sporazumjeti i na kojem temelju. Na to on: „Za što se onda s Magjarima na tom temelju ne sporazumijete?" Rekoh mu za bolesnog Telekia. „A s Košutom?" upita. Naprosto odbih s njime svaki dodir, jer je taj čovjek uzrok sve naše nesreće. Ja mu na to predadem djelo za cara, moleći ga, da ga prouči. No on se hladno držaše, veleći, da car ne ima vremena. No ja mu odvratih, da od toga zavisi sudbina Napoleonida. Neka to prouči, i da sam siguran, da će ga proučiti. Na dva tri puta mi reče, da se stavim u sporazum sa Nigrom i sa Sardinijom, buduć se naše stvari više tiču Italije, koja je s Austrijom u ratu, te da bi nam ona mogla dati novaca. Ja mu otvoreno rekoh, da u Pijemont ne imademo

onoga povjerenja, kao u Francesku. — Veli, da mnogo tražimo; toliko milijona! Ja mu odvratim, da za prvi mah ne tražimo nego samo milijun franaka, što nije baš mnogo, a ostalo au fur et a mesure, kako se već budemo dizali, te da ni Francuskoj ne će uzmanjkati kamata i glavnica. Pri odlasku mu rekoh, da se nadam, da ću još imati sreću biti s njim. A on mi odma ponudi ponedjeljak ili petak. Ići ću i četvrti put k njemu u petak, da vidim, što će biti napokon iz tog petka."

„Iz tog sastanka — ako se ne varam — zaključujem to: da su Napoleonovci zaključili s Nigrom, da bude posrednikom megju Hrvatima i Francuzima. On je odviše lakom na prestolje hrvatsko. Na prvom posjetu Nigri o tom ću se jasno osvjedočiti, a u petak odlučih govoriti po ruski. Te igre mi je odviše. I danas opazih moje djelo u princevoj knjižnici."

14. travnja. „Danas htjedoh odmah posjetiti poslanika Nigru, da štogod saznadem. Došav tamo, komornik mi reče, da je chevalier indisposè; nu ja se ne dam otpremiti, pa ga zamolim da me prijavi i popita, kada bi mogao s njime govoriti? Čekajući više od pol sata, dogje prvi komornik, ispriča poslanika, da mu je liječnik zabranio izlaziti, nu da me moli, da ga za dva tri dana posjetim. Ja mu rekoh, da ću u utorak doći. Čini mi se, da je i ta bolest diplomatična, te da Nigra kani prije govoriti sa princem. Bilo, što mu drago, stvar ide sistematično polahko."

„Danas je izašao moj članak u „Courrier de Dimanche". Cijeli je uvršten. Prvi lijepi čin u javnosti za našu slobodu i nezavisnost od Magjara. Na prvom listu još je ljepša preporuka hrvatske stvari Europi i Francuskoj."

16. travnja. „Učinih danas neugodan posjet redakciji „Courrier du Dimanche" radi zahtjeva, da se pretplatim na 100 primjeraka. Prava je petljanija s nje-

gove strane taj zahtjev. Žalim, što ne mogu ispuniti tu želju. Prokleta takova agitacija, kad čovjek nema novaca za najnužnije, a ipak hoćemo, da jedan narod učinimo suverenim. Ja i opet kažem: „Nisi Dnus aedificaverit domum invanum laborant qui aedificant eam". Nu Bog je s nami proti tolikim vragovima. — Protumačih mu, za što ne mogu za sada toga učiniti. On bijaše na to veoma nezadovoljan. Nu stavimo, da mu dadem odmah 900 fr. za 100 primjeraka na tri mjeseca, što se može time naše pitanje napram Magjarima protiv napadaja žurnala pokrenuti i unaprediti? Ovdje se vidi puki materijalizam i spekulacija. Na koncu bi se bio zadovoljio i sa 10 primjeraka. Pokaza mi jedno pismo Magjara, gdje se tuže proti tendenciji dopisnika iz Zagreba. Pseto madžarsko nešto spominje i o kraljevini sv. Stjepana. Opaka budala! Bilo što mu drago, ja uvidjam veliku važnost, što je „Courr." stao tako pisati. — I to je posljedica vlaške vel. srijede (vidi dogogjaje 11./4. 1860.). Za to velim, da je Bog s nami. — Govoraše mi, da će ga i ministar izv. posala pitati za hrvatsko pitanje."

„Radosno mu odgovorih na ludo pismo Magjara, dokazujuć mu „Filius ante patrem". Tri vijeka cvaše u Europi hrvatska država, uregjena i kršćanska, dok se još Magjari skitahu kao divljaci i pogani po Aziji, služeći tugjim narodima. 102 godine hrvatska kruna uz krunu sv. Stjepana sjaše na glavi narodnog hrvatskog kralja. A kada Hrvati izabraše Arpadoviće za svoje kralje, svojom ih hrvatskom krunom okruniše, a ne magjarskom. Vladali su nad nami kao hrvatski kralji, a ne magjarski."

„Ostavih mu billet. Reče mi, da ga dogjem posjetiti, da ćemo politizirati. Težak je ovo dan moga života!"

„Posjetih na večer Lacombe-a, koji mi predstavi

svoju suprugu, „fainj ženu". Politizirasmo. Napomene i članak „Courriera", misleći, da sam ja autor. Zatajim. — Zapitam ga, da li pozna nekog Rumunja. On se sjeti jednog rumunjskog diplomate, kojeg je upoznao kod kneza Ghike. Ugovorismo, da ćemo u srijedu u 1/21 k njemu otići, da mu se vruće zahvalim. Pri odlasku ga upitah za liječnika za moju Milku. Dade mi adresu na svojega. Njegova mi supruga reče, da moram biti velik patriot. Ja joj odgovorim, da je to moralna dužnost svakoga. Na to će ona: Obično su domaći nezahvalni za nastojanje domoljuba. Ja to potvrdim, upozoriv ju na Colberta u Franceskoj. Mnogo razgovarasmo o Hrvatima."

17. travnja 1860. „Čitah u „Patrie", da se je nesretni grof Szechenyi u Beču ustrijelio. Sam Bog znade, kako mi bijaše u srcu, čitajući tu žalosnu vijest. Nu na stranu sa čuvstvima pojedinca čovjeka. Taj dogogjaj ide Hrvatima u prilog. Jedan dušmanin manje. Neki dan čitah, da je kod toga grofa bila premetačina, te da su pronagjeni neki spisi, koji otkrivahu austrijskoj vladi tajne niti velikog madžarskog komplota. Kao munja proleti mi danas mozgom misao: Ili se je Szechenyi ustrijelio od straha pred posljedicama toga otkrića, onda Austrija znade vrelo i sredstva magjarskih napora, pa će za uvijek uništiti svaki dalji pokušaj bune, što je grofu uzelo i iskru nade za svoj narod, ili nema komplota, ali je predvidio, da za njegov narod nema više nade u bolju budućnost, pa se je zdvojan ustrijelio. U jednom ili drugom slučaju za nas Hrvate je dobro. Možemo se nadati samostalnosti. Ako su pak i naši magjaroni bili upleteni u kakav komplot, oni će sada biti pohvatani, pa te izdajice ne će u buduće priječiti razvitak ideje samostalnosti. S druge strane uvjerit će se, da Magjar politički umire, te nam više ne će zapredati. Ako pako nisu upleteni,

tim bolje, znak je, da nas Magjari prosto ignorišu, i nas i prava naša i posljedice pokreta god. 1848. — U svakom slučaju bolje za nas: „Mors unius vita alterius“. U nekoliko nedjelja Magjari izgubiše dva toli važna muža, kao Joziku i Szechenyi-a. To će ne malo djelovati na potištenje duha u narodu. Oh, krvavo plaća to pleme krvave svoje nekadašnje čine napram nas. Velika je pravda božja! O, da moj narod nikada nikomu krivo ne učini! Neka samo brani neoprovrziva svoja prava, tada će nas i Svemogući štititi.“

„Austrija, obzirom na ovaj težak položaj Magjara, mjesto da ih utješi kakovim prividnim djelom, zove Maksimilijana i Schmerlinga u Conseil d'Etat renforcè. To je posljednji udarac, što im ga Austrija zadade. To piše „Patrie“ i od toga se za Austriju nada dobru. Ona, koja je toli bijesno branila suverenitet Magjara napram Austriji. Ah, ironija! Magjari lahko klonu duhom, a usljed ovih dogogjaja još će prije klonuti. Za to danas priznaju našu samostalnost od Ugarske. Sad razumijem . . .“

„A sada u ime božje k poslaniku Nigri, da nešto konačno dobra zaključim za svoj narod.“

„Iz sunca na kišu! Svi govori, misli, argumentacije i t. d., što pripravih u srcu i pameti za današnji posjet, odoše u vjetar. A zašto? Došav k poslaniku, za nekoliko časaka reče mi poslužnik, neka dogjem un autre jour, buduć je poslanik još indisposè, a da ima pisati au ministre des affaires etrangeres. Razljućen u sebi nad ovom neuljudnosti, zapitam poslužnika, kada bih mogao najpouzdanije doći? A on mi odvrati: u četvrtak ili petak.“

„Razjaren odem. Mišljah u sebi: ili mi tim postupkom daje na znanje, da se uzalud trudim k njemu, ili nije još govorio sa princem. Bilo što mu drago, ja ću s tim ljudima početi po ruski.“

„Opin. Nation“ šuti kao k...a o Szechenyi-u. Mjesto toga grozi se, osal, s Magjarima, te se pozivlje na Hrvate, jer da će se u slučaju ustanka Magjari na nas uprijeti. Dakle bez nas ipak ništa! — Nu i još nije dosta rečeno. Priznati će prije ili kasnije, da se samo kroz souverenstvo Hrvata može spasiti magjarsko pleme, koje inače propada.“

18. travnja u Parizu. „Opremih se za posjet k Lacombe-u, da s njim posjetim polag dogovora onoga Rumunja. Tom prigodom navratih se k Amyotu, da se popitam, je li kakov odgovor stigao iz Leipziga radi mojih knjiga. On mi odvrati da jest, nu zapleten, da je mnogo poteškoća i t. d. Na to da je on otpisao po drugi put, neka mu kategorički reku: da ili ne, te primjeti, da valjda na sredstva misle, te da s toga još nije odgovora. Obeća izvijestiti me odma, čim stigne odgovor.“

„Prije nego otidoh k generalu Žerebcovu, slučajno zapazih na mapi preustrojenja Europe za g. 18.., da naša Istra pripada Hrvatima, a ne Talijanima. I to ću navesti Canini-u kao znak megjunarodne pravde.“

„Zatim odoh k generalu. Sprema se Rus na put u Englesku. Upita me za novosti. Odgovorih, da ne znam ništa. Na to me njegova supruga upita, nisam li čuo za smrt grofa Szechenyi-a? Mnogo se o tom slučaju razgovarasmo. Žerebcov reče, da je čuo, da ga je Austrija dala ubiti, jer tko bi mu u ludnici dao pištolj? Njegovi prijatelji sigurno ne. Ja odvratih, da se to tek onda može tvrditi, ako on nije ostavio nikakovo vlastoručno pismo za sobom, kojim pred domovinom i Europom opravdava taj čin. Dosta je čin smatran prevažnim. Ja mu rekoh svoje mnijenje“.

„Govorasmo mnogo i o ruskoj politici. On reče: Sad sudbina Franceske zavisi od ruske volje. Ako Rusija hoće, koalicija je odmah gotova. Nu po svoj prilici

Francuska i Rusija su sporazumne u orijentalnom pitanju. To pitanje će do skora doći na tapet. Glede Napulja je politika ruska priječena dinastičnim interesima. Rusija mora upotrebiti Italiju proti Franceskoj, te podupirati sjedinjenje. Mislio sam si svoje u sebi, a za čas odoh".

„Pošao sam za tim k Lacombe-u. Je li sreća ili nesreća sa mnom, Rumunj ode u Englesku, te se moji planovi razbiše. Bijah dugo kod Lacombe-a. Protumačih mu už mapu svu hrvatsko-francesku politiku, koju savršeno shvaća. Svjetova me, da posjetim Thouvenela. Zamolih ga, ako sazna za kojeg Rumunja, da mi javi.

„Napokon bilježim važnu jednu okolnost toga dana. Za sve tri audijencije kod Princa dao sam pismo u ponedjeljak ili utorak, a dobio sam odgovor odmah drugi dan. Danas sam od 7 do 10 sati mnogo duševno pretrpio u nadi. Ako ne dogje poziv danas, to je dobar znak. Princ i car još nisu pročitali tajnu zapisku. Ali ako ni sutra ne dogje, tad victoria!"

Čime se tješi siromah Kvaternik! Ne vidi, da ga uljudno odbijaju. Samo što toga ne pokazuju. Svaka ljubav, pa i ona prama otačbini, je slijepa!

Nema nade u Franceskoj.

19. travnja. „Opin. Nat." još šuti o smrti Szechenyi-a. To je znak nesreće Magjara, a ne sreće".

„Odlučio sam danas ne ići poslaniku Nigri. Odgodio sam posjet na sutra. Što Bog dade."

„Jučerašnja dva sata (od 7—9 na večer) čekanja, a današnja četiri (od 10—2), hoće li doći poziv za audijenciju k Princu silno me uzrujaše. Radi se o sudbini moga naroda. Koliko god puta je tko pokucao na vrata, mislih: eto lista! Poslije četiri po podne mišljah, ne će

biti ništa do večeras — ali eto lista. Na listu crveni pečat, a do sada ne bijaše nikakav. Dakle nešto izvanredno. Strahom otvorim pismo. Supruga sjedijaše uz mene. Čitam list: secretaire particulier javlja mi: budući je Princ très occupè actuellement (previše sada zaposlen), ne može mi dati tražene audiencije. Ružica mi kaza, da sam porumenio, čitajući taj list. Moguće. Od tog lista zavisi sreća ili nesreća moga naroda. Stadoh kombinirati u glavi: ili se taj actuellement proteže na to, da ni Princ ni Car nijesu još pročitali moj memorandum, ili Car još nije odlučio ništa. Onda ću tražiti drugu audiencu. Ako se pako taj actuellement proteže da mi u opće ne misli više dati audijencije?... Da me je mislio prosto odbiti, ne bi me bio pustio čekati do danas, to bi i jučer bio javio."

„Vidjet ću sutra na sastanku sa Nigrom. Razumjet ću iz njegova ponašanja prema meni, kako moram tumačiti današnje pismo. Posavjetovati ću se i s Lacombom. Ako mi ne bi više dao audijencije, mora mi barem vratiti moj rukopis. Za audijenciju ili povratak rukopisa moliti ću danas osam dana Današnji dan je svakako jedan od najvažnijih u mome životu. Bog dobri bdije nad menom, ne bojim se ništa. Preostaje kardinal-arcibiskup pariški."

20. travnja. Evo danas peti petak moje borbe u Franceskoj da prodrem s mojim planima. Ovaj odsjek mojih uspomena moći ću nazvati: „Pet petkov."

„Ovaj dan naopako poče, a voljom božjom dobro dovrši, bolje nego mišljah i očekivah. Po zajutraku eto listonoše s pismom iz Karlovca. List Pepikin pun lamentacija i jada, nesretnih odluka radi raspre s bratom. To nam ogorči jutro. Herceg župnik me pozdravlja i čudi se, što ga zaboravih; Dražića misle preselit. Listak od Cilike je znamenitiji u političkom smislu. To curče, a da i ne znade, razveseli me viješću, da su joj

predbacivali na plesu, da je magjarski obučena, dočim druge djevojke nosahu surke. To će reći: hrvatstvo ne trpi magjarstva."

„Danas odlučih posjetiti poslanika Nigru. Dogjem u $^3/_4$ na 12 u legaciju. Vratarica me uputi, da se vratim okolo jedne ure, jer ministar objeduje. Bog sam znade, kako mi bijaše gorka ta ura čekanja. Sto neugodnih misli probi mi glavu. — Sviranje vojničke muzike, što je prolazila, sjeti me na propetog Isusa riječke crkve sv. Vida, u kojoj sam radi riječkih muka molio, te uz trublju dobre glasove dobivao. Vratim se u $^3/_4$ na 1 sat. Vratarica mi kaza, da se je poslanik izveo: to me kao grom ošine, nu mi kaza, da idem I. tajniku. Ja idem gori. U sobi ne nagjem nikoga. Dogje poslužnik i pitam ga za sekretara. Kaza mi, da je kod ministra, koji će izaći. Dakle je vratarica lagala? Je li po zapovjedi? Ja zamolim poslužnika, da me prijavi ma i ministru. Nu za malo dogje sekretar, koga sam jednom vidio. Ja mu sve otkrijem: o audijencijama kod princa Napoleona, te da želim uspjeh javiti ministru, da znam, na čemu sam. To rekoh odvažno. Ako se ministar nećka da me primi, neka mi otprto kaže. Tada mu uz mapu pročitah dio memoirea, sastavljena za ministra, da vidi, ima li izgleda u uspjeh našega ustanka. Potanko mu razložim naše pitanje obzirom na latinsku racu. Dokazah mu, da je u interesu Sardinije financijalno pomoći nas. On me upita, mislimo li i mi Hrvati, da će biti rata ove godine? Ja mu odgovorim, da ne. I on to potvrdi. Nu ja mu kazah: da naš ustanak od 400.000 oružanika protiv Austrije dao bi drugi oblik Europi. Venecija bi se mogla osloboditi. On to odobri. Protumačih, koliko bi nam trebalo za predbježne poslove: jedan milijun franaka, a za izdržat bunu kroz dva, tri mjeseca po 4 milijuna na mjesec. On je opetovano tvrdio, da moram govoriti s ministrom. Ja ga zamolih, da ima do-

brotu javiti mi, kad bi mogao najpriličnije dobiti audijenciju. Ustanovismo, da će mi on pisati. Ostavih mu u tu svrhu moju adresu."

„Kaza mi tečajem govora, da je Austrija učinila Magjarima koncesija. To me strašno smete. Kazah, da je to najveća nesreća, koja je mogla stići Italiju i Europu u ovo doba. Pozovem se na engleski list „Economist", koji u tom činu Austrije vidi najveću njezinu silu."

„On uvaži to moje mnijenje."

„Sad ću pred Talijanima dokazati, kako će sloboda Magjara učiniti, da Modena i Toscana padnu pod Austriju. Time ću dokazati našu važnost pred Europom."

„Pri odlasku na onoj zapisci, što mu ostavih, vidi on olovkom nešto zabilježeno. To Bog htjede tako. Kazah mu, da je to bilješka za proglase, koji bi se u Hrvatsku poslali tajno na Graničare, koje Austrija kani dovesti u Italiju. Dogje jedan gospodin, te mi on u drugoj sobi tiho kaže, da ću o tom morati govoriti sa samim ministrom. Ja mu tada kazah, kako sam lani tečajem rata sa znanjem g. Cavoura sastavio sličnu proklamaciju i kako je povoljno djelovala. To ga veoma ushiti. Ljubezno me otpusti taj čestiti čovjek. Sada da vidim, kako će se ta drama razviti."

„Teško mi probijahu glavu nove proklete koncesije dane Magjarima. — „Op. Nat." ne pisaše o tome dugo. Odlučim se kupiti „Patrie". Bože moj! ti znadeš sam, kolikim groznim strahom čitah te novine. Svagde mišljah naći podvrženu hrvatsku kraljevinu daljoj vlasti Magjara. Nu Austrija lukavo računaše. — Bog joj plati! — Austrija reducira samo 5 administrativnih namjesništva u jedno; med ovimi 5 administr. nema ni Vojvodine; dakle ona ostaje nezavisna od Magjarske. Živila Austrija! Ako će Serbi biti nezavisni tim većma hrvatska kraljevina 2. Dijeta Ugarska, kao i svih

ostalih provincija (dakle nije samo pogača za Magjare), sazvat će se poslije proglašenog općinskog zakona (dakle Austrija drži sukno i škare!) i novoustrojenih varmegjija; a to je na vrbi svirala. Tim udarom Austrija in ultima analysi misli izigrati Magjare. Jer ako bi oni prećerali svoje zahtjeve na Vojvodinu, Hrvatsku i Erdelj kroz svoju Dijetu zahtijevajući to sdruženje, to će im Austrija znati kroz Dijete ovih zemalja čestito odgovoriti, njihova važnost pred Europom radi tih naroda prestaje, Austrija dobiva sve narodnosti za sebe proti Magjarima. Magjari će biti lagano pobijeni; inostrane vlade će se ustručavati braniti ih proti željama drugih narodnosti, s kojimi će ih Austrija pobiti. — Napokon sve te koncesije učinjene su patentom carskim a ne zakonito."

21. travnja. „Odpravih pismo Starčeviću u Zagreb kao odgovor na njegovo posljednje, pisano mi u Fiorenciju. Gorko mu predbacih ludu politiku Hrvata napram Magjarima; nesmotrenost učinjenu sa izborom Erdődya. Uputih ga na sadržaj austrijske politike napram svojim narodima. — U tom pismu pisah i Mrazoviću glede naše parbe i Gabrieli billet."

23. travnja. „Danas opremih pismo Tommaseu, da mu javim bezuspješnost mojeg djelovanja na ovdašnjem dvoru. Razjasnim mu nepoštenje race latinske napram Slavjana; osvrnuh se na magjarsko pisanje, kako se to pisanje ima tumačiti obzirom na novu političku konstelaciju. — Austrija se kani uprijeti na narodnosti, kroz to će i magjarstvo i druge narodnosti u njihovim aspiracijama uništiti. — Ispovijedih mu cijelo dosadašnje postupanje Nigre i Princa. — Za magjarsku ponudu, kazah mu, da je kasno došla, naročito mu kazah, da ne imadem nikakove nade na uspjeh. Molim ga za savjet u sadanjim okolnostima."

„Bog mi može pomoći. Ah, gorki časi opet počinju za mene!"

„Bijah s Milkicom u crkvi Bogu se pomoliti.“

24. travnja u Parizu. „Odlučih danas posjetiti onoga svećenika, s kojim prošle godine putovah iz Pariza u Italiju, koji mi dade svoju adresu, da ga posjetim, kad se vratim iz Italije.“

„Dok se svi puti Providnosti ne iscrpe, ništa slučaju ne ću pripisati. Pokušat ću za to i ovo a valjda i jedino, da postignem svrhu života moga. Ne krije li se valjda u tom slučajnom spoznanstvu višnja volja, da tim putem postignem moju sreću i težnje mojeg religiozno-narodno-političkog poduzeća?“

„Jer je neizrečeno važno vrijeme, odredih taj posjet za danas osam dana, za utorak 1. svibnja g. abbeu Forgue-u. Valjda će se dotle bud od koje strane štogod razjasniti. Sve je tmasto i zastrto na političkom obzorju.“

„To su za mene turobni dani, koje samo ponešto tješi vijest i pretjeranosti koncesija Magjarima.“

„Talijanski podli zastupnik Nigra, da se ne bi Francezima zamjerio, niti ne će da me pred sebe pozove. Pa taj podljak nešto sniva o veličini i budućnosti talijanskoj!“

„Evala! da vidimo konačno riješenje te velike drame. Doć će vrijeme, kad bi nas rado gledali — no ćemo tad mi, svojoj roli barbara shodno odgovoriti. Na kraju je bat nasagjen!“

27. travnja u Parizu. „Sad su za mene pravi dani desolationis Jerusalem. Danas sastavih i uredih pismo na princa Napoleona, da mi vrati rukopis. Preveo sam mu nekoliko niti kroz nos. Vidjet ću dakle kakovim će se načinom riješiti ovaj korak. Ako ga stvar dirne, dat će mi audienciju, ako je rukopis dao Caru, doći će u smetnju, a važno bi bilo i to za mene. Javih mu lopovsku t. j. političku bolest Nigre, koji se ustručava da me primi. Sutra božjom pomoću odnijet ću pismo u Palais-Royal. Znati ću konačno, na čemu sam.“

28. travnja u Parizu. „Odnesoh u 11 sati pismo jučer sastavljeno za princa Napoleona, zahtijevajuć od njega moj rukopis i javljam mu postupak Nigre. — Ja sam mislio da je svojim ljudima dao nalog, da ne primaju mojih pisama, nu u tom se prevarih; ali je takav nalog skoro nemoguć, akoprem volja valjda ne bi falila."

„Ne nadam se ničemu; no sam znatiželjan kako će odgovoriti. — Ako zadnji refus nije bio prosto zabačenje stvari naše nego samo temporiziranje, vidit će se. Bez kiše ponesoh pismo u Palais-Royal, čim ja iz dvora, udri kiša na mene, te me prati do kuće, a zatim odmah prestane, zadnji put sunce sinu, kad stupih iz Napoleonova dvora, pa zlo stvar ispane, da vidimo, što će kiša donijeti."

„Čitah danas vijest da je Hübner, Austrijski poslanik u Parizu, došao u Beč. Prokleta vijest! Bog zna, kakove će posljedice donijeti za sobom. Isto tako nalazim se još uvijek pod utiskom vijesti samoubojstva Ministra Bruka.".

29. travnja u Parizu. Začeh raditi na listu „Opinion Nationale", da protestiram na infamne članke o našem jarmu, što ga zagovara i opravdava na korist Magjara."

30. travnja u Parizu. „Bijah s Milkom potražiti stan svećenika i popitati se, da li još tamo stanuje i je li kod kuće. — Nagjem udaljenu ulicu Charlot kuće br. 9. te mi vratar kaza, da je kod kuće na II. podu te sutra oko 10 sati da ga mogu naći."

„Evala! Što Bog dade i sveta njegova volja!"

Kvaternik ne zdvaja. Traži nove puteve.

1. svibanj. „Opet jedan ružan dan moga života. Danas med 8. i 9. urom u jutro, donese mi poslužnik pismo, koje po veličini poznadoh, iz daleka da je pismo princa Napoleona. Kao što suprugu moju, tako i mene

pri srcu zazebe. — Primim ga te otvorim. U njemu nikakvo pismo, samo moj zahtijevani rukopis. Svinja franceska! Dakle tako neuljudnim načinom prekine iskrenu ponudu, da niti kroz notu tajnika mi ne vrati, nego na prosto poštom i bez dopisa. Je li Car to čitao ili nije? To Bog znade. — Svakako obzirom na četiri dana vremena rek bi da si prepisaše notu. Utorak začeh, utorak završih ovo poduzeće s tim glupanom, zaslijepljenim od Magjara valjda ponudom njihove krune; no ne vidi je on na svojoj glavi, tako mi glave moje! Zabaci hrvatsku, malenu; ali nikada ne će vidjeti tobož! veliku. Moguće da i radi toga ne govori on Caru. Poboja se da tako jasni razlozi protiv Magjara ne bi mu škodilo. — Megjutim bilo što mu drago, ja se ne smatram još pobijenim. — Daleko do toga. Istina će i pravda božja i za me i za moj narod pobijediti. Borba tekar počinje. — Strašni su to trenuci!"

„Što za ,današnji dan odlučih, to poduzimljem. Kad razum glupih ne dosegne, doseći će sveta vjera."

„Danas oko 10 sati uputih se po lijepu vremenu k abbe-u Forgue. U Crkvi se Bogu pomolim da blagoslovi moje poduzeće. Mors unius vita alterius pomislim u sebi. — Nagjem svećenika kod kuće. Bijaše na altani, kad stupim u sobu: Mišljah: neće me upoznati, nu prevarih se. Radosno me odmah pozdravi i upitam ga, nije li zaboravio?

„On: Nijesam, dapače sam više puta na vas mislio.

„Ja mu na to odvratim : Ono malo riječih što zajedno prozborismo, za misaona čovjeka odviše je važno a da bi ih svećenik mogao zaboravit. Radi se o ruskim spletkam o nametanju pravoslavlja proti nam i katolicizmu."

„Sjednemo. Ja mu tad otvoreno kažem, da sam došao k njemu, da pred njim učinim političku ispovjed. Tad mu iskazah sve svoje korake učinjene od lanjske go-

dine do (danas) u Franceskoj i napomenuh Sarda Garrigi, za kojeg reče da ga d o b r o poznade, ali da mu se nije moći povjeriti. — Razložih mu svu našu stvar sa religijoznog vida, tada njega molim za pomoć, kad stvar ne ide političkim putem. Imenito: otkrih mu sve glede tajne ruske knjige. Rekoh, da bi želio kroz njega pronaći put do kardinala arci-biskupa da mi pribavi audijenciju kod Cara, da mogu moju politiku pred njim razviti. Nije moguće, da ne bi uvidio važnost hrvatske politike za francesku i uvidio rusku zavjeru. Kazah mu, kako Magjari tjeraju protestantizam. Ako dogjemo pod nje, ubili bi svu našu vjerozakonsku djelatnost. Zatim ga zamolih, da mi priskrbi mogućnost da dogjem do načelnika P r o p a g a n d e L y o n s k e. Ja bi istoj moju knjigu uz nagradu mogao ustupiti, te tim novcima pomožen djelovao bih i uzdržavao našu narodnost do konačnog riješenja stvari. — On mi obeća u svemu ići na ruku. Zamolih ga za tajnu, što on pojmi. Izručih mu moju k n j i g u, koju blagodarnošću primi. Ostavih mu adresu. Pozove me da dogjem k njemu uvijek od 1—3 po podne. Ustanovismo, da ću mu donijeti prije svega tajnu notu koju dadoh Napoleonu."

„Oprostim se sa tim čestitim čovjekom, kojega je p r o v i d n o s t valjda izabrala, da bude posrednikom velikih dogogjaja u povjesti crkve i čovječanstva. Tko pozna tajne božanstva?"

„Sanje moje u St. Petroburgu valjda se ispunjuju. — Sjena oca moga vrši svoj čin. — Ele da vidim razvitak i tog čina Providnosti."

*

Sirota Eugen! Neuspjesi su gotovo mozgom okrenuli. Ne vidi, da je sam u velikom svijetu. Ne vidi, da ljudi računaju na aktuelnu probit, da računaju sa stalnom korišću. Tko će se obazrijeti na jednu sirotu bez naslova, ta i advokaturu mu oteše, bez novaca, bez

oslona ma gdje. Sam samcat u svijetu, izbjegavan od mogućnika, tjeran od palača kao dosadna sekatura. Teleky je grof, Kossuth je diktator Ugarske. Oba imadu i novaca i narod za sobom. A Kvaternik koga ima? O moj narod mrtvim snom spava! Diviti se je Eugenovoj ustrajnosti.

*

2. svibnja u Parizu. „Nagovorom mile supruge moje, i premda nisam imao nikakove želje i volje, uputim se ipak posjetiti engleskog agenta, na kojeg me naputi prije godinu dana grof Greppi, i kojeg zanemarih. Nagjem brzo kuću, na koju bijah zaboravio, broj dvanaest. Nagjoh moga čovjeka doma. On me odmah i prepozna te se uljudno sastasmo. Ja mu stanem potanko razlagati moje postupanje kod ovdj. dvora za hrvatsko pitanje i kako bezuspješno se mučih krivnjom Magjara. (Na vijest, da su Magjari izabrali mlad. Napoleona za kralja, ružno se o njemu izrazi.) Razvih mu potanko politiku francesku s Magjarskom, s kojom misli Car, videć kako rastu simpatije za Engleze megju Talijanima, ustanoviti u Magjarskoj svoju kraljevinu i držati Talijane megju dvije vatre, Francusku i Magjarsku, da ih prisili, da onako plešu, kako će on svirati. To pojmiše. Za to hoće da nam nametnu magjarski jaram. Preko Hrvatske Magjari bi došli na Jadransko more k Italiji."

„On mišljaše, da bi Hrvati morali početi z a j e d n i č k i s Magjarima."

„Ja odvratih, da ne i kazah za što: Rusija bi odmah napunila Magjarsku svojimi četami. — Poslije našega ustanka i nekojih uspjeha, pomogli bismo im. Pokazah mu na mapi položaj granice podravsko-podunavske. Razvijajuć politiku hrvatsko-magjarsku pokazah mu moj članak u „Risorgimento" o Magjarima i Slavjanima. Zamoli me, ako mu ga mogu ostaviti (za nj ga i donesoh). Kaza mi, da je napisao članak od dva stupca

za „Morning Post“; jesam li ga i ja čitao? Brige su me, jer znam dobro engleski! Knjigu je poslao u Turin jednome gospodinu, vrag mu znao za englesko ime. Čitah mu pismo Tommasea o ponudi Magjara — i to ga dirnu. Zatim me pita o našoj Krajini i njezinu duhu. Kazah mu anegdotu o razoružanju i carskom balu. To ga veoma zanima; od tad se stade jače zanimati za naše stvari. Nadam se, da sam ga sasvim uputio.“

„Kaza mi pri odlasku, neka dogjem bientôt. A ja mu zahvalim na tom rekavši, da ću ostati u Parizu samo do konca svibnja. Sprovodi me do vrati. — Govorit ću mu dojdući put za engleski pašuš. — Smiluj se, Bože moj! meni, supruzi i narodu mome i blagoslovi poduzeće moje. Duša mi kaže, da ću sretno nadvladati, ko što mi kazaše, da ne ću kod Napoleona.“

4. svibnja. „Danas, jučer i prekjučer radih na preważnom djelu hrvatskog pitanja obzirom na Englesku, preradivši djelo, podnešeno princu Napoleonu. Nije mi sigurno ni na kraj pameti bilo, da ću ikada takovo djelo i u tu svrhu poduzimati. Do tri puta Bog pomaže! Djelo za Rusiju lani učinjeno, ne nagje odziva u umu i srcu Rusa; isto to djelo ne primi ni katolička Franceska, ako ga valjda i ne prezire. Evo, dakle, pokucat ću i na treća — ni slavjanska ni katolička — vrata, ne bi li dobri Bog dao, da se protestant zauzme za katolicku stvar. Božje bi čudo bilo tim veće. Da vidimo i taj posljednji pokušaj“.

„Danas, dovršiv taj važni posao, pitao sam se: da li će nastojanje slaba crva u kutu zabitne sobice u Parizu, gdje se križaju djela svemožnika ove zemlje, nadvladati griješna djela silnika, koji raspolažu s milijunima vojska i milijardama novca? (Ponoć bije u ovaj hip!) Ako me slutnja ne prevari, te ako je to volja božja, tada ću znati, podućen i materijalnim razlozima,

bistro cijeniti velikog Boga, i njemu se u prahu i poniznosti klanjati. Ja sam od moje strane sve učinio, što bijaše moguće čovjeku poduzeti, da spasim moj hrvatski rod. A sada da vidimo, što će donijeti novi dan!"

5. svibnja u Parizu. „Danas u jutro otigjoh s djelom za Englesku napisanim, k Englezu. Nu taj je sa suprugom već u jutro nekamo otišao. Vraćajući se s Milkom, svratismo se na Place Vendôme i doznasmo, da je danas godišnjica smrti Napoleona I. te da je u Hotel des Invalides crkvena parada. Otigjosmo tamo, gdje smo imali prigodu viditi ostanke velike negdašnje vojske franceske u ondašnjoj uniformi. Zaista ganutljiv prizor viditi stari vijek u uniformama i u ljudima. Ako se zbiše tolike promjene u 50 godina, Bože, što će biti za koju hiljadu! U crkvi vidismo otete barjake, pod kojima je mnogi Hrvat zakrvavio."

„Poslije podne odem s pismom i člankom k mome svećeniku. Sve mu potanko razložih glede mladoga Napoleona. Kaza mi, da je čovjek od „Siecle" i „Opinion Nationale" beznačajan."

„Govorismo tada o knjizi. — On mi kaza, da je već sondirao terrain. Da Lyonska propaganda ovisi od Rima, tamo račune polaže i da ne raspolaže sa većom svotom od 100.000 fr., dočim moje poduzeće zahtijeva više milijuna. Ja mu kazah, da ja samo knjigu hoću prodati uz priličnu nagradu, čime bi tad i sebe i svoje nastojanje pomogao. Rad sam pronaći put k svrsi. Razložih mu, kako ta knjiga sadržaje tajnu politiku, koju bi morala slijediti Franceska. Za to se bojim to Talijanima odati na štetu Francezah, — nu da ću ispustiti, što bi danas sutra moglo Franceskoj nauditi. Dao sam mu 12—15 dana vremena, da što učini i pročita. Tad mi on reče, da će do tada moći znati za rezultat. Ostavim ga u tim razgovorima."

6. svibnja u Parizu. „Danas bijah opet gdje i jučer.

Nagjoh ga doma. Bijaše zanešen. Izručim mu djelo razloživ u kratko, da sam dobio važno pismo. Zamoli me uljudno, da dogjem poslije podne u 4 sata.“

„Danas prije te vizite dobih od m o g a S t a r č e v i ć a pismo. To me pismo i opet rastuži. I ako poznato bezčašće mog naroda kvari sve moje plane, vidim da dobri Bog bdije nad nami, pa te i s t e z l o č i n e o k r e ć e n a d o b r o, a da te živine ne znadu zašto je to d o b r o. Dakle Magjari nas moralno pobijediše, gore nego u kakovoj poraznoj bici na polju. Nu jer dušman Magjar nepošteno radi, nepoštena će mu biti i svrha. Doznadoh iz toga pisma, da je i grof Auersperg med hrvatskim aristokratima htio igrati zabranjeni im komad; to je moralno združenje cijeloga hrvatskog plemena. Mislim da će vlada ovo prijateljstvo s Magjarima znati na našu sreću rastepsti koncesijam. Svuda se nose narodne surke, narodni se komadi u Varaždinu predstavljaju itd. To će podići, a ne će ubiti u narodu ponos usprkos Magjara. Riječju: vlada će se ustručavati tada nas staviti pod Magjare, to bi ju ubilo u Napoleonovoj dobi. Da vidimo.“

„Bio sam po podne kod Engleza. Bijaše hladan. Rek bi da je zaposlen. Saznadoh iz njegovih riječi, da je obaviješten o knjizi i o Cavouru i o Princu. Dobro da mu odmah otkrih stvar, može uviditi, da bijah iskren. Kaza mi, ako se s Magjarima sporazumimo, da će biti pomoći. A kako? Na to ne znade odgovoriti. Rekoh mu, neka pročita pismo, te će drukčije suditi. Sad vidim, da ga je morao Nigra pripraviti proti meni. Ali neka! Kaza mi, da ga posjetim prije odlaska. Dadoh mu 10 dana da pročita djelo. Megjutim se kasnije promislim, ići ću i prije uzeti natrag svoj rukopis te prosto prekinuti s lopovima. Brbljaše mnogo bez repa i glave o Englezkoj politici. Nezadovoljan ga ostavih. Po svoj prilici, ako se s Magjarima ne sporazumijemo ni iz toga ne će biti ništa.“

7. svibnja u Parizu. „Počeh raditi na pismu za „Perseveranzu", da pokrijem i išaram sramotu i golotu našeg naroda, da ne bude barem tako odurna."

8. svibnja u Parizu. „Danas opravih članak za „Perseveranzu". Opisah naš narodni pokret, skinuvši s njega sve magjarofilstvo. Zaključih nešto o namjerama Austrije, koja bi se imala osloniti na narodnosti, da se održi. Polag tog plana imala bi se Austrija razdijeliti na rase. Austriju bi moralo sačinjavati 7 grupa te toliko glavnih kraljevina. Obećah mu svoje mnijenje glede te kombinacije u budućem listu razložiti."

„Pisah mu i osobno list glede Istre, gdje ga pošteno korim, njega i njegovu nepoštenu politiku napram nas."

10. svibnja u Parizu. „Danas s mojom Milkom bijah u glasovitog liječnika Rayera. Daj Bože! u dobro zdravlje. Dao sam mu 20 franaka; a lijek stoji 15 franaka."

12. svibnja u Parizu. „Začeh danas raditi na najvažnijem bez dvojbe djelu u životu mome, t. j. izvadak točaka tajne ruske knjige za propagandu."

13. svibnja u Parizu. „Danas u jutro primih knjigu od Rimljana kao odgovor na moje pismo od 1. travnja 1860. Iz nje sam razabrao: da Mlinarić i Rački odlaze u Hrvatsku, gdje će ostati do konca rujna t. g. U pismu se govori o Srbežima u mome smislu. Nu na nekoje ću mu odgovoriti, jer ne odobravam. Ne znam obzirom na tajnu knjigu, bi li im bilo drago ili ne, što ih neću zateći u Rimu."

14. svibnja u Parizu. „Primih pismo od Tommasea iz Fiorence. Odgovara na moje, kojim mu javih bezuspješnost mojih napora. Koncetrira se odgovor u doista iskusnoj političkoj mudrosti. „Ma non essere ascoltati è meglio che delusi e traditi". — Ne naći odziva bolje je, nego trpjeti razočaranje i izdajstvo.

Istina je; ali historija!? Slabo me razumio, gdje me moli, da odustanem od misli „osvete“ nad narodima. O, vara se; jedan čovjek je ništa; a narodi se megjusobno najbolje osvećuju a da i ne znaju. — A da Hrvatska šuti, laž je; šuti zloba europejska o njoj i njezinu pokretu; a i bila bi prokleto luda, kad bi se micala uz tako infamne namjere Europe. Da dogješ pod jaram, ne treba heroizma. Magjarski jaram, što nam ga hoće nametnuti, ne znam hoće li dobro doći Italiji i Franceskoj. Ako Bog hoće koga kazniti, smuti ga. Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus!“

15. svibnja u Parizu. „Danas bijah u Engleza Noyce Brouwne. Uzeh natrag moje djelo, za koje kaza taj mudrijaš, da je odviše dugo. Jest, dugo je za onoga, koji ne će da čita. Reče mi, da je nešto pročitao. Laže, pseto. Ili je sve pročitao te zajedno i prepisao, ili ništa. Za Magjare mi kaza, da se naravnamo. Kažem mu: bojim se, da će nas Austrija izravnati. On tvrdi da ne će. Ja mu na to: Mi bolje poznamo našu stvar nego ovi mudrijaši. Reče mi, da mu pišem, da će dati u „Morning Post“ štampati. Ja rekoh u sebi da me .... on i njegov „Morning Post“. Pseta su svi Francezi i Englezi. Ali neka: Notre parti est pris. Glede Garibaldieve provale u Siciliju kazah, da se je na nesreću svih narodnosti prenaglio. Naglo je, reče on, ali uspjeh pokaza, da je pogodio. Na odlasku mu kazah, da će se sjetiti mojih riječi.“

„Od njega otigjoh se oprostiti s Lacombe-om. Ispričam mu bezuspješnost moga rada i nepošteno istupanje Napoleona i Nigre napram meni. Neugodno ga to dirnu. Politizirasmo o Siciliji i Garibaldiu. On se izrazi o Garibaldiu pogodno. To je Englesko maslo, reče. Anglija će imati u Siciliji kraj za ravitailler (opskrbiti) svoje lagje u budućoj borbi proti Franceske. Glede Njemačke mu kazah, kako će se

razdijeliti u dvije hegemonije: Austriju i Prusku. To će biti dva politička i religiozna tabora — katolici i protestanti — prve će zahtijevati Austrija, druge Pruska. Rusija će tad pristati ili uz jednu ili uz drugu te tako prevagnuti u sudbini Europe. Imat će uza se sva slovjenska plemena, tako grdno odbivena od zapada. Njemačko i latinsko pleme bit će samo po sebi razdijeljeno, dočim slavjansko bit će i nehotice spojeno. Rusija i Anglija uživati će isključiv i neograničen upliv nad nijemstvom i latinstvom."

„Glede Austrije i Magjarstva kaza mi, da je govorio ovih dana sa Thiers-om. Ovaj mu reče, ako se Austrija baci u naručaj svojim narodnostima, bit će jača nego ikada. I moje je to mnijenje! Poljubismo se. Zamoli me, da mu pišem."

„Čitah danas u „Journal des Deb." oštru kritiku djela budale E. About, „Nouvelle carte"."

„Utorak sam počeo, utorak dovršio moj rad za spas Hrvatske. Sve bezuspješno. Sada neka dobri Bog pomogne."

18. svibnja u Parizu. „Dovrših knjigu za rimsku propagandu. Bijah u svećenika. On ništa ne obavi. Vidljivo je, da moram ići u Rim. Tako bijaše božja volja. O odnošaju ovdašnjega arcibiskupa-kardinala naprama caru izrazi svoje mnijenje: podlost. Da sam prije znao, što danas doznadoh, ne bih bio uznemirivao toga svećenika. Ovdje u Parizu moja rola posve izigrana. Što imadoh učiniti, učinih. Sada idem na kocku života. Ne kao da je neizvjesno nego samo na ono, što je već božjom providnosti odlučeno da bude. Bog blagoslovi moje sveto nastojanje. Imade tajna u naravi, imade i većih u osobama."

21. svibnja u Parizu. „Danas je važan dan moga života. U pismu, koje sam kao odgovor, na njegovo od 15. Marta t. g. poslao kroz Grota Balabinu priklopio

sam i molbenicu na generalnog guvernera petrogradskoga, da me riješi ruskoga podaništva i prisege. O tome da me izvijeste službeno i vrate mi moje dokumente, koji se nalaze u Moskvi."

„U privatnom pismu napominjem Balabinu pomirenje Hrvata i Magjara kao najveći udarac, koji mogaše stignuti politiku rusku na jugu. Spomenuh moje riječi i savjete prije polaska u Paris, kako je Rusija mogla malom novčanom žrtvom predobiti hrvatski narod, osobito Graničare. Rusija je to prezrela, ali nisu Magjari, koji s novcima iz inostranstva urediše to pomirenje."

„Isto to kazah i De Grotu, što ga je, rek bi, kosnulo. Sad da vidim posljedicu tog važnog koraka, čekat ću do 1. Julija odluku iz Petrograda, a ne dogje li do tada, učinit ću i bez toga."

„Htjedoh posjetiti Žerebcova. Ne bijaše ga kod kuće, doći će u srijedu."

Zadnji pokušaj u inozemstvu. Kvaternik ide u Rim.

2. lipnja. „Žalosnim srcem otrgnuh se od mile moje supruge, uputiv se u Rim u najodlučnijem koraku života moga, naime, da predadem Rimu moje tajno djelo. Pun svakakvih slutnja ostavih moju suprugu."

3. lipnja. „Danas u 6 satih u jutro krenusmo iz Genfa. — Kupih „Patrie", iz koje doznadoh, da je u Palermu sklopljeno primirje med Garibaldovcima i Kraljevčanima na 3 dana. Srce mi od radosti zaigra na tu vijest i duh moj vidi, da su tu diplomatski prsti, te da će se to primirje zaključiti mirom. Bog štiti Hrvate! Pobjeda talijanska u njihovu ne časnom smislu značilo bi ropstvo i političku smrt milijuna Hrvata."

„Vozio sam se s jednim obrazovanim trgovcem lijonskim, koji potvrdi, što sam jučer čitao."

„Čitao sam u „Patrie“ još jednu važnu vijest, da je austrijski car otvorio govorom sjednicu d r ž a v. v i j e ć a. Tom prigodom reče, da ne će jednu krunovinu na štetu drugih „b e v o r t h e i l e n.“

5. lipnja u Livornu. „U 7 sati sretno prispjeh. Parobroda nikakvog za Civitavechiu, odlučih se voziti kroz Fiorencu.“

„Prispjeh u 3 sata po podne u Fiorencu. Uzeh kartu za diležancu u Rim, pa odoh potražiti Tommasea.“

„Porazgovorih se s njime nešto o novostima, nešto o našim stvarima, oprovrgnuo neka iz posljednjeg pisma njegova pisana mi u Pariz. Za čudo! on sa Garibaldijevim ludovanjem bijaše zadovoljan!“

„Vidjeh i D o n a t i e v c e, koji su „in dulci jubilo“ radi talijanskih uspjeha. Nu ja pomislih: Na kraju je bat nasagjen. Ostavim sve to pomućeno pleme.“

6. lipnja. „U jutro u $^1/_4$6 otputovah iz Fiorence željeznicom do S i e n e.“

„O podne krenemo iz ovog ugodnog meni već poznatog grada. Vozih se u prostranom brzovozu sa nekim gospodinom iz F o r t e R a d i c o f a n i, meni dobro poznate tačke.“

„M o n t e A m i a t a zove se visoko brdo, s kojeg je prekrasan vidik na svu Toskanu do Livorna i Lucca, apeninskih Alapa sve do papinske i napuljske megje, pa do A b r u z z a.“

7. lipnja. „Vrlo rano prispjesmo u Acquapendente. Na putu mi se dogodi čudnovati dogogjaj. Conducteur S t a d e r i n o izruči mi neko tajno pismo, da ga čuvam te da mu ga povratim tekar u Rimu.“

„Sto misli probije mi srce. Ovo pismo moraše biti od prevelike važnosti. Političke tajne tugjih nisu svete. Pomislih: Bog zna, kakove tajne nosim na sebi, duša mi ne dade mira. — Sam sam sjedio u kočiji. — Pismo bez adrese i pečata — samo pritisnuto s komadom voska.“

„Probijem i onako probit pečat. Otvorim pismo, a u njem se nalažaše drugo takogjer bez adrese i pečata. Pozvani pozvanomu za Boga preporučuje to pismo najskrovitije izručiti znanoj osobi. Ništa drugo ne sadržava, nego da je Garibaldi našao u Palermu silu novaca."

„Htjedoh znati, što to drugo pismo sadrži; no ne htjede Bog — jer conducteur valjda sumnjajući dogje k meni sjediti. U Rimu mu dadem pismo, koje će ostati vječna tajna."

8. lipnja u Rimu. „Evo me dakle u tom svetom kršćanskom gradu, gdje mi je srce k Bogu dignuto. Ova svetinja dirne u dušu kršćanina katolika a i svakog kršćanina. — Evo me u tom gradu, kamo me božja ruka sretno dovede poslije tolikih pokušaja! Neka se vrši volja božja."

„Napisah mojoj Milki preljubljeno pismo. Odnesem ga na poštu. Tu stojeć pred prozorom i čekajući, dok me činovnik otpravi, evo ti dva svećenika. Oni se med sobom razgovaraju, a ja čujem ime R a č k i te pogledam na pismo, okrenuto na moju stranu, vidim adresu F r a n j e, te ja latinski nagovorim dva nepoznata popa. Jedan me odmah prepoznade i ja tad njega. Bijaše to naš kanonik pažanin Don Jure Benzia. Rukovasmo se i poljubismo se. I ako ne kanih otići u naš kolegij, moradoh promijeniti osnovu te obećah drugi dan posjetiti naše."

„Radih kod kuće na sastavku i prepisu izvatka iz knjige za kardinala. Ogledah se po gradu. Sve je u njemu mirno, a Talijani galame o neredima."

9. lipnja u Rimu. „Dogotovih noćas pismo za kardinala. Popitah se za propagandu. Čujem da grofa Ovčarevića nije u Rimu, da je u Dubrovniku. Dakle nikoga, na koga bi se u toli važnom poslu mogao obratiti! Prepušten sam sebi i dobromu Bogu. U 1 sat odem ka kardinalu. Bijaše sjednica Propagande. Rekoše mi, da se vratim na 8 sati na večer."

„Popodne posjetih naš mili hrvatski kolegij. Don Jure me lijepo primi. — Mnogo i mnogo se razgovarasmo, a ja mu ni riječce ne kazah o mojim namjerama ovdje u Rimu. Dade mi hrvatske novine, koje vidih poslije toliko godina prvi put. Dogovorismo se, da ću se drugi put povratiti. U 8 sati odem ka kardinalu. Čekah ga četvrt sata. Tad prispije. Toliko je u vanjštini jednostavan taj svećenik, da ne bi nikad rekao da je kardinal. Sjednemo te mu ja iz daleka ispripovjedim sve moje nevolje, dok ne dogjem na djelo. On tad odma stane čitati tri arka, i dočita. Čitajući ga mnoge stvari poricaše, za mnoge priznade, veleći, da je već o tom svemu čuo kroz nekog austr. generala, koji bijaše u Jeruzolimu."

„Kruna svega bijaše, da rimski dvor, jer nema novaca, ne može nikako djelo kupiti, i ako ja nisam o svoti rekao ni riječi. On me uputi na Bacha, austrijskog ministra. Htjede mi dati preporučeno pismo, no ja mu zahvalih. Bijah dva sata u njega, dok nas prispjeli gosti ne razdijeliše. Kakovim ga srcem ostavih, to sam Bog znade! Već kasno noćju dogjoh kući, misleći na kardinalov savjet, da idem k Bachu. Što bi učinio?"

10. lipnja u Rimu. „Danas odlučih pomoliti se na grobu sv. apostola Petra i Pavla, da bi zaštitom i molbom tih svetih po Bogu nadahnut doznao, što imam sada raditi."

„Poslije podne odlučih posjetiti kanonika Don Juru, da saznam štogod o Bachu radi mog ravnanja. Ovako s njime u razgovoru, eto ti Don Marka. Nakon što smo pregledali knjižnicu i ostala, vratili smo se u sobu Don Jurja. Svrnemo govorom i na politiku. Don Marko kaže najnovije vijesti, t. j. odluku neapolit. kralja Siciliju ustupiti Rusiji, ako ne bude poslije razbojničke navale Garibaldijeve od nikuda zaštićena."

„Tom prigodom dogjemo na Rim i na papinske odnošaje. Iskrenim osvjedočenjem govoraše taj čovjek, da će se stvar za papu dobro riješiti. Tada nam kaza dva proročanstva, iz kojih je on to zaključivao. Jedno francesko (za koje doznah lani od Lacombea, da je historički prikazano), a drugo jednog kardinala, koji je lani umro. Osobito ovo posljednje je na mene djelovalo. Jer u njem megju ostalim imade: da će car austrijski čudnovatim nekim činom poduprt poći svetu zemlju osloboditi. — Kada to Don Marko pripovijedaše, baš me srsi hvatahu, tako ta pripovijest zasijecaše u svu tajnu, radi koje se nalazim u Rimu."

„Molitva dakle na grobu sv. apostola ne bijaše badava. S toga uslijed te pripovijesti odlučim posjetiti Bacha. Ta što Bog dade!"

Kvaternik se obraća na Austriju po savjetu kardinala Propagande.

11. lipnja u Rimu. „Danas u 11 sati bijah u poslanika Bacha. Švaba uljudan iz vana, Bog zna kakav je iz nutri. Bijah u njega preko dva sata. Potanko kao kardinalu ispripovjedim mu svu prošlost počevši od dana, kad mi uzeše pravo odvjetovanja pa do danas. Naglasih Rusiju i rusku politiku, postupanje njezino sa mnom; moju knjigu, Napoleona i njegovo postupanje prama meni. Napokon dogjoh na punudu moga djela Austriji."

„On mi obeća prvom zgodom pisati u Beč. Dadoh mu izvadak pripravljen za kardinala, da ga do sutra pročita. Ponuka me opetovano, da pogjem osobno u Rechberga, i da mu sve kažem, jer bi to veoma dobro bilo. Kažem mu uzroke, zašto to ne mogu učiniti, jer sam compromitovan. Opetova više puta, da ako sam literarno sagriješio, da to mogu i literarno ispra-

viti. Kazah mu tad, pod kojim uvjetima i načelima prema Austriji to mogu učiniti."

„Razložim mu u tom obziru svu politiku Austrije prema Hrvatima."

„Time ga ostavih, zamolivši ga za sutra opet audijenciju."

„Na večer kasno bijah s Don Jurjem posjetiti jednog biskupa pensijonirana u kloštru preko Tibra. Ovaj je živio u Albaniji a zove se Topić. Starac još dosta lijepo govori hrvatski, i pripovijeda mnogo o Turcima i kršćanima."

12. lipnja u Rimu. „Evo dakle opet jedan odlučan utorak. Bijah u Bacha preko sata. Ljubopitno je slušao i ispitivao o svim političkim okolovštinam, za koje mu jučer pripovijedah."

„Opet mi dade razumjeti, da bih mogao djelovati za Austriju i otići k Rechbergu."

„Preporučim mu toplo ovo važno religijozno-političko poduzeće, te ga ostavim prilično zadovoljan. — Dadoh mu termin od mjesec dana, jer dalje čekati ne mogu. Zamoli me i za moju knjigu."

„Oprostim se pri večeri u kući Don Jurja s njime; s tom poštenom rodoljubnom dušom."

Razvitak dogogjaja u monarhiji do listopadske diplome.

Na 13. lipnja otputova Kvaternik u susret svojoj ženi, koja je uz to živjela u Parizu. U Rimu je ostao razočaran isto kao u Petrogradu i u Parizu.

U Genovi se sastane sa suprugom na 17. lipnja te krenuše u Zürich, gdje se zaustaviše, da čekaju dalje riješenje i uspjeh pregovora sa Austrijom.

22. lipnja u Zürichu. „Danas otpremih kroz austrijsko poslaništvo pismo u Rim austrijskom poslaniku Bachu, u kojem mu opširnije razlažem načelo sistema,

kojeg bi se Austrija morala držati naprama Hrvatima te se uprijeti na načelo narodnosti. — Poslah mu i moju knjigu."

2. srpnja u Zürichu. „Danas čitah važan uvodni članak u „Oest.-deut. Post", u kojem se govori o jedinstvu Austrije. Spominju se dogogjaji od g. 1848., kako se Austrija radi unutarnje neorganizacije carstva raspada. „Činjaše se tada (1848.), dass der König von Ungarn mit dem König von Croatien im Kriege stehe." Sigurno ovo je prvo lijepo švapsko svjedočanstvo o našoj samostalnosti. Magjar će gutati, ubio ga Bog!"

„Zatim čitah u „Nordu" od 1. srpnja dopis iz Pešte, gdje se izmegju ostalih infamija javlja, kako se pravoslavni dijele u sjedinjene i nesjedinjene, u slavsko-rusku, rumunjsku ili grčku crkvu. Spominje, da su Unijati u jednom dekanatu zahtijevali od vladinih organa magjarsko a ne švapsko dopisivanje, to Šagunu daje pod nos, koga psuje kroz našega Strossmayera. Spominje, da one izdajice svoje narodnosti nisu u Reichsrathu sjedili uz ta dva biskupa. No ta svjedočba bije tog bjesnjaka. Jer 1. to bijahu Rumunji a ne Rusi, za koje protestiraše Šagun i Strossmayer. 2. „Nord", zastupnik Rusije, u zube si pljuje predstavljajuć Ruse toli podle, da svoje zabacuju a tugje podlo grle. 3. To bijahu Unijati. Tko izdaje vjeru, taj će i narodnost. Tu ću stvar javiti Strossmajeru, kad mu pišem."

12. srpnja. „Danas je rok za odgovor Bacha. Dogotovih pismo za Rechberga, da mu ponudim moje djelo i osnovu politike. Izvijestim ga opširno o sadašnjem stanju politike Napoleona sa Magjarima i Rusije sa Srbima. Stavih mu rok za odgovor do konca julija. A da nisam mislio ili kombinirao, taj isti rok stavih i Balabinu, kojemu se zagrozim povratkom u domovinu — Bože moj! poslije tolikog kolebanja moje

sudbine evo gdje sam? Nek se vrši volja božja! — Korak na Rechberga poduzeh po savjetu moje Milke, premda sam dan dva prije i sam nešto o tom mislio."

14. srpnja u Zürichu. „U 1/4 na 3 legoh spavati. Cijelu noć sam pisao pismo na Rechberga. Usnuh slatko. Snivah o mom milom ocu. Nikada ga ne vidjeh u životu toli mila, toli ljubezna. Tako se ljupko smijaše i govoraše mi odobravajuć nešto, čega se već ne sjećam."

„Probudiv se i nehotice mi na um pade, da sam u Petrogradu u odlučnom trenutku mog života, na molbu Bogu upravljenu, vidio oca, koji mi svjetova ne ostati u Rusiji i ništa u njoj ne tražiti. Ako taj san prispodobim s današnjim, kad činim ponudu djela Austriji, i vidim zadovoljstvo moga oca, i nehotice mislim na veličinu Boga, koji mi valjda time javlja odobrenje i uspjeh poduzeća. No toliko puta u mome životu gorko prevaren ne usugjujem se ni ufati više, premda mi duh kaže, da ću negdje uspjeti. Bože! štiti vjeru tvoju; tužni narod moj, suprugu moju i mene, te daj, da se molba moja usliši. Ah, tada bi bio prorok tvoga božanstva na ovoj zemlji; jer bi vidio svemogućnost tvoju, na koju danas pouzdanjem se obraćam."

„U pet sati otpremih pismo."

„Čitah važnih vijesti u raznim novinama, iz kojih se gorko osjeća, da je ispravan moj savjet i mogao bi Austriji dobro doći, a čitam i vijesti, iz kojih vidim, da Austrija i sama nešto kuša s narodom mojim."

15. srpnja. „Čitah prevažne vijesti iz Sicilije, naime: da je Garibaldi uhvatio Lafarinu, te da ga je za po sata prisilio na odlazak iz Sicilije, uslijed česa je ministarstvo dalo ostavku."

„Ako uzmemo, da je Lafarina alter ego Cavoura, a k tomu Sicilijanac, ta će naredba imat velikih posljedica za Italiju; a Bog dobri, koji štiti nedužne naprama razbojničkih silnika, štititi će Hrvate,

te taj gnjusni narod talijanski ne će moći više naše otimati. Jer Cavour mora ili isposlovati kod Emanuela, da desavouira G a r i b a l d i a, što će republikanske i monarhične jedinstvene težnje ustrepsti, a k tomu Talijane upropastiti, ili će Cavour dati ostavku. Posljedice toga su neproračunljive."

„Da vidimo u ime božje! Ali se Napoleon tomu smije! Njegova će se konfederacija ispuniti, Austriju u strah nagnati, a Hrvatima svanuti bolja zora."

17. srpnja. „Primih jutros rano pismo od pobratima Starčevića. To me pismo u opće sadržajem ne samo rastuži, nego i uvrijedi infamnim sumnjičenjem nekojih, da sam a u s t r i j a n s k i p l a ć e n i k. Platio im Bog!" . . .

„Odgovorih mu danas."

„Čitao sam važnu vijest, da su Srbi u Velikoj Kikindi spalili magjarsku trobojnicu uz veliku pučku svečanost kao odgovor Magjarima i grofu Maylathu, da u Ugarskoj ne imade nego Magjara! — Što tko traži, to i nagje! — Biskup Šaguna brzo je osvećen. — Veliki Bog mora kazniti zlobu."

„Isto tako čitah, da je slavjanska općina evangj. u Pešti mukom mimoišla poziv magj. luteranskog vrhovništva, da prisustvuje skupštinama istog."

„Napokon priznaju i magjarofilski listovi pariški („La Patrie"), da su Rumunji proti magjar. pokretu. Dakle gdje su ti vitezi?"

25. srpnja. „Siècle" imade u članku pod naslovom „L a g u e r r e s a i n t e" izraz, koji zabilježih, da ga u svoje vrijeme upotriebim protiv tog lista; veli bo: „. . . t a n t q u' u n e n a t i o n a l i t é s e r a c o m p r i m é e", da će propovijedati sveti rat!"

„Nous Croates nous prenons acte de cette exclamation!"

„Čitam takogjer u novinam, da se je grof Raday

prigodom protestantske bakljade izrazio: da se ufa vidjeti Magjarsku proširenu megju dva mora. — U Döbling s njim! Luda ta izreka znači: da će podli Magjar zavladati sa 5 milijuna Bugara, 2½ milijuna Srba, 5½ milijuna Hrvata, 7—8 milijuna Rumunja, 3 mili- Slovaka, Njemcima i t. d., a Magjara svega 4½ milijuna! Pa sami čame pod najgnjusnijim jarmom? Pa da nije dozrio za Döbling!“

30. srpnja. „Danas primih 4 pisma veoma važna. Jedno je od austrijskog poslaništva iz Berna. Tu mi se javlja, da je telegrafski iz Beča javljeno, da se moja „Eingabe“ u načelu prima. Riješiti će se do konca kolovoza. Doznačuje se naknada za prebivanje u Beču. Suze obliše nas, narodne mučenike, od radosti nad tom vijesti. — Drugi list bijaše od staroga Ante. Svi dobra sadržaja.“

„Ako pomislim, da je 29. telegrafirano iz Beča, to znači, da je odluka pala poslije sastanka Töpliskog. Kako si dakle mogu tumačiti sastanak i njegov uspjeh? Hoće li Hrvat zasijecati u sudbinu carstva, kad se je sve iznevjerilo? Za što nije prije sastanka došao taj mali odgovor? — Baš u hipu, kada još uslijed sastanka zujiše hiljadu misli po glavi Rechbergu? Duša me moja ne vara. Da se današnjim danom začimlje ispunjavati proročanstvo Muževića Husara i mojih roditelja o meni.“

„To potvrgjuje i nehotice pismo Starčevića. — Bože, bože! brani me milošću tvojom, da pošteno i sretno ustrajem na stazi, koju mi pravednost i preblagost tvoja po svoj prilici naznači.“

2. kolovoza „Odaslah pobri Starčeviću u Zagreb odgovor na posljednje njegovo, gdje mu javljam telegrafičnu obavijest glede ugovaranja s Bečem; izrazujem mu nadu, da ću mu prvo pismo napisati uz napjev:

„Oj rode moj!
Pjevaj oj!
Crvene si kape kroj,
Pjevaj oj!“

„Bože usliši moju molbu!“

„Radim na djelu moje narodne sreće. — Čitah u „Oest.-d-Post“ u uvodnom članku o Eötvösovu programu nove Austrije na temelju magjarstva. Dopisnik iz Pešte kaže glede izražene u tom programu želje Magjara, da se prije svega sve nekadašnje s njima spojene zemlje opet utjelove Magjarskoj. Megju ostalima ima: „... die Zurückführung der Vojvodine und des **Königreichs Croatien** in sein früheres Verhältnis zum ung. Landtag hier sind die Schwierigkeiten doppelter und **dreifacher** Natur, wovon ich ein anderes mal Ihnen schreiben werde.“

„Neue preuss. Zeitung“ imade u br. 178. dopis iz Beča o magjarizmu: „... Für jetzt bitte ich nur den Gerüchten über eine Intimität zwischen Magyaren und Croaten oder gar an eine Verbrüderung der Rumänen mit den Magyaren nicht zu viel zu glauben. Auf die Ruthenen und Slovaken scheinen selbst die Magyaren nicht zu rechnen.“

„Tako valja.“

3. kolovoza u Zürichu. „Čitah u „Patrie“ od 1. kolovoza 1860. „Bulletin“ Une lettere de Vienne, que nous trouvons dans la Gazette prussienne conferme, de son côtè que les Hongrois ne sont nullement satisfaits par les concessions insuffisantes du gouvernement autrichien. Ils demandent aujourd 'hui le retablissement complet de leur ancienne constitution et la reunion à la Hongrie des provincies qui en ont etè violenment detachèes en 1848.“

„Dakle pokret Hrvata, tamo od skupštine dvoranske do bitaka kod Velence i Švehata puste

su violences autrichies? Ej, jesu, jesu, podlo pleme azijatsko, violences hrvatska junaštva napram podlosti magjarskoj."

„Kada palismo zapovjedi i slike vladara tog podlog plemena javno na trgovima u Zagrebu, tada ne htješe svoju podlost, kojom mirno gledahu to paljenje, priopćivati svijetu. Danas, kad znadu da im je Napoleon za legjima i nekoliko hrvatskih izdajica na ruku, snivaju već o gospodovanju. Ah, neka vas svih skupa ... Bog će braniti pravdu i istinu!"

„To priopćih i Starčeviću".

„Čitam takodjer u „Preuss. (neue) Zeitung", da je izašla Horn-ova nova brošura u Parizu pod naslovom „Liberté-nationalité", koja ima „vorzüglich zum zweck dass Einverständniss der Croaten, der Serben usw. mit den Magjaren festzustellen. „Preuss. Ztg." kliče na to: hura!"

„Čitam u „Patrie" od 2. srpnja 1860. Bulletin: L'avis n'est pas inutile, car l'agitation en Hongrie et dans les anciennes dependances de se royam augmente chaque jour. Les correspondances de Vienne mentionnent les petitions que les populations Serbes et Croates adressent au gouvernement autrichien afin d'être reunies à la Hongrie. Suivant les Gazettes allemandes de Berlin, le gouvernement aurait prohibè la publication de ces petitions. Certe ce n'est pas là un bon moyen de couper court an mouvement hongrois". Dakle, lopove franceski, to je samo mouvement hongrois, a junaštvo drugih naroda da progutne podli Azijat? Dakle da opet mi gradimo historiju za te podljake!"

„Čitam u „Ost. D. Post", da je Rechberg 29. srpnja na večer došao u Beč, a ipak još taj dan mi je brzojavio. Dakle znak je, da mu je moj predlog na srcu, kad se tako požurio."

4. kolovoza. „Čitah u „Le Nordu". 2. kolovoza 1860. Autriche, Vienne. „Un projet de Constitution generale pour l'Autriche, elaborè par des conseillers Magyars de l'Empire, et que nous avons en ce moment sous les yeux, ne satisferait pas même les pessimistes qui forment maintenant la majoritè en Autriche. Le projet developpe l'idée, che l'Autriche ne peut être regenerée que reconstituée sur les bases de la constitution hongroise. Il existe aussi un contre projet croate. Izvadio iz „Gaz. all. de Sud."

„Bože moj, ne bi li to bio moj contre projet? Danas u Hrvatskoj nije druge stranke, no magjaronska, a ova toga nije učinila proti magjaronstvu; drugi naši podljaci plaše se i usta otvoriti. Megjutim, daj Bože, da bude još poštenih, dobar bi to bio znak."

„Čitam danas, da je Kulmer imenovan grofom. Znak je to, da je taj naš!"

„Piše „Köln. Zeit.": „Die Berichte, welche Ban Šokčević über die in Croatien herrschende Stimmung nach Wien gesendet, lauten im hohen Grade unbefriedigend. Es ist eine Thatsache, das eine Verständigung zwischen dem croatischen u. ungarischen Adel stattgefunden. Die Besorgnisse, die hier (Wien) in dieser Richtung laut werden, sind um so gegründeter, da die orientalische Frage immer näher tritt". „Köln. Z." ima ovu vijest u „Übersichtu" pod rubrikom: „Ungarn und Croatien"."

„Dakle ipak imadu Hrvati europejsku važnost, kad se svaki vrag o njih bori, te oni odlučuju u sudbu svijeta! — Na tom temelju mogao bi se napisati govor ili članak od prilike ovako: Kuda god se obrnemo, na koji god politički list pogled bacimo, drugo ne pada u oči, nego nastojanje Magjara, da nas sebi sprijatelje. Dočim se privatno i osobno ližu i gmižu pred nama, u

javnosti — misleći, da nas imadu u džepu — u dopisima, brošurama itd. spremaju nam ropstvo. Oholiji su nego ikoji Azijati. — A što to znači? Njihovu slabost, da ne rečem p o d l o s t, za tim našu političku važnost, koja se mimoići ne može, od tud bi se izvući mogla n a š a podlost i vječno ropstvo, ako tu lukavu mrežu za dobe ne uvidimo. Što dakle valja Hrvatima učiniti? Uvaživ našu historičku cijenu, kojom kroz 13 vjekova na jugu Europe p r e d n j a č i s m o u politici, tu s l a v u ćemo sebi pričuvati i vindicirati, a ne da se drugi kiti našim perjem. Mi ćemo i želimo u Magjara imati dobra **s u s j e d a**, a ne gospodara, što bi slobodu j e d a n d r u g o m u jamčili, a dalje ništa."

5. ***kolovoza u Zürichu.*** „Čitah u „Pressi" od 7./9. 1860. o energičnom postupku hrvatsko-slavon. gospodarskog društva prama ministarstvu poljodjelstva. „Es sei durchaus nicht angezeigt an einem Körper, das im ganzen leidend ist, einzelne Organe einer Theilung unterziehen . . ." Tako govoraše Kukuljević, pa nadoda: Theilweise, scheinbare Kuren helfen nichts. Die landwirtschaftlichen Interessen lägen nicht etwa in Croatien oder vielmehr in ganz Oesterreich darnieder, weil kein Ackerbauministerium besteht, nein, gewiss nicht. „Nastavlja: Oživotvoriti taj ministerium značilo bi pomnožiti piskaranje, pa zaključuje: „Die Bedürfnisse des Landes zu erkennen und die Gebrechen nach Möglichkeit zu heilen, dazu sein nur die Landesvertretungen berufen. Die kroatisch-slavonische landwirt. Gesellschaft sucht Heilung der Gebrechen und Besserung der Agrikulturzustände in lebendigen Institutionen in erhöhter Thätigkeit und freien Bewegung des Gemeindewesens in einer politischen Existenz."

Živio! Tako valja!

„Ali to se „Ost. D. P." ni malo ne dopada. To su za nju „Separat. Tendenzen."

8. kolovoza. „Čitam u „Jour. des Deb." od 7./8. 1860. Vienne 5/8. „A còtè des Hongrois et de Bohémes, les Croates, sans oublier les Slaves pures se dont aussi beaucoup de mouvement pour faire decreter par le gouvernement une Constitution que ils ont elaborè et tout naturellment favorables à leurs intéres nationales." Živili!

„Čitam u „National Zeitung" iz Berlina br. 360. Wien 1./8.: „So wenig wie die katolische Kirche ist die Nationalität zu einer Vermitlung geeignet. Die Magyaren, Croaten, Polen, Čehen, Italiener bestehen auf ein volles, ungetheiltes Recht, obwohl es Jeder in anderer Weise beansprucht. Koncessionen machen die Nationalitäten bloss, wenn sie sich allein etwas zu schwach fühlen, wie z. B. die Magyaren. Allein selbst das kleinste Natiönchen wie die Rumänen hat den Hintergedanken dem Lande und Stamme die Autonomie zu erringen, und wenigstens als eine Potenz im poliglotten Reiche zur Geltung zu kommen".

„Hamburger Nachrichten" pišući o nastojanju austrijske vlade izrabiti narodnosti proti Magjarima, kaže: . . . „Weniger sei dies bei den Croaten der Fall, auf welche alle Versicherungen und selbst klingende Beweisgründe keinen Eindruck mehr machen. Unter den Serben hingegen, und ganz besonders unter den Slovaken im nördlichen Ungarn bestehe das Misstrauen gegen magyarische Tendenzen ungeschwächt fort... Es gelte nur die Misstimmung gegen die Magyaren durch kluge Gewährungen wach zu erhalten, und man werde seine helle Wunden sehen".

„Le Nord" br. 216 imade jedan članak proti Hrvatima, a u korist Magyara. Tu se govori o kruni sv. Stjepana i njezinu pravu na kraljevinu Hrvatsku".

„Isti list imade iz Vidina u Bugarskoj dopis, kako od god. 1849. Slaves-Croates igraju veliku rolu u slavjanskoj propagandi."

9. kolovoza. „Danas poslije podne odaslah u ime božje uredništvu „Oest. deut.-Post“ moj članak proti historičkom pravu ugarske krune na kraljevinu Hrvatsku uz popratno pismo. Da vidimo i uspjeh toga koraka.“

„Pod večer vratim se sa suprugom sa šetnje, te mi kažu domaći, da me „ein deutscher Herr“ čeka. Ja u hodnik, te opazim zbilja tog gospodina s očali, koji me odmah nagovori i stane pitati o telegramu primljenu iz Beča kroz Bern na moje ponude. Ja potvrdim, te ga upitah, s kim imadem sreću govoriti? On mi kaza da je Sections-Rath iz Beča, imena mi ne kaza, te da je on „ein lebender Anhang“ rečene depeše.“

„Tada se stadosmo razgovarati o mojim ponudama. On kaže da sam stavio 3 točke za knjigu.[1] Za dvije prve: povratak u domovinu i povratak prava advokature nije podvrženo nikakvim poteškoćama. Glede treće točke izrazi se ponešto spleteno, ali da i tu nisu poteškoće nesavladive. Kaže mi, bi li mu mogao dati kakav izvadak, da se znade, što je u toj knjizi. Tad mu rekoh da učinih za kardinala potpuni izvadak, i da ga priopćih Bachu. Ljuti se na Bacha, da nije ništa poslao iz Rima. Ja ga ispričah, da nije valjda htio sam proti sebi svjedočiti.“

„Dadoh mu i predgovor složen za djelo. Tada stadosmo govoriti o politici, te opazih, da mu je do toga još više stalo. Ja mu razložih neke stvari. Zamoli me, da mu sastavim kakav program rada, jer da se bez toga ne može vratiti. Ja mu obećah, da ću to učiniti, ma i cijelu noć radio. Dogovorismo, da ću mu donijeti sutra u 10 sati. Tu se prijatno rastadosmo.

---

[1] „Prva točka: dopust, da se može ne smetano vratiti u domovinu; druga: da mu se povrati pravo odvjetništva nepravom oduzeto; treća: da mu se dade odšteta u iznosu od 200.000 forinti za štetu pretrpljenu uslijed te nepravde i za tajnu rusku knjigu.“ „Hrvatska“ 1880.

„Bože! kako se ta drama razvija i kako će se dovršiti!? Radih do 2 sata noću na programu rada za moj narod."

10. kolovoza. „Danas prepisav jedan dio noćnog sastavka uputim se u Hotel Bauer No. 60. k svome Sections-Rathu. On me nestrpljivo očekivaše, jer bijaše, na moje veliko čudo, na odlasku, radi česa se živahno ispričavaše. Dadoh mu, što učinih, ali mu i kazah, da sve nije prepisano. On kaže, neka mu samo dadem. Er wird schon entschiffern. Zamoli me za predgovor za tajno djelo. Ja mu kazah, da bi mu ga mogao ustupiti za kratko vrijeme, jer ga sam trebam. Kaže mi: Das ist sehr interesant. Ja mu ga dadem. te mi reče, da će mi ga poslati. Za tim mu naglasih, da mi se dade kakav odlučan odgovor. jer i u Hrvatsku pisah, da se strpe do konca ovoga mjeseca. Na to će mi on: Ich versichere Sie, dass Sie in etlichen Tagen eine schriftliche Antwort bekommen werden."

„Upozorim ga na dan 20 Augusta i na eventualne demostracije Hrvata na taj dan. Neka bude na oprezu. On to odobri."

„Uz to se s tim posjetom oprostim. On se Milki ne dopade, nu ja, ufajuć se u dobrog Boga, svemu se dobru nadam. Prst Božji je tu, naročito glede dozvoljene advokature. Još jučer mi je kazao, da se mogu, kad hoću, vratiti u Beč, da tu nema zapreke, ali ja na to prosto kazanje ne pristadoh."

11. kolovoza. Čitam danas u „Triester Zeitung", broj 180. izvadak iz „Hamb. Nachrichten", gdje megju ostalim piše: „Die sogenannte croatische Partei hat ebenfalls ein Verfassungsentwurf ausgearbeitet und gelegentlich einer in den letzten Tagen stattgehabten Besprechung zur Discussion gebracht."

„Istina, kaže isti dopis, da se glasa, da je ta partaja već taj program nazad povukla, „und soll ebenfalls

geneigt sein, sich dem Ötvös-schen Programm anzuschliessen." Nu taj „soll" je tim većma neistinit, jer isti dopisnik kaže, da su Hrvati in den letzten Tagen noch stattgehabten Besprechung u diskusiju uzeli. Ono što se poslije d o g o v o r a ustanovi ne može se odmah opozvati, to bi bila presilna slabost; dakle da bi i istina bila, to još nije moglo u svijet prodrijeti."

„Ova vijest o hrvatskom p r o g r a m u već u četiri ili pet novina izašla, koliko ja znam. Daj Bože! Hrvati osvjetlali lice."

„Čitam takogjer u „Ostd. Post-u", kako se u Pešti nije još dogodilo, da bi tko slovački branio, jer ne ima advokata, koji taj jezik pozna. Otud zaključuje dopisnik, da treba uvesti za sve m a g j a r s k i jezik. A ja kažem, da treba Austriju razdijeliti na narode u posebna politička tijela, u kojima će samo po jedan jezik vladati ne gledeć na koju hiljadu inoplemenog pučanstva, koje je kasnije nadošlo, te onda ne htjede znati jezika. Van s njim iz zemlje, il će mu se advokatura uzeti. R u m u n i i R u š n j a c i marmaroške županije, u adresi potpisanoj sa 16.500 i više potpisa, traže od ministra pravosugja za gruntovne knjige svoj jezik. Isto tako zahtijevaju Novi Sad i Zombor jezik srpski i hrvatski. To je poraz za Magjare."

12. kolovoza. „Danas radih na članku za „Ostd. Post." Na jedanput oko podne donese Milka preporučeno pismo. Od koga Bože moj? Na pismu stoji B r e g e n z? Kad pročitam, to ti je od onoga Švabe, koji me posjeti sa strane ministarstva. Traži od mene jamstvo p o v j e r e n j a; da mu dadem izvještaj o mojoj djelatnosti u Rusiji, Franceskoj, Rimu, o uplivu u Hrvatskoj, da se vidi, jesam li kadar izvesti „das kühne Programm". Potpisan je Konrad Artois. Ja mu odgovorih odmah u Bregenz „poste restante", što i koliko mogah i mišljah, da mu se mogu povjeriti."

„Megju ostalim upozorih ga, da nastoji, neka „Oest. P.“ publicira oko 20. o. m. moje članke, to bi bila popara za Magjare pred licem svijeta i ustuk njihovoj stjepanskoj svečanosti. Stavih mu odlučno energično termin za odgovor do 31. o. m. Ako do tada glede politike ne dobijem odgovora, ja odustajem od moje političke ponude, te samo molim za odgovor: da ili ne glede tajne knjige. Ja bi se s ovim svinjama mogô mjesece potucati i natezati. Ako što mislim učiniti za Habzburge, ne smijem se kompromitirati napram našim.“

13. kolovoza. „Allg. A. Zeit.“ od 7. svibnja piše pod 11. kolovoza iz Beča: „Die Entwickelung der Revolution in Süd-Italien fängt bereits an im croatischen Küstenlande Symptome einer ungewöhnlichen Bewegung zu zeigen.“ Kaže, da su radi toga obale strogo nadzirane, jer Garibaldovi se emisari uvukoše već u Magjarsku, da podžižu Magjare, obećaju, da će se Garibaldi skoro iskrcati njima u pomoć. Uhvatili su u Magjarskoj 4 takva emisara.“

„Čitam, da je Appony a ne Secheny auktor onoga rugla proti našoj narodnoj suverenosti.“

14. kolovoza. „Čitam u „National-Zeitung“ br. 374. „Oest. Kaiserreich“ Wien 10. August. Uebrigens herrscht die Meinung, dass die Majorität für die national ungarische Partei durchaus nicht als gesichert betrachtet werden könne; da mehrere slavischen Provinzen angehörende Repräsentanten eine vermittelnde Haltung anzunehmen Willens sind. Das Kompromiss dürfte dahin ausfallen: dass allen Kronländern und Nationalitäten gleichmässig, ohne eine Sonderbevorzugung Ungarns, statutarische Rechte eingeräumt werden sollen. Ueberhaupt lassen mehrfache Symptome erkennen, dass das Slaventhum sich neuerlich in allen ihren eigentlichen Provinzen wieder lebhaft regt, und jeder österr. Politiker und Staatsmann muss diese Potenz nothwendig in den Kreis seiner Erwägungen ziehen.“

„Moskva prije požara imadjaše 40.000 zidanih kuća a 8000 drvenih. Prvih ostade 200, posljednih 500; od 1600 crkava 800 sasvim izgoriše, druge bijahu veoma oštećene. Napoleon je ponio sobom u Rusiji 670.000 čile, zdrave i junačke vojske sa 1372 topa. Izveo iz nje 400 pješaka i 600 konjanika bez konja i 9 topova. — Kada danas ovo čitah u „Wiener Zeitungu", obliše me suze blagodarnosti prema Bogu uvidiv jasno, kako njegova silna desnica uništuje milijune silnika, koji razbojnički tugje otimaju, te se nadam, da će on premilostivo obraniti moj tužni hrvatski narod proti italomagjarskog Napoleona i srbizma Rusije i visoko ga dići nad dušmane."

15. kolovoza. „Čitah slijedeće vijesti: Veliki Bečkerek je uzeo srpski jezik za službeni. — Hrvati dobiše hipotekarni kreditni zavod za Hrvatsku."

„A Magjari ne mogu to isto da postignu. — Tako valja. Neka zločinci osjete posljedice njihove proždrljivosti."

„Srbi se i Magjari potukoše kod Mohača."

16 kolovoza. „Popitah se danas u Hotel Bauer, kako se moj bečki anonymus zove, te saznadoh, da je upisan kao „Particulier aus Wien, Hirsch", dakle ime javljeno iz Bregenz-a je krivo.

17. kolovoza. „Čitah danas u „N. Zür. Ztg." broj 229. u feuilletonu pod naslovom: „Venedig". Megju ostalim slijedeći svršetak: „ . . Wenn Franz Joseph klug wäre, er würde Venedig verkaufen, heilsame Reformen in Oesterreich einführen und die Hand der Versöhnung jenen Ungarn bieten, die ihn jetzt noch als Souverain anerkennen wollen, die aber bereits einen anderen in Aussicht und sogar Geld mit dessen Bildniss darauf geschlagen haben!" Miserables Volk!"

„Dakle već ove svinje pogane i najsvetiju stvar historije, kuju novce kao slobodan narod, a čame pod jarmom! Hoće li odsele numizmatika biti pomoćnica

historije! — Nadalje: kako si ova budala protuslovi! Kaže, da ga Magjari žele imati za svog vladara, a ipak da već imadu drugoga in Aussicht i da su već i novce skovali. — Toliko je dakle istina: ako im Austrija danas dade slobodu, dala bi im slobodu, da detroniziraju dinastiju!"

19. kolovoza. „Bund" od 19. kolovoza ima vijest da je iz Trsta telegrafirano agenciji Reuter, da Garibaldi misli najprije navaliti na hrvatsko Primorje."

„Dem Angriff auf Venetien soll die Revolution in Ungarn und Croatien vorausgehen."

„Le Nord imade znamenit članak pod rubrikom „Varietés" s naslovom: „L' Austriche et les populations slave", pisan sasvim u slavjanskom duhu, imenito se prikazuju kao lažljivi magjarski dopisi i dopisnici; jer su pisani samo u magjarskom duhu, a to ne odgovara stanju Austrije. Slavjani su 1848. malgré eux oslobodili Austriju, a sad, kad ona ima propasti, još će važniju ulogu igrati. Na jednom mjestu kaže: „La noblesse de la Pologne, de la Hongrie et de la Croatie est sans doute bien civilisée", ali puk nije. Navaljuje na Magjare, ali umjereno "

„Čitam u „Köln. Ztg." br. 226. o programu Magjara Secheny-a slijedeće: Man sympathisirt mit den Ungarn nicht etwa, weil man mit ihren Vorschlägen einverstanden, was nicht der Fall ist, als vielmehr aus Opposition gegen das jetzige System."

„Nat. Ztg." imade takogjer žestok članak proti sadašnjem magjarskom liberalizmu."

20. kolovoza. „Čitam danas prevažnu vijest u „Ost. D. P." od subote o dalmatinskim Hrvatima: „Ein dalmatinisches Memorandum an die croatisch-slavonischen Reichsräthe ist erschienen, worin für die Nichteinführung der italienischen als der Geschäftssprache in Dalmatien das Wort gesprochen wird."

„Živili i Bogom bili blagoslovljeni tim više, jer memorandum nije podastrt dalmatinskom drž. vijećniku, nego **hrvatskim**! Smiluj se Bože mojemu narodu!"

„U istom listu čitam kritiku naimenovanja novog knjaza Crnegore **Nikice**, o kojem govori: „Was er jedenfalls sein wird, das ist ein Werkzeug Napoleons in jenen Gegenden, welche der Fregaten-Capitän Julien de la Graviere vor 2 Jahrer gründlich studirt hat."

„Za Austriju je s toga tim nužnije, da podupire hrvatstvo u ovim krajevima, jer će početi i Franceska da diže srpstvo u svoje svrhe."

„Allg. A. Ztg." br. 232. pod naslovom: „Sein oder nicht sein" zagovara federativni ustav u Austriji. Isti list piše u dopisu iz Zagreba o agitacijama hrvatsko-magjarskim u Hrvatskoj. Većina je plemstva magjaronska, da uzmogne utvrditi svoja stara prava. Agitacija je i proti nadbiskupu Hauliku. Imade u Zagrebu 60 djaka iz Ugarske i Srbije, koji rade za bratimstvo Ugarske, Hrvatske i Srbije." —

„Pseta! Kad im voda dogje do grla, onda sve leti u Hrvatsku!"

21. kolovoza. „Čitam u „Triester Zeitungu" važnu vijest, da su u Poli uhvatili jedan trabakul sa „mehrere Kisten aufreizender Proclamationen und Flugschriften."

„Iz drž. vijeća javlja „Nat. Ztg." od 19. kolovoza, da se je grof Maylath pokeckao sa ministrom unutar. djela. „Appony habe einige Schritte gemacht, um eine Vermittlung zwischen Ungarn und Oesterreich in seiner Weise herbeizuführen. Dieselbe sollte bisher nicht von Erfolg gewesen sein, und ich glaube nicht zu irren, wenn ich sage, dass die Regierung jetzt weniger als je sich geneigt zeige, den Ungarn Sondergewährungen zu bieten."

„Zaključuje za nas Hrvate:

„Gegenüber diesen bemerkenswerthen Strebungen müsse jedoch die Thatsache festgehalten werden, dass

es ungeachtet diesfälliger Fraternisirungsversuchen der ungarischen Regierungspartei nicht gelungen ist, eine Verbindung mit den Korifeen des Slaventhums abzuschliessen."

„Hvala Bogu!"

„Važno je, što čitam u „Weser-Ztg-u" od 19. kolovoza Morgen-Ausgabe. L o n d o n. Izvagjeno iz „Timesa" o Magjarima."

„Die Ungarn sind nämlich vollkommen bereit, diesem (mladom Napoleonu) die Krone ihres Landes anzubieten, wenn sie dadurch zu ihrem Ziele gelangen können."

„Dakle ipak Bog htjede, da i tu novost uzmognem čitati."

22. kolovoza. „Köln. Ztg." od 21. kolovoza ima o Magjarima slijedeće: „Die Losreissungsgelüste der Magjaren haben wir nie gebilligt", toga radi se ne slaže s Hornovom brošurom."

„O dalmatinskom memorandumu imade danas već „Le Nord" i „Allg. A. Ztg.", po „Pester Lloydu" „Tr. Ztg." savjetuje Austriji ništa manje nego zauzeti Montenegro. Bi išla baba u Rim . . .!"

„Pruski poslanik kazao je Farini-u u Turinu o talijanskim škandalima: „Sachez, bien M, que l' Europe a montré assez de longanimité et de patience. Cet état de chose ne peut durer davantage." Polag njega se ima sazvati kongres, koji će suditi o aneksijama, te Piemont ne će dobiti ni Sicilije."

„Danas sam se s mojom Milkom rastužio radi neizvjesnosti, u kojoj čamimo Ufanjem u Boga utješih ju, da će dobro i vrlo dobro biti. Svi razlozi govore sada više za dobar uspjeh kroz Beč. A što me vrhu svega tješi, jest: sve, što se je do sad dogodilo, bilo je vogjeno božjom rukom. Bože, smiluj se narodu mome, meni i Milki mojoj! Skrajnje je vrijeme."

23. kolovoza. „Allg. A. Zeitg.“ nagovara Tršćane, da se okane talijanskih težnja, jer zwischen Fiume, welches das Emporium von Grossungarn[1] werden würde, und Venedig müsste Triest bald einem gänzlichen Verfalle entgegen gehen.“

„To sam i ja kazao još lani Talijanima u Milanu tom razlikom, da je Rijeka grad hrvatske, a ne magjarske budućnosti.“

24. kolovoza. „Znamenit je članak „Oest. Zeitg.“, gdje se bavi Magjarima, te ih pita: da li imade ona stranka izgleda za uspjeh. — „Findet der Kampf gegen die Dynastie (oho, to daleko p...!) wovon die Männer träumen, welche im Auslande sich den stolzen Titel „honvedelmi bifotmany“ beilegten, bei uns nur einigermassen Anhänger?“

„Prama rezultatu proslave od 20. kolovoza (Stjepanj-dan) odgovara odlučno: „entschieden: nein“.

„Nord“ br. 236 u članku „Varietés“ „L'Autriche et les population Slaves“ nabraja etnografična plemena austr. Slavjana, pa nam Hrvatima ne dade ni egzistenciju! Sve su na jugu: Bugari, Srbi i Slovenci, ali Hrvata nema! Valja mu pamet!“

25. kolovoza. „Čitam znamenit već telegrafirani članak „Constitutionala“ o dobrim odnošajima Austrije i Franceske. Ovdje su Magjari med batom i nakovalom. Službeno taj list opominje Magjare, neka se okane revolucijonarnih sredstava i težnja. Samo kroz austrijske reforme mogu štogod očekivati. Počimlje ovako: „Nous respectons les douleurs de l'exil“, ali, ali i t. d. To vam je, budale magjarske, franceska pomoć!“

„Journal des Debats“ ironički kritizuje taj članak, te kaže o topličkom sastanku, da su s njim

[1] Ovdje Kvaternik imade ljutu riječ.

Franceska i Rusija zadovoljne. Sad samo neka se Piemont s njim zadovolji, pak će biti Europa umirena."

„A odkud to prijateljstvo Franceske prama Austriji? Evo odkud:

„Na god austrijskog cara morao je austrijski poslanik u Petrogradu otkazati već najavljeni diplomatski diner, jer si je ruski car pridržao sam proslaviti taj dan. — Pri objedu je bio u austrijskoj uniformi, napio je osobito ljubezno „seinen lieben Bruder" na vječnu uspomenu sv. alliance i pobjeda, koje ova nekoč izvojšti, sjedinio je regimente „Car austrijski" i „kralj pruski" u jednu brigadu, te odlučio, da se nikada više rastaviti ne imadu! To je podjarilo „Constitutionala", da piše Magjarima."

„Starčević će se sjetiti moga pisma."

26. kolovoza. „Allg. A. Zeitg." imade znamenit i prešan uvodnik. Pozivlje Austr. da čim prije podijeli koncesije. Medju ostalima imade: br. 238. „Nur ein Princip, nicht ein Minister kann Parteien gewinnen; nur durch Principien kann mann gestaltend durchdringen, kann mann Energie und Selbstvertrauen haben, Gehorsam und Zutrauen finden."

„Na drugom mjestu ovako se izrazuje o magjarskim težnjama i zahtjevima:

„. . . wogegen ein ungarischer Landtag nach dem Schnitt von 1848 nur zu einem Debreczin und Kossuth von 1860 führen."

„Veli da će se samo slobodnom Austrijom moći alianca očekivati, te dovršuje:

„Nur indem man mehr und allgemeiner gewährt als irgend eine Partei für sich gewähren kann, wird man über allen Parteien sich stellen, und den Sieg über sie haben."

„Isti list piše, da se već govori i o carskom krunisanju, nu da je ta vijest prerana, jer tekar

poslije podjeljenja koncesija i konstitucija moći će se sastaviti dotična tijela, koja će prisustvovati takovoj n a r o d n o j s v e č a n o s t i. Daj, dobri Bože!"

27. kolovoza. „Čitam danas u „Oest. d. P." kako bijaše na Stjepanje u T e m i š v a r u magjarska demonstracija. Da je bilo u crkvi do 200 magnata i plemića, predvodjenih od grofa Cernoevića (lijepog srpskog sina!) Da su išli u vlašku crkvu svi magjarski obučeni itd."

„Tako valja, Srbi!"

„A l l g. A. Z t g." br. 237. Beilage imade dopis iz Trsta proti Talijanima i njihovoj navali na germanizaciju, te piše: da bi S l a v j a n i, ne Talijani imali pravo tužiti se, da im je narodnost ugnjetena. Tako je! Kad se Švaba ne može sam obraniti, onda zove napred Slavjana."

„Isti list br. 238. imade vijest, da je učinjena koncesija Jezuitim u Zagrebu, da otvore konvikt, te je prouzrokovala neugodnosti."

„Iz „Ost. D. Post" doznah za žalosnu vijest, da infamne izdajice naroda u hrvatske vijećnike u smislu programa „drängten". — A iz „Oest. Ztg." razumjeh, da su i hrvatski plemići prisustvovali pri svečanosti 20. augusta. O, moj Bože, sudi ti zlobnicima!"

28. kolovoza. „Odpremih danas u Beč pismo biskupu Strossmayer-u ujedno sa člankom „Das Verhältniss des Königreich Croatien zu der ungar. St. Stephans-Krone."

„Pozvah jedinog tog čestitog našeg zastupnika, prestaviv mu svu groznu nesreću, u kojoj se narod sad nalazi, gledom na nutrnje neprijatelje i izdajice domovine, kao i na vanjske: ruske, srpske, talijanske, njemačke, magjarske i franceske, da brani samostalnost kraljevine napram nasrtanju Magjara. Nabacih riječ o našem primatu i patriarkatu srpskom itd."

„Dok ovo pišem, Bog znade, kakova čustva pro-

bijaju moju dušu, očekivajuć bečko riješenje. Jošte tri dana, te će se riješiti sudba cijelog mog života. Ufam se još uvijek u Boga svemogućega i u pravednost stvari."

„Još noćas snivah, da sam bio u Zagrebu, da se svi diviše, kako bez ispita opet nastavih odvjetništvo, te da mi je opredijeljena veća sudbina."

„Čitam danas, kako „Oest. Ztg" i „Presse" šibaju magjarske vijećnike, što su isposlovali zabranu, da se ne publiciraju vijesti iz sjednica vijeća. Lijepi slobodnjaci! — Nadalje čitam, da je Sečen predložio, da se svim krunovinama podijeli jednaka autonomija, te da je većina komisije odobrila taj program. Magjarima da vlada ne kani dati nikakovu ekstra pogaču. Benedek se tuži na ponašanje Primasa, da mu otegoćuje zvanje. — I „Köln. Ztg" kaže za Magjare, da im ne misle u najvišim krugovima ispeći ekstra pogaču."

Tonu nade u Austriju.

31. kolovoza. „Danas je izišao rok od 30 dana, postavljen Rechbergu za odgovor na moje ponude. Koliko gorkosti i prevarenih nada za ovih 30 dana! Gorak nauk, da se ne valja radovati prije vremena. Na 30. srpnja, kada primih depešu iz Brna, kolika radost! Danas — kolika žalost. Nikad nisam mogao ni pomisliti, da mi infamni Švaba ne će dati ni odgovora. Pravo reče moja Milka, ali to ona izvagjaše iz naše urogjene nesreće, ne iz osvjedočenja" . . .

„Pisao sam danas Rechbergu, da mi odgovori sa da ili ne najdulje do 4. septembra uključivo makar telegrafički i to na oba pitanja: i glede hrvatske politike, i tajne knjige"

„Ja sam kao katolik i domorodac učinio sve, prije nego se upustim u materijalizam. Al od sada s načelima za peć, uz nje čovjek štap u ruke, te prosjači. Ni-

kome ne pomaže, a sebe upropašćuje. Drugo je to za onoga, koji je bogat, pa imade siguran dohodak, taj može izdržati.“

„Ako na 4. na večer ne primim odgovor, ja ću se tad pomoću Boga obratiti na Rusiju i njoj vratiti, što ne će Bog da drugima dogje u ruke.“

„Danas čitam prevažnu vijest u „Ost. d. Post“ iz „Agram. Ztg.“, gdje se već govori izvjesno o dozvoli za jezuitski konvikat. Članak je napisan, da umiri „den grossen Theil der Bevölkerung!“ Iz svega se vidi, da vlada stavlja takove uvjete, da Jezuiti ne će moći ni primiti dozvolu.“

„Magjarski emigranti dadoše „Memorandum“ na rusku i francesku vladu, da ih upozore na njemačke intrige. Samo je to još falilo, da ove budale Nijemce učine sebi dušmanima.“

„Rusija ih je g. 1848. uništila, a danas je pako proti njima protestirala kod franceskog dvora.“

1. rujna. „Sam Bog znade, kakovim srcem čitah danas Wortlaut programa većine državnoga vijeća za buduće ustrojstvo Austrije, one magjarofilske većine, za kojom se bezuvjetno povedoše i naši vijećnici. Kako mi duša bijaše laka, kada pročitah taj program i uvidih, da se radi o načelima, a ne samo o kakovu detailnom uregjenju zemlje. Sad će Strossmayeru dobro doći moj članak, jer ako Magjari mišljahu u ime povjesti navesti nas na tanak led, sami će se u vodu strmoglaviti, jer će Hrvati dokazati samostalnost i nezavisnost našu napram Magjarskoj historijom i diplomatičkim aktima u ruci. O nastojanju našega Strossmayera čitah danas u „Hamburger Nachrichten“ br. 203. slijedeće: „. . . (Reichsräthe) welche im laufe der letzten Tage von dem Kaiser empfangen wurden, haben sich sehr offen ausgesprochen, und der Bischof von Djakovo Strossmayer soll sich namentlich mit besonderem Nachdruck

zu Gunsten der Promulgierung einer Reichsverfassung ausgesprochen haben.“ Živio! To mi je magjarstvo.“

„Pungolo“ u br. 238. pod rubrikom „Cronaca Milanese“ ovako se lijepo izrazuje: „La scorsa settimana l'atmosfera fu eminente croata (t. j. na carev dan). Ciò è naturale. Finchè il quadrilatero starà in mani dei cani noi saremo esposti di spesso a queste improvise variazioni di temperatura.“ Dakle Croati i cani spadaju u jednu kategoriju!“

„Morning Post“ zboreći o talijanskoj budućnosti napram Austriji ovako govori o „quadrilateru“ i o nama Hrvatima: „... si les bastions sôn defendues par des Hongrois fremissants, par des Galliciens indignées, par des Croates mecontents la possession peut à l'heure des epreuves n'être qu'une source de faiblesse et non de force. Evo je Englez ipak pošteniji nego infamni Francez. Bit će to pak trn u oku Magjarima, što engleska politika spominje i nas kao glavni faktor. Sve strane novine reproduciraju ovaj članak.“

2. rujna. „Čitam u „Triester Zeitung“ izvadak iz „Wanderera“: „Durch Ministerialerlass ist die von Ban Coronini aufgelöste čitaonica rehabilitirt“, te da su se članovi sakupili dne 21./8. u sjednicu pod predsjedništvom grofa Erdödy-a i odlučili proslaviti taj dogogjaj banketom. Na tom banketu bilo je preko 60 osoba raznih stranaka. „Herrschte eine gehobene Stimmung, wozu das meiste die von dem vaterländischen Dichter M. Bogović ausgesprochenen Toasts beitrugen.“

„To mi je još jedina utjeha.“

3. rujna. „Noćas, na raskrižju budućnosti moje i moga naroda kroz habzburški dom, ukaza mi se po treći put moj mili pokojni otac. Ugodni njegov boravak sa mnom pokazuje, da odobrava taj moj postupak.“

„Snivah, da sam se s ocem dugo vremena zabavljao. Potankosti zaboravih, samo se dobro sjećam,

da sam bio s njim u sobi. U to se začu kucanje, a u sobu udje neki s t a r a c kao s nekakovom molbom u ruci. S njim podje otac u drugu sobu, nu do skora se vrate, a otac očito nezadovoljan rad te vizite, kao da mu je taj čovjek nepriličnо došao. Na to mu ovaj reče: Nema ništa, ako se danas odma ne ispuni; ja znam, da je d a n a s i s u t r a veliki blagdan."

4. rujna. Utorak. „Kad ove retke pišem, zraka se nade pojavi, nu bijah cijeli dan neizrecivo turoban. Danas bo je odlučan dan za moj život. Danas pada rok stavljen Rechbergu. Prekjučer je već prošla kriza moje duše. Ja sam sasvim rezigniran; izgubih svaku nadu."

„Ostavih moju sirotu bolesnu u krevetu, a ja odoh u 1 sat u muzej. Oh, srce mi ne bijaše do sada tako tužno!"

„Danas prije podne počeh pisati N o v o s e l j s k o m, da bar nešto započmem."

„Gorčina dopre na vrhunac, kad se popeh iz grada u 4 sata u Flunteru. Oh, moj Isuse, i prama tebi gorko sagriješih u čemernoj mojoj tuzi."

„Došav kući, nagjoh si milu u krevetu. Vruće poljubih tu moju mučenicu, a ona me radosno pogleda, pa će: Ja imadem nešto lijepog, jako lijepog! — Ah, upitam, valjda pismo? Nu ona izvadi ispod popluna t e l e g r a f i č n u d e p e š u, odaslanu danas po podne u $2^1/_2$ sata iz Beča sa glasom: „Heute geht der Brief ab."

„Bog znade, kako mi bijaše pri duši. Sada mi je barem čast oprana. Što dobri Bog sa mnom odredi, to neka bude. Opet radosno zagrlih Milku. Zraka nade opet je tu. Jer čemu bi mi telegrafirao danas, ako nije stvar povoljna, jer će list i onako sutra doći. Nu treba mi salvum conductum, taj može samo pismo donijeti. Imadem dakle ufanje u Boga, da ću kroz habzburški dom naći pomoći momu narodu, što bih volio, no sve ruske krune! Bože smiluj se poduzeću!"

5. *rujna.* „Čitam u „D. A. Ztg." od 2./9. 1860.: „Bekanntlich hat die Nachricht, dass das Gymnasium der Stadt Agram den Jesuiten übergeben werden soll, dort eine solche Aufregung hervorgerufen, dass sich die Regierung veranlasst gesehen hat einen beschwichtigenden Artikel in dem offizielen „Agramer Blatt" erscheinen zu lassen."

„Isti list u istom broju piše: „Po vijestima iz Karlovca nastali su veliki neredi prigodom ulaza u posjed jedne crkve sa strane Jezuita. U cijeloj kraljevini vlada veliko neraspoloženje prama ovomu redu".

„Isti list kaže, budući da biva sve to veći probabilitet, da bi se Garibaldi mogao iskrcati na hrvatskom Primorju, „sind, wie der Wiener Korrespondent der Hamburger Börsenhalle meldet, in der letzten Woche vorzugsweise die kroatischen Küstenländer (u pluralu!) Gegenstand der besonderen Sorgfalt von seite der Regierung gewesen". Od Pole do Kotora sve se nadzire. Dakle to su sve „die kroatischen Küstenländer."

„O istom predmetu imade „N. Frankfurt. Ztng." dopis iz Pariza: „Die Rolle Garibaldis in Italien sei zu Ende. Jetzt beginne Victor Emanuel. Garibaldi werde dieser Tage in Dalmatien landen, Croatien insurgieren (?), und sich einer ungarischen Revolution anschliessen. Diese Diversion soll den Erfolg der Expedition gegen Wenedig sichern, der Krieg zwischen Oesterreich und Piemont sei gewiss."

„Constitutional„ br. 249. imade članak o predstojećoj koaliciji, koja se spravlja „dans les tenebres de la diplomatic allemande", koju on u ostalom drži za nemoguće i absurdum. Najznamenitija je u tom članku ispovjed, da imade u Franceskoj partaja, koje žele tu koaliciju, zapostavljajuć čast svojega naroda i sreću domovine griješnim svojim težnjama. Ova je ispovjed za nas Hrvate tim znamenitija, što možemo

podlome ovome plemenu predbaciti tu sramotu za onu infamiju, koju je napram nas počinilo, kada „Patrie“ i „Op. Nat.“ pisaše: da Hrvati tako daleko tjeraju patriotizam, da već prose i magjarski jezik. Eh bien, vitezi? A je li to patriotizam željeti tugju silu na svoj rodni kraj? Evo, kako božja ruka te zlobnike kazni i za barbarstvo i za taj patriotizam.“

7. rujna. „D. All. Ztg.“ br. 208. im vijest, da je „Nationalversammlung“ u Bukareštu i Jassy-u votirala za prvi mah 500 dukata svaka za rumunjsku crkvu i školu u Kronstadtu u Erdelju. Ovu vijest list ovako popraćuje: „Das Gravitieren der österr. Rumänen nach den Donaufürstenthümern muss durch solche Vorgänge nur noch gesteigert werden“. Živili Rumunji! Austrija će ipak morat slijediti moju politiku, ako ne će, da joj ovi ispuznu iz ruke.“

„O istom predmetu imade danas i „Hamburger Nachrichten“ br. 210. važnu vijest, da je naime Austrija konfiscirala jedan list, „dass den Beschwerden der Rumänen gegen die Magyaren zum Worte verholfen hatte. Lijep znak vremena.“

„Oester. Ztg.“ imade takogjer prevažan članak pod naslovom „Französische Pläne“, iz kojeg se vidi, da je Türr ponudio krunu mladom Napoleonu, a ovaj da se je na to ljutio, a sada još većma, jer se zauzimlje der Sache der Nationalitäten, te zaključuje, da će: „ehe zwei Jahre vergehen“, ako se tim franceskom trvenju ne učini konac, „in Neapel die Dynastie Murat, in Wenedig einen Dictator oder Prodictator, und in Ungarn einen Prinzen Napoleon mit der Krone des heil Stephan auf dem Kopfe haben“. Za tim dodaje, da će sirijska ekspedicija uništiti engleske namjere glede Suez-kanala.“

„U Hrvatskoj se do sada nije moglo izručiti zagrebačkog konvikta Jezuitima, a kako piše „Ostd. P.“

polag „Pester Lloyda“ kaločka gimnazija već im je izručena.“

„Nation Suisse“ jučer piše, da se magjarski emigranti jako kreću. Da bi se ti junaci bili već i digli, da se ne boje ruske intervencije.“

8. rujna. „Evo već četvrti dan, od kad su mi Nijemci brzojavili, da su poslali pismo, a do danas ga neima te neima! Mnogo se hoće, da čovjek u takovim okolnostima ne zdvoji. Toli nečasno postupanje ljudi na vladi! Ali ipak je bolje, da su se sada, prije početka djelovanja, ukazali lašcima, nego kasnije. Ja sam odlučio i život žrtvovati za habzburški dom, a oni tako nepošteno postupaju! O Napulj, Napulj! I tamo je više poštenja. Magna Diana Ephesiorum.“

„Ali ipak ne ću klonuti duhom. Uvijek se još ufam u Boga i u majku Spasitelja, čije rogjenje danas slavimo.“

9. rujna „Danas je opet jedan prokleti dan u mome životu. Švapski list, javljen po žici 4-ga, odviše je dugo putovao. Mislio sam, da će biti dobro urgirati riješenje. Jučer na večer sastavih, prepisah i otpremih pismo na Rechberga, u kojem mu predbacih postupanje bečke vlade „Audessout du zero, même de Naples“. Upozorih ga na koncesije, učinjene sa strane Magjara Hrvatima, neka dakle nešto odluči: da ili ne.“

„To pismo ponesoh danas prije 8 sati na poštu, za tim pogjem u crkvu Bogu se pomoliti, da blagoslovi ovaj korak. Iz crkve odem u muzeum, a ne znadoh jadan, što me kod kuće čeka“.

„Došav kući, nagjem ženu gdje plače. Došao je napokon list od bečkih hajduka, u kojem se medenim švapskim riječima sasvim odbija moja ponuda tajne knjige, a o političkoj stvari po infamnoj švapskoj metodi šaraju; moji im se uvjeti čine nemogući za „anknüpfen“. Žale, ako se ne nagje neki modus, da se

izravnaju toli oprečna načela". Prokletim Švabima bit će najbolji odgovor moje pismo, odaslano danas."

„Dakle poslije tolikog očekivanja, radosti i nade sve ode u dim! Nikada se ničemu ne ću radovati. Samo mi je milo tužnu moju suprugu, kako je gorko plakala."

„Dà, da sam htio nepošten biti kod Talijana, Magjara, Franceza te Engleza, danas bi pjevao. Da hoću, još danas mogu kod Švabe, ali ne ću; idem nazad k Slavjanu, kakav je da je!"

10. rujna. „Čitam telegr. vijest „N. Z. Ztg." po „Morning Cronicle", da je u Bugarskoj živa agitacija, da Slavjanski narodi Austrije i Turske očekivaju samo uspjeh Garibaldijevih poduzeća, da se dignu. „Die Wallachen, Croaten, Ungaren und Serben seien einverstanden." Dao Bog, istina bila, da se prokleti švaba sruši."

„Oester. Ztg." je zbilja poludila. Federaliste i feudalce zovu i prispodabljaju sa „Kettenhund"-om i „Buldogom" neben den einen geht man höhnisch vorüber (t. j. pod Kettenhund-Magjarom) dem anderen versetzt einen Knittelschlag" (t. j. feudalistima)."

„Isti list imade važnu vijest, kako Danielik u ime katoličanstva protestira proti mnijenju, da samo protestantizam ide slava, da se je probudila magjarska narodnost i samosvijest. Švaba se tomu raduje i pravo ima. Parba teče pred „Pesti Naplo"-om".

„Ruski petrogradski list „Vjedomosti" tuži se na ono, što biva u Crnojgori „Die Wahl des neuen Fürsten sei übereilte gewesen (Aha!) und keineswegs von dem ganzen Volke verfolgt, könne daher wohl angefochten werden."

„Znamenito je dakle, da Rusi strahom i nemirom gledaju narivavanje franceske politike u Crnojgori. — „Kurz es neigt eine eine politische Frage auf, und zwar eine Frage der Russland gewiss nicht mindere Auf-

merksamkeit schenken wird als den bereits schwebenden!"
Daj Bože!"

„Biskup Šaguna je „ein Grundsatz aufgestellt, der würdig des allgemeinen Interesses ist", da će se o njemu raspravljati u državnom vijeću. Tako „Ost D. P."

„Rumuni misle intervenirati u Bugarskoj. Živili!"

11. rujna. „Čitam u „Hamburger Nachrichten" br. 213, da nemiri u Magjarskoj sveudilj rastu i da bi vlada morala činiti velike koncesije Ugrima, da ih zadovolji. „Dessenungeachtet zögert sie damit hauptsächlich wohl aus Rücksicht für die übrigen Nationalitäten, deren Unzufriedenheit sie steigen fürchtet, wenn sie den Ungarn besondere Concession bewilligt! Dobar je strah!"

„Danas i „Patrie" u bullettinu od 9. rujna imade vijest „Cronica" glede Hrvata. „Son triomphe (de Garibaldi) definitiv serait le signal d'une insurrection sur toutes les côtes de la Dalmatie, se combinant avec un mouvement general de la Croatie." S ovima bi se i Bosna i Hercegovina podigla."

„Čitam u „Times" prevažnu vijest, koju isti zove: „Eine ausserordentliche wichtige Depesche." Ta je došla u Beč a glasi: „Der Kaiser Alexander und seine Regierung wünschen vom Herzen eine vollkommene Aussöhnung mit Oesterreich (Tak! Starčeviću!) das gute Einverständnis hätte nie unterbrochen werden sollen." Za tim kaže, da će poduzeti mjere „um den gegenwärtigen Zustand der Dinge, der nicht länger geduldet werden kann, ein Ende zu machen."

„Za to Švabi tako odgovoriše. Ali neka! Tko zadnji pjeva . . ."

„Čitam danas interesantnu vijest u „Le Nordu" da Novoseljskovo društvo pravi dobre poslove iz sirijske okupacije. A i pravo je."

„Jučer počeh raditi na posljednjem važnom koraku života moga, t. j. na pismu Novoseljskom o

tajnom djelu. Stavljam njemu ponudu, kad ju je Austrija odbila. Dakle valjda Novoseljskomu novaca treba. — Začudo je, da ono, što sam morao najprije poduzeti, zadnje poduzimljem. A ipak još u Petrogradu sastavih prenotaciju da ću pisati Novoseljskomu iz inostranstva."

12. rujna. Evo danas opet jedan važan dan. Sada kad već propade nada u Englesku, u Talijansku, u Rusku te napokon i u Austriju, vraćam se opet Slavjanu. Kakav je da je, bolji je nego se je i jedan inostranac pokazao. Danas dogotovih pismo za Novoseljskog, te ga u ime božje i majke njegove i odaslah u Petrograd."

„U pismu mu razložih infamni postupak Rusije sa mnom, te mu kazah moje sadanje stanje, koje me sili iz najljepših ideala pasti u čisti materijalizam."

„Toga radi u prevažnom predmetu obraćam se prije svega na Rusiju, nudeći joj tajno djelo uz neke uvjete za svotu od 200.000 srebrnih rubalja. Do 15. oktobra mora sve biti gotovo."

„Razložih mu današnju politiku, te mu se ponudih za ruskog konzula u Sisku. Upozorim ga na Magjare i na agitaciju franko-srpsku."

„Čitam danas u „Hamb. Nachr." da Rijeku utvrgjuju sa dva forta. Valja vam pamet."

„Times" već danas imade članak proti allianci Austro-Ruskoj, koja da je kao intervencija u Ugarskoj. Boji se taj list, da se Napoleon ne stavi na čelo liberalizma evropskog. Hinc illae lacrimae!"

Strossmayer zagovara Kvaternika u Beču.

21. rujna. „Opet jedan lijep dan moga života. Danas pod večer došav s Milkom kući, nagjoh dva pisma. Kolika radost! a koliko veća, kad vidih u pismu

pisanu od Praussa u prvim recima, da je govor o Strossmayeru, po čijem nalogu i piše!"

„U pismu me dakle pozivlje — u z p r i j a t e l j s k i pozdrav biskupa — da nastavim spis, te da ga čim prije pošaljem u Beč. Suze me obliše, videći da i veliki muževi cijene moje nastojanje i brige i rad za moj tužni rod."

„Dalje evo još veće radosti, jer mi se javlja preugodna vijest, da se je Rechberg veoma zadovoljio sa prijatnim očitovanjem biskupa o meni, pa će uslijed toga poduzeti mjere, da se odstrane zaprijeke mom povratku u domovinu i mom n a m j e š t e n j u. Evo kako se dobri Bog premilostivo brine za mene. Oh! sad će mi biti duša mirnija, gdje znam, da Strossmayer ima moj spis. A sada na djelo!"

„Prauss mi piše od svoje strane, da bi i on želio, da se vratim u domovinu, da moje sile s njihovimi složim na čisto domaćem p o l j u r a d a."

„Ah, tko radiji nego ja! Bog se dobri smilovao meni i mojoj Milki, te rodu mome!"

25 rujna. „Danas ističe rok postavljen Novoseljskomu. Nikakova glasa. Čudim se. Mora da je odsutan."

„Megjutim, sad mi je duša mirnija; Bog se vidljivo za mene skrbi, pa mogu laglje čekati poslije Strossmayerova pisma."

28. rujna. „Danas u jutro u 8 sati otpremih pismo biskupu S t r o s s m a y e r u s mojim dogotovljenim djelom o pravima hrvatske krune naprama magjarskoj. Dao Bog te prispjelo dobro i sretno! U listu mu zahvalih za veliku njegovu dobrotu, koju mi iskaza, što je o meni dobro govorio Rechbergu. Razložih mu sadržaj i zamašaj djela."

„Odaslah poslije podne pismo Praussu za odgovor na njegovo. Tu mu natuknuh i nabacih nekoliko političkih ideja. Za „P o z o r" ga upitah, kojom će stazom stupati."

„Sečen, predlažuć u državnom vijeću i braneć predlog većine, megju ostalim, govoreći o pitanju narodnosti i njegovoj škakljivosti, o političkoj i historičnoj važnosti Hrvatske reče: „... Von jenem glücklichen Zusammentreffen einer kompakten Nationalität mit anerkannter historischer Geltung wie sie in Croatien existierte, bis zu jener eigentlichen ...“ kao što je u Erdelju, gdje tri narodnosti jednako pravo imadijahu ... da će se ipak naći modus, da se to pitanje riješi. — Živio, za to, moj Sečen!“

„Dočim se Sečen tako moderatno i lijepo o Hrvatskoj izjavio, Apponyi zahtijeva, da se Hrvatska i Erdelj m o r a j u opet s Magjarskom sdružiti! Ej! neka, neka!

„M a š i r e v i ć svečano protestira proti sjedinjenju Vojvodine s Magjarskom.“

29. rujna. „Danas poslah pismo na upravu ruskog „Parobrodarstva i trgovine“ u Petrograd, da reklamiram pismo poslano Novoseljskom o tajnom djelu. Ako njega nije tamo, neka se pismo dade Kovalevskomu, da ga riješi; ako je prispjelo ili je za njim odaslano, da mi se to javi.“

„Danas čitah u raspravi državnog vijeća vijest, kako u poslu „R e a l. C r e d i t. I n s t i t a“, koji se imaju uvoditi u Austriju, Magjari interpeliraše ministra unutarnjih poslova. Ovaj megju ostalim reče, da je već u H r v a t s k o j takav institut uveden; no da ona gospoda. koja su glede toga prve korake poduzela, sad se više i ne daju vigjeti.“

„To je zaista tužno i sramotno očitovanje za Hrvate. Pisati ću našima, da je sramota, da uzmiču baš ondje, gdje bi trebalo raditi za blagostanje naroda. A za infamne agitacije za Magjarstvo sigurno imadu vremena i brige. Ti tobožnji usrećitelji puka da skrbe za ono, što im je pod nosom, da rade za dobro svoga naroda, ne bi nijedan ni vremena imao na magjarstvo

misliti. Dakako da je za ovakove glupane jaram najpovoljniji. Misle, da će tad ptice pečene u žvale im letiti. Neka onda Magjar skrbi! Skrbit će vam on do zla Boga!"

„Isto tako s neizrecivom radosti čitah danas, kako je Strossmayer šiknuo Borellia, jer je ovaj protestirao za Dalmaciju. Strossmayer je govorio za našu nezavisnu legislativu. Ni Magjari ni Borelli nisu mu odgovorili."

„Vranicani zahtijeva utjelovljenje Dalmacije Hrvatskoj. — Živio! — Mogao je Vranicani šiknuti Borellia argumento ad hominem. Kazao mu je, da je i njegov djed i pleme iz Dalmacije, ili bolje iz prve Hrvatske, zato je on Hrvat, niti može biti što drugo."

2. listopada. „Grof Maylath predbacio je Močonju, jer je ovaj protestirao proti tome, da Vojvodina bude utjelovljena Ugarskoj, da se je postavio na Garibaldovo stanovište, braneći pravo Vojvodine proti historičkim pravima Ugarske."

„Na to mu Močonji odvrati, da se je Car Franjo Josip već odavna postavio na to Garibaldovo stanovište i to od onda, od kad on svečano naglasi jednakopravnost svih naroda. Valja mu pamet!"

„Glede Hrvata se taj isti Maylath lijepo izrazio, govoreći o posljedicama nasilnog germaniziranja prvih 12 godina."

„I on kao i Sečen priznaje narodno politički život Hrvata. Lukavi su oni, jer znadu, da imadu crva u srcu. Tad su i Hrvati dobri!"

„Apponyi, za kojeg „Ost D. P." reče, da je u svom govoru izjavio, da se Hrvatska **mora** Ugarskoj opet pridružiti, lukavo je to rekao govoreći: Ungarn und zur Krone Ungarns gehörige Länder."

„On je samo indirectno na jednom mjestu spomenuo Hrvatsku pod tim naslovom: „Können sie, meine Herren, sich ein starkes, einiges Oesterreich denken,

wenn Ungarn, Croatien, Siebenbürgen durch widerstrebende Gefühle von der Gemeinschaft dieses staatlichen Lebens fern gehalten werden?"

3. listopada. „All. A. Ztg." imade vijest iz Beča od 2. listopada, da su Slaveni došli 1. listopada pozdraviti Strossmayera i zahvaliti mu za hrabro branjenje Slavjanstva."

„Tom prigodom izrazio se je naš slavjanski mecena, da će sada utemeljiti jugoslavensku akademiju znanosti. — Bog ga živio!"

4 listopada. „U Sv. Martinu u Slovačkoj bijaše obdržavana velika religijozna slavjanska svečanost prigodom instalacije superintendenta u smislu patenta od 1. septembra o uregjenju evangelista "

„Hodža držaše prekrasan govor pun antimagjarskog duha. Bijaše sakupljeno sveštenstvo iz mnogih županija. Živili! — Hej Magjari, hoće li vam se hrvatske krune?"

„Drugu važnu vijest ima „Ost. D. P.", da je dne 4. rujna 53.030 Rumunja poslalo sa potpisima zahvalnicu na cara, da mu zahvali radi jednakopravnosti njihova jezika. Na ministarstvo pravosugja dadoše pako molbenicu, da se rumunjski jezik odmah upotrebi u gruntovnim knjigama. — Živili, stoput Živili!"

10. listopada. „Ostd. P." br. 280. imade iz Zagreba 7. listopada slijedeći dopis: Wie fast alle Blätter der Monarchie, hat auch Ihr Journal vor einigen Wochen von dem hier bevorstehenden Erscheinen eines neuen polit. Blattes in kroatischer Sprache, des „Pozor", Notiz genommen. Die am 1. dieses ausgegebene erste Nummer des „Pozor" hat hier durch den leitenden Artikel ein ganz ungewöhnliches Aufsehen gemacht. Der Artikel bespricht das Verhältniss Croatiens zu Ungarn und sagt ungefähr Folgendes:

„Kroatien war bis zum J. 1848 mit Ungarn in einer Weise verbunden, welche sowohl den Croaten als

den Ungarn seine verschiedenartige Auffassung des bestandenen staatlichen Verhältnisses gestattete. Wir wollen nicht die eben durch diese verschiedenartige Auffassung den beiden Nationen geschlagenen und wieder geheilten (?) Wunden jetzt aufreissen; aber soviel müssen wir sagen, dass die kroatische Nation stets das Recht hatte, soviel staatliche Unabhängigkeit zu fordern als nöthig war, damit das eigene nationale Leben keinen Nachteil erleide. Das fordern wir auch heute, und das ist unser heiliges und unverletzbares Recht. Jene Nation, welche diesem Rechte freiwillig entsagt, ist nicht werth als Nation zu leben. (Živio!)

Das alte Verhältniss mit Ungarn können wir im vorbestandenen Sinne nicht erneuern, weil durch ein solches früher oder später der Faden unseres nationalen Lebens zerreissen würde.

Hoffen wir, dass diese Frage ohne eine Repräsentation Croatiens nicht entschieden werde, und wenn dieser Repräsentationskörper zusammen berufen und wenn bezüglich dieser Frage auch die anderen Nationalitäten in Ungarn (Živio!) sich erklären werden, dann sagen auch wir unsere offene Meinung, wie es ehrlichen Menschen zukommt. Uebrigens, mag man diese Angelegenheit wie immer beendigen, soviel sagen wir in voraus, dass wir die treuen Bundesgenossen der Nationen Ungarns sind in jenem Interesse, welchem zufolge sie eine schönere und bessere Zukunft anstreben und wie einst gemeinschaftlich unsere Helden zur Vertheidigung des gemeinschaftlichen Vaterlandes ihr Blut vergossen, so werden auch wir in der Zukunft unsere Rechte auf dem Felde der Oeffentlichkeit (Tako! i nigdje drugdje!) gemeinschaftlich vertheidigen gegen jedes fremde Element!"

11. listopada. „Vijesti iz Hermannstadta od 5. listopada javljaju demonstracije u slavu Šagune i Maagera. Mladež rumunjska i seljaci sudjelovali su

kod tih demonstracija. Bila je bakljada. Nijemci su dali svečani diner Maageru. — Valja!"

„Danas čitah znamenit Handbillet na Rajačića o synodama grčke crkve, isto tako o „ilirskom nacijonalnom kongresu".

„To je važna demonstracija proti magjarstvu, te za nas dobra; ako vlada diže u Magjarskoj ne-magjarske elemente, tim će većma dići nas."

„Drugo: Rajačić je molio ukinuće imena ilirskog, pa da se zamijeni sa srpskim. To mu nije dozvoljeno. Evala! — Treće: I Rumunji bit će u buduće zastupani na tom kongresu. Iza synoda ili poslije istog ima se Rajačić dogovoriti glede toga kongresa sa biskupima (bez dalmatinskog) i predloge caru podnijeti. Ban će biti kr. komisar."

„Rumunji bit će jači nego Srbi i k tomu prosvjed Šokčevića u ime pravoslavnih Hrvata ubit će Srbež."

12. listopada. „Otpremio sam pismo Vrbančiću, da mu čestitam za sretnu misao izraženu u programu i put kojim je udario. Razlažem mu moje mnijenje, kako može mudro vremenom proći sasvim na protu magjarsko polje na temelju njegova programa. Spomenuh četiri glavne točke buduće naše politike: jedinstvo naroda hrvatskoga, samostalnu politiku i nezavisnu od svakog političkog veza. Budućnost naša materijalna može cvasti samo u samostalnosti; napokon rad za podignuće seljačkog puka."

„U „Ostd. P." br. 281. čitam, da je Eötvös objelodanio u Lipskom anonimnu brošuru, u kojoj hoće da Hrvatska spada pod ugarsku krunu. U ostalom trsi se dokazati, da historičko pravo Ugarske ne kompromitira opstanak Austrije."

„To bi bilo dobro javiti Vrbančiću. No u budućem listu sve ću mu javiti, što budu tugje novine proti njemu javljale u magjarskom smislu."

„Magjari uzeše za p a r o l u ili geslo u buduće ne više n a t i o n a l i t ä t, nego magjarsku krunu. Lopovi, kakovim se to infamnim sredstvima služe, da nas mogu prevariti i podjarmiti."

„J o u r n a l d e s D e b a t s" u broju od 18. oktobra imade dopis iz Napulja, u kom kaže, da se Magjari i ostali puntari, skupljeni oko Garibaldia, ne tuku radi „b e a u x y e u x d e l'I t a l i e", no radi svojih svrha."

19. listopada. „Danas pod večer primih odgovor od Naceka na posljednje moje pismo. Glavno, što se politike tiče, jest: da moju politiku mudrijaši Zagrebčani nipošto ne odobravaju, jer se ludjaci nešto od nekoga nadaju! Da mi zamjeravaju, što sam se sa Rechbergom pustio u dogovore, te moj zdravog uma šogor misli, da će tu biti ponešto i hrvatske kreposti — jala. Nadalje: moja politika da je i banova, t. j. bit će to moja ista u Beč dostavljena. Da ista vlada ne će združenja Hrvata s Magjarima, da će jedna brošura izaći, ko što je ona koju i ja pišem."

„Nu bilo što mu drago, ja kažem: na kraju je bat nasadjen! Vidjet ćemo, čija će politika imati b u d u ć n o s t za sebe, komu će vrijeme pravo dati. — U Hrvatskoj sva ljetina jako dobro stoji. — Hvala Ti, Višnji s neba!"

„Čitam u „K ö l n. Z t g." br. 291. o ponašanju Magjara na drž. vijeću proti Nadasdy-u. — „Die Magyaren haben durch die Ausfälle und Verdächtigungen ihres Landsmannes weder in der Gunst des Publikums noch in der Ansicht der Politiker gewonnen, denn sie haben dabei es an Entstellungen der Thatsachen und an plebeischen Wendungen nicht fehlen lassen."

20. listopada „Ono, što već držah kao sasvim propalo, danas se pokaza da nije. Danas mi prispije odgovor iz Petrograda na pismo parobrodar. društvu,

gdje reklamiram pisma Novoseljskog. Tu mi se javlja važna vijest, da se Novoseljski nalazi već duljs vremena oko Astrahana i Kavkaza u poslu, te da mu je onamo poslano pismo kroz Nižni Novgorod."

„Iz toga pisma slijedi za mene: da nada nije izgubljena, ako u Austriji ne prodrem. Osim toga mogu postupati u Beču postojanije i krepče."

„Danas čitah u „Ostd. Post" od 18./10. vijest, da će Austrija biti ustrojena u pet grupa, od kojih će Ugarska sa nekim aneksijama sačinjavati dvije grupe tako da će kraljevina Hrvatska sačinjavati nezavisnu grupu, a to tim većma, što će i Dalmacija spadati u magjarsku grupu. Svaka grupa imati će svoga hofkanclera u Beču" . . .

U „Indep. Belge" čitam danas, da će Hrvatska, Vojvodina i Erdelj biti pitani kroz svoje sabore, hoće li se s Magjarima spojiti. Bože smiluj se hrvatskom mom narodu!"

Proglašenje listopadske diplome.

21. listopada. „Bože veliki! Evo od ovo nekoliko dana ili sati zavisi budućnost hrvatskog naroda. Dapače moguće da sada, kada to pišem (na večer u 1/4 9) već je riješena sudbina moga naroda."

„Čitam danas u „Ost. d. Post" od 19. studenoga da polag „W. Ztg." Thun ne odstupa i to bi značilo promjenu u „Entschliessungu", nastalom jučer t. j. 17. o. mj. u ministarskom vijeću."

„I u istinu isti časopis kaže, da se je opet prekonoći odustalo od razdiobe carstva na pet grupa, da će biti raspušteno ministarstvo pravde, a njegove funkcije će biti sad prenešene dijelom na buduće kancelarije, a dijelom na kasacijoni sud. Osim Ugarske i Erdelja da će sve krunovine ostati pri starom. Dakle Hrvatska bi bila spašena. Slijedeća načela da su ustanovljena:

„Jedinstvo carstva da će biti garantirano kroz drž. vijeće, koje će se sa saborskim izaslanicima podvostručiti. Sabori će biti sazvani na načelu stališkom, obzirom na gragjanski i seljački stališ i na moderne potrebe. Ugarska i Erdelj će imati svoje kancelare uz ministra nutarnjih poslova. Što se „Nebenländera" tiče, „werden Vereinbarungen getroffen". Za to sve ipak „Ost. d. Post" ne garantira, osim za nekoje stvari samo."

„U Indipend. Belge" br. 294. imade naročitu radosnu vijest, da će petu grupu sačinjavati Hrvatska, Dalmacija i Litoral, te da će svaka grupa imati svog kancelara. I „All. A. Ztg." kaže, da će Croatia i Slavonija biti nezavisne i „in Agram tagen". Ako je tako, lijepo je za nas odlučeno."

„Bože, brani nedužne Hrvate napram gnjusobi Magjarskoj! — Sutrašnji će dan odlučiti. Bog sam znade, kako mi je pri duši "

22. listopada. „Svanuo je jučer veliki dan preporogjenja austrijskih naroda. Ne mogu još razabrati iz telegrafičkih vijesti sudbinu, hoće li biti zadovoljan hrvatski narod. Javlja se, da je u Pešti i Beču rasvjeta; da će krunovine imati pokrajinske sabore; Ugarska i Erdelj da će se na starom ustavu pripojiti, magjarski jezik da će biti službeni u Ugarskoj, nu glede Hrvatske ništa se ne kaže. Isto tako i pariški listovi još su lakoničniji. Jedina „All. A. Zeitung" kaže, da je nacrt ustava ustanovljen poslije zabačenih pet grupa. Iz toga se u kratko vidi, da je Hrvatska od Ugarske nezavisna, jer kaže: „Das Banat und slavische Länder, welche vordem zur ungarischen Krone (??!) gehörten, dürften jedoch eine von der ungarischen verschiedene Verwaltung bekommen."

„Bilo što mu drago, sutra ću opširnije o tom saznati. Sada u pamet! Alea jacta est!"

„Čitao sam danas u „Siecle-u“ od 22./10. u dopisu iz Pešte gnjusnu i lukavu laž na hrvatski narod, da nas ponize. Tu se kaže za zagrebačku trg. komoru: ... „Cette Corporation... proclamait autement que sans l e s s e c o u r s en argent que la Coatie d e p u i s u n a n a obtenu de la Hongrie, g r a c e a u x s o u s c r i p t i o n s qui partout se sont faites spontanement et **avec succes, la moitié peut-être de la populations croate serait morte de faim** en 1856 et 1860. — Il est vrai qui elle aurait eté enterrée par le soins du gouvernement des Rechberg-Thyrry.“

„Ovako vrhu svega toga bijah u večer turoban, kad mi dogje od Praussa iz Beča ljubljeno pismo od 20./10. iz kojeg razabrah, da je Strossmajer dobrohotno primio moje djelo, koje će se tiskati, da će se za mene zauzeti glede povratka u domovinu; da će „Pozor“ bit narodno vogjen, da ga novi domorodci radi toga ispod oka gledaju (lopovi!) itd. Bog mi htjede osladiti večer. Hvala mu!“

24. listopada. „Dakle koprena neizvjesnosti je dignuta! Sva mi glava još šumi od pretrganih, smućena smisla, telegrafičnih vijesti.“

„Dakle samo od t u m a č e n j a carskog diploma od 20. listopada, te od č a s t i n a r o d n j e zavisit će, hoćemo li bit nezavisni ili ne. Nije moguće, da bi Hrvati bili tako podli, kad vide kroz infamne intrige i tajne spletke Magjara Slovake i Rusine lišene i sjene egzistencije, a opstanak Rumuna i Srba zavisit će prosto od dobre volje nekih osoba, koje se imaju još sazvati.“

„Gledeć pako na Erdelj, nezavisan prema k r u n i m a g j a r s k o j, nije moguće da bi se oni gragjani nezavisne zemlje stavljali u kakova udruženja s Magjarima.“

„Köln Ztg.“ br. 295. javlja, da je bečka „Presse“ imala članak, u kojem „mit wüthender Verblendung

Ungarn und die ganze ungarische Nation auf heftigste beleidigen musste“, te da su ustali proti tome članku „Wanderer“, „Vaterland“ itd., no da su bili zabranjeni po policiji. Reprodukcija toga članka da je brzojavno zabranjena po cijelom carstvu.“

„Danas otpremih pismo biskupu Strossmayer-u glede mog povratka u domovinu i glede službe. Razložih mu moje mnijenje o manifestu i carskoj diplomi od 20. listopada. — U rieči i tumačenju valjanu se nalazi ključ naše budućnosti.“

27. listopada. „Telegrafičke vijesti iz Zagreba javljaju, da je svečano i sjajno primljen manifest i diploma od 20./10. — Banu je priregjena baklјada itd. Kaže „Agramer Zeitung“: „... so wie auch diesmal die Loyalität der croatischen Nation auf das glänzendste sich bethätigte.“

„Dakako. da je razlika med Peštom i Zagrebom. — U Pešti je na 21., 23. i 24. krv obilno tekla! Benedek se je zagrozio sa „alten Soldaten des Kaisers und Königs“, ako se ne umire.“

28. listopada „Poslije četiri dnevne neumorne radnje dovrših pismo za Rechberga o veoma znamenitim spisima od 20. listopada, diplomi i manifestu. Pisah u istom smislu kao i Strossmayeru, samo opširnije i točnije. Zadržao sam koncept. Na koncu ga zamolih, na temelju Strossmayerove preporuke, za povratak u domovinu i za namještenje, prikladno mojoj naobrazbi, značaju i iskustvu u svijetu.“

„Pod naslovom „Partes adnexae“ „Oesterr. Zeitg.“ br. 253. piše u uvodnom članku, da utješi Magjare, dokazujući da se iz zaključaka od 20 listopada može dokazati. — Dobri ste.“

„Volksztg.“ br. 249. piše u uvodnom članku o koncesijama Magjarima učinjenim: „Dies, und der Umstand dass Rechberg bleibt, drückt dass ganze Ma-

nifest und die Diplomsverleihung in die Reihe der Massregeln, welche die Noth erzeugt um mit der Noth zu verschwinden, und die auf nichts hinaus laufen als auf das bekannte Lied: Geld, Geld, Geld!"

„N. Pr. Ztg." br. 250. piše životopis novih muževa. Za Sechenya kaže: „Graf Anton Secheny aus einer ursprünglich croatischen Familie stammt." To isto imade i glasilo Sečenove stranke „A. A. Ztg." Nous prenons acte de cet aveu!"

„Ista „N. P. Ztg." br. 251. pišući o manifestacijama po krunovinama radi dogogjaja od 29. listopada kaže: „In den nicht ungarischen Kronländern scheint die unmittelbare Freude über des k. Manifest grösser gewesen zu sein, namentlich in Croatien." Živio ga Bog, koji to pisa. To je prvi list u zadnje vrijeme, koji ne broji Hrvatsku u ugarske pokrajine"

29. listopada. Za danas K. piše samo svoje noćno vigjenje: prikazuje mu se otac, te ga opominje, da se okani Starčevića i njegove politike, da se čuva fratara.

Iz toga se vidi prevelika uzrujanost s duševnoga nemira.

30. listopada. „Danas sam opremio pismo i mojemu Praussu. I njemu sam razvio moje shvaćanje carskih odluka od 20. listopada. Iznijeh mu razloge, za što se Hrvati ne smiju sjediniti s Magjarima. Mi smo sva najviša suverenska prava i onako žrtvovali austrijanskomu Beču, kakovim ćemo obrazom pred potomstvom usuditi se žrtvovati onaj kukavni preostatak tega još s Magjarima dijeliti! Robovali bi kroz Budim Beču! — Obećajem mu, da ću napisati djelo ili barem članak; „Državno pravo krune i kraljevine Hrvatske."

„Le Nord" imade dopis iz Pešte, u kojem je govora i o Hrvatskoj:

„La Croatie elle même persiste à vouloir rester dans la Confederation hongroise (??). Elle ne veut pas

se departir de la Constitution (Ne treba joj se d e p a r t i r, jer ima svoju i ljepšu nego je magjarska) et des pactes (to je dakle suverenstvo, to će prije Hrvat razumjeti), elle veut l' union et l' autonomie nationale garantie (Magjari i garancija! vuk i janje!) comme precedemment (krvava ironija!), elle desire seulement voir rayer des nos lois les termes d' annexes (Ne treba, jer nikad na nas spadalo nije!) et ramener les rapports avec le Royame de Hongrie à l' etat ou ils etaient lors l' union de 1091. (Ludo! 1102 brate!) La Croatie domande a prendre le titre de „Royame-uni" et non de „Royame-annexe" Regnum socium! (Laž je da annexe znači socium. Lopovska interpretacija!). Or sous ce rapport il n' y-a aucune difficulté (Osel! i ja mislim!) de la parte de l' Hongrie, il y a unaniminité aussi bien en Croatie qu' en Hongrie, mais c' est une question qui dois être reglée par la diete (Bluna! u višebroju: par les dietes, ako Hrvati budu ludi te se složili!).

3. studenoga. „Hamburger Nachrichten" br. 259. pišu o diplomi i manifestu od 20. listopada u istom duhu kao što i ja Rechbergu u pismu od 12. srpnja 1860. Za sadanji sistem kaže: „Oeffnet es selber dem auflösenden Dualismus die Bahnen." A za današnji ustroj Ugarske kaže: . . . und dieses (Ungarn) macht, während die Regierung ihm machtloser denn je gegenüber steht, kein Hehl daraus, dem es die erlangten Gewährungen nur als eine rasche betrachtet, dem Gesammtstaate sein volles Sonderrecht abzureissen."

„Kao da je čitao iz moga pisma!"

„H o r n u ime K o s s u t h a prosvjeduje kroz „Courrier du Dimanche" proti izjavi Szemerovoj o austrijskim koncesijama. — K l a p k a sa svoje strane oprovrgava u „Pressi" Szemera i patentu. Napokon neki P u k y u „La nation Suisse" ustaje u smislu prvih. Nu nijedan od njih ne zahtijeva Hrvatske."

„Oesterr Ztg.“ br. 254. piše: „Die Partei der ungarischen Sonderbestrebungen betrachtet nur als einen Sieg das Gegebene, nicht als Rechnung zum Frieden, sondern als einen Aneifer in ihren Bestrebungen fortzufahren und weiteres an sich zu schliessen.“

4. studenoga. „Bečka „Presse“ a po njoj svi znamenitiji svjetski listovi pišu, kako Magjari pod imenom „partes adnexae“ zahtijevaju Hrvatsku zaboravivši na god. 1848. i njezine posljedice. Neka sada Hrvati još snivaju o uniji!“

„Tobožnji liberalac Deak pozvan da sudjeluje na temelju odluke od 20. listopada reče, da dok ne bude spojena kruna sv. Stjepana, on ne će sudjelovati!“

„Napokon čitam u „Eco di Fiume“, da Riječani zahtijevaju autonomiju. Infamne izdajice talijanske! Ne ćete da znate, da je vaša autonomija kupljena najinfamnijom povredom prisege i prava naše kraljevine, kad otrgoše od našega tijela taj komad zemlje; ali mi god. 1848. oružjem u ruci uzesmo si natrag. što je naše.“

„Triester Ztg.“ od 7. studenoga piše: „Ein Fiumaner Patrizier vertheidigt im „Eco di Fiume“ das Recht der slavischen Nationalität in Fiume.“ — Imade još poštenih glava! Borba! Borba!“

5. studenog. „Ostd. P.“ imade izvadak članka nekog izraelićanina, gdje se kaže, kako hrvatski osjećaj lijepo megju njima napreduje. Uveli su u škole hrvatski jezik, čitaju hrvatske knjige i časopise, sudjeluju u svim narodnim manifestacijama i pokretu. Ako ih hrvatski narod primi u svoje kolo, oni će služiti na korist i slavu buduće domovine i kraljevine naše.“

„Ovdje opažam. Ako bi se to pleme priljubilo od srca i osvjedočenja u narodno kolo svojim pronicavim i poduzetnim duhom, moglo bi potaknuti naše indolentne poduzetnike, da rade na polju narodnoga gospodarstva.“

„Za Sečena je u Beču bon mot, da je „das fünfte Rad“, jer Magjari za njega ne će da znadu nego za Vaya. Ne bi li se taj inače sposoban čovjek uslijed toga ponašanja Magjara mogao predobiti za vlastiti (hrvatski) narod?“

„Nat. Ztg.“ br. 516. piše: „Stündlich mehr gewinnt man die Ueberzeugung, dass Oesterreichs Gegenwart den Magyaren geopfert wird, vor der Zukunft hängt ein blutrother Vorhang.“

„To i ja već odavna kazah.“

6. studenoga. „A. Allg. Ztg.“ br. 310 po dopisu „Presse“ iz Pešte govoreći o pretenzijama Magjara na Hrvatsku: „Was die „Partes adnexae“ anbelangt, so meint man (in Ungarn) die Regierung sowie Ungarn selber müssen sich dem Willen der betreffenden Bevölkerung fügen, und hat auch von 1848 her so viel gelernt, um zu erkennen, mit welcher äusserster Zartheit dieses Thema erfasst werden muss, wenn nicht Croaten und Serben aufs neue in einen Gegensatz zum Magyarismus gebracht werden sollen, der für den letzteren leicht wieder verhängnissvoll werden könnte.“

„Dakle uvidjeli! Živila „Presse“!

„Ostd. P“ od 4. stud. u dopisu iz Pešte pripovijeda, „das mit Begeisterung ergriffene erste Unternehmen der neuen ungar. Hofkanzlei hat vorläufig fehlgeschlagen“, jer se je zahvalilo 16 novoimenovanih velikih župana.“

„O tomu imade isti list uvodni članak veoma oštar naperen proti Magjarima. Za Tiszu, koji se je prvi zahvalio, kaže, da je time mislio postati ugarski Brutus „das war brutal von einem Brutus“. Za tim priča, kako su se Sečeni i Vay prevarili u svojim zemljacima. „Aber das kann nunmehr keinem Zweifel unterzogen werden, dass sie ihren Landsleuten mehr Neigung für eine Verständigung mit Oesterreich zugeschrieben, als sie wirklich gefunden haben.“

„Neka sada Austrija dade iste koncesije nemagjarskim zemljama, one će biti s time zadovoljne. „Dann würden dort (in Ungarn) die Regungen der Opposition auf das entsprechende Gegengewicht in den vereinten deutschen Ländern stossen, und die Gefahren werden geringer sein, welche wir von derselben befürchten."

„Samo ne od Švabe, nego od Hrvata i Rumunja."

7. studenoga. „Čitam u „Ostd. P." od 4. stud., da je magjarski primas poslao proglas na Ugre u magjarskom, njemačkom i slavenskim jezicima o koncesijama i o povratku ustava. Tu govori o uspjesima i sreći postignutoj, da će moći svoje tužbe, želje i prigovore „in der süssen Muttersprache seinem Könige unterbreiten". — Nije li gorka ironija, što taj pop piše! On šalje proglas na njemačkom i slovačkom jeziku i javlja, da će Nijemci i Slovaci moći kralju govoriti u „slatkom magjarskom materinskom jeziku", koga i oni znadu!"

8. studenoga. „U „Wandereru" piše Zay, za što Magjari nisu zadovoljni sa koncesijama. „Weil gar viele erwarteten, die Wojwodschaft und das Banat würde sogleich Ungarn factisch einverleibt, und dabei unbedingt anerkannt werden, dass Croatien und Slavonien der Krone Ungarns untersteht." Hajdučino! Ipak priznaje, da odluka od 20. listopada ne stavlja Hrvatsku pod krunu Ugarske."

Kvaternik se vraća u domovinu.

9. studenoga. „Danas je preradostan dan moga života, poslije toliko gorkih i čemernih. Još jučer zdvajah skupa sa mojom suprugom nad mojom gorkom sudbinom".

„Jučer čitah za duševnu utjehu Hurterovo djelo „Geburt und Wiedergeburt". Koliko melema nagjoh za izranjeno moje srce!"

„Noćas sanjah o dobrom Strossmayeru, kako s njime organiziram domovinu.“

„Jutros sjedijah uz Milku, oba smo šutili. Ja sam mislio, što mi valja poduzeti, da živim. Eto ti iznenada gospodična mi donese pismo. Na njemu je pečat iz Pešte. Gledam ga, rukopis nepoznat. Milka se zaleti na potpis: Mlinarić rimski! Odmah pomislih na Strossmayera. Sbilja to pismo bijaše od toga preljubeznoga muža i velikog Hrvata.“

„Tu mi piše taj veliki muž, da su moja načela i njegova načela. Sad je sve spašeno. Neka se požurim u Zagreb, jer je moja prisutnost tamo od velike koristi. Za prvi mah da će se on za mene pobrinuti, a da će se i za konačno opskrbljenje postarati.“

„O čestita duša! Glede moga djela čudi se, da ga Prauss nije još dao tiskati, jer ga je predao njemu u ruke. Za „Raskrižje“ kaže mi, da ga dadem odmah tiskati na njegov trošak. (Moji javni „Glasovi“ za koje potroših 100 fr. dobro će doći za ovo djelo.) Poslati ću za uporabu Rubidu u Zagreb polovicu mog posljednjeg lista.“

„Još mi piše, da mu priredim skiciranu spomenicu za odbor. (Moj list Rechbergu, knjiga koja se tiska i javno pravo dobro će za tu svrhu poslužiti.) Ban bi rado pomogao narodu, nu ne zna ni sam kako. Javlja o „Pozoru“ dobru vijest. I za to Bog blagoslovi Strossmayera. Za 26. mi se nadaju u Zagrebu. Tad će se otvoriti banska konferencija. Biskup me toplo preporučio banu i odmah pisa grofu za mene. Kaže da se i Srblji k njemu približuju. Piše mi da o tome sastavim spis.“

„To je najodlučniji dan života moga. Prekosutra na put!“

Na 11. studenoga Kvaternik krene iz Švicarske preko Monakova i Beča u Zagreb, da nakon 2 godine i 10 mjeseci progonstva vidi svoju milu otadžbinu i za

nju stade raditi dušom i tijelom, da bude cjelokupna i slobodna.

Beč 13. studenoga 1860. „Danas prispjeh u Beč i odsjeh kod „Vandala". Promijenih ruske novce uz dobar agio. Bijah se pomoliti u katedrali i Bogu se zahvaliti, što sretno dočekah i ovaj dan."

*

Što je Kvaternik radio u Beču i kako je dugo ostao, ne spominje njegov dnevnik. Iz svega se čini, da je on otišao u Zagreb, da radi u duhu listopadske diplome, proti uniji sa Magjarskom, za autonomiju Hrvatske.

Još ćemo spomenuti ovu bilješku bez datuma: „Da me pozovu na kormilo naroda, evo što bi poduzeo, da spasim vladajuci dom i narod."

„Šokčevića bih promovirao na FZM. i tom zgodom poslao u Italiju, kao zapovjednika. Izdao bih proglas na Hrvate u smislu proklamacije Napoleona prvoga, kada postade prvim konzulom i tu bih razložio svoju politiku."

„Sazvao bih bez oklijevanja sabor. Njemu bi dao vlast, da predloži ternu za bansku čast. Vlada bi morala potvrditi prvoga kandidata."

„Bujlera bi poslao u Galiciju, a Bertića bi stavio na njegovo mjesto tajnom punomoći."

„Saboru bih predložio najliberalnije ustanove. Osobito bih pazio na Gaja i na njegove infamije."

„Ustanovio bih svoju tajnu politiku."

Na 26. studenoga 1860. sastade se u Zagrebu glasovita banska konferencija, u koju sazva ban Šokčević najvigjenije ljude zemlje, da vijećaju, kako će se prokrčiti put ustavnom stanju, naročito sazivu i sastanku saboru. U toj konferenciji uz ostale muževe ističe se biskup Strossmayer.

Ta konferencija izradi predstavku na Njegovo Ve-

ličanstvo, molbom: „da se narodni jezik hrvatsko-slavonski uvede u sve javne urede, da se ustroji hrvatsko-slavonska dvorska kancelarija; da se odmah imenuju veliki župani; da se sa Hrvatskom i Slavonijom sjedini Dalmacija sa otocima Krkom, Cresom i Lošinjem te istarski kotari novigradski, volovski i labinski."

Na tu predstavku odgovori Njegovo Veličanstvo svečanim pismom upravljenim na bana Šokčevića, u kojem privoljuje, da se ustroji hrvatsko-slavonski dvorski dikasterij, kojeg će djelovanje obuhvaćati tri grane državne uprave, naime unutarnje, pravosudne i bogoštovno-nastavne poslove. Tu je bačen temelj današnjoj autonomiji Hrvatske.

Obzirom na sjedinjenje Dalmacije pripravan je kralj pristati na želje, koje su došle do Njegova znanja, te odregjuje, da se izaslanici iz Dalmacije pozovu u bansku konferenciju.

Dne 1. siječnja osvanu „Narodne Novine" u svečanom ruhu bez dvoglavoga orla, sa grbom trojedne kraljevine, a Lj. Gaj pjeva himnu slozi Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara.

Na 2. siječnja izagje poziv konferencije na Dalmatince, da dogju u bansku konferenciju. Dalmatinci poduprti od bečke kancelarije, a osobito uslijed agitacije talijanaša sa Tommaseom na čelu ne dogjoše usprkos kraljeva poziva. Tako sjedinjenje do danas zabašurivano sve se više otešćava i udaljuje.

Na 5. siječnja izabrani su veliki župani. To je prvi čin za povratak starog ustava u zemlji. Ivan Kukuljević je župan zagrebački, Ivan Nep Erdődy varaždinski, Farkaš Vukotinović križevački, Julijo grof Janković požeški, Strossmayer virovitički, Petar grof Pejačević srijemski, a Bartul Zmajić riječki.

Na Rijeci počinju iskazi proti Hrvatima i hrvat-

skoj vlasti, zahtijevajući neposredno sjedinjenje s Ugarskom.

Megjumurje je via facti otrgnuto od Hrvatske i pripojeno magjarskoj zaladskoj županiji.

Zadnja sjednica banske konferencije ostavlja budućemu saboru brigu, da riješi pitanje medjumursko, stvori zaključak, da se bezodvlačno sastane sabor, koji se ima birati na temelju izbornoga reda od god. 1848. Nekoji pak predlažu, „neka bi Njeg. Veličanstvo blagoizvoljelo uzeti u obzir državno pravo ovih kraljevina u pogledu Dalmacije, pa ju s mjesta s njima sjediniti.“

Ovaj je predlog poticao od Kvaternika preko prijatelja. No Ivan Kukuljević se tomu opre jer da nemaju Hrvatska i Slavonija nego kruna hrvatsko-slavonsko ugarska pravo na Dalmaciju. „Veće bi pravo pripadalo Dalmaciji kao kolijevci samostalne kraljevine Hrvatske na Hrvatsku i Slavoniju, nego obratno.“

U veljači izagje veljački patenat, kojim se uregjuje zastupanje austrijskih kraljevina i zemalja u državnom ili carevinskom vijeću, te proglašuje zemaljsku uredbu za te zemlje, izuzimajuć Dalmaciju, za koju još nije ništa definitivno odlučeno. Istodobno izagje previšnji otpis na predsjednika hrv.-slavonskog dvorskog dikasterija, kojemu se naregjuje, da odmah odredi nužno, kako da Hrvatska i Slavonija bude zastupana na carevinskom vijeću.

Odmah se sazivlju županijske skupštine za instalaciju novih velikih župana, za izbor činovništva i za raspravljanje životnih pitanja.

Kvaternik je član zagrebačke županijske skupštine.

Dr. A. Starčević je izabran velikim bilježnikom županije riječke, koja nije uslijed nemira mogla vijećati na Rijeci, nego se preseli u Bakar.

Čim se je Kvaternik povratio u domovinu, ugje u dodir sa A. Starčevićem, s kojim je i do sada dopi-

sivao. To drugovanje doprinijelo je, da je Kvaternik otresao sa sebe ono austrijanštine, što mu se je bilo prilijepilo u progonstvu, kao što se plijesan prilijepi živu organizmu, kada dugo stoji u vlazi. Odpade sav zanos za listopadsku diplomu, i za zajedničke interese.

Dok je A. Starčević izragjivao svoje predstavke za riječku županiju, dotle je E. Kvaternik pisao: „Politička razmatranja na raskršću hrvatskoga naroda“ i „Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone.“

Oba ova djela izagjoše troškom biskupa Strossmayer-a.

Uz to županije šalju predstavke kralju. Pod dojmom Starčevićevih predstavaka i Kvaternikova političkog pisanja zagrebačka županija prosvjeduje, što Krajina i Dalmacija nisu pozvane na sabor. „Moli Njegovo Veličanstvo, da glavom otvori sabor, te da se dade okruniti kao kralj trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Ugarska neka prizna suverenitet trojedne kraljevine i cjelokupnost hrvatskih zemalja“. Dragutin Jelačić predlaže još, „da se hrvatska kruna, koja se, kao što se čuje, nalazi pohranjena u dvorskoj riznici u Beču, dopremi u Hrvatsku i pohrani“. — Taj je predlog bio usvojen.

Napokon dne 15. travnja 1861. sastade se hrvatski sabor. Kvaternik ugje kao zastupnik Fužina, Liča, Lokava, Vinodola i Ribnika. On pridrža ovaj zadnji mandat.

Njegov saborski rad i iz toga uslijedilo drugo progonstvo bit će predmetom drugog dijela.

HRVATSKA POUČNA KNJIŽNICA

U KORIST

KLUBA „ĆIRILO-METODSKIH ZIDARA"

U ZAGREBU.

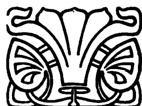

KNJIGA DRUGA.

CHERUBIN ŠEGVIĆ:

DRUGO PROGONSTVO EUGENA KVATERNIKA

1861.—1865.

U ZAGREBU.
TISAK C. ALBRECHTA (MARAVIĆ I DEČAK).
1907.

CHERUBIN ŠEGVIĆ.

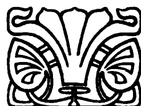
DRUGO PROGONSTVO

EUGENA KVATERNIKA

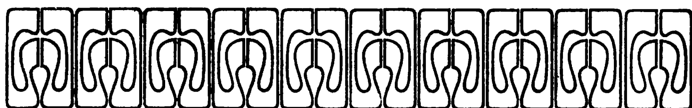
GODINE 1861.—1865.

PRILOG ZA POVIJEST KONSPIRACIJE NARODÂ PROTI AUSTRIJI.

OZAŽEO IZ NJEGOVA DNEVNIKA.

U ZAGREBU.
IZDANJE KNJIŽARE I PAPIRNICE U KORIST „KLUBA ĆIRILO - METODSKIH ZIDARA" (ŠIMUNIĆ I DRUG).
1907.

Predgovor.

Dok sam radio na ovoj knjizi, nametalo mi se je veoma mnogo refleksija o radu Eugena Kvaternika u tugjini, o njegovu karakteru, o kontrastu izmegju njega i konspiratorâ Türra, Klapke, Cairoli-a i drugih, o nepovoljnim prilikama u Hrvatskoj, o ljudima, s kojim je došao u doticaj, o idejama, koje su pokretale javnim životom u Europi, o Magjarskoj, o Poljskoj, o Českoj. Sve sam to namjeravao izreći u predgovoru.

Nu, vidio sam, da bi te refleksije zapremale nekoliko tiskanih araka, pa sam se predomislio. S toga sam odlučio o tome ne govoriti ni riječi. Svaki razumni čitatelj i sam će doći na ono, na što sam ja došao. Valja da će se naći bolji pisac, koji će obraditi potpunu monografiju našega publiciste i političara. Dosta je ako ovom knjigom iznesem na vidjelo sav materijal, što mi je sretnim slučajem došao do ruke.

U ovoj knjizi iscrpio sam treći i veći dio četvrte knjige Kvaternikovih dnevnih bilježaka. Te sam knjige „iscrpio“, „ozažeo“, a nisam prepisao. One su bo ogromne, pune svakojakih bilježaka privatne naravi, ili plod subjektivnih piščevih refleksija, koje su se mijenjale prama dogogjajem, plod su momentanog duševnog stanja prognanika.

Premda nije ovdje sadržan doslovan prijepis dnevnih bilježaka, ja sam im dao formu dnevnika. U ovoj knjizi ništa nisam umetnuo od svoga, a da nisam crpio iz tih bilježaka.

Preostaje mi još iscrpiti konac četvrte i pete knjige, do koje sam došao dobrotom veleč. g. P. M., a zapremaju cijelo vrijeme od g. 1867.—1870. Padaju dakle u vrijeme, kad su se naši oci nagagjali sa Magjarima i sklopili današnju državopravnu nagodbu. Ovaj preostali materijal je veoma znamenit za to, da čitatelji upoznadu odnošaje stvoriteljâ stranke prava naprama stvoriteljima nagodbe, osobito prama barunu Levinu Rauchu. Lik ovoga prvoga nagodbenog bana iz Kvaternikovih bilježaka sija u posve drugom svjetlu, nego li nam ga prikazuju novinarski članci i lične navale njegovih ličnih i političkih protivnika iz onoga vremena.

„Prvo progonstvo" pobudilo je u javnosti veliko zanimanje. Javna štampa se je pozabavila s njime sa svojeg subjektivnog stranačkog stajališta. Osim mjesnih njemačkih glasila, pa „Nar. Novina" i još nekih, koje nisu progovorile ni riječi, sve ostale pokrajinske i zagrebačke novine napisale su lijepih refleksija i opazaka, koje su većinom i umjesne.

Što se tiče moga rada, umjesna je opaska, da nisam izradio indeks imena, što dolaze u toj knjizi, i što ih nisam protumačio. To namjeravam učiniti na koncu treće knjige, ako mi bude moguće skupiti potrebite podatke.

Dolaze imena ljudi, o kojima nije potrebito riječi spomenuti, jer ih svaki znade: Klapka, Garibaldi, Strossmayer, Starčević itd., a dolaze i takovi, za koje ja ne znam ništa, osim onoga, što je Kvaternik zabilježio: Rakijaš, Herceg, Szurmay itd. Ono, što svak znade, ne trebam tumačiti, ono, što drugi ne znade, ni sam ne znam. Valja mi se u stvari informi-

rati. Ako mi bude moguće ući u trag svim nepoznatim osobam, spomenutim u Kvaternikovim bilješkama, popisat ću ih i dodati trećoj knjizi.

Osjećam, da sam svoju dužnost učinio i odužio se uspomeni nesretnog našeg otačbenika, kad sam iznio na vidjelo ovaj njegov potajni politički rad za spas i slobodu Hrvatske. Sretan sam, što sam iznio iz zaboravi njegovu uspomenu, i pružio povjesničaru gradivo za dalji sistematički rad.

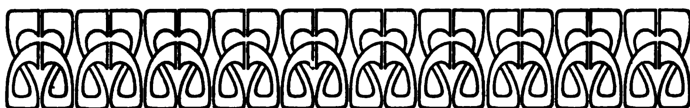
U ovoj knjizi zabilježio sam i političke dogogjaje, koji direktno ne zasijecaju u Kvaternikov rad, kao dansko-njemački rat, ponudu meksikanske krune nadvojvodi Ferdinandu Maksimilijanu i t. d. To sam učinio ne samo za to, što te vijesti nalazim zabilježene u dnevniku, nego i za to, što je opća europejska politika uplivala na razvitak dogogjaja u Austriji i u Hrvatskoj.

Nekim odsjecima sam stavio naslov, samo da čitatelj uzmogne prekinuti čitanje, premda cio odsjek ne odgovara uvijek naslovu, jer imade i drugih političkih vijesti, uzetih iz savremenih novina.

Bit ću sretan, ako ova druga knjiga nagje u hrvatskom općinstvu odziva i razumijevanja, koje je našla prva.

Zagreb 15. kolovoza 1907.

Cherubin Šegvić.

Kvaternikov saborski rad god. 1861.

Sabor se je sastao dne 15. travnja 1861. prisegom bana Josipa Šokčevića položenom saboru na ruke kraljevskog povjerenika kardinala Haulika. Kvaternik je u ovom saboru bio najdjelatniji i najagilniji član. Učestvovao je u svakoj raspravi, govorio je i predlagao mnoge predloge. Da si stvorimo jasan pojam njegove opširne djelatnosti, trebalo bi da navedemo barem trećinu saborskog stenografskog zapisnika.

Kako se vidi iz njegova dnevnika priopćena u knjizi „Prvo progonstvo“ Kvaternik je došao u Hrvatsku zagrijan za listopadsku diplomu, došao je namjerom, da u njezinu duhu i smjeru radi solidarno sa biskupom Strossmayerom. No utjecaj A. Starčevića ohladio je posve njegovu ljubav za tu diplomu, preokrenuo je sve njegove misli i namjere, te je udario posve novom stazom, stazom hrvatske potpune neovisnosti od Beča i od Pešte. Dok je bio odlučan protivnik unije s Ugarskom, imao je za sebe Strossmayera i sve elemente sklone Beču, a kad je udario proti bečkim pozivima, da Hrvati udju u carevinsko vijeće, našao je potporu megju unionistima.

Prvi njegov predlog u saboru glasi: „da se svaki naj, koji bi se usudio uzraditi proti cjelokupnosti domovine, budi činom, budi savjetom ima smatrati izdaicom domovine; da se svaka pojedina osoba ili muni-

cipij, koji bi se usudio sudjelovati bez dozvole sabora, budi kod kojeg zakonotvornog tijela, ima smatrati izdajicom domovine". Ovaj je prijedlog kasnije u jasnijoj stilizaciji bio i prihvaćen.

Srbi su stali raditi, da se uskrisi Vojvodina i da joj se povrati stari ustav, da joj se pridruži srijemska županija. Zastupnik Živković naglasi, da time oni, Srbi, ne idu za odcijepljenjem Vojvodine od trojedne kraljevine. Kvaternik tada naglasi, „da samo najtjesniji savez srdaca i politički izmegju hrvatskoga i srpskoga naroda jeste najsigurnije jamstvo za bolju budućnost obiju naroda". „Mi ćemo braću našu Srbe u postignuću njihove vruće želje i njihovih prava potpomagati, no neka nitko ne misli, da bismo mi htjeli sakatiti naše narodno tijelo za volju zlo shvaćene sentimentalnosti".

Radio je sa Starčevićem, Muhićem, Hrvatom, Račkiem, Pacelom i Botićem na nacrtu predloženu saboru „o ustrojstvu zemaljske vlade i o uregjenju sabora". Taj nacrt ustanovljuje, da se zemaljska vlada sastoji iz odsjeka: za prosvjetu, vjerozakon, domaće financije, trgovinu po kopnu i moru, prometnost, poljodjelstvo, gragjevine i pošte, unutarnje poslove, pravosugje, obranu domovine i vojsku. Predsjednik zemaljske vlade jest ban imenovan od kralja na predlog hrvatskog sabora. Vojvoda kraljevstva izabran po saboru biti će zapovjednik sve zemaljske vojske uredne kao neuredne.

Za sabor se kaže, da je „zakonita volja svega naroda hrvatskoga". Pravo izbora imadu: „svi narodni državni gragjani punoljetni i neporočni, koji su rogjeni sinovi domovine, vodeći svoju lozu od oca i matere d maćih, i oni stranci, koji su zakonom pridomaćeni Za velikaše se kaže, da ih može sjediti u saboru san petina u razmjeru sa brojem mandata zastupnika, moraju imati i posebne kvalifikacije.

Kvaternik za ovo vrijeme nije vodio svoga dnevnika. Pod 9. svibnja imade jedna bilješka o samoubojstvu grofa Telekija. „Sa Starim se, kaže, o tom dogogjaju dublje razgovarasmo šetajuć Tuškancem. Bio sam i u franceskog konzula, da se o tome porazgovorim". „Čestiti Starac general Neustädter je zanešen za moj saborski rad. Kaza mi da je bio kod bana Šokčevića, pa ga je pitao, za što nisu bečlije mene imenovali velikim županom srijemskim. Ban mu odvrati, da za to, što još onda nisam stekao popularnosti. Pokaza mi i svoje memoire, napisane francuskim jezikom, o Hrvatskoj od god. 1848."

Dne 31. svibnja 1861. „Danas poslije podne bio sam kod Strossmayera. On me pita u banovo ime, bi li primio prsten u znak priznanja za zasluge stečene svojim književnim izdanjima."

Dne 1. lipnja. „Zamolih u sabornici biskupa, da se ne uvrijedi, ali da ne mogu primiti prstena, barem prije nego svrši saborsko zasjedanje. Dao bih povoda sumnjičenju opakih jezika. — Što znači ova ponuda?"

Na 17. lipnja započe u saboru rasprava o „odnošaju kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema kruni i kraljevini Ugarskoj". Saborski središnji odbor iznio je na usta svoga izvjestitelja predlog, koji je sa nekim promjenama bio primljen i poznat je pod imenom čl. 42. U tomu članku se naglasuje cjelokupnost Hrvatske virtualna i realna, za pregovore sa Magjarima stavlja za uvjet, da priznadu potpunu pravnu i realnu neodvisnost kraljevine Hrvatske od Ugarske, koja je nastala ratom god. 1848. Taj je rat prekinuo svaku svezu. Ističe se spremnost ugovaranja i uže sveze sa Ugarskom osim na polju bogoštovlja i nastave, pravosudja i unutarnje uprave. (Nagodba u zametku). Unionistička stranka, manjina rekrutirana iz redova velikaša i zagrebačkih

*

zastupnika, stavila je svoj protupredlog, u kojem se takogjer ističe cjelokupnost realna i virtualna domovine, prestanak odnošaja sa Ugarskom ratom god. 1848. ali i spremnost sklopiti „novi savezni ugovor" „uz pridržanje starih svojih temeljnih prava". Centralni odbor uvjetuje spremnost nagagjanja o magjarsko priznanje, a unionisti toga uvjeta ne će stavljati.

Kvaternik stavlja proti obim predlozima svoj samostalni predlog: „da se narod trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske iz nazočnog sabora svoga sa vladajućim kraljem svojim u dogovor ustavni stavi, te tim načinom odnošaje svoje napram Ugarske i Austrije, svojim koristima i probitcima shodno, na temelju svojih starodavnih ustavnih prava kao i državno-temeljnih zakona duhu i zahtjevima vremena odgovarajuće uredi ter novim državnim temeljnim zakonima posveti. Da se ova svrha uzmogne postignuti, ja kao temelj bolje budućnosti stavljam: slobodno uregjenje odnošaja krune i države hrvatske naprama Austriji; savez obrane s ugarskom državom".

Glavni razlog, koji je naveo Kvaternika na ovaj prijedlog, jest: „pošto će nas i Magjari i Austrija u svom zagrljaju, jer su od nas jači, ugušiti, s toga budimo samostalni".

Nitko nije imao srca pobijati ovaj predlog sa stvarnog gledišta. Ko ga je pobijao, pobijao ga je, jer da je neizvediv. Mnogi „unionisti" i „narodnjaci" dapače su priznavali, da je ovaj pravi i spasonosni program, da odgovara želji i potrebi naroda, odgovara našem pravu, ali nije moguće provesti ga u djelo. Unionisti jašu na potrebi saveza s Ugarskom, „pozoraši" ne će saveza, dok Magjari ne priznadu našu samostalnos

Unionisti uvrijegjeni govorom Vrbančića izigjoše i sabornice a većina primi načelno predlog odbora. Kvaternikov prijedlog najvruće zagovaran po A. Starčević bi odbiven.

Na 24. srpnja počme rasprava o kraljevu pozivu, da sabor pošalje svoje zastupnike na carevinsko vijeće. I tu je nastalo više predloga. Unionista Stojanović predloži, da se na ovaj poziv uzvrati kralju adresom, da sabor ne može, a da ne povredi ustav, birati zastupnike na carevinsko vijeće. Kvaternik obnovi sada svoj prvašnji predlog.

On ne će da znade za ma kakve pregovore sa narodima Austrije, isključuje ma čiji upliv od naših poslova. Pozna u Beču samo posvećenu osobu kraljevu. Sudbina naroda hrvatskoga ima ovisiti jedino o slobodnom sporazumu izmegju kralja i naroda. „Ja ne mrzim ni Ugarsku ni Austriju i sve što činim, činim iz neizmjerne ljubavi prama Hrvatskoj. Mene tjera dosljednost, da ostanem vjeran svojemu predlogu. Dosljednost me goni da branim neodvisnost domovine spram Beča, kao što sam ju branio s pram Budimpešte.“

A. Starčević u svom govoru, se izjavi, da je za predlog Kvaternikov, „a koji bi, kad bi bilo nade, da će biti primljen, želio pooštriti u onoj mjeri, u kojoj je despocija kroz ovo vrijeme glavu digla“. No jer nije prilika za uspjeh toga predloga, izjavljuje se za Stojanovićev predlog. Mrazović i njegovi prijatelji pozoraši rade iz petnih žila, da sklone sabor na put, koji vodi u Reichsrath. Šokčević je preko Torkvata Brlića nastojao, uplivati na graničare, da budu za Reichsrath, ali u zalud. Cijeli sabor odkloni udioništvovanje u carevinsko vijeće.

Kvaternik je zauzeo odlučno stanovište proti učenju njemačkog jezika u hrvatskim školama, a za učenje francuskoga.

Po predlogu Stojanovićevu bi sastavljena adresa na kralja. Sastavio ju je sam Stojanović a po zaključku sabora morala se je promijeniti tako, da u nju ugju neke stavke iz Račkieva nacrta.

Na 30. rujna sabor se odgodi primivši adresu.

Na 11. studenoga bi opet sazvan da se sutra dan raspusti. Uz to evo nekoliko bilježaka u Kvaternikovu dnevniku:

Dne 25. listopada. „Bio sam kod Rubida, da s njime govorim o pitanju moje rehabilitacije u austrijsko podaništvo. O tome sam govorio jučer sa Svetozarom Kuševićem. Ovaj mi reče, da na njegov usmeni poziv dadem mu pismeno očitovanje."

Dne 27. listopada. „Primih pismo iz Pariza od Amyot-a moga nakladnika, koji mi javlja da izdaje „diplomatički arhiv", pa me moli, da mu pošaljem našu saborsku adresu, sve motivacije i zaključke našeg sabora. L. Le Duc me pozdravlja. Ide po carevu nalogu u Skandinaviju. Amyot želi znati, hoću li čim skorije u Pariz. Stari i moja Milka se obradovahu radi toga pisma, jer je dokaz, da se Europa zanima za naše stvari."

Dne 28. listopada. „Danas je proglašeno imenovanje velikih župana Pisačića, Špuna i Svetozara Kuševića na mjesto dignutih Erdődya, Pejačevića i Jankovića. U Srijemu nisu zadovoljni sa svojim Kuševićem. Živković bijesni, Milutinović pako volio bi Pejačevića."

Dne 29. listopada. „Danas primih od Strossmayera pismo, u kojem se potpuno otkriva. Ili je u politici dijete, ili misli zlo za narod."

Dne 8. studenoga. „Bio sam kod bana Šokčevića i jasno mu izrazio svoje nazore o srpskom pitanju. Govorio sam mu o općenitoj politici, i rekao, što bi sada Austrija morala poduzeti. Hoće li koristiti, Bog znade!"

Dne 11. studenoga. „Bijaše znamenita saborska sjednica, o dvim srpskim pitanjima pobio sam Živkovića i biskupa Karlovačkoga, i tako njihove zahtjeve suzbio".

Karlovački crkveni kongres bijaše naime odlučio na

zvati svoj jezik zvanično „srpskim“, dočim je za ljubav sloge sa braćom Srbima jezik trojedne kraljevine nazvan službeno „jugoslavenskim“, a morao bi se pravo zvati „hrvatskim“. Zahtijeva Kvaternik, da se sloga ne muti, te da ga i Srbi tako zovu.

Dne 12. studenoga. „U 12½ noću. „Dovrših govor o srpskom pitanju. Danas će se čitati kraljevski reskript, znamenit dan za hrvatsku povijest.“

„Nisam mislio, pišući govor o srpskom pitanju, da se badava mučim. Proti svakom očekivanju kraljevskim reskriptom naš je sabor raspušćen od bana kao kr. komesara. U tom reskriptu se vrijegjaju najsvetija prava našega naroda. Vrijegja se i naša osobna čast, jer nam se zlobno i lažno podmiće ono, o čem naš sabor nije nikada snivao, da želimo t. j. uspostaviti feudalizam! Prokleta ruka, koja je to napisala i kralju na potpis podmetnula (Ivan Mažuranić). Odgovarat će pred Bogom i narodom za tu bogomrsku potvoru, kojom nas htjede ocrniti pred Europom. Proti toj infamiji htjedoh odmah iza čitanja reskripta prosvjedovati, ali mi ban ne dade do riječi. Grozna indignacija zavlada cijelim saborom.“

„Od toga dana začimlje nova i sretnija faza u hrvatskoj povjesti.“

„Sav je grad zbunjen i smeten.“

Poslije raspusta sabora.

Dne 13. studenoga. „Da proslavi nesreću naroda, dao je danas ban objed oficirima. Pred dvorom je svirala vojnička glazba. Skupi se silna svjetina i poprati to sviranje fučkanjem. Na zapovjed Havlička budu tri djaka zatvorena, ali odmah puštena na slobodu. Hvala Bogu, da naš narod nije tako mrtav, osjeća svoju nesreću, te joj daje oduška. Ja nisam prijatelj demonštracija, ali ovo odobravam.“

Dne 14. studenog. „Današnji „Pozor“ viče: mea culpa nad svojom i svojih ljudi politikom. Zlato se čisti u vatri. Ono malo privrženika, što je imala bečka vlada, gubi uslijed ludosti njezinih poglavara. To je najbolja zadovoljština za narodnu stvar.“

Dne 16. studenog. „Danas pisah Strossmayeru na odgovor pismu, što ga primih od njega u listopadu. Dogogjaji mi dadoše pravo, te oni oprovrgavaju njegove nazore. Predbacih mu postupak sa zagrebačkim djacima i novac, što im ga je dao. Izvijestih ga o mojem podaništvu. Dostavih mu račun tiskanja i veza moga najnovijeg djela: Was ist die Wahrheit? pisana proti Szalay-a. Trošak iznosi 662 for. 50 novč.“

„Čitah u svim bečkim i magjarskim novinama velike članke o raspustu našega sabora Svi su nam više manje prijatni. Grof Hartig u gornjoj kući državnoga vijeća predlaže, da se stavi u zapisnik votum privrženosti Hrvatima, ali predsjednik svojim formulacijama izigrao je predlog.“

„Čuo sam večeras od Vebera žalosnu vijest, da je podpredsjednik sabora Briglević umro od kapi. Bog ga pomilovao!“

Dne 17. studenog. „Večeras oko 11 sati grupa mladih ljudi (40—50) otpjeva mi pod prozorom serenadu za sutrašnji godovni dan. Ja im zahvalih, što me se sjetiše. Na to oni klikoše: živio, jer ste pravi slavjanin! To mi je prva javna ovacija.“

Dne 18. studenoga. „Moje godovno: Dogjoše mi čestitati Šviglin i Jakić, deputacija jurista sa Matokom na čelu. Istakoše, da je mojim radom zapad upoznao Hrvate. Za ovima dogje i deputacija iz grčko-katoličkog sjemeništa.“

„Na večer se u mene sakupi društvo: Šram sa gospogjom, Starčević, brat Šramov, umirovljeni poručnik, Križanić, kum Pacel, Kvaternik, činovnik namjesništva,

Šviglin, koji je sa Starim zbijao šale o Lepoglavskoj tkalčiji, da smo pucali od smjeha. Gospodja je Šramova ohrapavila. Bijasmo zajedno do četvrt na 12 veseli i zdravi".

Dne 20. studenoga. „Ostavi Zagreb moj mili pobratim Dr. Starčević u 7 sati na večer. Večerasmo sa Šviglinom i Križanićem kod „Vure". Sretan mu put dao Bog!"

Dne 21. studenoga. „Čitam u „Pester Lloydu" i drugim novinama, da se zametnula oštra publicistička borba izmegju Rumunja pod Turskom vlasti i Magjara za Erdelj. Rumunji brane potpunu nezavisnost Erdelja." „Danas se rastrubi po gradu telegrafična vijest, da je Mažuranić postao kancelarom hrvatsko-slavonskim i tajnim savjetnikom uz nalog, da organizira kancelariju i semptevirat. Sretan mu posao!"

Dne 25. studenoga. „Danas je bila važna sjednica županijske skupštine. Švajcar, čim me vidi, pozdravi me sa d i a b o l u s r o t a e. Kukuljević se je ponio kao pravi švapski paša. Uvrijedio Dutkovića i Vrbančića. Meni ustegao riječ, kad prikazao predlog da prosvjedujemo za slučaj, ako se rastjeraju županijske skupštine."

Dne 26. studenog. „Čitam u novinama dubok utisak prouzrokovan u Engleskoj uslijed raspusta našega sabora. „Gazetta di Fiume" imade lijep članak u prilog Hrvatima, a osugjuje politiku Srba spram Austrije". — „Primio sam pismo od Strossmayera. Koliko razlike megju ovim i onim primljenim lani u listopadu! Poziva me, da ne ostavljam za Boga domovinu, morao bi, kaže, usmeno sa mnom na dugo govoriti". „Danas isče rok postavljen Mažuraniću za povratak prava advoature."

Dne 27. studenoga. „Danas se pogovaralo, da su ončina, Prica i Mažuranić postali Hofrathi. Valaj i !" a krajišnici da će opet izmarširati".

Dne 3. prosinca. „Bijah kod bana, da se s njim oprostim i ponesoh mu i svoje djelo. Bijaše izvanredno uljudan sa mnom. Razgovarasmo o politici, osudih otvoreno politiku, koju sada Beč vodi prama Hrvatima. O tome će se za dva mjeseca valjda i sam osvjedočiti. Upozorih ga kao hrvatskoga bana, neka pripazi na srpsko rovarenje u Bosni. Ovo je sve rusko maslo. On mi odvrati, da znade za to rovarenje i za taj pokret. Govor pade i na srpske zaključke od prošlog travnja. On kaže, da je sabor raspušten radi toga pitanja (??), jer bi se strasti bile strašno raspalile. Natuknuh mu potrebu patrijarhata hrvat. pravoslavne crkve.“

„Upozorih ga na politiku europejskih vlasti prema Austriji. Važna je posljedica ovoga posjeta: Beč me treba, za to mi laska.“

„Rajačić je teško obolio. S Bogovićem se pomirih. Sam priznade, da se je ludo ponašao s pram mene na radost naših protivnika. U buduće valja da sporazumno radimo.“

Kako se je pomirio sa Bogovićem, tako se je pomirio i sa Kukuljevićem.

Godina 1862. Poslije raspusta sabora stadoše se pojedini politički muževi okupljati. Dvije su glavne stranke: „pozoraška“ ili narodna, koja naginje Beču i unionistička, koja ide za Peštom. Starčević i Kvaternik sa svojim drugovima skloniji su unionistima. Njihovom potporom prodre u saboru prijedlog unioniste Stojanovića. Uslijed raspusta sabora Kvaternik se približava unionisti Bogoviću i Kukuljeviću. Ovoga je posjetio na 23. siječnja 1862. Piše u dnevniku: „Kukuljević se pošteno drži. Tuži se na Starčevića, za što ga mrzi. J ga umirih. Razgovarasmo o Fazli-paši i Hrvatima. L jepa je idea. da se Koran prevede na hrvatski.“

Cijela Hrvatska bila je složna u borbi proti cer tralističkim težnjam Schmerlinga, osim nadbiskupa ka

dinala Haulika i nekolicine bečkih plaćenika. Ovi se takodjer ustroje u stranku, a glasilo im je „Agramer Zeitung".

Hrvatskom zavlada apsolutizam austrijski, koji tjera Hrvate, da se zabave mišlju zbliženja k Ugarskoj. Kvaterniku vlada ne priznaje gradjanstvo, zaplijeni mu II. dio rasprave „Politička razmatranja", odatle slijedi njegovo II. progonstvo.

Za što je morao iz domovine? Zapljena djela „Politička razmatranja".

Na taj upit odgovara sam Kvaternik u III. knjizi svoga dnevnika dosta opširno:

„Poslje rastjeranja sabora, oko 10. prosinca 1861, otidoh k šuri u Novigrad, da ondje u miru napišem djelo „Politička razmatranja na raskršću hrvatskoga naroda" sv. II. Tu nastavih razvijati nazore, sadržane već u I. svesku. Do Tri kralja 1862. bio sam većinom gotov, te odmah poslah rukopis Albrechtu u Zagreb, da ga dotiska do Antunova zimskog (17. siječnja), kad ću biti u Zagrebu."

„Pisanje „Agramer Zeitunga", dvoranski prizori, smjelost izdajica domovine dadoše slutiti, da počinje doba terorizma u Hrvatskoj."

„Dogjoh u Zagreb, a tiskanje još nije ni započeto. Urgiram, koliko mogu, ali stvar ide sporo. Kako sam primao arke na korekturu, tako sam ih slao policiji, u očekivanju, da će mi odmah kazati, ako imadu što proti djelu. Barem mi ne će moći spočitnuti zlu nakanu."

„Na 27. veljače 1862. primim Bog zna kroz koje kanale odluku bivšeg „austrijskog dikasterija", kojom mi se odgovara na molbu za povratak odvjetništva: da će se moja molba tekar onda moći u obzir uzeti, kad se rehabilitiram kao austrijski podanik". Time sam

bio proglašen tugjincem i ako sam bio saborski zastupnik!"

„To je prvi čin osvete „zajedničkih interesa„ proti meni."

„Moje je djelo već bilo tiskano, kad na 2. ožujka Albrecht dobi usmeni nalog, da ga ne smije predati javnosti do daljne naredbe. Dva dana kasnije bude moje djelo zaplijenjeno, i tiskar dobi pismenu odluku. Odmah me o tom obavijesti. To je drugi čin osvete."

„Proti tome napišem oštar prosvjed na bana u franceskom jeziku. Za tim napišem opširno pismo samomu ministru Rechbergu, prosvjedujuć proti tom nasilnom postupku. Osudio sam takogjer Ožegović-Mažuranićevu politiku kao izdajničku naprama narodu i dinastiji, ili kao glupu. Da se ne bi mislilo, da igram ulogu denuncijanta, pozvao sam Rechberga, da to pismo priopći dotičnicima."

„Na 4. ožujka dobijem poziv od žup. sudbenoga stola u Zagrebu, da se prikažem na istražni saslušaj, jer će se voditi proti meni istraga za zločin smetanja javnog mira. Infamni Šokčević dao je sudu na porabu moje pismo, kojim sam tražio zadovoljštinu za zaplijenjeno djelo."

„Valja znati, da me je pok. Rubido, kukavni švapski rob, u ime Šokčevića k sebi pozvao, nagovarao me, da molim austrijsko podaništvo, pa da će sve biti u redu. Šetali smo po sobi, ali me nije mogao nagovoriti na to poniženje. Ja sam nastojao razbistriti svoje stanovište. Rekoh mu, da se sudbene istrage ne bojim, da će mi sud pružiti najbolju zadovoljštinu. Ovaj je razgovor slušao na vratima Kvaternik Stanko i još jeda činovnik. Ne ponizih se i odoh."

„Poslije toga odlučili su moji neprijatelji tjera stvar do skrajnosti. Ban me je za saborovanja utama nastojao k sebi primamiti, nudeći mi preko Stros

mayera prsten u znak priznanja za moja književna djela. Ja sam o tome obavijestio odmah Starčevića i s njim se savjetovao. Sutra dan nakon te ponude, učinjene u biskupskom dvoru, dogje Strossmayer u saboru k našoj „montagni" i ja odbih ponudu. To je biskupa neugodno dirnulo. Opazih, da od onoga dana nije bio više prama meni onakav, kakov je bio do tada. Što nisu mogli ponudom prstena polučiti, pokušaše istragom, osudom i tamnicom."

Za istrage.

„Odmah prvih dana istrage govorilo se je, da će me staviti u istražni zatvor. Sudac istražitelj Blažić javi mi potajno ceduljicom, da je svojim trčanjem i nastojanjem isposlovao, da me ne bace odmah u zatvor. Bog znade, je li to istina? On kaže, da je za mene jamčio, da ne ću uteći. Da su moji dušmani zbilja to bili odlučili, koja bi ih sila mogla od toga odvratiti? Priznajem, da me je ta vijest uznemirila i duhom sam bio klonuo."

„Krcivoj, austrijski činovnik, izdavao mi se je za prijatelja, te je svaki dan dolazio k meni na šetnju prama Savi, te mi je sve užasnije glasove nosio. Šetali smo kradimice, tobož da ga austrijska policija ne vidi. U državi brutaliteta nije moguće izbjeći očima policije. Sve mi se čini, da je taj Krcivoj bio austrijski špicl, koji je morao dojavljivati, kako na mene djeluje austrijsko progonstvo. Ja sam bio prama njemu prilično iskren, te sam odao svoju dušu. Moji neprijatelji su tim osokoljeni mislili, da me je strah ukrotio, da sam njiv, te odluče strune popustiti, da me tobož sa svim unište."

„Kroz cijelo vrijeme istrage bijaše mi od velike i izrecive utjehe odvjetnik Šram i njegova obitelj. Bez ih bi bio klonuo i podlegao. I Gjuro Križanić mi

se pokaza iskrenim prijateljem sve do konačne rasprave. Područni činovnik P. — Bog mu daj duši lako — kroz svoju sestru, Šviglinovu suprugu, javljao mi je namjere mojih dušmana "

„Za Krcivoja moram reći, da smo bili počeli s njime držati neke tajne sastanke po krčmama, ali nismo ništa osobito govorili, osim kako bismo Julija Jankovića digli za vogju naroda. No to bijaše samo puki razgovor, bez akcije. Radilo se je i o tome, da Janković dade novce za jedan časopis. Kad sam otišao iz Zagreba i bio u Novigradu sa obitelju, primim anonimno pismo od Krcivoja, da radi važnih stvari dogjem u Zagreb. Dogjem, a da nisam znao, tko piše. U Zagrebu tek doznadoh, da je to pisao Krcivoj da me obavijesti o dogodjajima, koji se spremahu u Beogradu. Tada me Krcivoj upozna sa svojim ujakom Žerjavićem, s kojim više nisam općio. No dobro je, da sam došao u Zagreb, jer se je bio pronio glas, da sam pobjegao preko Rijeke u inozemstvo, te je sud već htio izdati za mnom tjeralicu. Krcivoj mi je ponudio neko tajno pismo, kojim bi mogao s njime dopisivati, ali mu nisam nasjeo."

„Kad sam još bio u Zagrebu, uslijed toga pisma, eto ti meni iz Granice župnika Relkovića. Ovaj mi stane govoriti o Oreškoviću i njegovim osnovam udariti na Bosnu. Kaže, da me želi upoznati i čuti o toj nakani moje mnijenje, neka ih svjetujem. Odvratih, da do toga poduzeća ništa ne držim, da ih pače žalim. Šokčević je obaviješćen o njihovim osnovam. Austrija pušta da slobodno rade, dok ne nasjednu ili izvade kestenje iz vatre za nju u Bosni. Upozorih ga, kako s- Čavlović javno po kavanama grozi sa Oreškovićen S toga neka paze, da ne budu orudje u tugjim rukam: Neka se ovoga okane. Europa bi takve pokušaje u kli ugušila."

„Začudilo me, kad me pitaše, koliko bi trebalo novaca za takvo poduzeće. On mišljaše, da je dosta 30.000 for. Kakovi su to poduzetnici i politički umjetnici! Relković otide od mene obečav, da će biti oprezniji, ako nije i on austrijski špion."

„Baš lani sam govorio o toj istoj stvari i o srpstvu u Bosni sa Ilijom Gutešom pred katedralom. Dokazah mu, da je politika srpska u Bosni fantastična. Danas i on osjeća, da sam istinu govorio."

„Još prije, nego je bila gotova istraga, po naputku Starčevićevu, poslao sam Ružicu na Rijeku sa svim svojim spisima, da se nekako ogradim proti eventualnoj austrijskoj brutalnosti. Za tim zamolih sud, da mi se dopusti stanovati u Novigradu kod obitelji. Sud mi odredi to mjesto za obitavalište, odkle se ne smijem udaljiti, dok ne pukne osuda. Istodobno pisah pismo franceskom konsulu, da se zauzme za mene."

„Uz to stadoše me infamno napadati po novinama. Rechberg, mjesto da objelodani moje pismo, stao je pripovijedati ovo i ono, kako sam mu pisao i tobože denuncirao Ožegovića i Mažuranića. Time su htjeli, da me i politički i moralno ubiju. To je četvrti čin osvete „zajedničkih interesa". Tu mi vijest donese prvi Jakić, a na putu prama Karlovcu registrator županije zagrebačke Lopašić, kojega je ta vijest smutila. Ja mu stvar razjasnih po istini".

„Fiškal Gvozdanović je tu vijest širio po Karlovcu i na svoju iskrivljivao. Na to u „Glasonoši" napišem članak: „Nekoliko riječi mojim ozloglasiteljem", da svedem stvar na istinu. Mnogi su mislili, da mi nije trebalo toga pisati, ali da sam mučao, mogli su mi uvijek ovo dobacivati. Taj moj članak razjari moje protivnike, te u „Pozoru" osvanu strašan članak: „Odgovor g. E. Kvaterniku", u kojem mi se izrugava i ozloglasuje. To je djelo Mrazovića, na koje dadoh „Odgovor Pozoru".

Premda „Pozor“ nikad nikomu dužan ne ostaje, na moj odgovor umuknu. Jedini Hellenbach se je usudio, u prepirci sa mnom o vjeresioni, spomenuti sarkastično mrsko pisanje Mrazovićevo u „Pozoru“, a kad sam ga pozvao u „Glasonoši“, da jasno opravda svoje riječi, ostade mi dužan odgovora.“

„Da bude punija mjera infamije, „Ost und West“ širilo je sve ogavne glasove proti meni, reproduciralo je i „Pozorovo“ pisanje, ali mojih oprovrgnuća nije ni spomenulo. Tako su vojevali moji dušmani proti meni! Oh, moj Bože, jesam li ja to zaslužio!“

„Mislili su moji dušmani ovim sredstvima potkopati mi ugled u narodu, i tako će moći lakše izreći proti meni i najokrutniju osudu. Ali su se prevarili! Sunce kadkada potamni: ali samo za naše oko. Ono uvijek sija jednakim sjajem.“

„Zamolio sam dozvolu, da mogu otići na Rijeku prigodom svečanosti na Grobniku, i dobih ju, ali ne otidoh. Valjda sam si prištedio kakovu nesreću. Tajni austrijski agenti su znali, da se tamo svašta sprema proti Hrvatima, za to su mi i dali tako brzo dopust. Ja sam bio uvjeren, da ga dobiti ne ću, za to sam ga i pitao, a oni mi ga brzojavno poslaše! Starčevićeva obranbena riječ prigodom konačne rasprave proti njemu, digla je mnogu mrenu s očiju u pogledu Austrije i njezine tajne politike.“

Kvaternik osugjen.

„*Konačna javna rasprava.* Ova bi urečena za 5 srpnja 1862. Novine su o tome donijele iscrpiva izvješća. Uzalud je bila svaka moja i moga odvjetnika obrana. Osugjen sam kao „zločinac smetanja javnog mira“ na 6 tjedana zatvora!“

„Prizvao sam na banski stol Ovaj je ne samo

potvrdio osudu, nego je nadodao: izgon iz domovine! Još će svoju izreći stol sedmorice. Ovaj će vjerojatno ukinuti izgon, da mogu pred slijepim i gluhim svijetom hvaliti se, da su pravedni i milosrdni naši domaći sudovi. Šta je to zatvoriti čovjeka 6 nedjelja?“

„A ne misle, koja mi je šteta nanesena samom zapljenom djela! Više od 2000 forinti! Lišen sam gragjanskih prava, prisiljen ili se poniziti, ili ići iz domovine! Tom osudom nisam ja osugjen, nego moje djelo, načela u tom djelu istaknuta, prava naroda u njemu branjena i zagovarana. Na sramotu hrvatskoga imena to je djelo osugjeno na hrvatskom zemljištu, od ustavnih Hrvata!“

„Još prije osude vlast mi ote gragjanska prava, uzev mi tutorstvo gospoštine Novigrad. To je peti čin osvete „zajedničkih interesa.“

Intrigue kod Strossmayera. „U siječnju 1863. dogjem u Zagreb. Na Tri kralja objedovah u Rihtarića sa Miškatovićem i Jambrečakom. Tu doznadem, da je biskup Strossmayer izviješćen, kako ja stojim na čelu neke stranke, koja misli njega srušiti, a postaviti na čelo naroda Julija Jankovića. Ja za to nisam znao ništa, nego pisah biskupu. Biskup mi odgovori, javljajuć mi o mojem ministarstvu izvanjskih posala: Starčević je za unutarnje poslove, Šviglin za pravosudje. Janković kancelar ili još što više. U tome otkrih potpunu intriguu.“

„Doduše, kasnije, kroz Bogovića, sam radio da bi, ako sabor opet bude sazvan, Janković sa „narodnom strankom“ sklopio na novo koaliciju, kako sam o naveo i u mojim razmatranjima. Luda je i pomisao ıtjeti koga stavljati na čelo naroda. Svak se može am kroz lijepa i plemenita djela uzvisiti. Uz zla djela li uz nikakova nije sile na svijetu, koja može čovjeka odići. Da ja mogu svojim riječima, savjetom itd. na-

vesti Jankovića na takav rad, da njime postane dostojan vogja naroda, ja bih se time dičio i ponosio."

Godina 1863.

Poslije osude. „Konačno septemvirat potvrdi prvu osudu, te na 16. veljače ugjem u tamnicu. Ostavih je na Cvjetnicu 30. ožujka 1863. Moje tamnovanje opisah drugdje opširno. Iz tamnice se povukoh u Novigrad."

„Po Vazmu otidem na Rijeku k franceskom konsulu, da ga upitam, u slučaju iseljenja, mogu li se nadati u Parizu kakovoj zaslužbi On mi obeća, da će mi naći službu naprama mojem stališu i glasu, što ga uživam u Hrvatskoj. Francesko podaništvo da mi ipak ne može isposlovati "

„Moj boravak na Rijeci upotrebih, da se razgovaram sa Starcem. Mnogo smo pretresali."

„Iz Rijeke preko sv. Petra odem u Klanjec, odatle posjetim neke vlastelinske dvorove, svagdje lijepo dočekan, i preko Zagorja dogjem u Zagreb. Tu počeh tiskati djelo „Hrvatski glavničar". U to bi sazvana zagrebačka velika skupština. Ja i ne mislih ići tamo, jer me eto Austrija liši i prava glasa. Ipak Bog htjede inače."

„*Prizor u županijskoj skupštini.* U Ilici me sastane registrator Lopašić baš na dan otvorenja skupštine, i upita me, hoću li na skupštinu. Odgovorim da ne ću, kad nemam pravo glasa. On će mi na to: možete dobiti „kredencionales". Nu ja odbih i rastadosmo se. Idući dalje Mesničkom ulicom kući, sretne me Gjurkovečki. Ovaj me upita kao i Lopašić, hoću li na skupštinu. Rekoh da ne ću, jer da nemam prava glasa. On me stade moliti da idem, da će mi poslati kući kredencijale. Moram doći, jer Kukuljević misli suspendirati Kušlana itd. Ovo mi bi dosta. Odlučih otići; i otidoh."

„Progovorih na skupštini prvi put proti namjeravanom uvedenju „općinskog reda“. Čim prozborih, Kukuljević se lecnu i čudno me pogleda. Za nj je to bio udarac, ali ništa ne reče, jer je u skupštini bilo do 300 prisutnika. Govorih i drugi dan poslije zadušnica za Jelačića, kojima prisustvovah u Novim Dvorima, a nitko ni riječi proti meni. Tekar u petak, kad je bilo u skupštini samo kakovih 15—20 činovnika, i to većinom županijskih, a mene nije bilo, pri koncu sjednice ustane Kukuljević, te reče, da po višem nalogu mora meni, kao političkom osugjeniku i tugjincu, uzeti pravo riječi u skupštini. Kotarski suci moraju bditi, da ne budem više izabran zastupnikom koje općine. Prisutni to primiše za dobar novac, mjesto da se kao skupština ustavnih ljudi ograde proti tome. Zaključe, da će mi to priopćiti radi utoka.“

„Drugi dan dogjem osobno u skupštinu, da se proti tomu postupku ogradim i da obranim svoja ustavna prava proti austrijskoj sili. Četiri puta ustadoh da govorim, a četiri puta mi Kukuljević oduze riječ, jer da je stvar zaključena. Prosvjedujuć proti tome, odem iz dvorane.“

„*Vlada traži sveza sa Kvaternikom.* Treći dan za tim odem k Križaniću. Nije ga bilo kod kuće. Moj Matok me izvuče iz sobe, te mi stane govoriti: kako mu je jedna osoba, koju se zakle ne odati, naložila u ime jedne visoke ličnosti, da me umiri, i neka Kukuljevićevo postupanje u skupštini ne smatram napereno proti meni. Ono je samo „Fingerzeig“, nit, da se na njoj nadoveže moje sporazumljenje s vladom. Moram samo jedan korak učiniti za to sporazumljenje. „S mojom osobom da se zanima sam vladar, Frano Josip i da mi je sklon“. „Imade mnogo novaca kod „General-Commande“, s kojimi bi ja mogao raspolagati“. To je jezgra poruke. Matok misli, da je ta visoka ličnost Kukuljević, ili da je barem stvar od njega potekla“.

*

„U to vrijeme banu u Zagreb Starčević. Ja mu kazah sve i s njime se posavjetovah. Za tim po njegovom odobrenju spremih odgovor: „Kažite dotičnoj osobi, što se tiče tvrdnje, da se Nj. Veličanstvo kralj za mene zanima, ja u nju ne mogu vjerovati, jer sam odviše neznatan, a da bi se jedan moćan vladar mogao i udostojao zanimati za mene. Kad bi to istina bila, ja bih se smatrao sretnim. Što se tiče moga približenja vladi i Kukuljevićiade, to smatram pustom mistifikacijom. Da sa mnom ne misle pošteno, dokazuju progonstva, nastavljena od raspusta sabora amo. U ostalom ja ne bih u tim stvarima u nikoga mogao imati povjerenja, osim u podkapetana kraljevine, grofa Juricu Jelačića. Ako od njega što slična — bilo posredno, bilo neposredno — razaberem, povjerovat ću, inače svu tu stvar smatram pukom prevarom. U ostalom, kada predam utok proti zaključku županijske skupštine zagrebačke, dati ću vladi „Anhaltspunkte" za pomirenje, ako ona zbilja pošteno misli. Glede novaca General-Commande neka reče, da ih ne trebam, jer za novce ne običavam prodavati svoje osvjedočenje. Napokon rekoh Matoku, da on sam cijelu tu stvar priopći podkapetanu Jelačiću."

„Kasnije sam mogao nejasno razabrati iz riječi Matoka: dalmatinac jurista Mazzura bio je posrednik med nepoznatom visoko stojećom ličnosti i njime. Pošto sam ja čekao 3—4 dana, da dadem odgovor Matoku, dotična ga je osoba pitala, što sam odlučio? Bili su nestrpljivi!!"

„*Uredovni koraci za izgon.* Nekoliko dana za tim, početkom lipnja, eto ti gradskoga pandura k meni, koji me zamoli u ime senatora Urice, da dogjem k njemu. Bio je sa mnom i prof. Jambrečak. Žena udari u plač. Slutila je zlo. Jambrečak ju tješijaše."

„Odoh k Urici. Ovaj se stade ispričavati, da radi po nalogu samoga bana, pa me upita, na čijem pašušu

živim u Zagrebu? Odgovorih mu: da živim u svojoj domovini kao ustavni sin trojedne kraljevine, a na nikakovom pašušu. Ruski pašuš mi je pred četiri godine istekao. Tu svoju tvrdnju dokazah razlozima i svojim saborskim radom, i zaključkom sabora o „indigenatu". On za tim zatraži od mene pašuš, odnese ga banu, a ja odoh kući."

„Drugi dan me opet pozove. Vrati mi pašuš i ponudi mi, da diktiram u zapisnik ono, što sam jučer usmeno govorio. Ja pristanem i stadem diktirati. Urica se često uplićaše u diktat, da i on reče svoju i da stvar zaplete, ali mu osujetih namjeru, a da se nije ni sjetio."

„Na 10. lipnja, u srijedu, bijah sa Starčevićem, Rihtarićem i suprugom na objedu kod Vranića. Oko 7 sati dogjem kući i nagjem na ormaru Gabrieline predsobe pismo od „Gradskoga poglavarstva grada Zagreba na g. E. Kvaternika. Silno". Otvorim ga. U njemu je nalog, kojim mi se stavlja rok od 4 nedjelje, da: „ili si pribavim valjani putni list ruski, na sve austrijske države glaseći, ili da si pribavim odpusnicu od ruske vlade, želim li postati podanikom austrijskim. Ako jedno ili drugo u rečenom roku ne pribavim, da će se sa mnom postupati polag postojećih propisa."

„Dakle izgon pod prijetnjom „per Schuba". Dakle to je šesti čin osvete „zajedničkih interesa" sa strane Austrije. Ali je i zadnji!"

„Valja mi bježati, tu nema izbora. Inače će me predati silom u ruke Rusiji".

„Na 16. lipnja 1863. bi mi uručena odluka županije zagrebačke, gdje mi se daje pravo utoka proti uskraćenom pravu glasa kao tugjincu i osugjeniku".

„Na 19. lipnja šaljem očitovanje magistratu grada Zagreba sa upitom: da li je ono zbilja izdalo odluku od 9. lipnja i bacilo je u moj stan, ne predavši mi je

u ruke. Da nije to kakva mistifikacija ili intrigua? Molim zaštitu magistrata proti višim oblastima. Ako ovu ne dobijem, i ako je rečena odluka zbilja od magistrata potekla, tad činim odgovornim za takav čin okrutnosti osobu i imetak g. načelnika Frigana."

„Odmah za tim otigjoh u Novigrad, da uredim svoje stvari i da se oprostim sa svojim milima. Odatle krenem na Rijeku. Na 22. lipnja dogjoh tamo i nastanih se kod Dinarićke. Odatle odoh k franceskom konsulu. Sve mu kazah i zamolih ga, da mi dade putni list. On nikako ne htjede toga učiniti, da ne može, nego me uputi na ruskoga konsula, da mi vizira stari pašuš. Odoh k Berezinu, ali me i on odbije, jer da ne može. Nego pošto sam bio sa Balabinom dobar, da idem k njemu, da ću postići cilj. Naš razgovor prekinu neki mladi vatreni Srb Vukašinović iz Vukovara, koga upoznah za restauracije g. 1861. u Vukovaru. Nastade razgovor o srpskom i pitanju i pokretu u Bosni, Hercegovini, Crnoj gori itd. Vukašinović putuje sa još trojicom kroz Dubrovnik u Crnu goru, da tamo spletkare proti hrvatskoj misli. Ne znaju, da rade na zator hrvatstva i srpstva, a u korist Austrije. Ne obavljena posla vratim se k franceskom konsulu, da ga obavijestim. Oko 5 sati veoma zabrinut vratim se k ruskom konsulu Berezinu Rekoh mu, kako mi je pariški generalni konsul još g. 1860. vizirao pašuš za Italiju, za Švicarsku itd. bez poteškoće. Ali Berezin hoće da idem u Beč."

„Opet odoh k franceskom konsulu, ali ga ne nagjoh ni doma, ni u čitaonici, ni na ulici Odoh na večer na muziku. Poslije muzike htjedoh kući, kad me pred „Caffè tedesco" zaustavi Petljanac. On je već sve znao, nu ja ga obavijestim još potanje. On je bio uznemireniji nego ja. On mi stade sada pričati, kako bi se moglo preko prijatelja dobiti vidi od engleskoga kon-

sula, ili dobiti sa svim novi pašuš lukavštinom. I zbilja pogje za rukom izmamiti lukavo potpis engleskog konsula na ruski pašuš i dobiti od njega novi.“

„Oko jedanaest sati dogjoše u moj stan 10—12 lijepih mladića, da me pozdrave. Ja im se zahvalih, preporučivši im ljubav za nauk i domovinu. Na 24. lipnja 1863. u 1 i ½ po podne odem na brzovoz, da ostavim Rijeku. Konsul franceski me naputi, kako ću se riješiti ruskoga podanstva. Derenčin i Pilepić dodjoše na brzovoz, da me pozdrave. Padavić mi obeća, da će nastojati u svom kotaru, da me izaberu za zastupnika za budući izbor.“

„S Bogom Rijeko, ti nesugjeni moj grade. S tobom sam se i kroz tebe rastao! Tvojom pomoću sam ostavio prvi put radi progonstva milu domovinu. Providnost je s tobom opet, moj mili zavedeni grade, moju sudbinu tijesno skopčala!“ ...

„Čim dogjoh kući, Starac doču, pa eto ga k meni. Sve mu ispripovijedih, što mi se desilo na Rijeci. Evo tu sam zabilježio samo neke dogogjaje, koji me prisiliše ostaviti po drugi put domovinu. Ovdje nisam zabilježio ni deseti dio svega, što sam doživio, od kad sam (12/11. 1860.) prekoračio austrijsku granicu. Koliko sam pretrpio, pišući ove uspomene! Više puta sam morao odložiti pero, izaći na ulicu, da u buci i vrevi nagjem odmora duši, da se rastresem“ ...

Fuga in Aegyptum.

Oproštaj u Zagrebu od prijatelja. „Na 1. srpnja oprostih se sa Jambrečakom, mojim čestitim privrženikom. U razgovoru mi pripovjedi, kako je čuo od nekog „pozoraša“ odati strah za budućnost pred strankom Kvaternik-Starčevićevom. Dakle već priznaju i stranku, koju je Mrazović et c. vidio samo u

norcu Kvaterniku. Varaju se ipak ti ljudi kad govore o „stranci" kakovoj. Načela, koja zastupaju jasno i glasno, bez straha pred nasiljem, Kvaternik i Starčević, načela su cijeloga hrvatskoga naroda izuzam nekojih umnih slabića, koji ne vide Strossmayerovu lukavost i nekih švapskih plaćenika. Masa želi isto što i mi. Mi smo dva „javna usta hrvatskoga naroda" i ništa drugo. Dobri Bog daje uvijek narodu, koga ne želi upropastiti, neke ljude, koji ga svojom riječju bude na narodni život."

„Kazivo mi na dalje, da se veoma vesele Starčevićevu književnom neradu, jer bi silan upliv vršio na mladež, da je djelatniji. Ima po nešto istine u tom prigovoru, te sam i Starcu to napomenuo. Kaže da će Pozoraši biti proti našem izboru u sabor, ali da ga ne će moći zapriječiti, ako ostane isti izborni red."

„Istog dana oprostih se i sa Kušlanom I on žali moju sudbinu. Govorio mi je već neki dan, ako budu prilike povoljne, da će poduzeti korake, da se za me nešto sabere titulo zaplijenjene knjige. Priznaje potrebu da odem u inozemstvo za ovih burnih dana."

„Na večer sam čuo od Starca o gadnoj infamiji Gajevoj spletenoj proti momu Matoku. Optužiše ga neki juriste auditorovci radi njegovih političkih osvjedočenja, da nije jugoslaven, da je proti Strossmayeru. Dragi Matoče! Eto što ti može dati naša stranka! Progonstvo! . . . . ."

„*Na 2. srpnja* se oprostih sa Šuhajem. Bio je tronut s mojega odlaska. I on priznaje potrebu da idem u inozemstvo za ovih smućenih vremena. Poslije podne i večer sprovedoh sa suprugom kod dragih Krešićevih. Ne mogu opisati tužan rastanak od te čestite obitelji. Oprostih se i sa Jakićem. Na moju veliku radost on priznaje, kako za nas Hrvate normalnim putem nema spasa. Da je toga mnijenja mnogo ljudi". I on drži za nužno moje odsuće."

Na 3. srpnja. „Objedova kod mene moj Matok, koji je neprestano suze ronio nad mojim odlaskom. Tješih ga kako znadoh i mogoh, a sam sam trebao utjehe. Večer sprovedoh kod Šrama sa Starčevićem. Rastanak za rastankom, a duša me boli, ma će puknuti. Oh kako je danas plakala moja Ružica nad gorkom našom sudbinom! . . .“

Dne 4. srpnja 1863. „Evo se približio gorki čas, kad moram ostaviti sve što mi je milo i drago: ljubljenu ženu, ljubljenu domovinu. Tješi me misao što ostavljam domovinu praćen ljubavlju svih poštenih Hrvata, koji će me se sjetiti u molitvam.“

„Kako se je približavao čas odlaska, sve veća bol stiskavaše mi dušu i grudi. Ah te trenutke boli ne može mi nikada naplatiti ni domovina, niti ljudi.“

„U šest sati eto Starčevića k meni, da se rastane, da mi tješi poslije odlaska ženu. Malo zatim eto Matoka, da me prati na kolodvor. Napokon četvrt pred sedam eto i Krešića, da mi bude uz ženu.“

„Ljubim, cijelivam milu ženu, tješim je isprekidano, jecajući. Oh ta velika mučenica uza me i kroza me! Izgrlim sve prisutne, trgnem se iz naručaja žene, te u pratnji milog Matoka ostavim onaj mili dom. Oh moj Bože, ti sam znaš koliko sam patio žureći se Kapucinskom ulicom na „Omnibus“. Mislio sam da ću pasti mrtav. Morao sam dva tri puta stati, jer me je gušilo u grlu. Da udovoljim okrutnoj zapovjedi Šokčevića od 10. lipnja 1863., ugnem se svojim krvnicima s puta. Pravedni Bog kazniti će ih za sve moje muke, koje su samo njemu poznate.“

„Na kolodvoru me dočeka Križanić. Nije mogao odoljeti srcu, a da ne učini otačbeničku dužnost spram mene, premda je inače toliko krivice nanio! . . .“

„Suznim okom, dok sam mogao, gledah na zvonik sv. Marka, pod kojim plakaše mila moja žena a i sam

se guših u suzama. No i ta mi radost brzo bi oteta s oka . . ."

„Razgovor o politici sa Vancašem u kupeju malo me razabere. U četiri oka hoće da je liberalan i on. Siromak sniva o slavskoj Austriji Nastojah mu dati recept proti toj boli uma, koja je otrag nekoliko vremena u Hrvatskoj bila epidemična, ali sada je već jenjala. Imade samo sporadičnih slučajeva "

Putovanje do Pariza.

Kvaternik opisuje ovo putovanje veoma podrobno. Bilježi svaku sitnicu, sve što mu se je zbilo ili moglo zbiti. Putem čita novine, komentira, prati sa velikim zanimanjem ustanak poljski. Na 5. srpnja osvanu pred Wiener Neustadt. Pade mu na pamet Zagreb, koji toga dana slavi najsvečanije Ćirila i Metoda, prosvjetitelje Slavena. „Slavljem i bukom hoće ljudi da zabašure jauk zemlje". „Ne bi li bilo probitačnije u ovim se okolnostima Bogu pomoliti i kroz zagovor tih svetih ljudi prositi, da nam udijeli pravicu?" „Ali ljudi vole puniti trbuh, nego razmišljati o svojoj sudbini . . ."

„Bacih oko na crkvu „Bečkog Novog mjesta", koja krije kosti narodnih mučenika Zrinjskog i Frankopana. A zar su sadanje okolnosti bolje od ondašnjih? A zar se je hrvatski narod opametio uslijed onoga švapsko-austrijskog krvničkog djela? Oh da su moi Hrvati u taj hip mogli baciti oko na crkvu mučenika naših, valjda bi razumjeli, za što na Ćirilovo i Metodovo carska švapska banda začinja narodnu tobož hrvatsko slavsku svečanost! Shvatili bi, da je i to samo da se zaslijepe tužni Hrvati . . ."

U Beču ga zaokupi strah, da ga austrijska policija ne pograbi, te da ga ne stavi na muke i ne zapriječi odlazak u Francusku, kamo se je uputio. Taj ga

strah nije mimoišao ni kad je vlak krenuo iz Beča. Primiri se kad je prešao austrijsku granicu.

Na 7 srpnja u 5 sati u jutru osvanu u Parizu.

U Parizu.

Tu se je naš prognanik morao ogledati za sredstvom zarade a istodobno da propagira ideju hrvatske slobode. Odsjeo je kod svoga poznanca od prvog boravka u tom gradu, Perretti. Za tim stade obnavljati stara spoznanstva i stare sveze. Potraži odmah svoga knjižara i nakladnika Amyota, kod kojega doznade, što je od L. Leduca, Lacombe-a, koji je uz to postao veoma bogat, te se je preselio na svoje imanje Sevres blizu Pariza, Gueroulta, Lynayraca, poznatih mu novinara.

Našao je silne promjene u ljudima, u prilikama u svemu. Počeo je tužan svoj putni križ, da vidi, što mora uraditi. Njegove su materijalne prilike bile veoma slabe pa se je morao ograničiti u jelu i piću. „Ne znajući, kaže, kako ću se dugo u Parizu baviti, kada li ću do izvora dohodka doći, jako sam se stisnuo u košti i u piću. Ja rado dobar zalogaj pojedem i kapljicu vina pokucnem, ali sada ne mogu."

Politički položaj za njegova dolaska u Pariz. U prvom redu valja spomenuti veliki ustanak Poljske protiv Rusije. Francuska je stajala očito na strani Poljaka. Napoleon III. je poduzeo korake, da sklone zapadne vlasti na intervenciju. Njegova je vlada složila prosvjed proti načinu, kojim je Rusija gušila taj ustanak.

Gueroult je bio tada u Parizu jedan od najuplivnijih novinara. Pisao je članke pune oduševljenja za Poljsku i Poljake, zagovarao je intervenciju zapadnih vlasti njima u prilog, dokazivao je korist, koju bi mogli

crpiti Franceska i Engleska iz uspostave Poljske kraljevine.

On je potakao u svom listu osnovu podunavske konfederacije, kao najpravednije riješenje austrijskog i turskog pitanja. U toj konfederaciji aspiracije Magjara ušle bi u pravu kolotèčinu. Rumunji ne bi bili žrtvovani njihovoj pohlepi.

Otvorilo se je Kvaterniku veoma široko polje rada za domovinu, da je on inače bio opskrbljen, da se nije imao boriti sa svagdanjim potrebama života, da nije morao misliti na svoju sirotu ženu, ostavljenu u domovini. Te materijalne neprilike silile su ga, da si traži zarade, da obilazi vlastnike i urednike velikih franceskih novina, da mu dadu ne samo gostoljublja nego i posla. To ga je silno ponizilo. „Oh, da znadu moji zemljaci, kako je gorko, kad se čovjek mora poniziti, antišambrirati, preporučivati se, ako želi postići koju svrhu! Znali bi bolje uvažiti muke, koje čovjek trpi za svoj narod!“

Posjet kod Lacombe-a. U nedjelju na 19. srpnja otide Kvaternik sa željeznicom u Petit chateau de Sevres k Lacombe-u u posjete.

„Lacombe stanuje u krasnom gospodskom gradiću okruženu veoma lijepim i uregjenim parkom. Sve mi je potanko pokazao. Šećući razgovarasmo o svemu, nada sve o politici. Svrnuv razgovor na mene, pitao me je, bi li bio voljan raditi na književnom polju. Ja veselo pristadoh. Tad mi reče, da je naumio za mjesec dana vratiti se u Pariz i preuzeti u svoje ruke „La Gazzette de France“, jer mu je dodijalo besposličarenje. Tad će mi otvoriti vrelo korisna rada. Govorismo dug i o Renanovu protuvjerskom radu. Nakon toga posje vratih se u Pariz.“

*

„Opinion National“ imade članak iz pera Gueroultova o desperatnom stanju poljskoga ustanka. Svjetuje Francesku, da se okani prostih i neuspjelih adresa i protestacija: neka počne raditi. Austrija šara, a Engleska oklijeva. Poljaci uz to ginu.“

Razvitak političkog položaja.

Kvaternik se je uhvatio posla, stade raditi o poljskom pitanju s gledišta Franceske. To se pitanje može riješiti po pravu jedino uspostavom starog poljskog kraljevstva i uspostavom Hrvatske u njezinoj historičnoj cjelini. No dok je on snovao, kako će podjariti Francesku proti Austriji, Franceska je stala raditi oko saveza s Austrijom. To je poremetilo njegove osnove.

Poslije nekoliko posjeta obavljenih svojim prijašnjim znancima, Kvaternik se sprema u posjete ministru vanjskih posala Drouyn-u i princu Napoleonu. Vrijeme za takove diplomatske posjete nije bilo baš najzgodnije; mnogi su otišli na ladanje, a franceska je politika mamila Austriju k sebi proti Rusiji.

Dok su se Poljaci borili proti Rusiji, diplomacija je spletkarila, tobož u prilog potlačenim. Kvaternik se nada, da će se Austrija bilo s kime zakvačiti i propasti. Knez Gorčakov, ruski ministar vanjskih posala, posla na 20. srpnja Engleskoj i Franceskoj notu na odgovor trim zapadnim vlastima u pitanju poljskom, te odbija njihove zahtjeve. Austrija pak predlaže, da se sastane konferencija triju u poljsko pitanje interesiranih vlasti, t. j. Rusije, Austrije i Pruske. Francesko-engleska tampa reži na Rusiju: „Ako učinimo korak naprijed, nači rat; ako uzmaknemo, past će na nas bruka“, to vrde jednoglasno glavne novine. Uz to je Austrija odbila notu Gorčakovu za saziv opće konference, osobito se e razljutila, što se u noti spominje Galicija kao kralje-

vina Poljska. Na to Rusija opozove svoga poslanika **Balabina** iz Beča, time bijahu prekinuti diplomatski odnošaji. To se je isto očekivalo za poslanike u Londonu i Parizu, ako vlade budu jednako reagirale na notu rusku.

Uz to odbori za Poljsku u Londonu, Brussellu, Parizu rade neprestano, a Napoleon III. sazove za 3. kolovoza na vijeće sve svoje generale Sad se je držalo za stalno, da će se Austrija, a š njome Engleska i Franceska zakvačiti sa Rusijom, da će biti rata A u rat se nadahu i Starčević i Kvaternik.

Na 8. kolovoza dodje vijest da su Meksikanci proglasili carstvo, a za cara izabrali austrijskog nadvojvodu, careva brata, Ferdinanda Maksimilijana. Ako on nebi htio primiti te časti, prepuštaju caru Napoleonu na volju, da im on odabere vladara. Na to opaža Kvaternik: „Napoleon je Austriju u škripac natjerao; ako Ferdinad Maksimilijan primi dostojanstvo, onda je u neku ruku pod Napoleonovim pokroviteljstvom. Ne primi li, Napoleon je potpuni gospodar Meksika."

F r a n o J o s i p predloži njemačkim državama kongres u Frankfurtu za reformu njemačkoga Bunda. No pruski kralj po svome B i s m a r c k u prvi odbije taj poziv, „bojeći se da želja Austrije za većom unijom ne kompromitira i ono, što već opstoji.

Engleska se je sada počela odbijati od Franceske i tužiti se, da je želi uvaliti u očiti rat, da želi obnoviti Krimejsku ekspediciju, a uz to svjetuje nadvojvodu Ferdinanda, da ne prima krune.

Sad se naš prognanik nada da će „Frankfurtsk[illegible] komedija" i pitanje meksikansko zaplesti Austriju. I[illegible] toga zapletaja mogla bi profitirati Hrvatska. Tim viš[illegible] se tomu nadao, što je Bismarck stao raditi, da izvuč[illegible] Prusku iz njemačkoga „Bunda,"

Dogogjaji u Hrvatskoj.

Na 30. srpnja primi Kvaternik pismo od supruge, koja mu javlja, da se je u Zagrebu velikim veseljem primila vijest, da je sretno prispio u Pariz. „Mili moj Starčević je zatvoren od 14. ovoga mj. uzdiše Kvaternik, a Strossmayer ode u Jamnicu, da tamo muti, al će i njemu odzvoniti". Na dan svečanosti Ćirila i Metoda Kukuljević je fiasko najavio. Kušlan je nazdravljen kao budući veliki župan zagrebački. „Dakle padaju ti maskirani" ! „Ni ime, ni riječ ne može zaslijepiti narod". Doznade iz „Pozora" za smrt vrijednog i čestitog župnika Vernaka, mlada čovjeka, koji je mnogo dobra narodu učinio" i Ljudevita Bunjevca, kojega je Bog takogjer k sebi pozvao. „Ovakovi slučajevi smrti strašno me u progonstvu rastužuju. Da mi je najveći neprijatelj umro, rascvililo bi mi srce, kao za bratom. O progonstvo, progonstvo ! kako si gorko nedužno progonjenu !"

Kvaternik se stidi na politiku „Pozora" i pozoraša proti Poljacima a u prilog Rusije. Premda naglasuju svoje veliko slavenofilstvo i svoju liberalnost. rade u prilog Rusije i njezinog despotizma proti poljskom narodu, koji je tako blizu Hrvatima po povijesti, po vjeri, po tradicijama i po aspiracijama. Nema naroda kojega progoni slična sudbina kao što Hrvate i Poljake.

„Rusija je opet uskrisila svoj obustavljeni organ „Ost und West". Pozor se veseli tomu pojavu i preštampava iz njega članke. A taj „Ost und West" pišuć o Hrvatima smatra ih i zove podrepinom „ugarske krune". Pozor se je stavio u pisanju proti Poljacima na stanovište protivno svoj europejskoj štampi. Našao se je u Franceskoj samo jedan novinar, Girardin, koji je ustao na obranu Rusije, a „Pozor" donosi to kao veliki uspjeh slavenstva.

Namjesništvo je uzelo Josipu Miškatoviću suplenciju. Pozor ustaje na obranu Miškatovića. To je začudilo Kvaternika, jer je i Miškatović po njemu Austrijanac-Strossmayerovac. „Ako Strossmayerovci igraju komediju pod maskom za Austriju, onda priznajemo da lukavo rade. Ali im ne će pomoći. Više puta mi dogje da sam ne znam, što bi rekao. Svakako je važno, što se zbi sa Miškatovićem". Strossmayer ode u Trst. Čemu? Ruju, ruju kao crv pod korom. Lako im je rovati, kad imadu novaca. Da mi imademo samo deseti dio njihova novca, vidjeli bi, ne bi li ih podrovali."

Prema tom ponašanju hrvatske štampe, vanjski listovi pišu o Hrvatima veoma prijezirno. „Veoma je žalosna duša moja imade već nekoliko dana. Kod kuće po vragu sve šaraju. A ovdješnje novine u članku „l' interet de l' Autriche" ružno pišu za nas. Tu se veli, da su Hrvati svojim strašnim činima spasili Austriju god. 1849. Ako se Hrvatski narod spasi, bit će veliko čudo". Zaključuje Kvaternik svoje očajničko razmišljanje.

„Pozor" br. 179. od godine 1863. polemiše sa bečkom „Pressom". Donosi njezin članak „Croatien und der Reichsrath" te ga pobija sa svoga federalističkoga stanovišta. To je stanovište za Kvaternika ludjačko. „Pressa" kaže, da je „čisto narodna stranka" ili „narodna opozicija", koja je na raspuštenom saboru toliko vikala kao skrajna levica, danas rastrovana i bez ikakove važnosti". Ona misli na stranku Kvaternik-Starčević, koju je vlast onako progonila. „Ufam se u Boga, da je sad početak razorenja one infamije, koju infamna „Pressa" zastupa i brani na porugu vjere, morala i pravice. Čifutin se vara!" „Glede budućega sabora misli švabo, da će povoljnije po Austriju zaključke stvarati, nego li ih je stvorio divlji parlamena krune Zvonimirove".

„A god. 1527, kad se oci naši pozvaše na Zvonimirovu krunu, ne bijaše onaj parlamenat „divlji“!! Za federaliste kaže, da teže za apsurdnim “

Audiencija kod princa Napoleona.

Čim je Kvaternik dašao u Pariz, stao je odmah raditi da dobije audienciju kod mladog Napoleona. Sastavi molbu, ali isti dan kad je posla poštom, doznade, da on boravi u Švicarskoj, da je otišao da prisustvuje otvorenju tunela na Mont Cenis, pa da se je zaustavio i na svojem imanju. Uz to je bio govorio o svojim osnovama veoma iscrpljivo sa Gueroultom, doduše novinarom, a'i koji je bio uplivan kod Napoleona ml. Čekajuć prigodu, da se prikaže princu, Kvaternik je radio dobar mjesec dana spomen-spise o poljsko-hrvatskom pitanju i o podunavskoj konfederaciji, kojoj bi bili odani Hrvati i Rumunji.

Po savjetu knjižara Amyot-a, da dobije što skoriju audienciju, pisa pismo privatnom tajniku Prinčevu Emilu Hubaine, da on posreduje za tu audienciju. Na 12 kolovoza napisa to pismo, a 14. već dobi odgovor, da će ga Princ primiti na 17. u ponedjeljak.

To u velike razveseli Kvaternika, te daje oduška svomu veselju u dugim refleksijama. Politički zapletaj se je sve to više mrsio a sve radi nesretne poljske kraljevine.

Jedan pruski liberalni list pisaše: „Ako Franceska hoće, da nami na granici i na granici Rusije ustroji poljsku državu, pod svojim pokroviteljstvom, treba najprije da potuče Ruse, za tim Nijemce. Mi ne bismo nikad od dobre volje dopustili, da se ustroji takva država na našoj istočnoj granici“. Te riječi potiču Kvaternika da snuje, kako bi se dala uspostaviti oružanom rukom poljska država, pa dolazi do za-

ključka: jedino morem na hrvatske obale iskrcati vojsku, za tim dignuti Hrvatsku na oružje, dignuti Rumunje, pa na granicu Poljske. Tu osnovu, potanko obragjenu, predade Napoleonu mlagjemu.

Na 17. kolovoza obuče se u veliku hrvatsku uniformu, i u 1 sat i $^{3}/_{4}$ po podne odveze se u „Palais Royal", spremajući si putem govor, kojim će se prestaviti. Ovako opisuje taj sastanak:

„Čim stupih u kabinet, ponudi mi princ feuteuil, da sjednem. Nakon formalnih komplimenata, upita i odgovora, ispričah mu sve, što sam doživio kroz tri godine otsustva iz Pariza, do napokon zatvora i kako pomoću engleskoga i franceskoga konsula pobjegoh iz Hrvatske. Kazah, kako me je Austrija predati htjela u ruke Rusije, premda me je hrvatski sabor zakonskim člankom priznao sinom hrvatske domovine."

„Jeste li s Magjarima kao i prije? — upita me princ."

„Uvijek istoga osvjedočenja. Ako Magjari žele postići svoju svrhu, neka se sporazume sa narodima Dunava, inače zlo po njih. A oni eno što rade u Erdelju proti Rumunjima! Hoće da im otmu sve. Oni time koriste samo Austriji. Neka si Franceska izbije iz glave, da su joj Magjari prijazni. Oni će uvijek držati sa Germanima proti Francezima. Tečajem moga boravka u Parizu, da korisno vrijeme uložim, posvetio sam se radnji o „podunavskoj konfederaciji" u obliku memoire-a za vašu carsku visost. Molim vašu carsku visost, da se udostoji primiti ovaj spis i dobrohotno ga pročitati, pa će se osvjedočiti o istinam, koje ovdje zastupam".

„On primi u ruke memoire, pročita natpis i obeć da će ga sigurno čitati, pa me upita: „Kako su kc vas doli stvari?"

„Mogu vašu carsku visost na svoje osobno i n rodno poštenje uvjeriti, da su kod nas svi duhovi, osi

Strossmayer-ovih Austrijanaca, potpuno oduševljeni i zauzeti za cara Napoleona. Ali je skrajnje vrijeme, da se nešto poduzme i stane raditi u tu svrhu, da se podupre narodnu stranku Imade za to sto načina, ja ću ih dozvolom vaše carske visosti izraditi i podnijeti sudu vaše carske visosti, da se osvjedoči, kako se može raditi, a da se nikoga ne kompromitira, i da ne dogje do komplikacija. Evo Rusija radi, nastoji, širi brošure megju Hrvatima, šalje svoje političke agente u Hrvatsku, i sada ih imade, izdaje novine „Ost u. West", a Franceska gleda i šuti. Kad bi Franceska nešto poduzela za Hrvatsku, mnogi od aristokracije, videć da imade nade u uspjeh, pristali bi dušom i tijelom uz narodnu stvar, kao grof Janković."

„Kada mu stadoh ovo nabrajati, on je samo gledao u mene, kao da želi razumjeti više, nego mu kažem."

„Franceska imade budućnost, — nastavih, — ako se istočno - europejsko pitanje osloni na hrvatsku i rumunjsku narodnost. Od Soče do Bojane, od Pulja do Crnoga mora imade narod, koji više vrijedi, nego li pitanje Biograda ili Cetinja. Kolika je srećna okolnost za Francesku, da katolički hrvatski elemenat isključuje ino vjerski srpski elemenat sa Jadranskog mora".

„Rumunji su kao kukavice (ils sont mous), nije na njih mnogo računati, — opazi mi on."

„Doduše izgleda, a valjda jest; ali valja uzeti u obzir i njihovo današnje kukavno političko stanje. Rumunjska je stegnuta, pa je prisiljena na neutralnost, a neutralnost je podlost."

„On mi na to ništa neodgovori, zamisli se, pa me upita: Od kuda ste vi?"

„Iz Zagreba, baš iz metropole hrvatske".

„A vaš otac?"

„Moj otac rogjen je ne daleko od Rijeke."

„Uvidio sam, da sam predugo ostao i stanem se

*

ispričavati. Na to mi kaza, da odlazi iz Pariza za cijeli mjesec dana."

„Kad budem tako sretan, da opet vidim vašu carsku visost, zamoliti ću, da se u načelu izrazi o mom predlogu, stavljenu u memoiru, tada bih mogao dalje nastaviti."

„Ja sam se već od poslova kao povukao natrag, — odvrati mi on "

„Tim bolje, — nadodah ja, — onda će stvar biti manje sumnjiva." Tu mu se duboko naklonim i odem."

Ova audijencija potakla je našega prognanika, da se dade svom dušom na rad oko novoga djela za Napoleona o hrvatskom narodu. Radeći na tom djelu, bilježi danomice dogogjaje po političkom svijetu.

Renanove navale na kršćanstvo.

Iznosim i o ovoj stvari nekoliko bilježaka iz Dnevnika, premda se ne tiču Kvaternikova političkog rada. Čim je došao u Pari', jedno od važnih pitanja bijaše pisanje Ernesta Renana proti Kristovu božanstvu, proti božanstvu naše vjere. To je pitanje zanimalo našega prognanika ništa manje, ako ne mnogo više, nego ijedno drugo pitanje na svijetu. Onako osvjedočena katolika, kakov bijaše Kvaternik, bolilo je Renanovo pisanje.

U razgovoru sa Lacombe-om prvih dana svoga boravka u Parizu, dotiče se i toga važnoga pitanja. Premda je veoma oskudno živio, premda nije imao novaca, na knjige je trošio, te si kupi na 30. srpnja „krasnu brošuru Michona, koji je pobio Renanove tvrdnje". Na 18. kolovoza kupi opet dvije brošure istog predmet „Pitanje ovo o kršćanstvu, piše on, za mene je o skrajne važnosti. Ja osnivam cijelo moje djelovanje n pobjedi kršćanstva. To mi je jedina nada u mojir strašnim mukama. Ali nije čudo, da mi duša teži ?

osvjedočenjem mojih uvjerenja i nada". Tako po prilici piše na više mjesta. I kasnije žrtvuje od svoga siromaštva, da si nabavi znamenite brošure Freppela, Dupanloup-a, Anglade i drugih apologeta. Na 21. kolovoza piše: „dvije prošle večeri dočitah i drugu brošuru proti Renanu „La critique et la tactique". Zaisto božanstveno djelo, pred kojim se mora razplinuti sofizam. Nikada nisam podvojio o istinitosti i božanstvu kršćanstva ali da ga je moći poduprijeti i dokazati tako uzvišenim razlozima uma, nisam mislio. Sad mi je duša mirna."

Na 3. rujna piše: „Neizmjerno boli dušu moju grozno i upravo nepošteno napadanje infamne tobož liberalne štampe franceske na kršćanstvo i na sve, što kršćanstvom diše. To truje moj duh i uznemiruje. Bog mora kazniti prokleto i nepošteno baratanje sa svetim stvarima. Nema broja, gdje se ne huli i ne crni vjera i sve što uz nju drži, i to na najgluplji način, da ti se koža ježi. No tješim se ovim: ili je kršćanstvo i Evangjelje zbilja djelo božje, a Isus naš Bog i Spasitelj, kako nepomično vjerujem, tad tu svetinju nikakovo bogumrsko huljenje ne strovali. „Vrata paklena ne će nadjačati hrid istine". Onda ni moje djelo i poduzeće, osnovano na čvrstoj vjeri, ne će propasti. Mogu smjelo nastaviti. Ako je pak kršćanstvo samo djelo čovjeka, puka prevara, kako tvrde svi bezbošci, ni onda ne smijem sustati na svom putu, jer mi i zdrav razum kaže, da je pametno ono, što radim."

Vanjski i domaći politički dogogjaji sve do rata za Šlezvig-Holstein.

Radeći na djelu za Napoleona o „realizaciji polunavske konfederacije", Kvaternik bilježi sve važnije političke dogogjaje, pa ih na svoju komentira, navija ih prama svom cilju i želji, da se Austrija zarati, a iz toga

rata da uskrsne Hrvatska kraljevina. Mi ćemo donijeti u kratko samo dogogjaje bez dugih komentara, jer oni uplivaju i na hrvatsku politiku.

„*14. kolovoza* Novine nose četiri točke austrijskog predloga o reformi njemačkog Bunda. Treća glasi: „Egzekutivni odbor (direktorij) pod upravom Austrije“. Toga Pruska ne će.“

„Bečka „Pressa“ nosi poziv ruskih domoljuba iz Moskve na Poljake U ime Slavjanstva (!!) pozivlje ih, da se okane bratoubilačke borbe. Car i Rusija će spasiti sve Slavjane (kao Muravjev!).“

„Pruska koncentrira vojsku u Poznanju, Turska na Dunavu kod Šumle, a Rusija u Finskoj.“

„*18. kolovoza.* Pruska i sedam drugih članova Bunda nisu zastupani u Frankfurtu. Ovaj kongres odluči poslati saskoga kralja u deputaciju k pruskomu Vilimu, da ga pozove na udioništvovanje u kongresu!! Austrija hoće hegemoniju u Njemačkoj. To je napereno proti Pruskoj vjernoj drugarici Rusije, za to i proti Rusiji. (To će se Austriji osvetiti. Nju nitko ne može spasiti. Samo cjelokupna kraljevina Hrvatska, sa vlastitom vojskom, zaprisegnutom kroz ustav kralju, mogla bi izvesti veliko djelo spasenja).“

21. kolovoza. „Saksonac se je vratio u Frankfurt bez Vilima, njegovim pismom, koiim odbija sudjelovanje kod konferencije njemačkih vladara“.

„Iz „Pozora“ doznajem za demonstracije vlaha proti Miškatoviću u Karlovcu. Živojnović stade ga naime bockati za srpstvo i srpski jezik. Miškatović mu odbrusi, da su oni dotepeni cigani. Na to se prvi zagrozi Miškatoviću kolcem po glavi. Uplete se sena Tuškan. Ovome dobaci Živojnović, da od njegc milosti živi. Strossmayer ih je stao miriti, ali Ž vojnović se zaprijeti svojim vladikom. Cijela će stv doći pred vlast.“

„Sastali se zastupnici dieta, 300 na broju. Nešto pristaju uz Austriju, ali svi su liberalna duha. Zahtijevaju izravne izbore za parlamenat, pozivaju se na godinu 1848. Zahtijevaju, da i ne njemačke pokrajine Pruske stupe u njemački Bund. Proti toj težnji njemačke centralizacije ustaje franceska štampa, jer se time gaze prava Poljaka, Magjara, Čeha i južnih Slavena."

„Pozor" javlja, da je siromak Lenac osugjen na tri mjeseca zatvora radi prekršaja. Na raspravi se je ispostavilo: 1. Da je Urica kao oskvrnitelj djevojački izašao pred javnost; 2. Da isti Urica priznaje, da su veliki domoroci oni, koji su za Starčevića; spominje bo, da je s Lencom imao najprije posla kao s magjaronom, a onda da je postao velik rodoljub (Starčevićanac). Evo, kako Švabe shvaćaju! Kako se otkrivaju! Starčević je cijelu švapsku infamiju razgalio, a ovaj njihove podle mašine."

26. kolovoza. „U Frankfurtu je konferencija njemačkih vladara odlučila glede predsjedništva egzekutivnog odbora (direktorija), da se Austrija ima sporazumiti sa Pruskom (Kako će se sporazumjeti, kad Pruska ne priznaje te konferencije ni austrijskih reformah!)"

1. rujna. „Novine govore, da se sprema savez Franko-prusko-ruski proti Austriji. Proti ovoj u Rusiji se tiskaju brošure. Moskovski „Den" otvoreno zagovara rat proti Austriji."

„Frano Josip ide u Peštu, da riješi magjarsko pitanje. Strah!!"

„Pozor" piše, da Pišta Palatin opet čeka svoj palatinat, a da je još uvijek u Frankfurtu."

„*3. rujna.* „Morn. Post" zagovara riješenje poljskog pitanja ovako: 1. Rusija se odriče posve kraljevine Poljske. 2. Poljska prima na se dio ruskoga duga. 3. Europa zajamčuje Rusiji litvanske i rusinske pokrajine. Ovu je osnovu Pruska i Rusija priopćila Franceskoj."

6. rujna. „Iz „Pozora“ doznajem, da je umro u Djakovu Luka Botić. Bog mu se duši smilovao! Bijasmo protivnici u politici, ali me ovdje u tugjini i za svojim protivnicima srce boli.“

8. rujna. „Čitam da Rechberg odstupa, ali da se tomu protivi Šmerling, da ne bi otkrio neuspjeh u Frankfurtu. Još se govori, da Frano Josip ide u Peštu urediti pitanje magjarsko. Dakle dualizam!“

9. rujna. „Morning Post“ javlja, da će Rusija dati Poljacima koncesije i Leuchtenburga za kralja (?).“

10. rujna. „Franceski poslanik Montebello ostavio je svoje mjesto u Petrogradu (!!)“

11 rujna. „Novine javljaju, da je strašan utisak učinio u Beču reskript, kojim se raspušta pruski sabor. Da su druge prilike, to bi značilo navještaj rata.“

„Daily News“ zagovara, da se Poljska priznade za ratnika, ratujuću stranku.“

„Na 20. o. mj. će Viktor Emanuel držati smotru vojske u Lombardiji. Demonstracija.“

13. rujna. „Pozor“ javlja, da je Kušlan suspendiran, a „Pozor“ pod istragom“

„Princ Napoleon kani u Portugal!“

„Danas se čeka odgovor Gorčakova trim vlastima: Austriji, Franceskoj i Engleskoj.“

15. rujna. „Pozor“ ima članak iz pera Račkoga ili Strossmayer-a o Rumunjima, veoma lijep, ali je zaključak iskrivljen.“

„Glede Kušlana nije šala.“

„Eötvös putuje u Beč. Magjari počinju spletkariti.“

18. rujna. „Gorčakov je odbio predloge vlasti. Baš je govorio kao diplomat velikog naroda. Ne će da znade za ma koje dogovore ili dopise diplomatske. Uzimlje odgovornost na Rusiju za sve, što se zbiva, ili ima zbiti. Novine hoće, da je taj odgovor „inpertinentan“. Sva štampa bijesni, ali se vlade ne usugjuju na ma koji korak.“

„Austrijski je car sklopio tajni savez i vojničku konvenciju sa svojim njemačkim privrženicima, a pruski kralj sa svojim."

22. rujna. „Sve engleske novine bijesne i navješćuju rat Rusiji i sam „Times". „Moniteur" priopćuje pismo „poljske narodne vlade", upravljeno Czartoriskom. To je priznanje sa službene strane, da postoji „poljska narodna vlada."

23. rujna. „Primih pismo od dragoga prijatelja A. Starčevića, vrijedno vječne uspomene. Veoma me obradova. Vijesti o Jozi, „Pozoru", bratiji sramotne su."

„Politički položaj biva sve to tmurniji. Novine govore o „ultimatumu", ili da će se Poljaci priznati za ratujuću stranku."

24. rujna. „U konferenciji franko-englesko-austrijskoj, što se drži u Londonu, Austrija se protivi priznanju Poljske za ratujuću stranku, dok su Franceska i Engleska odlučno za to! Sam Napoleon telegrafira iz Biaritza Drouynu, da se poljski memorandum tiska u „Moniteuru". I papa se zauzimlje za Poljake."

25. rujna. „Princ Napoleon me nije mogao primiti, jer je otputovao u London!"

„Starčević mi piše: „Tužan, ko se danas nada pomoći od vladara". Imade i pravo! Bečke novine pišu, da Austrija mora nastojati oko izmirenja i sporazuma sa Rusijom. Franceske novine napadaju njezino enigmatično držanje u poljskom pitanju."

1. listopada. „Bečke novine pišu, da je „senat ruskoga carstva" izjavio, da ugovor od god. 1815. ne smatra u kreposti. Posljednji govor lorda Russell-a to potvrgjuje. Rusija će izbrisati Poljsku sa zemljovida, porazdijelit će je u ruske gubernije i upravljati njome „po rusku". Teror je zavladao u Varšavi. Tko se ne iskaže nevinim, bit će istjeran iz domovine."

„Mladi Napoleon se vraća u Pariz za tri dana."

„Opinion National“ raspravlja poljsko pitanje, te zagovara uspostavu kraljevine u granicam g. 1772., pa bilo i snagom same Franceske. „Dosta je depeša, dosta zapisnika, dosta riječi i fraza, sad pitamo djela. U ime čovječanstva, u ime ravnovjesja u Europi zahtijevamo od nasljednika Napoleona I., da prihvati rusku rukavicu, zahtijevamo rat“. Tako piše.

„Pruski kralj u okružnici od 23. rujna razlaže, zašto je naprosto odbio austrijske predloge o reformi Bunda. On predlaže temeljne čvrste liberalne uvjete.“

2. listopada. „Bečka „Pressa“ kaže, da se je Franceska odlučila sama boriti za Poljsku. Uz to će talijansko i istočno pitanje doći na tapet na osobiti način.“

„Pisah pismo S t a r o m e o političkom položaju. Poljsko je pitanje skopčano s talijanskim i hrvatskim. Za sabor mu pišem, da već pod Austrijom teško bude, ili će ga sazvati, kad bude izdisala. Onda će biti vesela, da i mi budemo unutri; sama će za to raditi.“

„*3. listopada.* Umro je Makso P i š k o r a c. Žao mi ga je. Koliko ih je do sada otišlo k Bogu!“

„Zapovjednik (ustaški) Varšave dao je proglas na narod, da je narodna vlada odredila atentat na Berga, da se prije raskrinka okrutnost Rusa. „Opinion National“ donosi pismo Z. A. G r a u x - a, u kojem se slaže sa ratnim pozivom. Ne preostaje danas nego ili neodvisnost Poljske, ili istrijebljenje Poljaka. „Poštenje Franceske zahtijeva rat. Rusija je proigrala ugovorno pravo na Poljsku. Prestao je ugovor od g. 1815. Rusija ne drži Poljsku po pravu, nego silom, a to je negacija prava. Poljaci nisu ustaše, nego ratnici. Narodna vlada u Varšavi je redovita vlada. Ne vodi se gragjanski rat, nego rat izmegju dvije države europejske. Poljska od g. 1772 postoji i po pisanom pravu i po prirodnom“. „Bulletin“ piše proti onim. koji se boje „saveza“, ako se Franceska upusti u rat. „Tko je taj savez? Ima li u Europ

vlada, koja ne vidi, da bi mogla sve izgubiti, a ništa dobiti, zarativši se sa Franceskom, koja bi jednom riječju mogla dići Slavene, Talijane, Rumunje i Magjare? Tko bi se upustio laka srca, da zaigra to kolo?"

„*Ferdinand Maksimilijan* primio je u Miramaru meksikansku deputaciju, ali je stavio takove uvjete, koji znače gotovo odbijanje. Oni zahtijevaju suffrage universelle, a kako ga izvesti? Francezi drže jedva petinu Meksika u rukama. Za se on traži garancija za budućnost i da pristane glava kuće. Ne bude iz toga ništa. Deputacija se nije zadovoljila sa dočekom i odgovorom Maksimilijana."

7. listopada. „Knez Čartorisky dobio je nalog od poljske vlade, da zahtijeva od Engleske i Franceske priznanje, da su Poljaci ratnici."

8. listopada. „Franceske službene i poluslužbene novine počele se klati o pitanju intervencije Franceske oružanom rukom. Loš znak, ti hoće da spletkare"...

12. listopada. „Erdeljski je sabor zaključio izabrati zastupnike za Reichsrath, i na 10. listopada ih izabrao. Austrija je vesela; pop Šaguna joj lijepo služi. Izabraše 13 Rumunja, 10 Saksa i 3 Magjara."

14. listopada. „Čitam u „Pozoru", da je Šokčević kao nerast navalio na profesorski zbor juridičkog fakulteta, kad su ga početkom školske godine došli pozdraviti. Reče: „da su juristi nemirnjaci i demonstranti. Ako se ne budu mirno vladali, da će akademiju zatvoriti". To isto predbaci i učiteljstvu realke, dodatkom: „da i učitelji realke demonstriraju". I to je dobro! „Pozor" brani Austriju, te dokazuje, kako ona ne može pomoći Poljacima. Neka oni pristanu uz federaciju, pa će i njima lakše biti. „U zajednici naroda austrijskih tražimo jamstvo proti tugjoj milosti!" Ovako se goni narod na odreknuće svojih prava za ljubav neke umišljene federacije."

15. listopada. „Franceski listovi dokazuju, da se ne smije oklijevati ratom do proljeća".

„Iz Petrograda javljaju, ako Austrija odkaže ugovor od god. 1815., da će Rusija provaliti u Galiciju i započeti neprijateljstva".

„Rusija je počela komadati Poljsku i pripajati ruskim gubernijam".

16. listopada. „Austrija sklapa novi zajam od 100 milijuna forinti!"

„Rusija javlja Porti, ako priznade Poljake za ratnike, da će odmah otvoriti neprijateljstva. Poljaci nastoje o savezu sa Turskom. Austrijske se novine vesele dolasku Rumunja u Reichsrath. Nadaju se, da će za njima Hrvati i Magjari."

20. listopada. „Tri zapadne vlasti šalju Rusiji kolektivnu notu izjavom, da je izgubila pravo na Poljsku. Megjutim Rusija vješa, pali i mrcvari da je grozota! Poljska „narodna vlada" sa svim se je preustrojila. Nadvladala je stranka djelatnosti. Vojevati će do proljeća u četama od 100 momaka, da izmuči Rusiju."

21. listopada. „Engleska javlja u Beč i u Pariz, da je voljna sporazumjeti se za eventualnost rata sa Rusijom."

„Austrija ruje u Njemačkoj. Rechberg putuje u Nürnberg na sastanak ministara vanjskih posala onih njemačkih država, koje su bile na frankfurtskom kongresu."

„Neki listovi, zagovarajuć obnovu poljske kraljevine i ujedinjenje Italije, predlažu, da se Austriji dadu kao odšteta za Galiciju i Mljetačku podunavske kneževine. Kvaternik nije u načelu proti tome, ako se ujedine Rumunji svi skupa i Hrvati svi skupa sa svojom vladom, vojnim jezikom, svojim saborom i svojom vojskom No u Franceskoj ustade novinar Bonneau, da pobije tu misao. U članku zagovara obnovu Dušanova carstva, u koji bi spadale i Bosna i dio Dalmacije. To

veoma razljuti Kvaternika, te naumi odgovoriti na taj članak Pišući pun je nade, da će njegovi planovi uspjeti, da će Hrvatska uskrsnuti. „Ako uspijem, tada ću obavijestiti S t a r c a i moliti, neka ide mjesto mene u crkvu Frančiškana u Zagrebu i neka izmoli pred Majkom Božjom od 7 žalosti onu molitvu, što je ondje napisana. Ako se sada bude i smijao ovoj mojoj vrućoj molbi, neka ispuni vruću želju prijatelja, no doći će vrijeme i činjenice će pokazati, da će on sâm otići u tu crkvu i nice se zahvaliti Bogu, što je čudom oslobodio naš narod."

23. listopada. „Časopis „Sürgöny" pozivlje Magjare u Reichsrath, da prime veljački patent, jer će ih drugi preteći! „Danas se molih Bogu: ako je povjesna istina, da su Hrvati ubili kralja Zvonimira, jer htjede sudjelovati u vojni za svetu zemlju, neka se tad već smiluje mukama, koje ovaj narod trpi već 800 godina za tu uvredu, neka probudi jednog hrvatskog sina, da obnovi slavu, slobodu, veličinu hrvatske krune i hrvatskoga naroda, da mu ovaj narod bude zagradom njegovoj vjeri proti nepoštenu zapadu, kako bješe jednom proti nekrstu s istoka."

Engleski kabinet je odlučio poslati notu u Petrograd izjavom, da engleska vlada smatra, da je Rusija izgubila pravo na Poljsku. R u s s e l poziva Austriju, da i ona to isto učini. Ova se izvinjava svojim osobitim položajem i blizinom ratišta. Russel, da rastepe strah i da ne bude isprike, ponudi Austriji neke garancije. Ali nije uspio. Za to lord Napier dobi nalog, da počeka predajom note. Na Austriju pada nova ljaga u postupanju Europe u poljskom pitanju. Franceska izjavljuje, da će ona raditi i bez podpore kabinetâ, jer će narodi biti uz nju.

25. listopada. „Danas primih pismo od Milke. Prokleti austrijanci joj ne daju putnog lista! U pismu Mil-

kinom je priloženo pismo dragoga Starca, kojim ju tješi. On joj javlja, da će biti teško ili nemoguće ikada dobiti putni list, te izbraja poteškoće, za koje je doznao od sigurna vrela. Zaista je poznati Starca po njegovu veličanstvenu načinu pisanja. Za mene joj kaže: „neka nikakovih koraka ne poduzimlje, jer bezuspješni. „Znate da imade ljudi, koji ni ime vašega muža rado ne slušaju". Te ju tješi: „Uvjeren sam, da Vam je Bog dao snage za mirno, ustrpljivo i ponosno podnositi nepogode vremena, koje je već na izmaku i ne može dugo trajati". Dalje joj veli: „neka me zakune, da u pismu poimence nikoga nenapominjem, jer da to i stvari škodi". Da, hotomice ja to činim, da se lopovi plaše samih sebe, no u buduće slijedit ću njegov savjet."

„U Versailles-u konjaničke regimente su držale banket. Pukovnik Pajet je rekao u napitnici: „Valjda jednog dana, koji nije dalek, Car će nas pozvati da se ogledamo sa tiranima jednoga naroda Franceskoj simpatična, tad ćemo, kao do sad, pokazati, što može konjaništvo."

„Austrija sve strožija sa Poljacima. Sa Francezima providjenim redovitim putnim listovima postupa okrutnom strogošću, kada putuju u Galiciju. Ipak Poljaci napreduju. Rusija sprema 100 novih pukovnija i 50 pukovn. donskih Kozaka."

„U Varšavi su Rusi istražili stan saskog konzula, zapečatili pisma i njega internirali."

„Rechberg se je vratio iz Nürnberga. Jaz sa Pruskom biva sve veći."

28. listopada. „Pozor" br. 229. pod naslovom „Ne dajmo se" piše o položaju. Zahtijeva za Hrvatsku ustavnost i cjelokupnost, a „kad to bude priznato i utvrgjeno, onda smo voljni razgovarati s vami, kako ćemo urediti poslove zajedničke svim zemljam i kraljevinam

dapače obazrijeti ćemo se drage volje na potrebe, koje se u državnom životu ragjaju iz toga zajedinstva". Piše o uvjetima sjedinjenja Dalmacije Hrvatskoj. Tu se priznaje talijanstvo i daju se talijanštini koncesije! To bi valjalo javno pobijati! Još javlja isti „Pozor" da će županijske skupštine biti obustavljene. Vukotinović je prema tome već i neke naredbe izdao. Daj Bože, da se obistini! Znak da ne će biti sabora, ako bude, neće biti zakonit."

„Siromah Balabin je poludio! Strašno!"

21. listopada. „Bečka „Pressa" javlja da se savez austrijsko-zapadni raspada. Dao Bog! — Milka mi piše da je primila moje pismo i moj putni list te će skoro ovamo. Ja pišem Rechbergu u pitanju putnog lista. Tu mu spominjem, kako nije ispravno zvati „Länder der ung. Krone" nego „Länder der ungar. kroatisch. Krone."

23. listopada. „Englezi u poljskom pitanju uzmiču kao i Austrija. Listovi su sada proti ratu. Prošlih dana je Engleska predala Rusiji notu, koja je tako niska „da je ruski podkancelar osjetio dužnost da se zahvali Lordu Napier-u za dobro raspoloženje Engleske". Austrija je takodjer predala svoju notu. „Opinion National" piše: „Vidi se da je Franceska imala pravo, što se nije pridružila ovim koracima bez svrhe. Ona ne smije računati nego na sebe u poljskom pitanju."

4. studenoga. „U očekivanju prijestolne besjede, kojom će Napoleon otvoriti zakonodavno tijelo piše njegov list „Opion National": „... Hoćemo li spasiti Poljsku? Ili ćemo riskirati da moralno poginemo s njome? Ili ćemo ju napustiti bez obrane caru, njegovim Berg-ovim, njegovim Muravievim, njegovim Kozacima?" Ovim tonom ide list i dalje i zagovara, da se riješi sada poljsko pitanje na čast naroda."

5. studenoga. „Danas je car Napoleon otvorio zakonodavno tijelo velikim govorom. Dotičući se Poljaka

kaže, da su „buntovnički narod“ za Rusiju, ali u našim očima narod su koji je baštinik svojih prava upisanih u povjesti i ugovorima.“ „Njihov ustanak trajanjem je primio narodni karakter“. „Što moramo učiniti? Upustiti se u rat ili šutiti? „Ostaje treći put: predati to pitanje europejskom tribunalu. Rusija je sama izjavila, da kongres, na kojem bi se riješavala sva ostala pitanja, koja uznemiruju Europu, ne bi uvriedio njezino dostojanstvo. Uzmimo to na znanje, pa jednom za uvijek ugušimo uzroke vrenja u Europi ... Došao je čas, da se postavi na nove temelje zgrada lagumana, vremenom, revolucijama porušena . . Ugovori od god. 1815. prestali su živjeti, a Rusija ih gazi nogama u Varšavi ... Bilo uz koje žrtve nadomjestimo novi red mjesto ovoga staroga i bolestnoga“. Tako Napoleon predlaže kongres u ime Franceske, da se uredi Europa, inače prijeti ratom.“

Kvaternikov program.

6. studenoga. „Danas primih pismo od dragog Ante. Čim sam ga pročitao, duboko me ganu Stari već dobro sluti i nagagja, što je sa mnom. Piše megju inim: „Razumniji mniju da je Joza (Strossmayer) po te otišao“. „Ja se tvrdo nadam, da imaš lepu budućnost“. Za onu komediju u Karlovcu sa Strossmayerom, Miškatovićem i Begovićem piše da je bila stvar ugovorena. Nosi važnih glasova o slavonskim velikašima, o Reichsrathu, o Šokčeviću. Ne zna, bi li ja i on primili mandat za sabor.“

„Pišem mu svoje mnijenje, pod kojim uvjetom bi habzburški dom mogao imati hrvatski narod za sebe. 1. Krunjenje u Zagrebu. 2. Sastaviti u cjelinu sav hrvatski narod sa Koruškom, Štajerskom i Kranjskom, hrvatskom Goricom i Istrom pod imenom „Kraljevina

Hrvatska" u smislu hrvatske pragmatičke sankcije. 3. Slobodan sabor, koji bi izdao manifest na sve vlasti, da u smislu slobodoumnih načela preporogjene Europe zauzimlje sve turske pokrajine med Savom, Drinom, Kosovim poljem i Skadarskim jezerom, sa svojom vojskom. 4. Narodna vojska prisiže vjernost kralju i narodu kroz ustav. 5. Habsburški dom diže si na svoje troškove kraljevu rezidenciju u Zagrebu, gdje će svake tri godine stanovati, obavljati poslove kraljevstva i sabor otvoriti". — Na koncu pitah Staroga, što misli, bi li se dinastija ovim uvjetima uvriježila u srcu naroda?"

Kvaterniku se približuju emigranti.

8. studenoga. „Danas me posjeti jedan Čeh, koga upoznah dne 2. travnja na groblju i donese mi kartu glasovitoga Čeha Jozipa F r i č a, prognanika radi rodoljublja. Zamoli me doći u večer u „Cafe des Nations", gdje će se Česi sastati, jer je godišnjica pada Česke zemlje i samostalnosti, pa mu obećah. Javi mi, da čekaju ovdje Strossmayera. Ovdje ga smatraju mučenikom, koji da mora patiti po nalogu Austrije!!"

„Milka je došla amo i donijela nešto novaca."

„Viktor Emanuel brzojavlja Napoleonu čestitajuć na predlogu za kongres i pristajući. „Opinion Nation" prispodablja osnovu Henrika IV. sa Napoleonovom u rekonstrukciji Europe."

9. studenoga. „Sinoć bijah u „Café des Nations" sa Česima. Lijepo me primiše osobito F r i č. Dogje govor na naše austrijske prilike. Frič je mislio da se ima Strossmayeru zahvaliti, što je sabor g. 1861. onako lijepo radio. Ja ga razočarah. Saznah da su pariški Česi protivni Riegeru i Palackomu, koje mrze, jer su ovi protiv Poljske a za barbarsku Rusiju. Rekao sam Friču, da je njihova dužnost raditi za nezavisnost „krune česke" a okaniti se ludorija „federacije".

„Napoleon je poslao poziv na vladare za kongres. Pozivlje i njemački Bund.“

13. studenoga. Joz. Frič kod Kvaternika. „Danas pred večer me posjeti Frič. Njegov je život burniji od moga. U 17. godini poče raditi na političkom polju. God. 1846. otigje sa dva franka u Englesku, odatle dogje u Francesku, gdje ugje u vojničku školu. Slijedeće se godine vrati u Česku. God. 1848. sudjelovao u buni, i u praškom ustanku. Bi uhvaćen i osugjen u Komornu na 18 god. tamnice. Tu je čamio 5 godina. Prigodom ženidbe kraljeve bude pomilovan (g. 1854). Kasnije bi interniran u Erdelju, a odatle pobjegne u inozemstvo. Tada mu je ministar policije rekao ove značajne riječi: „Betrachten Sie das Exil als Fegefeuer, woraus Sie als guter Oesterreicher nach Hause kehren werden“. Mogao bi i pravo imati uz ovakovu nevolju . . . . .“

„Tuži mi se da trudno živi i to jedino dopisujuć u praške novine. Dvije godine je radio u „Opin. National“. Oženjen je, ima dvoje djece, muški znade i češki.“

„Govorio mi je, da bi se sporazumili sa Magjarima u posve magjarskom smislu. Odgovorih mu, da sam ja uvijek pripravan proti zajedničkomu dušmaninu zajednički raditi. No za naše megjusobne odnošaje držim se načela: „Ti pan“, „ja pan“. Do Mure, Drave i Dunava sve je Ugarska. Amo je nezavisna kraljevina Hrvatska. Rekoh mu da Slaveni moraju biti sretni, da je Jadransko more u hrvatskim rukama; bilo bi ga ludo trećemu žrtvovati. — „Ne treba, reče, Magjare u zdvojnost natjerati“. Mi toga ne ćemo, ali neka se Magjari smatraju sretni, što mi ne idemo u savez sa narodima same Ugarske. Danas tamo imade Rumunja, Slovaka, Srba, na koje se g. 1848. nije mislilo. (Frič omalovažuje Srbe kao nekulturne. On je morao odstupiti od „Opin. Nat.“ radi magjarskog pitanja. Rekli su mu više puta da ne hongroisira.)“

„Glavna svrha njegova posjeta jest predlog, da u ime ugnjetavanih naroda podastremo zajednički memorandum budućem kongresu. Rekoh, da bi tu misao imali izvesti zakonitim putem a ne revolucijonarno pod pokroviteljstvom vlade. Taj korak mora poduzeti emigracija dotičnih naroda. Urekosmo sastanak za sutra, a ja ću o tome progovoriti kod Princa Napoleona. Opisao mi je i stanje svoje domovine. Što rade domorodci. Tout comme chez nous!"

14. studenoga. „Pruska, Engleska i Austrija izjaviše, da njihovi suvereni ne će osobno doći na kongres, ali da će se dati zastupati kroz ministra u onom slučaju, ako se odluče u opće na sudjelovanje!! Štampa tih država ne će da znade za kongres."

„Rusija je digla sa namjestništva poljskog kneza Konstantina a postavila krvoloka Berga."

Zamolih audienciju u Princa Napoleona."

18. studenoga. „Danas sam primio iz Cabinet-a de S. A. I M. le prince Napoleon ovo pismo: Palais Royal le 18. 9. bre 1863: Monsieur. Pošto je Njegova Carska Visost princ Napoleon na ladanju, molim Vas da pismeno mi javite o čemu želite s njime razgovarati. Primite gospodine uvjerenje mojeg odličnog štovanja. Osobni tajnik Em. Hubain."

Listovi franceski pišu, da su Italija, Franceska, Španjolska i Portugalija sporazumne za kongres a eventualno i za rat.

„U bečkom Reichsrathu stavljena je interpelacija o postupanju austrijskih oblasti u Galiciji."

19. studenoga. „Pitanje ocijepljenja Slezwig-Holštein-Launenburga od Danske sve se više zapliće. Novi kralj Christian IX. je podpisao ustav. Pretendent Augustenburg imade jaku stranku liberalaca i njemačkih knezova."

„Danas raspravih sa Česima u njihovoj „besedi"

predlog Friča o sudjelovanju ugnjetavanih naroda pri kongresu.“

20. studenoga. „Sveta Alijanca se sprema proti Poljskoj! Austrija se vrsta na stranu Rusije!“

Danska pristaje na kongres, da se osveti njemačkim knezovima.“

24. studenoga. „Danas posjetih Bakunina, ali ga ne nadjoh kod kuće.“

„Veliki knez Konstantin je pošao u Beč.“

„Engleske novine pišu proti kongresu. Ruski car ga je odbio.“

26. studenoga. „Primih pismo Starčevo. Ljuti se na mene za franceski srbizam, odbija moj predlog; baš me je rasrdio.“

Novine pišu: adieu le Congres!

„Bijah u češkoj besedi. Predstaviše mi Bugarina Šiškova. I on ne trpi Srbe. U Pragu je narodna stranka u općinskim izborima pobjedila.“

3. prosinca. „Posjeti me Frič, baš kad pisah Napoleonu. Razgovarasmo o politici. On nema stalna plana za Česku. Sve čeka od slučaja. Magjare slabo pozna.“

„Kralj danski Kristijan dade u Šlezvigu proglasiti novu konstituciju. Njegov ministar vrati neotvoreno pismo pretendenta Augustenburga, kojim ovaj poziva kralja Kristijana, da povuče svoju vojsku iz Šlezvig-Holsteina.“

4. prosinca. „Sastadoh se u restauraciji sa jednim Magjaro-Rumunjem, Moritzem iz Erdelja, te se na dugo razgovarasmo o narodnim pitanjima. Za Magjarsku emigraciju mi kaza, da nema puno upliva u Magjarsko. Ono što je otmjeno, nije u Parizu, nego u Genfu ili Italiji. Klapka da više vrijedi nego Kossuth. Klapka j opojen duhom rekonciliacije sa narodima.“

„Listovi naglasuju: dok se gubi vrijeme pitanje

kongresa, Poljaci napreduju. Ističe nezadovoljstvo Hrvatske, Ugarske, Galicije, Venecije. Svi ti narodi moraju sudjelovati kod „velike borbe."

„Rechberg je energično u Reichsrathu istupio proti Danskoj (u prilog Augustenburga) te je izjavio, da će se odlučno na djelo stupiti."

7. prosinca. „Flota danska se skuplja u Kiel-u. Kristijan IX. je opozvao patent od 30. ožujka kao bezkoristan za Šlezvig. Nastalo je pitanje izmegju Engleske i Franceske za Sueski kanal!!"

9. prosinca. „Predadoh pismo na Princa Napoleona o realizaciji podunavske konfederacije i jedan prilog o djelovanju Franceske na Hrvatsku kroz Hrvate. Govorim mu i o nuždi, da se na kongresu čuje glas naroda ugnjetenih."

„Ruski car piše, da pristaje na kongres, ako sve vlade pristanu i ako mu Napoleon razjasni, o čemu će se vijećati i na kojim temeljima će se osnovati buduća pacifikacija. Iz toga se vidi, da Rusija zabacuje kongres, koji bi imao osloboditi Poljsku! Saska i Würtenberg svoje sudjelovanje čine ovisnim o sudjelovanju Austrije i Pruske."

„Frič je nenadno otišao u Švicarsku."

10. prosinca. „I Austrija traži razjašnjenje o kongresu, o svrsi i sredstvima! Tako i Pruska. Hannover i Bavarska uvjetuju svoje pristajanje o držanju Austrije i Pruske!"

11. prosinca. „Grčki kralj pristaje bez uvjetno na kongres. Švedska se odriče osnove sklopiti zajednicu sa Danskom."

12. prosinca. Zmajićeva okružnica proti Kvaterniku. „Pozor" br. 269. donosi u dopisu iz Rijeke okružnicu Zmajićevu od 1. rujna 1863. br. 578. pres. na sve suce svoje županije. U toj okružnici švapski sluga se bavi sa mnom. Govori o mojoj osudi, tamno-

vanju, o postupku vlasti proti meni radi podaništva. Zaključuje, da sam od franceskoga konzula dobio putnicu, da sam kroz Beč otputovao u Pariz, gdje i sada boravim. Pozivlje suce, „ako bi u Hrvatsku došao, da mi se mora zabraniti ulaz. Ako bi mi za rukom pošlo unići, da me imadu odmah odpraviti preko granice. „Gospodstvo Vaše imat će o tom shodno odrediti". Ovu ću okružnicu priopćiti u danoj prigodi Napoleonu."

13. prosinca. „Novine javljaju, da će Napoleon udovoljiti želji nekih suverena, te navesti program i temeljna načela kongresa."

17. prosinca. Današnji „Bulletin" veli: Ako Njemačka želi postići svoju svrhu, neka bude u opće pravedna prama načelu narodnosti. S toga neka ne germanizira Ugarsku i Hrvatsku Isti javlja iz Hrvatske „da su vojničke oblasti u Mletcima uznemirene radi pokreta, što se opaža u Hrvatskoj i Štajerskoj. Zagreb i Ljubljana su ognjište agitacije Narodni odbori svih gradova podržavaju svezu sa onim u Mletcima".

24. prosinca. „Holšteinsko pitanje riješit će se mirno. Danska se ne će suprotiviti eksekuciji. Dne 21. ov. sastadoše se 900 zastupnika raznih njemačkih dijeta, te jednoglasno zaključiše pristati uz Augustenburga proti Danskoj u pitanju Šlezvig-Holštein. Isto i njemački parlamenat."

25. prosinca. „U novinama je počela blijediti Hrvatska — ističe se jače Ugarska. To me boli."

„Kossuth je u ime narodne vlade izdao proglas, koji osvanu priljepljen po ulicama Pešte i svih gradova Ugarske proti Austriji. Friča nije bilo još kod mene. Njegov put u Švicarsku i Kossuthov proglas!! Jest neki savez."

„Na 11. ov. je sazvana županijska skupština zagrebačka."

„Umro je pošteni starac Ferdo Žerjavić i

gradski kapetan H a v l i č k a. Bog ih pomilovao. „Pozor“ tjera staru svoju izdajničku politiku.“

28. prosinca. „Pressa“ piše da Austrija skuplja zadnje sile, da se pomiri sa narodima. Odlučila je sazvati dijete. Time misli izazvati nove izbore, a pred njima županijske skupštine. U to ime već je dvorski kancelar Ugarske zapodjeo pregovore sa odličnicima zemlje. Poziv grofa C o r o n i n i a u Beč, prisutnost biskupa H a y n a l d - a, konferencije Rechberga sa ministrom grofom Mauricom E s t e r h a z y, sve to su indicije novih osnova.“

„Opin. National“ piše, da Austrija ne može više računati na vjernost Hrvata, koji su je god. 1848. sa Rusima spasili. Dovoljno bi bilo oružati Poljake, Magjare i narode podunavske, da se paralizira i drži u šahu Austriju i Rusiju i tako oslabljene da ih potuče franceska vojska. Na ovo ću reflektirati u pismu Napoleona.

30. prosinca. „Posjetio me je večeras F r i č. Kaže da je putovao u Švicarsku i Njemačku, da je bio u Genfu i u Berlinu radi tiskanja svojih stvari (!?) R i e g e r i P a l a c k i su propali.“

„Bulletin“ piše, da Franceska nije osamljena, da su s njome svi narodi ugnjetavani ili nezadovoljni: Poljska, Ugarska i Hrvatska. I Rumunjska je spremna da uzme oružje u ruke. Na prvi zvuk franceske trublje od Karpata i Crnoga mora do adrijatskih žala odjeknuti će poklik za slobodom. Dosta je jedan zamah, dosta je da se habsburška kuća sruši.

31. prosinca. „Bijah kod Friča da zaboravim i zakopam staro ljeto. Bilo nas je sedamnaest: Čeha, ja Hrvat, Bugarin Šiškov, dva Rusina iz Galicije. Oba su dušom Poljaci i s njima dijelė svoju sudbinu, premda ljube i svoje. Jedan od ovih bijaše 7 godina u Kufšteinu. Pravi mučenik. Krasna je slika mučeništva. Na-

liči Tommaseu. Govorismo mnogo o politici, osnovam budućnosti.“

1864.

2. siječnja. „Car Napoleon je jučer u govoru istakao da se nada održati mir. A ruski službeni listovi javljaju povješane i postreljane Poljake!!“

7. siječnja. „Česi su se junački zaratili sa svojim „starim domorodcima“ Riegerom i Palacky-em novopečenim aristokratima. Po svim su ih novinama raskrinkali.“

10. siječnja. „Četvorica Talijana pokušali su atentat na cara Napoleona poput Orsinia. Poglavica se zove Greco, a stajali su u savezu sa Mazzini-em. Kossuthov manifest i odreknuće Garibaldia dovodi se u savez sa ovim činom“.

18. siječnja. „Odbor za adresu caru umetnuo je ovaj pasus glede Poljske: „Mi se nadamo, da će duh pomirljivosti dvaju suverena (franc. i ruskog) odstraniti zapreke, koje bi mogle poremetiti dobre odnošaje . . .“ Jadni Poljaci! Vas vješaju i ubijaju, a Europa sve više stine prama vami!“

21. siječnja. Terorizam u Hrvatskoj. „Primih „Naše gore List“. Čitam u njemu infamni program „starih domorodaca“ pod naslovom: „Što želimo i što da činimo?“ Ban i veliki župani oskvrnuli su sveto svoje dostojanstvo. Šokčević je obustavio na tri mjeseca „Pozor“. Valjda će toliko i njegova vladavina trajati. „Naše gore List“ dobio je opomenu, da se ne smije ni najmanje miješati u politiku!! Iz českih novina u besedi doznadoh, da je Kukuljević raspustio zagrebačku župan. skupštinu na neizvjesno vrijeme. Mažuranić po tom otputova odmah u Beč. Silna svjetina bila se sakupila u županijsku dvoranu. „Nar. Listy“ imade vijest da zveketanje utamničenika podsjeti na prvoj sjednici skup-

štinare na mene i na Starčevića. Da će nas skoro slijediti Kušlan i Perkovac veoma je vjerojatno. I za Bogovića se govori da će biti, radi jedne pjesme otiskane u jednom kalendaru, zatvoren."

„Uzrok raspusta skupštine jest naredba kancelarije, kojom se daje županijama disciplinarna vlast. Na to se je digao silan urnebes sa svih strana. Kukuljević je plačućim glasom bacio na nekoga svu krivnju za sadašnje abnormalno stanje, ali je ipak vrijedan sluga skupštinu odgodio. Skupštinari odilazeći su si stiskali ruke. Utisak je bio svečan."

„Ja u tome vidim dobru posljedicu, da ne će biti podla sabora u zakonitoj formi. Narod se ne će, ako Bog dade, kompromitirati Uz takove prilike ja se ne mogu vratiti u Austriju. Bilo što mu drago, proturati ću se još ova dva, tri mjeseca. Nadam se nadvladati i tu nevolju."

25. siječnja. „Austrija i Pruska su zabacile ponudu Danske, da joj se dade rok od šest tjedana, da sazove svoj Rigsraad, koji bi imao riješiti pitanje Šlezvig-Holsteina."

„Pogjoh u Palais Royal, da vidim mogu li govoriti sa privatnim tajnikom Princa Napoleona Hubain-om. Na usmeni saobraćaj me je naputio Amyot. Ne nagjoh ga. Po naputku se vratih u 5 sati po podne. Rekoše mi, da je sa princom izašao, i da mu ostavim pismeno, ako što želim."

1. veljače. „Poslije podne dogje k meni Frič s još jednim prijateljem iz Češke, Linhardt-om, i donese mi češke novine, da čitam vijesti iz Zagreba. Pošto je Milka bolesna u krevetu, odmah su otišli."

„U Zagrebu pišu brošure za centralizam i za federalizam! U Beogradu su nastala komešanja. Vlada kneza Mihajla hvata po Biogradu i okolici neke buntovnike. Ima proti sebi dvije stranke: rusku i tursko-Karagjorgjevu. Uhvaćen je i senator Majstorović

Na Cetinju turski komesar ugovara sa knezom Nikolom, donijev mu Sultanove darove.“

„Danas je austrijska i pruska vojska prešla Eider i navalila na Dance. Frano Josip vlastoručnim pismom predaje svoju vojsku zapovjedništvu pruskog maršala baruna Wrangela. Franceske novine bijesne na te dvije vlasti, koje hoće da od Šlezviga naprave drugu Veneciju. Apeliraju na njemačku demokraciju. Švedska protestuje proti ovom koraku.“

Kvaternik potišten.

„*2. veljače.* Bio sam u Amyot-a. Javio sam mu političke vijesti iz Zagreba. Zamolih ga, bi li on meni mogao, obzirom na svoje razgranjeno poznanstvo, priskrbiti za dva tri mjeseca kakvo zanimanje. On mi dade adresu na grofa Branicki-a, koji obzirom na moje poznavanje jezika, moći će mi pribaviti kakova rada. Uz to on je intiman sa Napoleonom. Odoh k tomu grofu. Primi me u svoj salon. Ja mu se predstavih, te mu u kratko nacrtah cijeli svoj život. Spomenuh doživljaje u Rusiji, Franceskoj, Italiji i Švicarskoj, književni rad, saborsko djelovanje, osudu i tamnicu i bijeg u Francesku i sadašnje prilike. Ne postignem li svrhe, bit ću prisiljen pokloniti se neprijateljem.“

„On je veoma hladno slušao moj govor. Kad mu stadoh razglabati odnošaje ugarsko-hrvatske, opazih da je bijesan za magjarstvo. Vidio sam odmah, da nema nade ni izgleda po njemu nešto postići. Dignem se, da ga ostavim. On mi spomenu nekakvoga Ordengu, koji upravlja poljskim poslovim u Parizu. Na rastanku mu rekoh, da sam i sam mislio, da u okolnostima njegove domovine, ne može on pomoći u mojima. Na to on izmrmlja; permettez, ode u svoju sobu, rekav mi, da počekam malo. Odmah pomislih, da je otišao, da mi što donese. Na tu pomisao pomuti se u meni sva narav i plane hrvatski ponos. Odlučih uljudno, ali do-

stojanstvom čovjeka uvrijegjena u narodnom čuvstvu, odbiti sve, makar ne imao danas ni što jesti."

„Ne prevarih se. Za čas vrati se on, i pruži mi nešto zamotano u papiru. Ja učinih korak dva nazad. Blagodarih mu, ali i pogledom pokazah, da sam uvrijegjen. „Ja sam k Vama došao, da mi u političkom smislu budete u pomoći, ako možete, ali ne po milostinju", rekoh. On nešto mljasne, da u tome ne može ništa, a ja se uz to naklonim i odem."

„Odem k Amyotu, da mu sve javim. On mi reče: „Vi gubite svoju mladost". Valjda imade pravo, a što da učinim? Da idem k Metternichu, austrijskom poslaniku, i da priznadem „zajedničke interese?" Time bi dobio ovlaštenje na povratak kući, advokaturu i s Bogom politiko!" . . .

„*3 veljače.* Franceska uzmiče. Napoleon nije ni riječi progovorio o vanjskim odnošajima sa odborom zakonodavnog tijela. Govor se je odnosio samo na unutarnju politiku. Korio je stranke u zemlji. Danska je osamljena i već potučena."

„*7. veljače.* Danas odoh u posjete susjedu Reifferscheidtu. Dugo ga nisam vidio. Nagjem ga, gdje si krpa kaput. Javlja mi, da su Danci izgubili Misundu. Austrijanci su im oteli 60 topova. Napoleon se ne će maknuti. Franceski arsenal ne radi za vladu ništa već od decembra. Govorismo i o svojim stvarima. Ja mu priznadoh, da živući od svoga, već sam se istrošio, a nemam zarade. On mi svjetova vratiti se u Austriju. Oh, kako bih bio sretan, da se okanim politike! On mi predloži, da tražim mjesto kod „Correspondence Havas". Poznam jezike, političke prilike, mogao bih veoma dobro zaraditi. Plaćaju godišnje 3000 fr. Ja mu opazih, da mi za to manjka preporuka. On mi ponudi posredovanje jednog svog znanca Danca, za kojega će mi dati pismo. Od srca mu se zahvalih."

Kvaternik traži sveza sa Magjarima.

„*8. veljače.* Pod večer dogje k meni F r i č. Očevidno je htio štogod doznati. Pitao me je i za princa Napoleona. Rekoh mu, kako ne dobih nikakovog odgovora. Franceska ide za prijateljstvom Austrije. Govorih mu, kako teče već osmi mjesec, da od svoga živim. Kad nestane sredstava, nestane života, a kad nestane toga, nema ni djelovanja. On mi se potuži na iste prilike."

„Izagjosmo iz kuće zajedno. Pitam ga putem, je li on u kakvom odnošaju sa Magjarima. Reče, da nije direktno, nego preko Poljaka. Znade li, što Magjari sada misle? — Zabacili su svaku nadu i pomisao na približenje s Hrvatima, odgovorih. Što Hrvati odluče, nek im bude. Sa narodnostima Ugarske da će najliberalnije ugovarati."

„To je najpametnija politika. Što budu liberalniji spram nas, tim mi prijatniji spram njih. Ista Deakova stranka je zabacila misao približenja k Austriji. No bi li se moglo doći u pregovore sa Magjarima?"

„Kod mene ćemo uzeti u pretres Košutov proglas i na tome nešto osnovati. A što je od Gaja? — upita. Nepoštenjak, potkupljen od svih živalja, nama protivnih. — Pa ipak ga demokracija nije mogla potkupiti! — Dakle je to pokušala? upitam ja. Sigurno, da ne će, dok monarhija krepko stoji i troši. Zamamljuje mladež visoko letećim pojmovima jugoslavenstva i panslavizma i gosteći ju. On je u rukama monarhije, koja ga može javnom ruglu izvrći, ako samo pokuša oteti joj se."

10. veljače. „Bijah u L a c o m b e - a, da vidim, bi li mogao što preko njega postići. Ali ništa. Obećao mi neku adresu."

13. veljače. „Novine počeše zadirkivati u Hrvate, što vojuju u Šlezvigu, da pale kuće!"

„U „Bulletinu" imade vijest iz Italije, da su proklamacije na hrvatskom, češkom, talijanskom i magjar-

skom jeziku poplavile austrijske zemlje, odvraćajuć narod, da se ne bori za tudju stvar u Šlezvigu."

17. veljače. „Bijah kod Friča. Nekako me zdvojno primi. Govorasmo o potitici. Dogjosmo na Magjare i Hrvate. Reče mi, neka ne priječim sadanji magjarsko-hrvatski pokret. Odgovorih, da ću se teško već moći baviti politikom. On stade okolišati, pa opet na isto Ja mu rekoh, da nisam protivnik sporazuma sa Magjarima. Za što se ne bi koji od njih udostojao k meni pristupiti. Znadu, da sam i ja uz Starčevića od nekakvog upliva u Hrvatskoj. Neka se na hrvatskom zemljištu razvije barjak hrvatske nezavisnosti, nestati će spletaka u Hrvatskoj. Dugo govorih u tom smislu. On iznenada reče: Ne bi li ja poduzeo put do Magjara u Italiju? — Kad bih imao sredstava bi, ali ovako... Bila bi velika sreća, kad bi Hrvati, Talijani, Magjari, Česi i Poljaci sklopili veliki savez slobodoumnih naroda. Recite Magjarima, da će oni prije ili kasnije voditi boj na smrt i život sa Rumunjima. Koliko bi im bio nuždan bratski hrvatski narod u toj borbi! Magjarsko-hrvatski savez uz lojalnost Magjara bila bi stvar veoma naravna. Ali oni moraju svečanim načinom priznati pred licem svijeta našu suverenu povjesnu nezavisnost, a ne primati iz ruku zajedničkog dušmana komade hrvatske zemlje, kao g. 1861. Medjumurje. Dušmaninu dati prigode, da se veseli nad našim slaboćama, nije demokratski, to je kukavno. Ja sam postao dušmanin Magjara, jer ne ću da podupirem zamjenu jarma naroda moga. Do takova nepoštenja ne ću se poniziti. Na koncu rekoh, da mogu i hoću koristiti općoj stvari slobode. Da imadem dosta upliva u Hrvatskoj, osobito u Granici. Vidim, da je taj Frič u svezi sa Magjarima. Priča, da je vodio dogovore sa Garibaldiem i Mieroslavskim."

19. veljače. „Po preporučnom pismu Lacombe-a bio sam u Vergniaud-a, ne bi li dobio mjesto kod

agencije „Havas". No, reče, da iz toga ne bude ništa, da će me drugdje preporučiti. Pita, jesam li poznat kod Czartoriskoga. Na žalost nisam, ali bih želio. On će oko toga nastojati. Poznam li Sarvady-a Rekoh: po renomeju. — To je bio sekretar pok. grofa Teleky-a, i u nas je bio zaposlen. — Ali mi smo Hrvati u opreci sa Magjarima, opazim. — Ništa za to, on je fin čovjek. Ja ću vas s njim upoznati. On je čovjek osvjedočen o slobodi vašega naroda. — Bit će mi onda milo, ako učinim poznanstvo sa tim mužem."

22. veljače. „Austro-Prusijanci prošli su granicu Jutlanda. Europa još miruje. Magjar Türr položio je sve svoje časti u Italiji, da imade slobodne ruke."

24. veljače. „Dobih pismo iz Karlovca Umro je Vuk Karadžić i biskup Kragujević Govori se po Hrvatskoj, da ću u proljeću biti pozvan natrag kući. Dao Bog! Agramerica da će prestati izlaziti, a mjesto nje će izlaziti list na hrvatskom jeziku."

28. veljače. „Radostan je dan danas. Primih pismo od Staroga. Prilažem ga ovdje. Pun je vijesti i refleksija. Čudim se, što piše glede Rusije. Za „Pozor" kaže, da je izašlo na vidilo, da su ga hranili kroz dva ljeta iz kancelarije, dok nije sam progledao i u ludosti svojoj mene denuncirao, jer vidjeh prije, što se moramo nadati od infamnih ljudi. Joza sada magjarizira..."

„Austrija i Pruska si prisvajaju Šlezvig-Holštein i uredjuju svoju upravu."

29. veljače. „Pitao sam u zalagaonici, što mogu dobiti za neke zlatnine svoje i ženine Bože, kako malo! Za vrijednost od 125 fr. samo 59 fr.! Moja je Milka plakala, a ja bih više nego plakao, da se u Boga ne nadam..."

1. ožujka. „U engleskom parlamentu odgovori Russel na analognu interpelaciju, da Mazzini nije odgovoran ni moralno za atentat Greca i drugova, pa

vlada nema za što proti njemu postupati. Teško će se to dojmiti Napoleona.“

„Christian IX. odgovori energično na adresu Rigsrada, da ne će ni pedalj Šlezviga napustiti, dok to konferencija ne riješi.“

„Austrija je proglasila ratno stanje u Galiciji za ljubav Rusije, a proti Poljacima.

„Manteuffel je učvrstio austro-pruski savez. Talijanska vlada koncentrira vojsku na Minčiu.“

Kvaternik megju konspiratorima.

3. ožujka. Čudan posjet. „Radio sam na kritično-historičkom djelu: „Hrvatske drevnosti“, da oprovrgnem Šafaříkove „Starožitnosti“. Danas imadoh čudnovatu vizitu. Došao je naime izaslanik oblasti, da se informira o meni, prije nego će ministarstvo unutarnjih posala riješiti moju molbu. Ja nacrtah cijeli svoj život iskreno i potpuno. Spomenuh i lanjsku knjigu: „La Croatie et la Confederation Danubienne“, koja je uslijed mira Vilafranke morala obući drugo ruho. Sva mu moja djela pokazah, a neke i darovah. Kazah, kako sam došao po drugi put u Pariz na obećanje franceskog konsula, kako mi ovaj obeća mjesečni dohodak od 600 fr. Govorah o svom uplivu, o strankama u Hrvatskoj, o težnjama naroda, o Starčeviću i t. d. Opisah mu progonstvo Austrije potanko. Mnogo se je zanimao. Neke je stvari zabilježio. On me je sam pitao koješta, zabilježio moje znance u Parizu. Za tim me upita, bi li ja htio i kada primiti posjet jednog odličnog i veoma uplivnog gospodina. Odgovorih, da sam pripravan svaki dan i svaku uru. Ako je pak tomu gospodinu prijatnije, ja mogu i k njemu doći. „Tim bolje“, reče posjetnik, „ja ću sutra oko dva sata doći k vami, pa ćemo ići skupa. Čudan posjet! Čudan prijedlog! Šta će sve biti? A ja nemam nego 80 fr.!“

5. *ožujka. Posjet Milkovskog.* „Danas po podne čekah onoga posjetitelja Franceza, a mjesto njega dogje Frič i javi mi, da je uspio glede onoga našega onomadnjega razgovora, da mogu u Italiju kad hoću. Odvratih: I kad bih htio, ne mogu radi novaca, a imâdem i drugi razlog Pa mu ispripovjedih jučerašnji dogogjaj. To ništa ne smeta, odgovori on. Dade se spasiti i jedno i drugo, a trošak će mi se naplatiti. — Doli je jedan gospodin, koji čeka, a ja sam došao, da vas preveniram. — On izadje, ja obučem surku i čekam. Čekam glasovitog pukovnika Milkovskog, koji je s Napoleonidima u veoma tijesnom savezu."

„Eto ih. Nakon prvih pozdrava posjedam ih na kanape, izrazujuć sreću, da imadem prigode sastati se s tako odličnim mužem. Ovaj mi odmah izjavi tronutim glasom: Dok se je Austrija držala neutralno, mi smo ju štedili, sada je proglasila opsadno stanje i odala se našom neprijateljicom, mi joj moramo o glavi raditi."

„Ja razvih stanje u Hrvatskoj. U Granici ima mnogo pravoslavnih. Austrija će ih dati fanatizirati od popova proti Poljacima, tobož predstavnicima katolicizma, pa će ih poslati u Galiciju. Ti će se bijesno boriti. Na njihova će mjesta poslati linijsku vojsku, da drži na uzdi one, koji ostanu. Stoga valja upozoriti proglasima Graničare na tu pogibelj, i sve tajne namjere Austrije otkriti. Ako se dignu tri hrvatske regimente na megji Dalmacije i Hrvatske, planuti će svi Hrvati. Za Magjare rekoh, da smo pripravni zajednički raditi proti zajedničkom dušmaninu pod uvjetom, da priznadu suverenu neodvisnost Hrvatske, da stupe na naše zemljište kao gosti, a mi ćemo im krv za krv vratiti. Drugo je magjarska emigracija, drugo su Magjari. Opsadno stanj su potpisali i Forgach i Esterhazy. Prvi magjarsk aristokrat potpisao je tu sramotu! a on predstavlja aristokraciju, koja je ondje sve. Sav se je magjarski naro

izrazio proti Košutovoj proklamaciji „podunavske konfederacije."

„Oni mi rekoše, da misle poslati u Zagreb svoga čovjeka, pa pitaju, na koga bi ga adresirali. Frič mišljaše na Kušlana. Ja rekoh da ne, da je on za druge poslove."

„Još razgovarasmo, pa urekosmo sjednicu za sutra u podne kod Milkovskoga. Je li ovo početak sretnog konca?"

6. ožujka. Prve osnove bune. „Danas uzeh iz listnice posljednih 10 franaka. Ne kapne li od kud, morat ću k zlataru. U točno vrijeme po dogovoru bijah kod stranjskoga (Milkovskoga). Frič još nije došao. Izručim mu moje djelo: „La Croatie". Razgovarasmo i snovasmo dvije ure sa mapom u ruci. Pokazah mu, gdje i kako bi se dalo iskrcati vojsku na obalu u Dalmaciji i u Hrvatskoj. Pričah o privrženosti hrvatskog naroda prama meni i prama Starcu."

„Ne bi li se dalo u samoj Hrvatskoj spontano pokušati ustanak ili pokret proti Austriji? upita me Milkovski."

„Takove su prilike, da se može pokušati sa demonstracijam, ali ozbiljnim ustankom nije moguće."

„Toga dana se je u načelu zaključilo:

„I. Pokret hrvatski imade se spojiti i udesiti sa općim talijanskim pokretom. U tu svrhu valja već pripravljati duhove proklamacijama, brošurama itd. Raditi će se oko sakupljanja hrvatske legije i organiziranjem u Italiji, a za to treba 4—6 nedjelja. Ja ću poći za to u Italiju i tu se nastaniti."

„II Imati na raspoloženje tiskaru."

„III. Njihov će čovjek otići u Zagreb k prijanu s mojim pismom, da nastoji oko uredjenja „narodne vlade". Glede toga ja sam izjavio čisto i bistro, da se ja u ništa upuštati ne ću, ako bi oni iza mojih ledja štogod sa Magjarima ugovarali, ili bi se tko drugi do-

govarao sa inim Hrvatima, ili bi te Hrvate upotrebljivao za orugje bez našega znanja i privole. Buduć ja u nikoga nemam povjerenja osim u prijana, on će najbolje znati, komu da se povjeri glede obavijesti, koje će mu se davati. U našim je rukama sva vjera i povjerenje. Razvio sam tom zgodom političko stanje u Hrvatskoj. Opisah magjaronsku stranku pod vodstvom Jankovića. Ob ovom čovjeku rekoh isto, što napisah princu Napoleonu. U ostalom Starac upliva i na toga muža."

„IV. Magjari će se smatrati na našem zemljištu jedino kao gosti, pod vlastitim barjakom kao ugarska legija. A kad mi predjemo Dravu, dušom i tijelom bit ćemo za Magjare. Imamo sada jednoga dušmanina zajedno."

„V. Glede Istre i Dalmacije valja Talijanima izbiti iz glave, da su to talijanske zemlje. Mi Hrvati ne možemo napustiti ni pedalj svoje zemlje. Bi odobreno i naglašeno, da se Hrvati u tom obziru nalaze prama Talijanima kao Bugari napram Grcima."

„VI. Ustanovismo za Oreškovića pozvati ga k meni. Tako isto obratiti se na druge hrvatske oficire. Milkovsky opazi, da je vidio Hrvate med Peschierom i Veronom."

„VII. Djelovati na duh ovih trupa i nagovarati ih na pasivnost ili dizertiranje."

„VII. Govorilo se je udariti kroz Bosnu oružanom rukom. Ja rastumačih, kako bez sudjelovanja i pristajanja Turske to ne bi moglo ići. Turska neutralna ili nami protivna, bila bi od pomoći samo Austriji."

„Za tim bi zaključeno, da ja odmah odem u Italiju. Uz to da im priredim pismo za Antu (Starčevića) i ocrtam njegov stan u Zagrebu, da ga ne treba iskati."

„Čim se vojska iskrca u Hrvatsku, proglasit će se nezavisnost kraljevine i sloboda naroda."

„Danas je došao Ferdinand Maksimilijan u Pariz. Slabo je dočekan.“

7. ožujka. „Napisah pismo Staromu, da ga o svemu obavijestim. Za tim odoh oko podne k Milkovskomu Nagjoh nekog stranca kod njega. Kad ovaj ode, ja mu pročitah pismo i plan poduzeća i sve, što se ima raditi sa Ličanima. Rekoh mu, kako će biti potrebno, da se dade Starom i materijalne pomoći. Razložim njegovo stanje. Govorah mu i o Crnadku, kao i o Oreškoviću. Trebat će te ljude providiti i naći sredstva, kako ih amo dopratiti. Za tim mi Milkovsky stade govoriti o mojem trošku. Izbroji mi odmah tisuću franaka na račun poljske narodne vlade, a ja mu potpisah namiru. Za tim mi dade potpisati kratko pisamce. Ja ga potanko proučih, da vidim, mogu li kao hrvatski patriot potpisati. Vidih, da ne ću svoju savjest ni osvjedočenje povrijediti. Sadržaje obećanje, da ću svetu stvar slobode i nezavisnosti narodâ (imenito poljskog, hrvatskog, českog, ugarskog i talijanskog) braniti i svako zlo od njih odvraćati.“

„Tad mi pruži dva pisma sa jednim zapečaćenim pismom na stanovitog Louis-a u Turinu. Prvo pismo, otvoreno, izdano u ime izvanrednog komesarijata poljske narodne vlade, te me legitimira i osjegurava mi potporu i pokroviteljstvo u svakom slučaju. Imam ga pokazati u izvanrednim slučajevima, sahraniv ga opet. Drugo je izdato na gospodina Buchholza u Turinu. Ja ću stanovati u Turinu, Milanu, ili na granici. Milkovsky će doći za tri nedjelje, uz to će plan biti gotov.“

„Dignem novce za trošak, a Milkovsky mi reče, da će poduzeti sve mjere, da mjesečno uzmognem primati novce u Turinu. Ja opazim za poteškoće putnog lista. On reče, da će mi ga pribaviti, premda oni idu bez njega. Na samo ime Poljak slobodno putuju i lijepo su primljeni.“

*

„Providjen troškovima i preporučnim pismima, upisav se u knjigu branitelja svete stvari narodnosti, eto i moj je narod stupio u kolo drugih. Borit ću se za Hrvatsku med Sočom i Drinom, Puljom i Zvornikom, Bojanom i gornjom Murom. Proti vjeri i moralu ne obvezah se na ništa, dakle moja je savjest pred pravednim Bogom čista.“

„U Italiji imadu Poljaci 4 dnevnika; s kojimi ću se služiti, reći će mi Buchholz“ . . .

8. ožujka. „Bio je kod mene Frič. Davao mi je naputke, kako da se vladam u Italiji, gdje imade mnogo špijona. Općiti malo s kim, a još manje govoriti.“

„On je rek bi veći prijatelj Magjara, nego Poljaka. Kaže, da su Magjari izbili iz glave svaku ideju i savez sa Hrvatskom, pače da oni osugjuju nastojanje hrvatskih magjarona, jer ga shvaćaju štetno za oba naroda. Poljaci su zanešeni za Hrvatsku, kao i za sebe. To mi omogućuje provagjanje plana na korist domovine. Ja im rekoh: Vanjski dogogjaji ne će Hrvate nagnati na bunu, jer su kod kuće rascjepkani, a izvana omraženi.“

„Frič kaže, da je Poljake posve odvratio od srpstva. Da ja ipak u Italiji budem umjeren prama njima, jer ih cijene. Valja biti u politici razborit.“

„Govorismo o Magjarima. Ja naglasujem: Emigracija magjarska je poštena, ali nisu oni kod kuće. Jedan Deak javno je rekao: Ako ne može biti Magjar kako on želi, t. j. zapovjedati Hrvatom i drugim narodima, da se voli germanizirati. Magjari sada naginju Habsburgovcima i njemačkoj politici. To dokazuje Starčevo pismo, u kojem kaže, da je Strossmayer dao nalog užim pristašama, da se sporazume sa liberalnim Magjarima. To je znak, da je magjarstvo u savezu s Bečom. To je veoma pogibeljan pojav za naše poduzeće.“

9. ožujka. „Danas odoh se oprostiti od Friča. On putuje u Genf. Reče mi, da će se za 24. ili 28. o. m

upriličiti u Italiji velike demonstracije svih ugnjetenih naroda protiv Austrije. Izdat će se proglasi na sve te narode u njihovim jezicima, i da ja moram takav proglas — hrvatski — sastaviti na Hrvate. Neka se svi narodi združe u borbi sa Italijom i Poljskom. Ja pristadoh. Odem kući, sastavim proglas, prepišem ga i odnesem ga k Milkovskom, koji će ga otposlati Friču. Ovaj će i korekturu voditi. Milkovsky je zadovoljan sa proglasom. Dade mi pašuš (krivi) i preporučeno pismo za Italiju. Dugo se razgovarasmo."

„Dne 12. ožujka ostavih Pariz, pozdraviv Amyota, te kroz Savoju u Turin, gdje stigoh 14. ožujka 1864."

Rad za sveopću bunu.

15. ožujka. „Odoh odmah u jutro naći Buchholza, kojemu sam preporučen. Nagjem ga u prostorijam poljskoga odbora. Bila je sjednica. Čovjek je neki stajao pred vratima, da ne bi tko prisluškivao. Jedva se je dao nagovoriti, da zovne g. Buchholza. Izagje ovaj iz dvorane. Predam mu pismo na njega adresirano i ono za g. Louis-a On čita, a ja ga promatram. Ugodne i otmjene je vanjštine. Pročitavši, reče mi: da oko $1^1/_2$ po podne dodjem u „Cafè Madera". Tu ćemo se porazgovoriti."

„Dogjem prije njega, te stadoh čitati novine. Kad je došao, raspredosmo razgovor o mojoj misiji i o političkom položaju. On mi obeća, da će me upoznati sa Klapkom, Košutom, ministrom vanjskih posala i drugima. Savjetova mi, da je najbolje, ako u ministerijalnom listu razjasnim hrvatsko pitanje. On će govoriti s čovjekom povjerenja ministarstva. Na koncu smo govorili i o mojem stanu. U hotelu nije fajde stanovati. Valja uzeti privatni kvartir."

16. ožujka. „Buchholz mi nudja dva stana. Odoh

s njim, da ih vidim. Dogjosmo u ulicu „Dell'accademia Albertina“. Čekajuć vratara, pokaza mi pismo s magjarskom adresom na Košuta, koji stanuje vis-a-vis, te mu ga skoči odnijeti. Ja razmišljah, kako me je sudbina dovela u blizinu muža, koji je toliko zla učinio mojoj domovini. S timi divljaci Magjari nije moguće ugovarati inače, nego na temelju prevare. Iskreno i pošteno s njima nije moguće. Ne htjedoh toga stana, ali Milka za nevolju valjda će htjeti.“

„Glede Louis-a, reče mi Büchholz, povrativši se, da ga nije u Turinu, da će doći za dva dana.“

18. ožujka. „Bijah u D'Ancone via Cavour predati mu moje preporučeno pismo. U 11 sati još je bio u krevetu, a tako me i primi Pročita pismo, dok ga ja promatrah: Ostario je, prosijede kose, lijepa izgleda. Po zvanju je profesor. Plod razgovora jest: On priznaje važnost hrvatskoga pitanja, te žali, što ga Talijani nisu do sada shvaćali i njime se bavili. Priznaje, da Dalmacija spada po pravu k Hrvatskoj. Glede Rumunja reče, da su ovi nepomirljivi, da se ne dadu nikako na ugovaranje s Magjarima radi Erdelja. On osobno neke pozna, koji slove za umjerene, ali sa Magjarima ne će ni pozdrava. Ja mu hladno, ali i bistro rekoh, kako pitanje stoji. Osim Erdelja imade krajeva, gdje su Rumunji nastanjeni. Tu je Banat, neke rumunjsko-istočne županije Ugarske sve do vel. Varadina. To pitanje ostavismo in suspenso.“

„Zapita me, poznam li ovdje koga od Magjara, i bi li želio doći s kojim u dodir? Odgovorim: U svoje vrijeme.“

„Javi mi, da ovdje imade Hrvata, osobito jedan, koji zastupa interese našega naroda. To me je usupnulo. Mi u Hrvatskoj, osim Strossmayera, Jankovića, Starčevića i mene, ne poznamo imena čovjeka, koji bi imao pravo išta govoriti u ime Hrvatske. Našu svetu stvar'

osim Starčevića i mene, malne nitko i ne pozna. No ne rekoh ni riječi. Vidjet ću ja, tko je taj.“

„Govorasmo i o hrvatskim bataljunima, što su od posade u Italiji, kako ćemo ih k sebi primati. Pripovijedah mu, kako sam djelovao na Graničare g. 1859. po naputku Cavoura, i to veoma uspješno. Na žalost toga čovjeka više nema.“

„Na koncu mi obeća posjetiti me još danas, od česa ga odvraćah, jer da mi stan još nije u redu. Stavih si ove ciljeve: sve sile upotrebiti proti općem neprijatelju. Sva unutarnja sporna pitanja izmegj nas, Magjara, Rumunja i Talijana za sad staviti na stranu, dok se glavni neprijatelj ne utuče. Napokon proglasit nezavisnost hrvatske krune i države.“

„Poslije podne baš čitah „L'art de parler en public“, kad eto oko 8 sati dogje k meni D'Ancona. Stade se ispričavati, što me nije većim poštovanjem primio. Nije znao, s kim imade čast, dok nije vidio moju vizit-kartu. „To je bilo dovoljno bez ikakovih preporučnih pisama, da uvede po cijeloj Italiji najslavnijega muža Hrvatske. Na moje ime otvorit će se svaka vrata.“

„Ja mu odvratih, da moja domovina imade silu odličnih patriota, koji su na saboru god. 1861. svi odlučno stajali proti Austriji. Drago mi je, što u Italiji nalazi odziva naš rodoljubni rad“.

„Za tim mi javi, da me je došao umoliti, da sutra u 11 sati dogjem k njemu. Jedan gospodin odlazi pod večer iz Turina, te se moramo prije njegova odlaska savjetovati o hrvatskot-alijanskih stvarih. Radi se o tome, da ja napišem nekoliko bilježaka, koje će biti razaslane u Hrvatsku i predane hrvatskim oficirima, da se odvaže pristupiti k nami. Ja mu obećah na mojim vizitkartama napisati, da predatelj uživa moje povjerenje, i koji će priopćiti moje misli. No valja da je izaslanik na oprezu, na koga će se adresirati. U Hrvatskoj, povrh

kapetana, sve je austrijsko, što je niže, to je krvatsko. Dok ne nastane pravi pokret, viši oficiri će biti neutralni ili protivni. Kasnije će pristupiti i generali. On to odobri."

„Kaza mi, da Hrvatska mora opet biti ono, što bijaše nekoć: velika i slavna. Obeća mi, dovesti me u dodir sa odličnijim Talijanima, sa Garibaldi em i kraljevom okolinom. Za tim mi priopći, kako su oni organizirani po svoj Austriji. Pače ono, što bečki kabinet danas zaključi, za dva dana on to znade. I za hrvatsko pitanje organizirati će postaje. Sva pisma i spise, koje budem htjeo slati, dostavljati će se pod njegovim jamstvom".

„U Mletačkoj imade 30.000 graničara. Ja se na to razveselih, što ću imati prilike raditi oko njih. — Za hrvatsku stvar, ako bude potrebno, stajati će i milijoni. Bez slobodne Hrvatske, nema ni slobodne Italije, — reče mi na koncu."

19. ožujka. „Po dogovoru bijah kod D'Ancone. Dogje neznanac, kojemu ime još ne znam. Uputih ga, da s mojom kartom na Rijeci posjeti Jakovčića, Kraljevića, Brušića i Maleševića, a u Zagrebu Staroga. S prvim neka govori o hrvatskim elementima u austrijskoj mornarici. Sa ostalim o gradskim oficirima. Uputih ga i na Crnadka."

„Ogradih se D'Anconi, da ne odgovaram za uspjeh, ako Talijani preko drugih kakovu akciju u Hrvatskoj začinju. To bi dovelo do nereda i neuspjeha, a na korist Austrije. Oko mene i Starčevića sakupiti će se cvijet naroda, osobito pak mase."

„Glavna svrha poslanja jest saznati, kako stoji sa hrvatskim življem u austrijskoj mornarici, namamiti hrvatske vojnike počam od kaprala do pukovnika Imade i u mornarici jedan pukovnik, dobar Hrvat Valja nastojati, da dogje amo u Turin osobno liječnik Ja-

kovčić, koji će se sporazumjeti sa mnom usmeno i kasnije sve izvršiti u Hrvatskoj. Ako simo ne može doći, neka pošalje vjernu osobu."

„O uspjehu treba meni svojedobno poslati izvješće."

„Preporučih obzir i sigurnost".

„Na rastanku me upita D'Ancona za Strossmayera, kakav je čovjek? Odgovorih mu: Drugi Jelačić, samo prefriganiji, lukaviji i umniji. Habsburgovac dušom i tijelom, inače austrijski federalac. — Ergo rusista, — nadoveže on."

Kvaternik i Magjari.

22. ožujka. Kvaternik i magjarski pukovnik Kupa. „Poslah natrag u Pariz Josipu Ordengi moj krivični pašuš na ime Krause."

„Današnji „Diritto" ima članak o demonstracijama u Pešti. Magjari idu za ugovaranjem s Austrijom. Traže koncesija."

„Otidoh k Buchholzu. Pita me, hoću li se upoznati s Magjarima? — Nè, dok ne dogje Milkovsky."

„Ovdje je jedan Poljak, reče, koji je do jučer služio u piemonteškoj vojsci. Dao je ostavku, da imade slobodnije ruke. Magjari ga zovu Zsurmay. S njima je vojevao g. 1848. Zove se uprav Sarmatovski. Taj će vas odmah danas upoznati s jednim znamenitim Magjarom, koji ima otići u Genf k generalu Klapki."

„Ja na to pristadoh."

„Oko 11 sati po dogovoru eto nas u „Cafè del mondo". Dogje elegantno odjeveni mladić. Buchholz nas predstavi. Izagjosmo iz kavane i stadosmo politizirati. Ja spomenuh došljaku strah, da će se Magjari s Austrijom nagoditi. On me uvjeravaše o protivnom. Uz to se uputismo k pukovniku Kupi. Putem doznadoh, da je nastao spor izmegju Klapke i Košuta.

Türra drže za izdajicu, panslavistu. Ja sam utuvljivao Zsurmay-u moje nepokolebivo hrvatsko stanovište spram Magjara. Dogjosmo do stana Kupe. Buchholz nas ostavi."

„Magjar me veoma lijepo primi, pun bratstva i dostojanstva. Kaže da u pet sati putuje u Genf. Veoma fino stavi mi na raspoloženje sva sredstva ugarske emigracije, i novčana. Ja odadoh da razumijem, te mu odmah izjavih, da na to ne računam. Ja zastupam interese hrvatskoga naroda. Štujem Magjare i želim im svu sreću. Ovdje mi možemo zajednički raditi samo proti zajedničkom dušmaninu."

— Košut sve kvari, reče mi on. On je rad opet se dići na površinu. No centralni odbor u Ugarskoj neće da od njega ništa prima. On je kriv nesreći Hrvata i Magjara."

„Ovaj Kupa, desna ruka Klapke, misli o našim odnošajima sa Ugarskom kao i Deak i svi drugi Magjari."

„Ja mu odrešito izjavih: Mi ćemo zajednički proti Austriji, ali drugih odnošaja sa Ugarskom osim onih, koji iztiču iz podunavske konfederacije, nemože biti. Što se tiče podunavske konfederacije doznadoh, da je to i plan Klapke, što si ga je prisvojio Košut. To je pak mišljenje sve ugarske stranke sjedinilo da je odbiju, da ustanu proti Košutu. Isti Pulsky je napisao u „Pesti Naplo" članke dokazujuć, da ta konfederacija ubija magjarske težnje."

„Dok smo se tako razgovarali, Zsurmay javi, da je čitao, kako su u Pešti pohvatani najodlučniji Magjari: Karolyi, Nedetzky, Beniczkv itd. Rek bi da je središnji odbor u Pešti odkriven. Zato ne primaju ve 18 dana vijesti."

„Klapka je bio, reče Kupa, 14 dana u Parizu Valjda je dobio upute od Napoleona. Rat će buknuti

ako mu se Napoleon htjede ugnuti, onda će buknuti revolucija u Franceskoj, u Italiji, u Ugarskoj. Tad teško Napoleonu!"

„Govorismo dugo o položaju Hrvata i Magjara. Kupa sniva o Ugarskoj do mora, o ugarskoj mornarici, koja se nebi mogla razvijati bez Dalmacije. On sve sanja o uniji s Ugarskom po rečenici: „La Pologne libre en Russie libre" (Slobodna Poljska u slobodnoj Rusiji). Utaman, rek bi, ja razlagah, kako je za Magjare nužno da Hrvati budu slobodni i nezavisni od Magjarske. Dokle god Magjarska bude vukla za nogom Hrvatsku, dotle ni ona ne će biti slobodna. Dotle će Austrija zalugjivati Magjare nedostiživim ciljevima i izlagati pogibljima gragjanskoga rata. Kad bi se Magjari usudili u Hrvatskoj širiti magjarštinu i razvijati svoj barjak, u Hrvatskoj bi rasla panslavistička ortodoksna austrijska stranka."

„Rastadosmo se na oko mirno. Kupa mi obeća da će me na povratku predstaviti ministru vanjskih posala; predloži, da se sastajemo svaki dan, da će on dozvolom k meni dolaziti. Pun je komplimenata. Oko jednoga sata izadjoh sa Zsurmay-em. Ovomu rekoh, da Magjari u hrvatskom pitanju nisu ništa zaboravili, niti su što naučili. Ali neka slobodno naglasi Kupi, da s Hrvatima se ne može baratati. Osim saveza, alijance, drugog odnošaja ne će i ne može biti."

Pod večer mi kaza Buchholz da k njemu svaki dan dolazi jedan član „Diritta". On će mu govoriti o hrvatskom pitanju. Neka ja samo napišem članak, sigurno će biti štampan. Baš ću to učiniti i vidjeti, kako se doalje Magjara. Bit ću prije na čistu."

„Čitao sam broj „La monarchia italiana" od 18. ·ljače, u kojem je proglas magj. središnjeg odbora. Tu tam da je Češki narodni odbor iz Praga poslao ugar:omu izaslanstvo, da se dogovore, kako će kasirati Hab-

sburgovce, t. j. kako će doći do obnove ugovora od g. 1616. Rieger i Palacky, radi svojih simpatija za Rusiju proti Poljskoj, pali su u narodu. Sad je vogja u Českoj Turn Taksis. Dobro reče Kupa: valjalo bi da taj čovjek izagje iz Austrije, jer ga ova može uništiti."

23. ožujka. „Pod veče se sastadoh se Buchholzom. Kapira članak. Protivan je pretenzijama Magjara. Poljaci ne smiju žrtvovati Jadransko more pohlepam italo-magjarskim. Reče mi, da je govorio sa M. Louis-om a to je Cairoli desna ruka Garibaldia. Da još nije dešifrirao pismo. Obećao mu je sutra ili prekosutra za mene javiti. Reče mi, da ću s Talijanima bit zadovoljan. I on mi govoraše o posjetu k ministru vanjskih posala."

Garibaldi je ostavio Capreru. To se veomo raznoliko komentira."

Konferencija sa Cairoli-em.

25. ožujka. „Glasa se, da će Frano Josip ljetovati u Magjarskoj."

Otidoh se pomoliti pred Božjim grobekom. Srete me Buchholz i reče mi, da je govorio sa Cairoli-em, pa me je ovaj dao umoliti, da dogjem sutra u 10 sati k njemu. On bi došao k meni, ali je boležljiv."

26. ožujka. „Čitah u „Dirittu" da je Austrija u Krakovu otkrila tajnu tiskaru i pohvatala slagare i neke članove narodne vlade. Buchholz mi reče, da to nije ništa. Već se je druga tiskara ustrojila. On šalje danas u Poljsku deset Poljaka."

„Jedan Magjar, piemontaški pukovnik, izdao je Austriji notu magjarskog pokreta. Uslijed toga je mnogo osoba pohvatano. U Bijeloj stolici se našla zaliha oružja."

„Dogjoh točno u 10 sati k Cairoli-u. Simpatič je taj muž. Jedva ide, jer je bolestan. Ranjen je u bi A brat mu je i poginuo. Veoma mnogo govori-mo. mu stadoh odmah razvijati hrvatski program. Tužih se na neshvaćanje Talijana naših megjusobnih intere

Sva se važnost podaje Ugarskoj, a za Hrvatsku se naprosto ne mari. Ta je politika nedostojna demokratičkoga načela, i po demokraciju ubitačna. On me je pobožno slušao i prekinuo govoreći, da je Garibaldi opetovano i živo izrazio želju i misao da se ugje u savez sa Hrvatskom i Dalmacijom."

„Cairoli je bio i dirnut mojim riječima prijekora na Talijane sprama Hrvatima. Obeća mi, da će ovo dosadanje ponašanje prestati. O tome da ću se osvedočiti. Hrvati imadu pravo na svoj samostalni i nezavisni razvitak kao i Magjari, Talijani i svaki drugi narod."

„Razgovarali smo kasnije i općenito uglavili:

„1. Vojska iskrcana na hrvatsko zemljište u Istri ili Dalmaciji vojevat će pod hrvatskom zastavom. Magjari će biti gostovi u našoj zemlji."

„2. Predložio sam jednu megjunarodnu tajnu konferenciju, gdje ću ja potanko obrazložiti hrvatsko pitanje. Cairoli na to pristane. Sazvat će se, čim dogju Kupa i Klapka iz Genfa."

„3. Odmah se moraju poduzeti svi koraci, da se ustroji u Italiji hrvatska legija. O tome će Cairoli dati govoriti u parlamentu. Kad vlada dopušta, da se ustroji magjarska legija, mora dopustiti i hrvatsku. On će upriličiti demonstracije u prilog Hrvata, kad dogju u Italiju, a gospogje Turina, Milana, Florencije . . . izvesti će tri hrvatska barjaka za legiju. Njezino izdržavanje valja staviti na teret vladi. Ja ću morati o tome govoriti sa ministrima. Njima će me predvoditi Correnti."

„4. Javih, da je u Granici jedan bataljun vazda na ružju, a drugi kod kuće spreman. Ostali narod je slabo ružan. Neka se nabavi 20.000 hanžara, toliko para ıbura, 50.000 pušaka s bajonetima."

„5. Poslat ćemo s mojim preporučenim pismom ude povjerljive u Dalmaciju i Hrvatsku, koji će sve ipraviti za izvedenje plana. Ja ću označiti dotične osobe.

„Austrija je Hrvate do kože cgulila. Troškove za sve ovo oni ne mogu pokriti, za to je nužno, da se ustroji fond, kojim će se duševno upravljati.“

„7. Neka mi se stavi na raspoloženje jedna tiskara, gdje ću ja tiskati svoje proglase, brošure, spise. Valja za tu tiskaru nabaviti i slova č, ć, š, ž. Cairoli dat će se zato odmah na posao. Ovim smo u glavnom svršili. Cairoli je svaki dan kod kuće do 11 sati, gdje ćemo se sastajati.“

„Došla je iz Genfa tiskana moja proklamacija na ruskom, hrvatskom i poljskom jez ku Tiskat će se ovdje na hiljade i poslati na Graničare, i po cijeloj Hrvatskoj. Ovo je prvi moj buntovni spis za slobodu Hrvatske.“

Odlazeći iz kuće Cairoli-a susretosmo ja i Buchholz čovjeka, koji će me predvesti ministrima. Predstavismo se. Čovjek je star, izgleda kao pošteni purgar, zove se Correnti, državni je vijećnik.“

27. ožujka. „Odnesoh Buchholzu članak za „Diritto“ i slova, koja se imadu saliti za tiskaru.“

„Listovi javljaju da se po Ugarskoj nastavljaju uapšenja.“

„Perkovac je osugjen na tri mjeseca zatvora. U Hrvatskoj vlada velika uzrujanost.“

„U Beogradu se govori samo o Hrvatima. Majstorović je sve otkrio. Upleten je i Garašanin. Hoće da sruši Mihaila „našega slavnoga“ i da postavi Karagjorgjevića. Pisat ću Pavlinoviću i Pucicu, o tim stvarima. Medo se je valjda razočarao u srpstvu.“

„Danas sam skicirao proglas na hrvatske vojnike.“

28. ožujka. „Žalosni glasovi iz Poljske. Nestalo r vaca i nestalo oružja! Teško nami, ako Poljska pc legne. Magjari već izdaju. Correnti je operiran, nisam s njime ništa obavio.“

„Oko četiri sata poslije podne dogju k meni Bu

holz sa čestitim starcem. Mislim da se zove Scovazzi. Vatreno me ovaj poljubi. Uputih ga u hrvatsko pitanje. Tužih se na talijansko neshvaćanje i nepoznavanje. On se ispričava time, što do sada nije bilo čovjeka, koji bi ih uputio. Govorismo o formaciji „hrvatske legije". Reče mi da će to ići teško, jer bi Austrija mogla zahtijevati od Piemonta, da je raspusti prijetnjom oružanog nasilja. Ministarstvo je plašljivo. Visi o Napoleonovu migu. Ja ću taj strah razlozima raspršiti, rekoh. Večeras ću govoriti sa Guerriniem u tom pogledu. Čovjek je ministerialni, vladin."

29. ožujka. „Danas je izišao u „Dirittu" prvi moj članak — osakaćen! Po jednom članku „Constitutionala" vidi se, da je Klapka u službi Napoleona, a Košut je Garibaldinac. Pohvatano je 30—40 bivših honvedskih oficira u Pešti."

„Dok ja sa Ružicom bijah na šetnji, posjetiše me Szurmay i Kupa. Scovazzi dovede mi u posjete znamenitog pisca Vegezzi-Ruscallu. Baš mi je žao za ovoga, što ne bijah kod kuće. Bio sam u redaktora „Diritta" Civinini-a, da vidim, što je s drugim mojim člankom. Ispriča se, da ga još nije čitao, a ovisi o Cairoli-u. List je njegov."

Kvaternik pregovara sa generalom Klapkom.

30. ožujka. Dogje k meni Kupa. Ponudi mi bratimstvo i „tikanje". Donese pismo na njega upravljeno od generala Klapke, kao pismeni odgovor na moje predloge. Pismo je njemački pisano. Zahtijeva, da se odmah uništi. Klapka priznaje opravdanost težnje Hrvata, da nezavisno vojuju proti Austriji i da budu nezavisni. To je posve lijepo i plemenito. Poslije rata da se nada, da će Hrvatska i Ugarska sklopiti „einen Bund". Tada se radi o jednoj konfederaciji, koja će sizati od Karpata do Balkana."

„No s druge strane, kao što je god pravedna težnja Hrvata za nezavisnošću, da bi bilo griješno moje nastojanje, ako bismo težili za velikom Moravskom. Ako se primi u načelu, da se Slovaci otcijepe i sa Českom spoje, tad će i Rumunji pregnuti za svom zemljom do Tise, a Srblji do Maroša. Iz toga bi morao nastati strašan rat do iskorenuća "

„Na to ja opazih, da proti tome ništa nemamo. Neka priznadu Magjari naše suverensko državno pravo, a u njihove se domaće poslove ne upuštamo Neka se sa Srbima, Rumunjima i Slovacima nagode kako znadu, samo neka nas ne prisile sklapati saveze u njihovoj kući. Mi ćemo Hrvati pristati na podunavsku konfederaciju, ako i drugi interesirani narodi na nju pristanu."

„Kad ja svrših sa svojim opaskama, zamoli me Kupa, da pišem Klapki, što mislim u tom obziru Ne odgovorih ništa, nego izrazih želju vidjeti ga, jer ga cijenim za muža značajna, pa upitah: Hoće li doći u Turin?"

„Ne će doći nikada, dok je ovdje Košut i magjarska emigracija. Nego možete Vi otići u Genf."

„Iz ovoga razgovora vidjeh, kako Košuta silno mrzi. Kaže, da bi mu jatagan u srce urinuo. — A za što? pitah ja. — Na to je mnogo govorio, ali bez saveza. Tad mi pričaše anegdotu ili dogogjaj, ne znam, da je poslije zauzeća Budima Košutova žena javno rekla svomu mužu: „Na toj će glavi blistati ugarska kruna!" Na to je Görgey veoma oštro odgovorio Košutovoj ženi, narugav se taštini njezinoj. Odatle mržnja, svadja, izdaja. Od tada je Görgey proti Kušutu. Kupa je služio cijelo vrijeme pod Görgey-om. Izrazi mi želju, da ne odem k Košutu. Ne ću, ne boj se!"

„U razgovoru mi reče i to, ali konfidencijalno da me je amo pribavio Klapka. Ja se ironički nasmija riječju: moguće! Ja mu rekoh da je od Poljaka počel dakako od visoko stojećeg Poljaka."

„Kupa ide za nekoliko tjedana u Šlezvig, da odvrati od sebe pozornost Austrije. Hm!"

„Pogjoh sa Buchholzom u parlamenat. Krasna i udobna zgrada! Scovazzi nas odvede k Veghezziu. Neugodna vanjština toga čovjeka odgovara neugodnoj unutrinji. Zanešen je srbizmom, utvara si, da znade nešto, te se usudi predložiti mi, da se mi Hrvati prozovemo Srbi, jer je hrvatsko ime u Italiji omraženo. Scovazzi i Buchholz su bili izvan sebe od ljutine, a tek ja! Mjesto da popravi krivo i ničim opravdano raspoloženje Talijana prama nami, on nam predlaže ovako šta!" ...

31. ožujka. „Danas je u „Il Diritto" izašlo prvo moje pismo. Uredništvo ga popratilo veoma laskavim riječima, nadom da ne će dugo čekati, da nastavkom pisama obraduje talijansku publiku. Uredništvo nije ni riječi osakatilo. Ovo me napuni veseljem i ponosom, jer je ovo list Garibaldi-eve stranke. Otidoh k Civinini-u, uredniku, da mu se zahvalim na laskavoj popratnici. Svjetovah ga, da pošalje nekoliko egzemplara na Rijeku, Senj, Zadar, Spljet, Dubrovnik i Kotor. Hrvati će ove usluge krvlju naplatiti. Vraćajući se, sastanem Buchholza, koji mi reče, da je Currenti poručio, da dogjem k njemu, jer je već ozdravio."

1. travnja. „Poslije običnih pozdrava, prva bijaše Currenti-eva riječ: No, mi ćemo se glede Istre zaratiti, — a uz to se smiješio. — U XIX. vijeku ne ćemo padati u pogreške naših barbarskih predja iz IX—XII. vijeka, a na tugju korist, — odvratih ja. No o tome će biti govora".

„Ja sam Vam to rekao, da dokažem, kako sam pročitao Vašu knjigu: „La Croatie", reče on.

„Hvala lijepa!"

„Kako vi Hrvati sa Magjarima?"

„Na ovo pitanje odgovorih, kako do sada sva-

komu, osobito Kupi: Magjari će biti sretni, ako ih pustimo u miru. Razvih germano-magjarsku političku prošlost, dosljednu sve do g. 1861. Iznijeh saborske zaključke Hrvata i Magjara o zajedničkim interesima."

„A zašto se Hrvati ne dignu i ne ustanu, ako su takova duha i mišljenja?"

„A zašto ne ustaju Mlečani, Ugri i t. d.? Baš na tome moramo raditi. Što nije bilo, hoće biti. U prvom redu ustrojimo hrvatsku legiju."

„Morao je otići u državno vijeće i za to prekinusmo govor. Reče, da mogu k njemu vazda na večer."

Kvaternik i Framasoni.

2. travnja. Oko $1^1/_2$ sati eto k meni Szurmay-a. Donesao mi proklamacije, tiskane hrvatski, česki i poljski; prijepis Klapkina pisma Kupi sa molbom, da dadem pismeni odgovor. Szurmay mi se danas ne dopada. Rastrešen je, plah i nestalan u riječi. Pri odlasku stojećke me upita: govorim li talijanski?"

„Veoma dobro razumijem, ali se ustežem govoriti, da se ne pometem u franceskom, što mi je sada veoma nuždno."

„Kad biste Vi htjeli postati Framason, znajte da je tu nužno poznavati talijanski, ako ne želite kao „vitulus ante novam portam" stajati."

„Na taj se predlog začudim, te odgovorih, da sada ne mogu ništa reći, jer ne znadem, kakova je to bratovština. Prije nego preuzmem dužnosti, moram poznavati svrhu društva. Dok budem živ, podupirat ću sve, što je dobro i plemenito. Ako je to njihova svrha ja sam i nehote njihov član. Szurmay mi stade govorili, da je i Buchholz slobodni zidar. Da se odlučim prije eventualnog njegova odlaska."

„Pomislim si: do vraga idi, ako hoćeš, u tom m

društvu ne bude, tim manje, ako je ono napereno proti kršćanstvu. Bog bi me odmah napustio. Govoriti ću s Buchholzom. Ako nisu ti ljudi proti kršćanstvu i ako ne veže osvjedočenje čovjeka, ne ću biti proti tomu. Milku je taj predlog smutio i plakala je, sirota. Ja ju tješih nadom u Boga."

„Političke vijesti: norveški parlamenat votirao je novce i vojsku kralju na raspoloženje, da priteče u pomoć Danskoj. Maksimilijan se nada Meksiku."

3. travnja. „Odoh k Kupi. Opet lizanje i kuševanje! Magjari u Ugarskoj izdaju. Bili su tamo osnovali urotu, kako će navesti vojnike u Šlezvigu, da pribjegnu k Dancima. To se je otkrilo, a Gablenz dade do 300 vojnika i časnika postreljati! Te stvari moraju dekoražirati duhove. Sad znam, zašto je on htio u Šlezvig. Sada kaže, da će u Ugarsku. Mjesto njega ostaje Szurmay. Neka se u ovoga pouzdam i priupitam za značaj osoba, s kojima sam u dodiru. Talijani da su beznačajni, Magjari isto. Lijepa utjeha! Za Klapku kaže, da ide opet u Pariz. Pisao mu je, zašto mu ne odgovorim."

„Nisam mogao pismeno odgovoriti. No znadu za moj odgovor usmeni. Čemu pisanje s moje strane?"

„Za državnog tajnika Cerutti reče, da me želi vidjeti, te da ćemo sutra u ministarstvo vanjskih posala k njemu."

„Opet aludira, da me je Klapka amo dobavio. Govori proti Košutu i Türru".

„Danas sam razgovarao s Buchholzom o Ceutti-u, za kojeg reče, da pozna prilike narodnosti, i la im je sklon. Za slobodno zidarstvo reče, da nije na›ereno proti kršćanstvu. Poštenje mu je svrha. Ja na o rekoh, da se time ne želim za sada baviti."

„No imade vremena još koji mjesec, odvrati on. lobodno kažite u danoj prigodi, da ste o tome s menom

govorili. To se društvo zanima za svoje članove, potpomaže ih u nevolji, za utamničene se zauzimlje da ih oslobodi, ma u kojoj zemlji bili. Magnan, feldmaršal, je sada glava bratovštine, a članovi su ministri, pa Klapka, A. Lemmi bankir, Cairoli i t. d."

„Za tim mi pokaza pismo iz Züricha od poljskog odbora. Stanje poljske stvari je zdvojno. Nemaju novaca. Napoleon ih je ostavio "

U ministarstvu vanjskih posala u Turinu.

4. travnja. „Predadoh Buchholzu članak za „Diritto", za tim odosmo Kupa i ja u ministarstvo vanjskih posala k Cerutti-u. Čekajući, stade me Kupa nagovarati, da pišem Klapki to pismo, jer će se bit vratio iz Pariza u Genf. Govorio mi je o revoluciji i o potrebi uništenja svih popova. Ja se tome opreh, jer da naš i ugarski kler nije dostojan te sudbine. On opazi, da ja nisam „ein Rother", ali da on misli na talijanski kler, koji je silno pokvaren. Napokon dogje i Cerutti. Primi nas u sobi, gdje me je prvi put primio Cavour."

„Simpatična pojava Kaza mi Kupa za njega, da je ljubljen i štovan od iste „akcione stranke", umjeren, te da se dade naputiti. Kupa me predstavi, sjedosmo, a Kupa upita, bi li nas ostavio same. Cerutti reče, da ne treba. To me je dovelo u neugodan položaj. No neka bude."

„Konferencija je trajala sat i tri četvrta. Razvio sam hrvatsko pitanje spram Europe, Ugarske i Austrije. Takove sam razloge naveo, da je Cerutti više puta pogledao na Kupu, kao da kori Magjare. Hrvatski pokret mora biti čisto hrvatski. Cerutti opazi, da m odmah ne može na sva pitanja točno i temeljito odgovoriti, no nešto može odmah reći:

„Vi ste nešto spomenuli o obalama Istre i Dal-

macije, a ja u ime vlade mogu vam otvoreno kazati: da nijedan pošten Talijan ne misli posegnuti na one čiste hrvatske zemlje. Ja ih poznam. Ono su Hrvati, a ne Talijani i u samim gradovima. Talijanstvo je ružan ostanak mljetačkoga nasilja. Isti Trst na nas ne spada, nego na Hrvatsku."

„Na to ja pun ushita izjavih: da će Talijani vidjeti, kako će im Hrvati svojom krvlju naplatiti ovakovo pravedno shvaćanje. Nijedna sila ne će svladati narode, ako se budu takovom pravednošću susretali."

„Vi ste nešto govorili o potrebi organizacije hrvatske legije na našem zemljištu. No recite mi, na koliku se vojnu silu može računati megju Hrvatima?"

„U prigodama borbe za narodni opstanak sa Austrijom Hrvatska i Slavonija može dati preko 300.000 vojnika. Legija se mora sastaviti iz Graničara, koji su u Mletačkoj."

„Na to on kao i Cairoli opazi, ako se ustroji, da će Austrija poslati Italiji ultimatum."

„Ja ne dvojim, rekoh, da bi se Austrija na taj korak odvažila, ali je vrij me, da sama Italija poduzme odlučan korak Što će biti od Italije i Franceske, ako sada podlegne Poljska, kao što se bojim? Bojim se, da će Hrvati, videći, što se je s Poljskom dogodilo, da ju je latinska raça zapustila, obratiti se na Rusiju. Austrija će tada s Italijom obračunati. Dok svi austrijski narodi mrze na Austriju, sad je vrijeme na nju udariti Kad bi Italija radi Hrvata došla u sukob s Austrijom, Hrvati bi se digli na obranu Italije."

„Biste li vi meni mogli dokazati svoj upliv u narodu budi odborima, budi povjerljivim listovima?" — upita me.

„Danas je to veoma teško obzirom na odnošaje u Austriji i u Hrvatskoj. Znajte, da je ban Šokčević izdao okružnicu proti meni radi moga političkoga dje-

lovanja Svaki moj prijatelj izvrgao bi se pogibelji vješala, da se doznade, u kakovu savezu sa mnom stoji. No o mojem uplivu u narodu možete se uvjeriti kroz konzule. Dokazuje i moj saborski rad nešto. Kod princa Napoleona nalazi se broj „Pozora", u kojem bi se dalo razabrati moje djelovanje u domovini. Mogu se pozvati i na moga prijatelja i saborskog druga dra. Ant. Starčevića. Pa evo vam i preporučnice poljske narodne vlade."

„Uz to on podiže glavu, pozorno motri, pa kad sam svršio, reče:

„Kad sam g. 1848. otišao u naročitom poslanstvu k Jelačiću, k Rajačiću i u Biograd, ti su me ljudi prevarili i ja se osramotih sa mojim izvješćima. Obećali su mi da će proti Austriji, kad su po Srbiji dobrovoljce kupili, a oni pako udri za Austriju po Magjarima."

„Na to mu nastojah razjasniti nedolično izdajničko djelovanje Jelačića, Kulmera i Rajačića i svih tajnih austrijskih spletkara. Prikazah njihove tajne listove. „Bratija, koja vlastiti svoj narod izdavaju, koji su samo ruska predstraža, vazda će vas izdati." Spomenuh, kako danas u narodu nemaju ugleda sluge dvora bečkoga, aristokrati Kad bi jedan i htio izdati, drugi su tu. Ni vojnik nema upliva u narodu. Govorih mu o Jelačiću Jurju, što Austrija s njim namjerava u skrajnoj nuždi. Naša će se osnova točno izvesti, ako se iskreno prigrli hrvatsko pitanje, ako vlada talijanska primi na se uzdržavanje hrvatske legije."

„On mi reče, da moram govoriti s ministrom u tom pravcu. On je za dva tri dana otsutan radi sm majke; čim se vrati, da će me oznaniti. Tako dar stavih na tapet pitanje istarsko-dalmatinsko i ustrojst hrvatske legije, glavno sredstvo za moje dalje d lovanje."

Za nezavisnost i cjelokupnost Hrvatske.

5. travnja. „Danas poslah odgovor Kupi na Klapkino pismo i dovrših treći članak za „Diritto“.

6. travnja. „Po nagovoru Buchholza posjetih danas Mordini-a prvog govornika turinskog parlamenta, predsjednika opozicije. Ostadosmo kod njega 2 ure. Čovjek ozbiljan i razborit. Razgovarasmo o „podunavskoj konfederaciji“ i o ustrojenju hrvatske legije. Za konfederaciju je zanesen, spreman razviti barjak. Talijani, koji se boje hrvatsku legiju ustrojiti radi Austrije, ne boje se na cijeli svijet udariti za jednu daleku ideju!“

12. travnja. „Govorio sam s Buchholzom i pitao ga, zašto nije izišao moj članak u „Diritto“? Valjda radi Rijeke i Istre, koje Talijani svojataju, ili je po srijedi magjarska spletka. On me uvjerava da nije. Direktor je lista bolestan, a onaj, kojemu ga je povjerio, nije dospio prevesti članak. Da je glede Istre i Rijeke s nekima govorio, i da su svi za to, da se pitanje riješi plebiscitom.“

„Temeljni zakon, rekoh, kraljevine naše mora glasiti: „Izdajica je domovine, te se ima kazniti smrću, koji bi ikada dopustio, zagovarao, ili sam poradio, da se prepusti plebiscitu riješenje, ima li koji komad kraljevine Hrvatske pripasti hrvatskoj ili tugjoj kruni.“

„U poluslužbenom listu „Gazetta di Torino“ imade uvodni članak o brošuri nekoga B. P.: „Lettere sulla Croazia“. Članak je pisan dobro i priznaje naše pravo na samostalnost. Natuca nešto o mogućnosti nekog saveza izmegju Ugarske i Hrvatske radi geografskog položaja. Obećaje, da će se još s time pozabaviti.“

13. travnja. Čitam u praškim novinama, da je Strossmayer otišao u Beč. Opet šara! Dalmatinski Hrvati se dobro drže. Sabor je za to bio raspušten i

razpisani su izbori. Valjda će novi sabor biti sastavljen iz domoljuba, koji će votirati uniju sa Hrvatskom, a onda valjda u hrvatskom saboru biti za zajedničke interese i poraditi za Reichsrath. Sve može biti."

„Bijah kod D'Ancone. Ponudi mi brošuru „Lettere sulla Croazia". Preletih je; ima netočnosti. Jedna notica o Istri kaže, da je talijanska pokrajina. Inače je temeljna misao zdrava. Priznaje i virtualno pravo Hrvatske na turske pokrajine. Što imade krivo u ovoj brošuri, ja ću oprovrći u „Diritto", a molit ću uredništvo „Gazette di Torino", da mi dopusti dokazati hrvatstvo Istre."

Sa Milkovskim.

14. travnja. „Dok sam radio na člancima za „Diritto", posjeti me Milkovsky Baš se srdačno izljubismo Odmah mi reče, da sutra odlazi Upozorih ga na nove političke pojave u Austriji. Putovanje Vay-a, Strossmayera u Beč dokazuje, da se nešto pregovara. Magjarska je aristokracija uz Austriju. Ispričah mu sva dosadanja pregovaranja i pisanja sa Cairoli-em, Cerutti-em i t. d. Rekoh mu i o osnutku hrvatske legije, za koju je i sam zanešen. Pohvali moj rad. Potužih mu se na Magjare i na Talijane. Oni proti nami rek bi da intrigiraju On na to posegne u džep, i izvadi iz listnice dokumenat pečatan, u kojem jasno kaže: da je izmegju poljske i magjarske narodne vlade utvrgjeno kao sveto, da se Magjari obvezuju štovati svetu volju našu, hoćemo li biti samostalna i nezavisna država, ili sklopiti kakov federativni savez s njima. Oni će to sveto poštivati. Ovaj me spis veoma razveseli."

„Rekoh mu, ako politika italo-magjarska bude protuslavenska, biti će u prvom redu protupoljska.

Poljska je zvana, da okupi oko sebe sva katolička slavenska plemena."

„Na to mi on preporuči, da o tome pred drugima ne govorim. Samo ću Ordengu o tome obavijestiti."

„Govorih mu i o svojim materijalnim neprilikama. Kupa mi je nudio novaca od Magjara, ali od ovih ja za svoju osobu ne ću ništa. On mi obeća urediti stvar, da budem primao od poljskoga odbora što trebam."

„Po dogovoru u večer otidoh k Milkovskom Na moju žalost nagjoh kod njega Szurmay-a. Poslije nekoliko razgovora općenite naravi, Milkovsky me povuče na stranu, te mi predade pismo za Ordengu, koji će se brinuti za moje uzdržavanje i za trošak, nuždan za agitaciju. Da ću to primiti iz fonda italo-magjarskoga! To me smuti. On reče, da su to novci Napoleonovi, a to me umiri. Pismo na Ordengu glasi: „No 3. Ajent połityczny wen słowianskih. — Do obywatelá Józefa Ordęgi-ajenta politycznego polskiego we Włoszeh - Wzywan cis obywatelu, ażeby dła ukazicieła nimejszego ob Kvaternika obmysłił se srodeł włosko-węgierskich sposób utnimania, jakotež srodki pracovania na drodze sespołenia usilowan naszych w celu wyzwołenia ludow w niewołi Austryjackiej s ostajacyech". — Wezwani niniejsze czynis sa porosumieniem i komissanem Nadzowyczajnym Rzadu narodowego. Turin dnia 14. kwietnia 1864. Z. Miłkowski plk."

„Za tim me zamoli da ja pristanem, da general Garibaldi bude vrhovnim zapovjednikom svih legija u Hrvatskoj, kada se izvede iskrcanje. Hrvatska će legija biti sastavljena polag naše želje. Ona će se prva iskrcati pod vlastitim barjakom, sa vlastitim častnicima. Magjari i Talijani će slijediti kao arrière-garde. Imade 1000 Poljaka, koji radi političkih prilika ne mogu sastaviti posebnu legiju. Ovi su radući u hrvatsku. Hrvati se

ne mogu bojati od inostranaca, jer će biti na svojem zemljištu, jer će brojno nadkriliti sve ostale čete."

„Na taj upit ja se zbunih. No brzo poprimih prisutnost duha, te u načelu pristadoh na ponudu, pa zapitah:

„Kanite li vi udariti prije navještaja rata izmegju Austrije i Italije? Jer ako ne bude navještaja rata, austrijska će mornarica zapriječiti iskrcanje."

„Sve je tako konbinirano, da će Austrija sa svih strana biti napadnuta. Nastati će sveopći rat. Magjarske legije ne trebate se bojati, ona će biti na skoro drugdje upotrebljena."

„Ja tada stavih četiri uvjeta: 1. Mora se štovati u nas naš rimokatolički zakon. 2. Magjari se ne smiju miješati u naše unutarnje poslove. 3. Garibaldi će biti podložan našoj narodnoj vladi. 4. Hrvati će zapovijedati hrvatskom legijom."

Garibaldi, Cairoli, Lemmi

15. travnja. „Bijah kod Cairoli-a. Izvjestih ga o konferenciji sa Cerutti-em o hrvatskoj legiji. On obeća, da će raditi preko prijatelja i znanaca i uplivati na ministarstvo za dozvolu. Povjeri mi za tim, da će veoma diskretno poslati sutra u London k Garibaldi-u povjerljivu osobu. Bi li ja bio tako dobar i napisao pismo za generala, u kojem bi mu predočio osjećaje Hrvata, naprama Austriji i Italiji i njihove težnje za slobodom? Bi li to pismo moglo biti gotovo do sutra? Ja veselo prihvatih ponudu, ali za prekosutra. Urekosmo se sastati. Rekoh mu, da ćemo mi Hrvati pristati, da Garibaldi bude generalissimus u Hrvatskoj, kako jučer rekoh Milkovskom. To je Talijan uprav ganulo."

16. travnja. „Bijah kod Kupe. Tuži se na dansk legaciju, što mu ne dade pašuš za Dansku. Reče mi, d

sprema strašnu brošuru proti Košutu. No dade mu Klapka mig, da se sada toga okani. Dao mi je na čitanje rukopis. „Košut je rekao, ako on ne uzmogne ostati na čelu poduzeća, da će izdati (valjda napustiti) stvar magjarsku.“ To ne vjerujem, jer bi ga Magjari već bili poslali ad patres conscriptos. „Nadalje je svjetovao emigrante, neka se ničemu ne nadaju, neka mole Austriju za amnestiju. God. 1849. odnio je iz Ugarske 21 milijun piastrov.“

„Govorasmo o Ceruttiu i o hrv. legiji. On mi stade kroz Ceruttia nuditi novaca. Ja odbih. Za svoju osobu ne trebam. Pitao me je, kad ću postati član slobodne zidarije, uvjeravao me, da ću odmah biti višega stepena. Bio bi „eingeweiht“ u tajne, u pogiblih bi mogao naći pomoći. On je već na 18. stepenu. Imade ih 30. Ja mu odgovorih što i Szurmayu, da sam o predmetu sa Buchholzom razgovarao. Genfske proklamacije su opozvane, jer da sada nije vrijeme zgodno.

17. travnja. „Odnesoh Cairoli-u pismo za Garibaldi-a. Pročitah mu ga, i bio je zadovoljan. Tužih mu se zatim na Talijane, da nas ne podupiru. Legiju hrvatsku ne dadu sastaviti. „Diritto“ oteže priopćivanjem mojih daljih članaka. Za ovo me naputi na Adriana Lemmia, bankira i vlasnika lista; njemu bi trebalo uručivati članke.

19. travnja. „Bijah u Lemmi-a. Ne dopada mi se taj čovjek. Divlji bezbožnjak dugo mi govorio o smjeru svoje stranke i „Diritta“. Uništiti papinsku ne samo svjetovnu nego i duhovnu vlast, uništiti katolicizam, jer inače Italija ne može biti slobodna i riješiti se francuskog tutorstva. No da oni inače štuju svačije vjersko osvjedočenje. Najbolji je dokaz pružio „Diritto“, koji donosi moje članke zadojene kršćanstvom.

„To je inače talijanska stvar, koja na nas ne spada, kako će se urediti, rekoh mu ja.

„On mi priznade, da će to proizvesti strašnu unutarnju krizu, a da ne zna, hoće li uspjeti.

„Bog oslobodio moju domovinu takovih grozota! Bolje bi bilo, da Italija štuje onaj jedini vez, koji nas i sve katoličke Slavene spaja s Italijom.

„Bilo što mu drago, mi od svoga puta ne odustajemo, zaključi on.

„Volja vas! Samo Vam to velim, ako želite uspjeti kod nas, morate štovati naša čuvstva. Kod nas vlada nabožni duh. Naše je svećenstvo domoljubno, koje će krstom u ruci vojevati za slobodu domovine.

„Za tim predjosmo na drugo. Želi, da svojim člankom dadem oblik dopisa. Ja ne pristadoh, jer ih tako mislim pretiskati u brošuru. Uredismo pitanje hrvatskih slova Predadoh mu za „Diritto“ članak o Mongolima, a danas je izašao četvrti: o Bugarima i Saracenima. Doznao sam, da on do Magjara puno ne drži. Garibaldi dojdućega tjedna „radi zdravlja“ (??) ostavlja London. To je djelo engleske vlade, da se ulagiva Napoleonu.

Ordenga.

21. travnja. „Posjetih Ordengu i sina. Veoma mi se dopada taj muž. Čestiti starac otac, odlični sin. Govorismo više od 1 sata o političkom pitanju. Rekoh, da bi politika magjaro-poljska bila pogibeljna za italo-poljsku. Na to mi Ordenga reče, da se Poljska za nas i našu nezavisnost zanima, pače da ju i garantira. Ali o tom da će opširnije drugi put. Na njegovu želju razvih mu stranačke i društvene prilike u Hrvatskoj. Spomenuh Strossmayerovce, Haulikovce, Magjarone, Srbomane i nezavišnjake. Vlahe će Austrija fanatizirati i poslati u Galiciju proti Poljacima. To ga je dirnulo.

„Reče mi, da je govorio sa Cerutti e m o pitanju hrvatske legije. On mu je za mene pohvalno govorio, ali mu nije dao puno nade, jer se boji navje-

štenja rata sa strane Austrije. S toga bi bilo moguće, da Hrvati udju pod drugi barjak kao poseban odio."

„Na taj se predlog razjarih. To bi bila s naše strane izdaja domovine. Nakon mnogo razlaganja uvidi on i svi drugi, da je hrvatsko pitanje ključ, da se sretno riješi svako ostalo revolucijonarno pitanje. — Svi ćemo raditi svojim putem i načinom za ostvarenje te ideje, zaključi Ord. i svrhu ćemo sigurno postići."

23. travnja. „Přybelski mi piše, da će brzo kucnuti odlučni čas, da podvostručimo djelovanje, da se nešto vidi. Milkovski je punim pravom odobrio zamašaj moga rada. Poslao sam natrag Kupi spis proti Košutu."

„Mjesto Forgacha je imenovan ugarskim kancelarom grof Zichy. Kralj je pozvao u Beč nadvojvodu Stjepana. Ovo su koraci zbliženja dvora i Magjara."

26. travnja. „Pošjetio sam Ordengu. Konferencija je trajala dva sata. Razvijao sam svoje nazore o frankopoljsko-hrvatsko-rumunjskoj politici naprama italo-magjaro-engleskoj. Reče mi, da sam mu rastvorio nove vidike. Ja sam to sve razvio u memoiru mladomu Napoleonu. Ako se moj program oživotvori, ponudili bismo svoju krunu princu Napoleonu. Ako je ovaj ne bi htio, knezu Čartoriskomu. On je Slaven, katolik, sin udaljena naroda, a kraljevskog porijetla Ordenga kaže, da je on često kod princa, i u oči dolaska amo da je bio kod njega. Branicki ne imade nikakova upliva na nj. Idu skupa u lov, ali o politici ne govore. Neka napišem notu za princa Napoleona, pa će i on govoriti s njime u istom mojem smislu."

„Za legiju reče, da je gotovo nemoguće da se ustroji u Italiji. Valja naći novi ekspediens. Ne valja zdvojiti i

„Neka se onda ustroji „inostrana legija", koja bi se iza iskrcanja pretvorila u hrvatsku."

29. travnja. „Jučer poslah Lemmi-u osmi članak

za „Diritto“ „Odnošaji Hrvatske i Italije obzirom na Istru i Dalmaciju“. Vidjet ćemo uspjeh “

„Danas potražih Ordengu radi uregjenja materijalnih posala. On uvidi moju tjeskobu. Ide sutra u Genf pa mi obeća tamo stvar urediti i javiti mi po Buchholzu. Pita me za nužnu svotu. Rekoh manje od 1000 fr. ne mogu zahtijevati. Pričini mu se za sada mnogo. I njemu i meni je ovaj posao neugodan.“

„Pisao je Frič Ordengi, da će ovamo stići za koji dan. Moj Čeh je u savezu i sa Magjarima i sa Poljacima, a služi Napoleonu. Za to i jesu „Nar. Listy“ puni pohvala za Napoleonide.“

1. svibnja. „Fredericija je pala. Danci su ju zapalili i topove uništili prije odlaska.“

„Diritto“ nosi moj sedmi članak. Engleska mornarica putuje u Baltičko more. Čartoriski je bio u audijenciji kod Napoleona III. pa je otišao u Rim.“

„Buchholz mi je donio pismo Friča, koji javlja, da se je vratio izaslanik iz Hrvatske i nosi veoma dobre glasove. Bit će za mene posla. Uspjeh će mi osobno javiti.“

5 svibnja. „Ordenga se je vratio iz Genfa. Bio sam kod njega. Uz namiru mi je uručio 500 franaka. Baš sam bio u zdvojnosti. Reče mi, da ide do tri četiri dana na put u Pariz. Zamolih ga, da mi odnese jedno pismo.

7. svibnja. „Odnesoh pismo Ordengi za princa Napoleona. Nagjoh ga na stubama gdje se žuri k Mordiniu. Putem me pita, za koga imadem pismo. Rekoh za princa Napoleona i kazah mu sadržaj. On mi se stade izgovarati, da mi ga ne može izručiti, jer da on ne prima rado pisma. On toga ne čita. To me je silno razljutilo. Kod kuće Mordinieve mi reče, da ako želim, on će pismo predati u Palais Royal. Ja mu se hladno zahvalih.

„Poslije podne radih na članku za „Diritto". Dogje k meni W a g n e r u ime Ordenge. Javi mi, da je ovaj nezadovoljan današnjim rastankom našim, valjda me je uvrijedio. On me moli za oproštenje, jer nije zlo mislio. On je pripravan moje pismo predati H u b a i n - u. Ja mu rekoh, da se nipošto ne osjećam uvrijedjenim. Ne sjećam se ni riječi. Večeras ću ga doći pozdraviti. Tako i učinih. O r d e n g a uze i moje pismo „na riziko", jer valjda će princ doći amo, pa ga neće naći u Parizu. Bio sam zlovoljan radi ponašanja Talijana prema Hrvatima. On me tješijaše, da ne smijem zdvojiti, da ćemo pobijediti. Na rastanku se je starac sa mnom stao ljubiti i grliti. Sve do stuba me ljubljaše i grljaše."

„Današnje političke vijesti su važne. Rusi se koncentriraju na Dunavu. Austrija je smjestila 25.000 momaka spram Srbije. Turska isto. Danska je odbila njemačke uvjete primirja. Papa je lijepo prozborio za Poljake. Englezi su postali ratoborni. P u l s k y i S z e m e r e su dobili od kralja amnestiju. Prvomu su i dobra povraćena."

„Nastala je borba izmegju Srbijanaca i Srba u Austriji. Mihailo zabranio ulaz „Srpskom Dnevniku."

Prvo razočaranje.

9. svibnja. „Bijah kod Buchholza, da razgovaram o činu Pulskoga i Szemere. On u to još ne vjeruje. Dogje mladi poljski grof od redakcije „Diritta" te reče, da silno navaljuju na „Diritto" radi mojih članaka o Istri. Odbor istarski kani prosvjedovati proti mojim nazorima. Direktor lista me želi vidjeti, da se o tome porazgovorimo. Obećah otići, ali me u srcu zazebe. Pogjem ali ga ne nagjem. U večer razgovarah s Ružicom o Pulskomu i Szemeri. Ona reče: i ti ćeš još biti u Austriji. — Sve je moguće uz ove Talijane i njihovo ponašanje".

„Današnji „Diritto“ donosi opasku direkcije: „Direkcija časopisa, da umiri mnogobrojne upitatelje, koji su uznemireni usljed članaka „Croazia e Italia“ očituje, da ne samo Istra, nego i Dalmacija i sva Ilirija jesu geografički, historički, etnografički i filologički, talijanske pokrajine, koje će Italija znati osloboditi od svakog inostranog jarma. Publicirao je te članke kao curiosum da čitatelji vide tugje misli i težnje.“ Tko da opiše moje ćuvstvo!! No već se malo po malo sabrah. Sad sam na čistu. Da ja zajednički radim s ljudima, koji sami priznaju da idu za uništenjem kršćanstva? S ljudima, koji tajno rade na našu propast? Da Garibaldi apostol tih težnja bude vodjom u našoj zemlji? Kako se ja mogu slagati s tim ljudima? Moje su sveze time prekinute. Zajedničke radnje sa Hrvatima Talijani ne mogu imati. Ne htjedoše nas za borce, a oni će za krvnike. Ilirija talijanska! Ha! Ha!“

10. svibnja. „Ja sam danas riješen zadane riječi u Parizu, da ću nastojati da se Italija oslobodi austrijskoga jarma. Kad oni govore tako jasno, da će nas razderati, ako im ruke oslobodimo, tada njih osloboditi znači sebe ubiti. Riješen sam riječi zadane, da se Garibaldi može iskrcati na našoj zemlji i da će biti priznat vogjom i zapovjednikom, te da će biti lijepo pozdravljen, kako sam mu pisao kroz Cairolija. Ja sam mu i to pisao, da će on rasuditi spor izmegju Hrvata i Talijana, i o toj rasudi će visiti naša bratinska sloga. Sada je njegovo glasilo navjestilo, rat mojem narodu a mene uvredilo. Još ću čekati samo Ordengu. Ako s njim ništa ne spremim, ne preostaje, nego slijediti primjer Pulskoga.“

„Sa Talijanima prekinuh, sredstva nemam, izgleda kako ću nastaviti s Poljacima, takodjer nemam! Eto božje ruke!“

„Otidoh Buchholzu. Razgovarasmo o bilješci „Di

ritta", rekoh mu, da ću čekati Ordengu, pa ostaviti Italiju. On mi prišapnu, da dolazi koncem tjedna Klapka i Napoleon."

11. svibnja. „„Diritto" donosi ipak moj članak „epohu mletačku". Ovo je zadnji. Barem sam se gada napsovao, i nagudio se istine, koju nebi inače čuli."

„Pulsky piše iz Firence, da je kleveta vijest o njegovu pomilovanju. On toga nije molio."

13. svibnja. „Radih promemoriju za Poljake. Buchholz mi javi, da je Cairoli silno nezadovoljan radi očitovanja „Diritta". To je rekao i Civininiu. Žalit će oni valjda nepromišljen čin radi posljedica, ali za mene su se demaskirali."

17. svibnja. „Buchholz mi izruči Fričevo pismo i javi, da je došao Ordenga. Frič javlja, da će doći za osam dana, da imade veoma dobrih vijesti za mene iz Zagreba. Odem k Ordengi, sastane me Currenti. Stade me pitati, što će biti sa Reichsrathom, hoće li Hrvati u nj. A ja za prkos Talijanu, stadoh dokazivati, kako Hrvatima to nalaže nužda, kad vide, što ih čeka od strane Talijana. Moraju iz nužde uz Austriju. On se je zamislio."

„Javih Ordengi, što je napravio „Diritto", za to megju Hrvatima i Talijanima nema više ljubavi. On se je ganuo. Uz to dogje Buchholz i javi, da je otišao osobiti poslanik k Garibaldi-u na otok, da bi on desauirao očitovanje i onaj članak „Diritta". Ja se na to ne dadoh umiriti. Rekoh Ordengi, da Poljaci traže druge kanale. Mi možemo s njima, ako se okane Talijana. Neka rade preko Pariza. Ja izradjujem u tom smislu promemoriju za Napoleona. Inače mi Hrvati ćemo se sjetiti, da smo ipak Slaveni."

„On kaže, da će ovdje ostati, dok dogje Klapka i s njime govoriti. Za Istriju mi reče, da mu napišem bilješku, koju će zastupati ovdje u općenju s ljudima.

— „Narodna je vlada polj^ska sklopila očiti megjunarodni ugovor sa Ugarskom za nezavisnost Hrvatske. Dakle s te strane možemo biti posve sigurni izjavi svečano."

„Za Prybilskoga je pitao, je li došao, jer da mora svakako biti tu. Ja očitovah: ako Talijani ne pristaju na poštivanje hrvatskih granica po mojoj osnovi, idem u Švicarsku, i tu ću se povući od svakog političkog rada. To je starca veoma ražalostilo i uznemirilo. Stade govoriti, da se nešto važno sprema, da oni ne mogu bez mene. Na odlasku me grlijaše i ljubljaše i sokolijaše na ustrajnost. Bez mene Hrvati ne mogu itd."

19. svibnja. „Odaslah spomenicu glede Istre i Gorice Ordengi i pitah ga, je li istina, da se jedna poljska stranka dogovara sa Rusijom. On tu vijest proglasi spletkom Rusije i lažnom."

Narodna vlada u Zagrebu.

20. svibnja. „Baš sam svršio promemoriju za Poljake, kad bane u sobu Frič. Izgrlismo se ko braća. Razgovor je tekao kao rijeka. Izaslanik iz Hrvatske se vratio, a ja još ne znam, tko je bio. U Zagrebu je boravio 3 nedjelje. Mnogo je općio sa Kukuljevićem da zavede policiju. Bio je sa Antom Starčevićem. Kaže da je čovjek „singulier" (neobičan). Predložio je stvar. Bogović i Kušlan (kukavice!) su revidirali. Napokon je pošlo za rukom sastaviti narodnu vladu porazdjeljenu u ministarstva. Meni su izdali punomoć. Poslali su mi neke točke za proklamaciju na Graničare. Nosi naslov: narodni komitè. J. nković da je pošten. Moguće, ali treba paziti!"

„U Hrvatskoj se ne će ništa bez mene predu: ti. Sve će se kroza me raditi. Policija je popisala 22 imena, onih, koji će biti pohvatani, čim počme djelc· ati

hrvatski pokret. Dotičnici za to sve znadu, ali si ne taru glave."

„Zatim smo govorili o talijanskoj imfamiji prama meni u pitanju Istre. On sam priznaje, da nije moguće dalje zajednički raditi, dok oni tako postupaju. Tu zapreku da valja uklonuti. Reče mi, da moram ići k Prybilskome, da se sporazumimo za sat sastanka i rada."

„Putem mi izrazi nadu, da će ovdje sa strane talijanske vlade stvari krenuti na dobro. U pitanju hrvatske legije, da se slabo ponašaju, pa valja stvar tjerati do uspjeha. Kod Prybilskoga bijasmo malo časaka. Izgrlismo se i urekosmo sastanak za sutra u mene kući. Ovdje je i Klapka, koji me želi upoznati. Za Kupu mi reče da je za ništa. Neprijatelj Košuta, Klapke i svakoga. Još doznah, da naši u Zagrebu nisu htjeli za ništa znati, dok nisu dobili obećanje, da će buknuti za mjesec dana. Imaju pravo. Čekanjem narod ohladi."

Talijani uzmiču.

21. svibnja. „Poslije jednoga sata dogjoše k meni Prybilski i Frič. Ugovorismo, da će se oni vratiti sutra u dva sata, p. da ćemo skupa k Klapki, koji me želi vidjeti, i tu ćemo razgovarati. Uz to mi javiše, da je pitanje Istre i Dalmacije riješeno u mojem smislu. Prybilski je bio kod Minghetti-a i javio mu je stvar, kako je „Diritto" izdalo očitovanje. Minghetti je nazvao ono ludim očitovanjem. Garibaldi je pak sa svoje strane poslao protu očitovanje u „Dirittu."

„Politik" javlja da je Pavlinović sa Sundečićem otišao u Novi Sad, da se sa bratijom sporazume. To je austrijska infamna igra. Iz toga ja izvedoh zaključak, kako će Austrija sama Hrvate obraniti proti Italiji, ako ova ne priznade kraljevinu Hrvatsku od Soče do Bojane. Predadoh Prybilskome spis glede

*

Istre i rekoh, da ću mu čitati na samu promemoriju o politici Franko-poljsko-hrvatskoj. Reče mi na to, da ide za koji dan u Capreru k generalu Garibaldi-u, jer se vlada želi s njim pomiriti, pa kad se vrati, da ćemo govoriti. Ja bih morao neku promemoriju izraditi za Dalmaciju, gdje je najzgodnije iskrcati se. Rekoh da nisam toliko vješt ovim krajevima. Tu bi mogao poslužiti Medo Pucić, valjan muž i velika glasa. Odmah neka napišem pismo za njega i pozovem ga u Anconu. Tu ćemo mu ići u susret ja i Přybilski. Krasna misao!"

„Ostadoh sam sa Fričem. Predbacih mu pisanje „Nar. Lista" o ugarskoj kruni i o srpstvu. Doznadoh, da su Poljaci zaključili izabrati za kralja mladoga Napoleona. Kaže da je negdje bilo govora o meni. Bilo je glasova proti meni i mojim planovima. Prybilski se je svom vatrom za mene zauzeo. „Mi ćemo ga podupirati" naglasi u ime Poljaka. To mi je melem duši. Za Klapku reče, da je potomak slavne porodice češke. Jučerašnji sud o Kupi izpravi rekav, da mu je stari Waffenbruder, ali bez političke važnosti. Madjari se ne dadu nikako nagovoriti na mir sa Rumunjima. Gore za njih! I Magjari misle okrenuti mladog Napoleona. Rekoh da je to rukopipatitelno. Kralj u Varšavi i kralj u Budimu!"

„Danas dakle dobro progjoh. Talijani već retiriraju. Ovo je za mene pobjeda slična onoj u Parizu sa predstavom drame „Les Croates."

„Mnogo sam govorio sa Fričem i o vjerskim pitanjima. S katolicizmom se dade spojiti najveća sloboda. Crkve se dadu nacijonalizirati u svojoj vanjskoj formi."

„Za Přybilskoga kaže da je silan duh, k ji je očistio Augiasovu štalu poljsku."

„Za Oreškovića mi kaže, da je izaslanik l o s njim u Biogradu, da je čestit, a ne rado boravi u Srbiji."

Prvi sastanak Kvaternika sa Klapkom. Osnova ustanka.

22. svibnja. „Danas po običaju pomolih se u crkvi sa Ružicom Bogu, pa odoh u dva sata po ugovoru k Přybilskomu na vijećanje. Nagjoh Friča, a Přybilski je bio za neko doba odsutan. Poče rasprava, kakov ćemo grb dati kraljevini Hrvatskoj. Zaključeno, osim grba trojedne kraljevine u sredinu utisnuti alpinski orao kao grb alpinskih Hrvata. Frič ga je krasno narisao, a Přybilski će ga poslati u Pariz, da se ureže."

„Potrebne tiskanice tiskat će se u Genfu, a pod pečatom narodne vlade kraljestva, no stavit će se ozdola mjesto: Zagreb. Po poljskom običaju uredit će se pododbori, na kojima će stojati administracija."

„Govorismo o Krajišnicima. Ja predložih spis, koji se odnosi na one, što su u Mletačkoj sa osam točaka, koje sadržavaju sve, što treba znati."

„Přybilski odobri moju osnovu, jer se on ne nada u sudjelovanje Talijana, premda mu je Cairoli obećao, da će me preko svojih ljudi staviti u dodir sa Krajišnicima. Za to će on (Přybilski) poslati u Mletačku svoga povjerenja čovjeka, Kramera, čim se vrati iz Pariza. Ovaj će divno izvesti stvar po mojem naputku i to lagano i na licu mjesta."

Za toga Kramera priča Přybilski, da je divan muž, koji je okusio najstrašnije tamnice Austrije, Rusije i Njemačke, pa iz njih utekao majstorski. On se sa najvještijom policijom igra i šali."

„Ja ću otići na Minčio i tu ostati, dok se ne izede prelaz Krajišnika, da ga nadzirem."

„Što se tiče spora, koji je nastao očitovanjem Diritta", uglavljeno je, da će Garibaldi izdati pismo a taj časopis izjavom, da pravo hrvatskoga naroda to je tako milo slobodoljubećoj strani Italije kao i

pravo talijanskog naroda; da je to hrvatsko pravo nedvojbeno, da će narodi, kad se dušmanin uništi, po slobodnoj volji odlučivati o svojoj sudbini. Prigodom iskrcivanja vojske, G a r i b a l d i će izdati proklamaciju, u kojoj će nedvojbeno priznati i istaći pravo hrvatskoga naroda. Talijani su obvezani iskrcati se pod hrvatskim barjakom i pokoravati se kao sve ostale legije hrvatskoj narodnoj vladi. K l a p k a je to osobito istaknuo za Magjare, da će oni biti u Hrvatskoj naši gostovi, kao mi njihovi u Ugarskoj. Na ovo ja načelno pristadoh, nakon što mi raspršiše sumnju, da ne bi Talijani agitirali u Dalmaciji i Istri proti Hrvatima. Odlučismo sutra u 9 sastati se ovdje i voditi točan zapisnik. Tu će se redigirati tekst prve proklamacije narodne vlade."

„Na koncu me je P r y b i l s k i pred F r i č e m uvjeravao, da se mi ne trebamo od Magjara ništa bojati, jer je Napoleon preuzeo rolu posrednika izmegju Hrvata i Magjara, a Poljaci su sredstvo toga posredovanja. To me je očitovanje baš preporodilo."

„Oko tri sata se uputismo k generalu K l a p k i u Hotel Europa. Ležao je umoran od rada. Nije bio prema Prybilskomu raspoložen, jer da nam se je po dogovoru nadao u dva sata."

„Mene K l a p k a veoma uljudno primi i srdačno pozdravi izjavom, da me je odavno želio vidjeti; a sad je sretan, što mu je želja ispunjena. Ja mu odgovorih analogno."

„Klapka je muž visok, uvijek još krasan, premda je počeo dobro sijediti. Uljudna je i prijatna ponašanja. Tako sam si ga i pomišljao, ali mlagjega."

„Posijedosmo nas četvorica: Hrvat, Poljak, Čeh i Magjar. Nešto popitah F r i č a hrvatski, a na to će Klapka:

— Kako vi Slaveni općite megju sobom?"

— Svaki govori svojim jezikom, odgovorim ja."

— Ali razumijete li se?“

— Savršeno.“

Tomu se je Magjar divio. Je li mu bilo i ugodno? Ne vjerujem.“

„Nastade govor o izjavi „Diritta“ proti hrvatske Istre i Dalmacije. Klapka ga osudi izjavom, da on još uvijek goji nadu, da će Hrvati i Magjari jednom sastaviti federativni savez, pa nama treba mora.“

— Bilo ne bilo danas sutra toga saveza, to je u božjoj ruci, rekoh. Talijansko je načelo odurno, a i po Ugarsku pogibeljno. Kad bi se upotrebilo prema Hrvatima, vuklo bi za sobom smrt Ugarske. Njemačka po tom načelu mogla sebi prisvojiti Požun, Šoprun i svu zapadnu Ugarsku, gdje imade Nijemaca. Glede te federacije izmegju nas već sam vam pisao po Kupi.“

— Ja sam vaše pismo čitao i odobravam nazore u njemu istaknute.“

— Hvala lijepa, ja se od takva muža odlična i nadahnuta duhom novoga vijeka nisam drugomu ni nadao.“

— Ta konfederacija, nastavi Klapka, ograničila bi se na „savez za obranu i navalu“, pa na neke trgovačke i carinske poslove.“

— Ugovor bi se sklopio, upade u riječ Přybilski.

— Neka bude i ugovor, potvrdi Klapka.“

„Vidi se, da Magjari se ne dadu od mora. Toga im se hoće.“

„Na moje pitanje o Rumunjima, izjavi Klapka, da se s njima nije nikako moglo doći do sporazumljenja, mogla bi se priznati i nezavisnost Erdelja uz garancije magjarskomu življu i uvjet, da ne postane nikada dijeom Rumunjske. Nema Magjara, koji se ne bi radije Austriji pokorio, nego pristao na odcijepljenje Erdelja i pripojenje k Rumunjskoj. No on se nada, da nema izgleda paktiranju Magjara sa Austrijom. Ova je sklo-

pila zajam od 20 milijona za ublažiti glad, a upotrebila ga u rat za Šlezvig-Holstein."

„Ja mu spomenuh austrijske spletke u Novom Sadu, gdje je otišao Pavlinović i Sundečić kao u Meku. Diže se srbizam, da bude orugje u austrijskim rukama. Neka Talijani ne šuruju u Dalmaciji, jer slabeći hrvatstvo podupiru Austriju i njezine kreature, jačaju panslavizam."

— „Evo na žalost 15 godina politiziram, opazi Klapka, pa sam već željan vidjeti ploda od svoga rada. S toga predjimo na praktično polje. Gdje i kako bi se dala iskrcati vojska u Dalmaciji?"

„Na to ja rekoh, da je najzgodnije udariti na neku točku izmegju Paga i Cetine, a nipošto izmegju Dubrovnika i Kotora i navedoh strategične političke razloge."

„Klapka izrazi strah od srpstva, jer drži da je u Dalmaciji moćan faktor."

„Ja mu potanko razložih, kako stoje srpsko-hrvatski odnošaji u toj zemlji. Pokazah mu nekoliko članaka zadarskog „Nazionale" u prilog Hrvatom a proti srpskoj politici. Puk ne zna za srpstvo, ili ga mrzi. To ga obradova, jer će se tako olakotiti poduzeće."

„Za tim pregje govor na Krajinu pa upita: može li se na nju računati? Ja mu odgovorih da može. Navedoh držanje Graničara u saboru, njihov duh i njihove nade."

— „Šta ćemo dakle praktično raditi? upita onda."

— „Ja sam predao baš danas g. Přybilskomu osnovu i naveo korake, koje valja odmah poduzeti Najnužnije je da talijanska vlada dozvoli da se ustroji hrvatska legija. Kad se dobije ta dozvola i sredstva njezina uzdržavanja, ja ću baciti proglas na Graničare u Mletačkoj, a nadam se dobru uspjehu

— „Na to, reče Klapka, mogu sa svim odrešito izjaviti, da me je kralj Viktor Emanuel osjegurao, ako se nadju ovdje samo dva tri oficira Hrvata, da će

on izdati kraljevsku odluku, kojom se odmah dozvoljava ustrojenje hrvatske legije."

„Ta me izjava upravo razblaži, jer joj se nisam nadao. Bude zaključeno poslati odmah čovjeka u Zagreb, da sklone prijana Crnadka da amo dogje. Ja spomenuh i kapetana Oreškovića. No mi možemo čim dobijemo kraljev dekret, odmah amo dobiti Graničare, pa od onih Feldwebela možemo lako stvoriti i oficire u nuždi. Feldwebeli su megju Graničarima najvažniji elemenat. Znamo, da je god. 1849. na njih pala častnička dužnost, koju su znali izvesti. To bi odobreno, ali svakako se mora poslati čovjeka u Zagreb."

„Nije li Viktor Emanuel dobio mig iz Pariza, kad je nastala u pitanju hrvatske legije tako nagla promjena?! Klapka shvaća važnost hrvatskog naroda u ovom poduzeću."

„Uredivši sva pitanja glede legija i njihova uzdržavanja, doziv oficira itd., oko četiri sata i po se rastadosmo. Klapka mi na rastanku reče, da će još dva dana ostati ovdje, da ga posjetim, da se o detailima sporazumimo. Veoma se srdačno rastadosmo."

„Putem sam govorio P ybilskomu o prijekoj nuždi, do dogje iz Zagreba oficir. Taj se ne bi dao obmamiti ni podkupiti, a dobar je katolik, pa bi i Bog blagoslovio naše poduzeće. Megju bijeguncima će biti i austrijskih špiona, s toga moramo iz Zagreba dobiti izvještaj o značaju i vjerodostojnosti svakoga pojedinca. Graničari će znati najbolje po Hrvatskoj organizirati narod, dignuti ga na ustanak."

„Přybilski mi reče, da će osnovati i galičku legiju. Ako odem k Cairoliu, da se učinim nevješt očito ranju „Diritta", ako me on ne pita."

Pripisak: „Pri odlazku me je molio Klapka, da mu prevedem na hrvatski, česki i poljski jedan stavak za magjarski bankovni novac, koji bi sadržavao

sve jezike, govorene u Magjarskoj. No ja ću se svečano ograditi proti takovom novcu za Hrvatsku."

„Novine javljaju da je Napoleon primio Beusta u audijenciju. Hm!"

Kvaternik, Seismith-Doda i Dejeneur kod Klapke.

23. svibnja. „U 9 sati po dogovoru bijah u Prybilskoga, gdje nadjoh i Friča. Radismo na uregjenju Hrvatske. Razdijelismo je na 20 povjereništva. Ustanovismo narodni pečat. Grb kraljevine kao gori. Natpis odozgo: **„Narodna vlada"**, odozdo: **„Jednakost, sloboda, nezavisnost"**. Za tim ga je stao risati Frič, a mi stadosmo raditi na djelu državne ustavne organizacije. Prybilski je diktirao obrazac zakletve. Ja sam pisao hrvatski, a Milović francuski. Pečat će se ovdje dati i odmah urezati. Sutra ćemo nastaviti izradbom naputka za povjerenike."

24. svibnja. „Kad sam se spremio k Prybilskome, dogje Frič s pozivom generala Klapke na dejeneur. Odosmo k Prybilskome, da ga dignemo. Ne nagjosmo ga kući, ali se upoznasmo sa poljskim generalom Rzeovskim (Ružicki)."

„Nismo čekali Prybilskoga, nego odosmo ravno k Klapki, gdje ga nagjosmo sa Ordengom. Ovaj je bio silno snugjen. Ja ga upitah za uzrok, a on će: Imadem za što da budem! Kasnije doznadoh, da je poljski ustanak na umoru Još se samo pro forma drži, jer bi mir bio užasniji od sadanjega stanja, koje valja podržavati, iščekivajuć dogagjaje. Klapka me veoma prijazno primi. Razgovarasmo o porazu sjevernih Amerikanaca. Ja izrazih svoje veselje nad tim. Njihova bi pobjeda značila poraz Napoleona. Rusija bi se time okoristila."

„Uz to na moje veliko čudo dogje u posjete Klapki talijanski general Seismith-Doda, rogjeni Dalmatinac. Premda je od svoje jedanajste godine daleko od domovine još veoma dobro govori hrvatski. Od srca smo se razgovarali. Navinut je bio na srbizam. Ali mu ga ja izbih iz glave, prikazav ga u njegovoj golotinji, kao djelo reakcijonarne Rusije, u rukama Austrije. Nakon 60 godina slobode još su kao za turske vladavine. On se veseli, što će Hrvatska biti posve nezavisna od Ugarske po kazivanju Klapke, (koji ipak na prevaru misli, jer uvjek ističe neki „savez sklopljiv voljom sabora". No neka govori...) Govorismo o Dalmaciji i o zahtjevima Talijana. On takogjer imade predsudu proti hrvatskom imenu. Ja ga osvjedočih, kako se puk u Dalmaciji zove samo tim imenom. Talijanima valjda će ostati netaknuta poraba njihova jezika u općinama njihovima. Dade mi tada svoju adresu, obeća, da će me posjetiti, i ja njega."

„Pošli smo u dvoranu za zajutrak. Tu sam se upoznao sa magjarskim generalom Eberom. Visok je i veoma lijep čovjek. Pri kavi je govorio Klapka sa Prybilskijem o Magjarima Ugarske, da dolaze glasovi, da oni ne će nikada priznati vojničku diktaturu. Govori proti Deaku, kao legisti. Samo donekle će slušati magjarsku centralnu vladu. „Nesreća je, kaže Klapka, za ugarske narode, što vode politiku advokati i juristi, kad bi tu vodili odlučnu riječ vojnici, prije bi se postigla svrha i sporazum." Zatim se obrati k meni smiješeći se, pa će: „I vi ste advokat"

— Jesam, ali se vara gospodin general u svojem sudu. Ako šefovi vojske nisu izdajice svoga naroda, oni radi svoga „point d' honeur" osobnoga i narodnoga, vodili bi ratove do iskorenuća. Dočim ljudi politike, kad vide, da se bez pogibli ne može rat nastaviti, onda oni dušu u se, pak stanu diplomatizirati, dok

zaključe mir. Ako su pako vojnici izdajice naroda, onda oni samo momentano stvar riješe, ali čim se narod osvijesti i sjeti izdaje, onda ustaje, da se osveti svima, koji su tu izdaju proizveli i prihvatili. Imademo primjer u Jelačiču i Görgey-u. Kad bi ugarsko-hrvatski spor prešao iz ruku političara u ruke Jelačića, Moge, Hrabovskoga i Görgy-a, danas bi drugdje i drugojače stajali. Još bi se po ulicama tukli."

„Na to on ništa ne reče, nego mi javi, da pozna moja djela, pisana proti Ugrima. On mi ne zamjera, ali da sam bio prestrog. Na to odvratih, da je „Das Verhältnis" umjereno pisano. Ali kada je došao Szalay dokazivati, da smo mi podjarmljeni, uzkipila je u meni žuč, da je najstariji narod u Evropi predstavljen, kao od nekoga podjarmljen! I poštenje mi nalaže svom strogošću prikazati tu austrijsku zlobu."

„Klapka mi dade pravo, nadodav, da su me i prilike silile na onako vatreno oprovrgnuće, i on kori Szalaya."

„Uz to Doda opazi, kako ja govorim sa svim u duhu članaka, tiskanih u „Dirittu".

„Ta ja sam pisac onih članaka. — Čestitam lijepo!"

„Hvala lijepa na ljubavi, kojom ste se udostojali čitati one članke. Pošto general Klapka odlazi sutra u Genf, a pošto i Prybilski ide onamo za koji dan, predloži, da se i ja potrudim onamo, gdje ćemo sve detaille izraditi. Ja pri odlasku zamolih gen. Klapku, da uredi pitanje legije. On mi obeća, da će nastojati na koji mu drago način. Time se rastadosmo, do vigjenja."

„Na odlasku rekoh Prybilskom, da bi bilo prekrasno, kad bi general Rzovski preuzeo zapovjedništvo hrvatske legije, jer u prvi mah teško ćemo dobiti generala Hrvata, i on bi mogao potajno i pod hrvatskim imenom ići nama na ruku. Na to mi Pry-

bilski odvrati, da tu mora svakako biti Hrvat. On se nada, pače je siguran, da će Kruk ili Bonak preuzeti tu zadaću uz Hrvata."

„To će kroz ove prekrasno moći djelovati na pravoslavne, a nadzirati će, da se hrvatski vojskovodje ne iznevjere pod uplivom magjarskoga novca."

„Pitali su me, je li već gotova proklamacija, kojom se obnaroduje ustrojenje narodne vlade, a pečat će biti gotov za tri dana. Odgovorih, da će sutra biti gotova. Tako se od njega rastadoh, da sutra u dva sata nastavimo."

„Frič me doprati do kuće, pripovijedajuć mi, da će doći jedan mladi Čeh burne prošlosti. Bio je talijanski oficir, pa je dao ustrijeliti bez suda 11 briganta, za to je kasiran. Služio je pod Garibaldiem, sada je u magjarskoj legiji nezadovoljan, pa je htio otići u Poljsku. Sad mu je 30 godina. Od 14. godine je odan Friču, lakouman i podan igri. Inače vatren i podan ideji: ili se vratiti slavan u domovinu, ili za nju poginuti. Toga mi čovjeka preporuči Frič, da mu budem otcem, da ga čuvam i od zla odvraćam. On bi se priključio kao časnik hrvatskoj legiji sa nekim Česima, da oduševljava vojnike. Ja obećah vršiti upliv na njega i poticati ga na slavna djela, u koliko se bude dalo. Frič za nj jamči. Danas je došao u Turin. Frič me stane osjeguravati, da ne bi mislio da je jače odan Magjarima nego nami. On sam vidi, da sloboda Češke ne može biti inače garantirana, nego predbježnom suverenskom nezavisnosti Hrvata."

„Kada sam došao kući, razmišljajuć na neke upite Klapke o katoličkom duhu u Hrvatskoj, na što mu rekoh, da baš to veže Hrvata s Talijanima i sa Zapadom i bez česa nas nebi bilo, razmišljajuć na očitu njegovu težnju sa diktaturom, otidoh s Milkom u crkvu da se pomolimo. Tu čujem sveštenika sa propovijedaonice

gdje kaže: „Nisi Dominus aedificaverit domum, invanum laborat qui aedificat eam.“ Kao da je naručen za mene. Trnci me proletiše na to ... Nikada ne ću zaboraviti toga prizora. Motto je Hrvata u borbi: Bog i Hrvati!“

26. svibnja. „Odoh k Prybilskome, gdje nadjoh Friča i još jednoga Poljaka. Pročitah jedan infaman članak praške „Politike“ proti Hrvatima, u prilog srpstvu. To je i Friča zgadilo. Obeća pisati proti tome uredništvu. Prybilski će pisati u Pariz vladi, da ju upozori na srpske namjere.“

„Prybilski mi javi, da Napoleonova vlada hini, kao da ništa ne zna za ovo, što se radi u Hrvatskoj i za Hrvatsku. Ide se zatim, povući Italiju u radnji novcima i svim sredstvima. Danas će posjetiti Ceruttia. Neka mu uz to ja prevedem na francuski jezik svoju proklamaciju.“

Rad za ustanak i za provalu u Hrvatsku.

27. svibnja Odoh u 9 sati k Prybilskom sa francuskim prevodom moje proklamacije. Izgleda dug. Dakako, u tugjem jeziku“

„Nismo ništa radili. Došao je poljski general Rzovski, pa smo politizirali. Brzojavljeno je u Pariz za courriera, koji će ići u Hrvatsku. Prybilski izvijesti o uspjehu posjeta kod Ceruttia. Obična izmotavanja, lijepe riječi i ništa drugo. Prybilski kategorično ga upita: Hoćete li s nami ili ne ćete. Ako ne ćete, mi ćemo i bez vas ići naprijed; ali će doći vrijeme, kad ćete nas tražiti, a mi ćemo se oglušiti. Na to ga Talijan stade miriti, moliti, da dogje sutra, tu će stvar konačno urediti. Ogorčeni smo na takovo ponašanje. Ja sa Prybilskom rekao, neka Talijanima reče ovo: Ako sada za Poljake ništa ne učini, a ovi konačno podlegn Hrvati i svi Slaveni znati će, što će držati do ital franceskog zapada, pa će se okoristiti strašnim primjeroı

Poljaka, pristati će barem privremeno dušom i tijelom uz Austrijsku politiku, da ju konačno vode u korist politike rusko-slavenske, da se time osvete zapadu. Hrvati pak kao katolici zamrzit će Italiju i radi pitanja papinskoga. Tu će mržnju Austrija izrabiti proti Italiji. Reće mi Prybilski, da će tako govoriti."

„Zamolih ga, da dodje k meni, da mu pročitam radnju za njega pripravljenu, o franko-poljsko-hrvatskom sporazumu i djelovanju."

28 svibnja. „Danas utanačismo način općenja izmegju narodne vlade, inozemstva i mene. Način dopisivanja sa ciframi preko novina. Zatim o načinu prenašanja kroz Prag i Čehe. Nadalje putem Oreškovića kroz Biograd. Napokon u Zadru kroz Nodila, a u Rijeci kroz Brusića. Poslat će se kurier u Zagreb, da nosi pečat, i organizaciju narodne vlade. Ja imadem napisati pismo na Starca."

„Što se tiče same radnje, prvo: slabo ide s talijanskom vladom. Ona zavlači i ustručava se korak poduzeti. Dok ovdje naše stvari ne napreduju, ludo je goniti naše na nesmotrene korake. Prybilski misli, da treba hrvatske prvake dotjerati pod vješala, pa će onda raditi svom energijom. Ja sam proti tomu svom snagom protestirao, razviv naše stranačko stanje. Neka samo ubiju nekoliko naših pristaša, tad je, uz ovakav odziv vani, sve izgubljeno za uvijek. Rusko-austrijska stranka pjevati će triumf. Treba kao oko u glavi štediti narodnjake, a ne izvrgavati ih nepotrebnim pogiblima. Poljaci su po predaji buntovni narod, sve svoje sile ulažu u jednu svrhu, za slobodu i nezavisnost naroda. Naš je narod u tom pogledu djevičanski narod, siromašan, razdijeljen na stranke. Od nas se smijete nadati samo heroizmu, jer drugo nemamo. Narodna je vlada samo formalnost, za rad se hoće novaca, dajte nam legiju, onda ja ću sam narod urediti i prirediti iskrcanje vojske."

„Ove moje riječi izrečene oštro u razjarenosti djelovale su “

„Poslije podne dogje k meni F r i č. Govorio mi je ženi, da sam nestrpljiv, da će se napokon sve postići. U jeseni će se stalno početi iskrcivanje, legiju ću dobiti, a što ću više. Tada ću moći živjeti u Anconi i nadzirati vojsku. Srdi se na Talijane, koji ne će da razumiju poluriječi Napoleonove, s toga se i ovaj na njih srdi. Za četiri dana ide on i Prybilski u Capreru, jer su ušli u trag proturevolucionarnoj stranci Poljaka i Magjara. Stvorila se je naime jedna stranka u Poljskoj, koja tvrdi, da je sadanja poljska vlada reakcionarna, te da ju treba srušiti, novu namjestiti i tako domovinu osloboditi. G a r i b a l d i je odobrio djelovanje ove stranke i njoj obećao potporu. Nekoji Magjari su se pridružili toj agitaciji i bili su kod Klapke. Ovaj ih je grdno ispsovao. Sada moraju Prybilski i Frič u Capreru, da izvijeste točno Garibaldia i da mu kažu, kako je narodna vlada očišćena od pogibeljnih elemenata, neka dakle ne podupire sumnjivu stvar.“

„Opet dakle intrigua više. Taj glupi talijanski pretjeranac svojim imenom i uplivom podupire pretjerano poduzeće poljskih ludjaka ne pitajuć, da li je dobro ili zlo.“

„P r y b i l s k i ide danas k C e r u t t i-u, a F r i č k njemu, da saznadu za uspjeh. Tješi me i miri. Tekar su ovdje šest dana. Stvari će ići.“

„Danas uredih organizaciju narodne vlade i pismo Starcu.“

29. svibnja. „B u c h h o l z a nagjoh doma. On je tužan, jer je poljska stvar gotovo podlegla, premda ~~ P r y b i l s k i još uviek nada dobru.“

„Odnesoh k Prybilskomu pismo na Staroga i n putak organizacije. Danas ne možemo raditi, jer je sa dan u poslu. Tim bolje. Ja se već nekoliko dana osj

ćam slabo. Glava me boli i cijelo tijelo. Ali kako da ne boli uz ovakove užasne prilike, misli, nade i protunade?"

„Moja Milka me je prisilila, da idemo šetati u „Giardino publico". Na moje veliko čudo spazismo, a da on nas nije vidio, prokletoga i infamnoga Tkalca slepoga. Nismo vjerovali svojim očima. Išao je sa jednom ženom pod ruku. Ružica sama neopaženo ih je slijedila i čula da švapski govore. Opet ih sastadosmo, kad odlučismo slijediti ih, da vidimo, kuda idu. Najprije se je on izgubio, pa žena, s kojom je išao."

„Prisutnost toga infamnoga čovjeka učini na mene dubok utisak. Bog će dati, da osujetim opake namjere ovoga izdajice i uhode. Što može on u ovo mutno doba raditi u Turinu?"

30. svibnja. „Otišao k Prybilskomu, da ga izvijestim o dolasku Tkalca, da mu kažem, tko je i što je taj čovjek. Opisah mu ga: malena stasa, plavokos, ružan, nosi zelene očale, te mu kazah za njegov karakter i dosadašnji rad. On mu zabilježi ime te mi obeća, da će ga dati nadzirati, a bude li pogibeljan, da će ga već odpremiti u Cagliari, da njeguje zdravlje na čistu zraku. Kazivah mu o listu „Gleichberechtigung" i o odnošaju Turn-Taxisa prema ovomu listu. Prybilski shvati doseg Tkalčeva prisustva ovdje. Neka Frič bdije nad njim."

„Za tim raspredosmo o današnjem položaju. On je bio u Ceruttia i zadovoljan je uspjehom. Od dva dana bolji vjetar duva. Vlada je dobro raspoložena. Pripravna je dati na raspoloženje dva konzulata. Nije moći nešto otvorenije zahtijevati. Ali to mora ostati stroga tajna. Legija će se takogjer sabirati, ali ne javno i svečano, nego tajno. Ljudi će osobno ići tamo i dovagjati Graničare."

„Ja uz takav način radnje ne mogu ništa jamčiti, neka rade što hoće."

„Isto tako kaže za barjak, da bi bilo provokatorno. Austrija bi s mjesta rat navijestila. Vlada privoljuje, da dogje amo Orešković i preuzimlje sve posljedice. Ja sam s time zadovoljan preko volje. Predložih, da ću megju to ja moći tiskati jednu brošuru, kojom ću Hrvatima razjasniti stanje stvari u današnjoj europejskoj konstelaciji.“

„Prybilski izrazi želju, da ta brošura bude tako udešena, da obzirom na istočno pitanje dokažem, da samo hrvatsko pitanje može ga pravedno riješiti, a da uz to ne uvrijedim pravoslavne. Shvatih delikatnost položaja te obećah, da ću stvar tako i udesiti.“

„Reče mi, da će hrvatski legionarci biti smješteni po selima oko Florencije, da se Austrija ne dosjeti. Cerutti izjavi o trošku, da će Italija sve pokriti, a dodje li do radnje, da će Talijani i košulju sa sebe svući, ako treba, da se sve namiri, što je od potrebe. S Talijanima valja ići odvažno, ali im laskati.“

„Na večer je bio kod mene Frič. Taj čovjek se i nada i očajava. Nešto drži do Napoleona, ali ga opet proglasuje dekrepitnim, sav je u protivurječju.“

1. lipnja. „Praška „Politik“ nosi vijest iz Zagreba, da zagrebačka županija namjerava proglasiti opsadno stanje uslijed seljačkih nemira u Moravču i Sv. Ivanu. Infamni podbilježnik Ferić, aristokrat, to predlaže, da pod tom izlikom stavi pod vješala sve, koji rade za slobodu domovine.“

„Dok sam ovo čitao, evo ti u posjete generala Dode. I njemu sam to pročitao i protumačio doseg te vijesti. Govorasmo o Istri i Gorici i da granica hrvatskog naroda dopire do Soče, a on će nekako: Samo to? Ja mu protumačih i etnografski dokazah opravdanost mojih tvrdnja i on to priznade.“

„Kaže, da se želi hrvatski učiti. Ja ću mu naručiti slovnik i slovnicu. Rekoh mu, da on može još biti hr-

vatski general i posljednje dane svoga života proživiti u domovini megju svojima. Govorasmo o Kranjskoj i Koruškoj, kako gravitiraju k Hrvatskoj. Oh da je toga čovjeka točno obavijestiti o svemu, kakva korist za nas! Srce ga vuče k nama."

2. lipnja. „Otidoh k Prybilskomu, nagjoh i Milovića tu. Pročitah im članak „Politike" iz Hrvatske. Protumačih im domašaj toga članka i naše odnošaje izmegju seljaka i plemića. U tom pogledu narodna vlada bi imala odmah najaviti svoj program: ukinuće gornice, uregjenje šumarstva i žirovine. Tim bi stekli odmah ljubav puka. Oni su mnijenja, da se ne šalje proklamacija, dok ne prestane obsadno stanje. Mjesto da se žure, otežu!"

„Stadoh izragjivati brošuru o „hrvatstvu planinskih Slovenaca". Svršit ću do jeseni."

„Prybilski nekamo putuje, a mene opet ostavljaju bez novaca. Ti se ljudi sakrivaju u nekakve tajne prama meni. Ja ću trpljeti još koje vrijeme, da šaraju, napokon ću prekinuti s ljudima, koji su nepovjerljivi."

Revnost u radu za hrvatsku stvar pada.

3. lipnja. „Nagjoh Friča, gdje se sprema na put. Doznadoh, da ide sa Prybilskom u Capreru. Ja sam mu preporučio, da nagovori Prybilskoga, da isposluje od Garibaldija očitovanje proti „Dirittu", inače nema zajedničke radnje."

„Bijah kod Prybilskoga, gdje nagjoh Podlipskoga i još jednoga mladoga Poljaka. Ovi prepisivahu moju proklamaciju, da ju pošlju u Zagreb. To mi je čudnovato bilo, kako to da je moja proklamacija u Turinu?! Da je nisu naručili iz Genfa? Mi očekujemo prvu korekturu, a ona je ovdje!"

„Kurir, što je jučer došao iz Pariza, odlazi u Zagreb. Frič je sve uredio, izšifrirao, prepisao itd. Pečat

ne šalju, jer da nije gotov. Kazivao mi je Frič za B o g o v i ć a, da se nije posve odrekao narodne stvari, nego da je ostao tajnikom, ipak kao posrednik i privatnik. Kroz njegove ruke sve će dospijevati i Hrvatsku i prijanu Anti. I to kasno doznajem, kao da im vučem iz zubi "

„Spram ovih tajnih ljudi ja od sad sa svim promjenih svoje držanje. Bit ću ozbiljan i šutljiv. F r i č mi kaza, da je doznao od Prybilskoga, da su dva oficira Hrvata, megju ovima i neki M a ž u r a n i ć, u magjarskoj legiji u Anconi. To je magjarska zduha. Veli, da će me o tome moći izvijestiti Podlipski. Na oprez !"

4. lipnja. „Otidoh k B u c h h o l z u. Baš je otvarao pismo Květonovo iz Genfa na Friča, a unutar prva korektura proklamacije. Jako se razveselih tom prvom činu kao opunovlaštenika narodne vlade. Odmah iskorigirah i poslah na poštu."

„Čitam u „Politik", da će se u Turinu sastati veliki kongres emigranata. Namjesništvo je u Zagrebu zatvorilo „Čitaonicu". Govori se o sazivu Vojvodinske skupštine. „Diritto" piše proti C u z i i Rumunjima radi državnog udara od 14. svibnja, aludira i proti Napoleonidim. Mržnja Talijana na Rumunje i tu se očituje. Jučer su bili za Cuzu, sada su proti."

10. lipnja. „Dogje k meni Buchholz i donese pismo Friča iz Livorna i javlja, da nosi vlastoručno očitovanje Garibaldia proti „Dirittu", koje će me razveseliti. Ovo je prva diplomatska pobjeda pred talijanskim intriguama, a bit će dokumenat za budućnost meni u prilog."

„No vidit ću to očitovanje. Valjda je ipak koja kvaka. Vidio sam sa Podlipskim jednu kartu, izložen u „via del Po", na kojoj je Italija sa Rijekom talijansl posjed ! !"

„B u c h h o l z mi kaza, da je i O r d e n g a otiša u Capreru. Reče, da nijedan pametan Talijanac ne od(

brava svojatanje hrvatske Istre. Sam Cairoli da mu se je tako izrazio."

„Odoh k Podlipskomu, da mu kažem za pismo Fričevo. On mi kaza pismo Mažuranića iz Ancone, u kojem se raduje, što je čuo za mene. Čitao je u „Dirittu" članke, pa si je mislio, da to piše koji svjetski publicista, ali na mene nije mislio, jer me je držao da sam u Rusiji ili u Vlaškoj. Žali, što ne će moći dobiti dopusta, jer im je pokvario sudbinu neki Magjar, koji je otišao tobož na dopust u Milan, a on desertirao sa novcima iz blagajne. Magjari se skandalozno ponašaju. Hrvatska legija bi imala biti uzorna u svakom pogledu! Taj Mažuranić je kancelarov sinovac, bio je podčasnik u austrijskoj vojsci; za njegovu vjernost Podlipsky jamči. Taj Mažuranić osugjuje djela svoga strica. Dadoh ga pozdraviti izrazom želje, da se sastanemo."

„U pismu na Podlipskoga javlja Mažuranić za nekog Hrvata Urana, koji je utekao sa osam drugih Hrvata iz Peschiere, te me želi vidjeti. Sad od Italije dobivaju 1 fr. dnevno. On je zdvojan ovdje, pa misli ići u Vlašku, gdje se ustraja jedan corpus. Ja mu poručih, da se još ustrpi, dok se stvori hrvatska legija."

„Podlipsky mi kaza, da je čuo, da se ovdje ustraja neka srpsko-hrvatska ili srpsko-slavenska legija, u koju bi mogli stupiti ti prebjegli Hrvati. Ja mu odrešito rekoh, da je to infamna zamka austro-ruska, te se ne mogu nikako u nju uhvatiti. Rekrutirali bismo samo austrijske špijone i izdajice."

„Pade mi na pamet Tkalac i D'Ancona, te se vjerih, da se nešto snuje. Upozoriti ću Prybilskoga i Friča, da kroz Cerutti-a osujeti ove osnove."

„Podlipski mi još kaza: Kada je „Diritto" tiskalo moje članke o hrvatstvu Istre i Dalmacije, da je milanska „Allianza" redigirana od Magjara Heldy-a, pitala „Diritto", kako može tiskati moje povjesne članke,

u kojima dajem magjarsku povijest kao hrvatsku? Ja sam Podlipskomu činjenicama u ruci pokazao podlost takve tvrdnje. Vidim, da je to pakleno pleme isto što je bilo i prije g. 1848. S njima se družiti znači odricati se povijesti. To će mi biti nauk za budućnost. Pisat ću o tome i Klapki i upozoriti ga na infamiju i na posljedice."

Kvaternik i Garibaldi i hrvatstvo Istre i Dalmacije.

13. lipnja. „Buchholz mi kaza, da se je Prybilski vratio, Frič je ostao u Florenci, ali će i on skoro natrag. Čim ja kući, eto ti k meni Friča. Pokaza mi vlastoručno pismo Garibaldia franceski pisano, kojim izjavlja, „da će vazda biti proti povredi prava drugih naroda sa strane jedinstvene jednoč Italije". Frič kaže, da je to očitovanje pred njim pisao. Nije me baš uzradovalo. To je načelna izjava, koja se dade natezati i ovako i onako "

„U Capreru je bio Frič i general Ružički, a Prybilski ne. On se imao skrbiti za novce. Opisa mi Capreru: pust, krševit školj bez šume. Uvijek je do trideset osoba oko Garibaldia."

„General je sporazuman sa operacijama. Frič misli, da bismo sa proklamacijom otegli stvar, a ja da bi se time ohrabrio uslijed austrijskog progonstva."

„Dobih pismo preko Pariza iz Karlovca. Ljetina dobro obećaje. Austrija se upušta u koncesije Magjarima. Kaže se, da će S čeni biti kancelar mjesto Mažuranića!! Kaže se, da će Srbi iz Banata u Reichsrath, ako dobiju autonomiju Vojvodine. No da će to prep ječiti Rumunji Banata."

14. lipnja. „Danas dogjoše k meni general Ružički, Milović i Frič. Prvi me pita, jesam li zadovoljan očitovanjem Garibaldia. — Prilično! odgo-

vorih. Dade se tumačiti i na jednu i na drugu stranu. Glavno je što želim, da se ne zakvačimo pri prvom poduzeću na našem zemljištu."

„Za tim me general pita za daljinu od Karlovca do Zagreba, o mjestu zgodnu za iskrcavanje i t. d. Ja uzeh kartu, pa mu stadoh tumačiti obalu, luku za iskrcavanje, daljinu i puteve, koji vode iz Primorja, topografične prilike itd. Hrvatsko je pitanje ključ za pravedno riješenje poljskog, rumunjskog i magjarskog pitanja. Odgodismo dalji razgovor za drugi put."

„Pitah ga za tim, kako stvari stoje, je li se čemu nadati? On odgovara, da imade nadu, da se poduzimlje sve moguće itd. Frič kaže, da će za 10 dana otići opet novi kurir u Zagreb. Iz toga se dade zaključiti, da zbilja nešto kipi. Ali ako goje nepovjerenje spram mene, brzo ću ga i ja pokazati prama njima, pa ćemo vidjeti, tko će komu više nauditi."

„Izrazih svoje duboko negodovanje i zgražanje nad pisanjem „Nar. Listov" proti Hrvatima a u prilog srpstva. A Srbi u Vojvodini već namiguju s Austrijom!"

„Kad je Ružički sa Milovicem ustao da otide, rekoh mu, neka za Boga pospješi akciju. Padne li Poljska, onda je Austrija sa Rusijom gospodarica položaja."

„Ostavši sam sa Fričem, ovaj mi reče, da ga je Příbilski zamolio, da mi javi, ako ove godine i ne dogje do nikakove akcije, da će moja sudbina biti osigurana, da ću dobiti za uzdržavanje 300 fr. mjesečno, ako mogu s time izaći. Dok ovo pišem, ruka mi drhće od jada! To je poniženje za mene i za moj narod, koji zastupam. Ti Poljaci da meni daju milostinju, kao da od svoga daju, a oni troše utaman na sve strane! Odgovorih Friču bistro u tom pitanju, kako se s time ne dade živjeti. Poslali su me amo sa 1000 fr., za tim su mi dali 500 fr., a ne pitaju, mogu li živjeti. Ja sigurno nisam pohlepan za novac, ali živjeti moram, ili tražiti

nešto drugo On mi obeća još odštetu za putovanja u iznosu od 400 fr. Govorah mu i o nuždi da se naučim jahati."

„On me na to zamoli, da sastavim brošuru o mukama i patnjama Graničara, o zločinačkom postupanju Austrije prama njima. To bi morao pisati talijanski ili franceski. Ovo su oni skuhali izmegju sebe, a ja ne vidim potrebu toga za sada. Rekoh, da nemam potrebitih pomagala. On me naputi na Scovazzi-a, bibliotekara."

„Za srpsku legiju, o kojoj mi govoraše Podlipski, drži da nije ništa. Sada se sprema jedna četa nekakvih pustolova svake vriednosti, a Tkalac za to ne zna."

15. lipnja. „Bijah kod Prybilskoga. Razgovarasmo o gornici i iura regalia. On osobno ide u Zagreb za koji tjedan. Morat ću ga uputiti na sigurne osobe. Bio je u Florenciji, da uredi pitanje poljskih bjegunaca, koji grnu u množini ovamo. Dogjoše uz to Milović i Frič. Odosmo skupa k generalu Ružičkomu. Nastavismo govor o taktici, o putevima iz Primorja prema Karlovcu. Ružički bi htio razoriti Beč i Berlin, a meni je dosta Sodoma-Beč. Talijanska vlada sada ne dopušta stvaranje nikakove legije: ni hrvatske, ni poljske ni slovenske. Ne dozvoljava ni povećanje magjarske, u koju bi mogli ući drugi narodi. No spomenuše nešto kao da opstoji ili je opstojala srpsko-hrvatska legija, što me razljuti. Već je ovdje 100 Hrvata voljnih ući u legiju."

16. lipnja. „Potražih Scovazzi-a, da mi dade diplomatički arkiv i uruči Utješenovićevu knjigu o Krajini. Ordenga je veoma potišten."

17. lipnja. „Přybilski mi kaza, kad ga bjeh posjetiti, da će danas izići u „Diritto" Garibaldieve očitovanje o Hrvatima. To on (Pribilski) smatra važnim činom. Za tim mi reče, da je Garibaldi potpisao ugovor, da će se iskrcati na dalmatinskoj zemlji pod hrvatskim barjakom, da će izdati proglas, u kojem će naglasiti

premda Talijan, da on samo našu hrvatsku narodnost priznaje u Dalmaciji. On će predvoditi tu vojsku.

„Ja sam se radovao Ružičkomu. Prybilski reče, da je Ružička opredijeljen na sjever. Ali pošto je to poduzeće skopčano ogromnim troškom, valjda će se od toga odustati. Onda bi Ružički došao amo. U ostalom mjesto njega bi došli odlični ljudi, koji su se stavili na raspoloženje Poljacima Ružički je veoma uman general, iskusan, 11 godina je vojevao u Kavkazu. U sadašnjem ustanku počinio je čudesa. Sa 250 momaka proletio je cijelu Volhiniju i Podolje i četiri puta Ruse potukao."

„Uz Garibaldi-a će biti adjutant Hrvat Orešković. Ja istakoh Crnadka. Prybilski na to reče: kad se bude počelo, već ćemo po njega poći, ma gdje bio. Valja ga silom makar uzeti, rekoh ja, toliko je taj čovjek čestit."

„Prybilski odreže: Ako sretno prevalimo Vratnik, gospodari smo situacije. Otvoreno nam je sve do Zagreba i Beča."

„Pečat će biti danas ili sutra gotov. Ja mu rekoh, da se urgira i sa pečatom povjereničkim. Ako za jedan treba toliko vremena, za dvadeset što će biti? Dat će ih rezati u Parizu. Taj posao košta 1000 franaka! Dobio je poziv, da dogje za dva tri dana u Pariz. Ja ga zamolih, da me ne ostavi bez sredstava. On na to me uvjeravaše, da je za mene skrbljeno. Ako ne bude nikako mogao ovdje ništa dobiti, da će mi poslati iz Pariza. Kazah mu, da sam u velikoj neprilici. Ni za življenje nisam siguran, a kamo li za kakove izvanredne troškove!"

„Reče mi, da ide u Pariz, jer misli zabaciti poljsko političko djelovanje, da se posveti slavsko-poljskomu radu, u prvom redu hrvatskomu."

„Žao mi je, rekoh, što nismo čitali spomenicu za njega pripravljenu o tom pitanju, ali da ću mu je dati

na put, da je čita. On me zamoli i za memorandum, što sam prikazao Napoleonu. Obećah mu ga dati, ali neka ga čuva, jer ako mu ga tko ukrade, izgubljena je naša stvar."

„Za tim mi pod tajnom reče: da njihov agent iz Srbije piše, kako sada Srbi poštenije misle, da su ih uputili, kako u sveopćem sporazumljenju mogu nešto postići, uvidjaju, da ih Rusija priječi u razvitku. Htio me je glede njih umiriti. Na to mu odvratih, da bizantinskoj lukavosti nije vjerovati. Dugo mu o tome govorih."

„Za tim spomenem, kako se današnje talijansko ministarstvo može još dvije nedjelje držati. S toga s ovim ljudima nije htio ništa poduzeti. Govorio mi je o talijanskim strankama i o taktici, koju on s njima slijedi. Svoj rad osniva na stranci „akcije". No kod svake imade svojih ljudi, za svaku eventualnost Garibaldi je za ustanak obećao novčane fondove. S te se strane ne treba bojati. On će sve pokriti. Za to je poslao u Capreru Ružičkog, da kao vojnik jače upliva na Garibaldia."

„Napoleon snuje o sveopćoj koaliciji proti Engleskoj."

18. lipnja. „Bijah kod Prybilskoga po dogovoru. Reče mi, da će se sada do 6 sati pop. urediti pitanje novca. U Parizu ce ostati 8 dana. Kurir iz Zagreba vratit će se u Pariz, pa će mi odatle poslati opširno izvješće. Garibaldievo očitovanje nije još izašlo u „Diritto", jer će ga zastupnik Cadolini popratiti člankom. Sve petljanija italo-poljska."

„Čekao sam poslije podne Prybilskoga, a kad tamo, dogje Frič sa Čehom Rošerom. Kaže, da je Prybilski odputovao, da me dade pozdraviti i izviniti se, što nije k meni došao, kako je obećao. Čudni su to ljudi, ili lažu ili su fališni! Frič mi kaza, da mu je Prybilski izručio moju spomenicu, a da sad ne zna što

će s njome. Bio sam srdit na to. Rekoh mu, neka je čita, i neka se jednom počne ozbiljno ali i sustavno raditi, a ne danas ovako, sutra onako, prema varavim riječima naših dušmana. Za tim neka mi vrati taj spis. Kaže, da mu ga je Prybilski povjerio kao svome tajniku. Koliko tajnika ima taj čovjek !? Jučer je Prybilski govorio o Friču, da je dijete i nepouzdan! Rošer će ovdje raditi za česku stvar u talijanskim novinam. Moli me, ako što važna nadjem u talijanskim novinam, da mu priopćim, on će (R.) pisati to u česke."

„Pošto nisam našao kod Scovazzi-a archiv diplomatički, u kojem je adresa Graničara, Frič obeća, da će mi to on nabaviti skupa sa djelom Utješenovića. Brošura ne smije iznieti više od dva tabaka, jer ljudi ne rado čitaju velika djela. Djelo će biti izdano kod Dentu-a. Frič odlazi sutra u 4 sata. Bijasmo žalosni na rastanku. Došli smo puni nade ovamo, a eto se rastajemo dekoražirani. On reče, ako za dva mjeseca ne bude ništa, da više neće ni biti ništa Reče, da mi nećemo biti zapušteni, da ćemo dobiti penziju, dok ne dogje naše vrijeme. Bio je nakresan malo, za to iskren. Pisah neka pisma u Zagreb i dadoh Friču, da ih baci na poštu u Parizu."

„Diritto" opet u dopisima glavinja o talijanstvu Istre i Italije."

19. lipnja. „Bijah gost u campagni „Cavoretto" kod Deployer-a sa Milkom. Zabava nam nije išla u tek. Žalosno je stanje piemonteškog seljaka."

„Vrativ se kući u večer kasno, čitah u „Dirittu" pohvalu brošure, što je izašla u Milanu za talijanstvo Istre."

20. lipnja. „Buchholz mi javi, da je i Ordenga otišao, da Čeh Rošer imade za mene pismo. Ovaj dogje popodne k meni i donese mi pismo Podlipskoga. U njemu je pismo Mažuranića iz Sinigalije i pismo

Garibaldia na mene. U tom pismu Garibaldi me zove bratom, a Hrvatsku sestrom Italije. Prije koje vrijeme ovo bi me pismo bilo napunilo veseljem, a danas me puni gorčilom, gledeć, što taj talijanski narod radi s nami. Vidim, da ćemo se s njim najviše klati. Lijepo i slatko govori Garibaldi, kojemu kraljevi ruku stišću, engleski ga kraljević prijateljem zove, ali ja sam hladan na te riječi. Spremih pismo za dalje potomstvo. Hoće li ovo pismo ikada ugledati svijeta? Frič želi imati prepis. Dati ću mu ga."

Spoznanje sa Rakijašem.

25. lipnju. „Rošer mi dojavi, da ću se danas sastati sa Uranom. Hvala Bogu!"

„Novine pišu, da je Bajamonti i magistrat spljetski kompromitovan novčano te da će vlada uredovati. Dao Bog! inače će taj Talijan sa svojim simpatijama kod onog ludog puka mnogo zla učiniti narodnoj stvari."

„U 7 sati otidoh sa Ružicom u Caffé de Paris. Tu nagjosmo lijepo preobučene naše uskoke uz čašu pive. Predstavismo se. Uran je mlad visok čovjek, lijep. On mi predstavi svoga druga."

„Uran mi ispriča da je Graničar, Gyurok, a drugi Leskovar li Leskovac Zagorac Doznadoh, da je Uran krivo ime, pravo je Rakijaš. Sin je penzioniranog kapetana, koji živi u Zagrebu, progonjen od Švabe radi svoga poštenja. Zagorac je rodom iz Pregrade. Pekar je i mesar, pa već ovdje zaslužuje novaca svojim radom, tako je dobra srca, da je drugu ponudio potporu novčanu."

„Prvi put se sastadoh sa oboružanim sinovima hrvatskoga naroda, pripravnim u odlučan čas krv dati za narod. Rakijaš je bio od posade u Peschieri. Kad uteče, za njim bi poslana patrouilla od 14 momaka,

megju ovima i Leskovar, koji za njim pobjegne Rakijaš je više puta pobjegao. Čovjek je izobražen. Još u mladosti u konviktu Gradačkom je snivao o slobodi domovine. Te mu je misli i otac njegovao U Gracu su Hrvati znali steći štovanje samih Nijemaca. Ugodno me se dojmilo Rakijaševo negodovanje nad Talijanima radi njihova karaktera u opće. a osobito radi njihova bezbožtva, radi bljutavih karikatura na Papu i vjeru. Odobrih ja te osjećaje i rekoh, da se karikaturami bore samo kukavice. Govorih im, kako valja svoje kršćansko osvjedočenje braniti isto kao ime i čast hrvatskoga naroda. Na putu pravde i poštenja možemo uspjeti."

„Pripovijeda Leskovar, kako Magjari imadu silan rešpekt od njih, jer ih se boje. Rakijaš ih je naučio, što su Hrvati! Silno ih srdi obojicu, što na nekim zemljopisnim kartama predstavljaju Istru i Dalmaciju kao talijanske zemlje. Kažu, da imade još dva uskoka u Turinu. Oh, Bože, da imadem sredstva, pa koji krajcar na te ljude potrošiti! Čitaju Kačića, što su ga donijeli sa sobom. Pripovijedaju, kako ih Magjari mame k sebi, ali da će oni samo mene slušati i za mene sve žrtvovati. Ja im cijelo naše stanje rastumačih, što sam znao jasnije; prikazah tugjinske: ruske, austrijske, magjarske i srpske spletke proti Hrvatskoj. Uvidio sam, da je Rakijaš mnogo čitao, pun je duha, pozna naše stvari dobro. Leskovac pak bi mogao biti u austrijskoj vojsci časnik, da nije slobodna duha. Ujak mu je general Benko, a bio mu je i g. 1848. obješeni Knežić. Pričaju, da je polovica njihove pukovnije proti Austriji."

„Razgovarasmo sve do 9 sati noći. Rošer me je pratio kući i putem mi je svašta pričao. Megju inim, kaže, da imade časnik Šarić, Hrvat, koji bi morao general biti, da ga Austrija ne zapostavlja radi hrvatstva."

26. lipnja. „Bili su po podne u mene hrvatski

vojnici. Pričaju o vojsci i kažu, da Graničara u opće u Mletačkoj nema, a mene su Talijani nasamari i, da ih ima čak 30 hiljada! Rakijaš pričaše, kako su ga mamili za srpstvo, jer je njegov djed bio pravoslavni. Govorih im o našim osnovama, o Napoleonu, pokazah im Garibaldi-evo pismo. Oni su bili entuziazmirani."

27. lipnja. „Konferencija u Londonu razišla se bez uspjeha. Engleska u danskom pitanju odaje svoju golotinju. Pisao sam Friču tužeći se, što me zapustiše ti ljudi na cjedilu bez sredstava. Pisat ću i Přybilskomu. Došle su Buchholzu proklamacije iz Genfa tiskane. Kad ću ih moći poslati u Hrvatsku?!"

1. srpnja. „Posjetio me Rakijaš sa još jednim Hrvatom iz Varaždina, Halter-om, koji si promijeni ime u Dražić. Mladić je pun vatre. Već 8 godina služi. Bio je kapral u austrijskoj vojsci. Odlučio je život žrtvovati za domovinu. Po zanatu je slagar. Rodjak je Mihiću iz Zagreba. Priča iskreno, kako je sve do dolaska nekoga Medića iz Zagreba, kaprala, pravoslavnog, bio veliki Švaba. Ali slušajuć riječi toga Medića, postade upravo fanatički Hrvat. On će, kaže, naučiti svoje Varaždince ljubiti Hrvatsku, jer znade, koliko je gnjiloće megju Varaždincima."

„Rakijaš snuje, kako će uskočiti u Dalmaciju megju svoje znance i prijatelje, da ih pripravlja za bunu. Uzimlje na se svu odgovornost. Ovakav se čovjek hoće Poljacima. Priča o hrvatskom rodoljublju megju Leopoldovcima, osobito u prvoj kumpaniji."

3. srpnja. „Svršava godina moga izgona iz domovine. Dosta sam pretrpio. Hvala Bogu, da sam živ i zdrav."

„Poslije podne dogje mi u posjete Zagorac. Čedan mladić, donese mi trešanja. Vidi se zagorsko hrvatsko plemenito srce. Zabranih mu dalje to činiti. Rastužilo me je kad čuh, da je od Rošera novaca uzajmio, je

su i njega oni iz Pariza ko i mene ostavili na cjedilu. Za tim dogje i R a k i j a š. Čitao je moja djela. Vas je zanešen. Sretan je, što je Hrvat. Kaza mi i za druge Hrvate ovdje, koje će mi dovesti, da ih upoznam."

5. srpnja. „Bio sam u B u c h h o l z a po novine. Reče mi, da je primio pismo od F r i č a. Poručuje, da je sve moje naručbe izvršio i da za nekoliko dana očekujem novce. Kurir se je vratio i svagdje sretno prošao. Obavio je sve naloge. Primit ću izvještaj kroz bibliotekara Kom. Kaže, da je opet zdrav i pun dobre nade. „Čuje iz daleka tutanj topova i vidi bljesak oružja". Tako sam ja i S t a r c u pisao. Za 2–3 mjeseca nešto mora biti. Kaže, da držim prok amacije spremne, da ih pošljem u Zagreb. Dà, a gdje su novci?"

6. srpnja. „Primio sam i ja pismo od F r i č a iz Pariza. Žali, da sam mogao posumnjati, da oni sa mnom nepošteno postupaju. Pače kad bi se ja i predomislio, te ne bi htio dalje s njima raditi, da me oni ne bi ni tada materijalno zapustili. Oni bi mi omogućili „vratiti se v davnè klidné své poměry". Dalje kaže, da imade „nezlomnu vjeru i nadu, že se pripravuje velika bubudućnost, zde bude třeba společné naši činosti". Nisu krivi, što nemaju novaca. P ř y b i l s k i je energične korake učinio, da dojdemo do najnužnijih novaca. Odredio je, da ih dobijem od K l a p k e. Svakako će nastojati, da iz Pariza direktno dobijem, što moram. Pozivlje me i u Pariz. Doziva mi u pamet naš ožujski govor, kad mu rekoh, da bi se vratio u Austriju. To je ironična iluzija. Čut će me! U ovom listu taj komité hoće, da se igra mojim protektorom, a ja ne priznajem nad sobom protektora, osim Boga."

7. srpnja. „Otišao sam k S c o v a z z i u biblioteku parlamenta, da mi posudi „Memoire du duc de Raguse". Taj mi nekako tajinstveno šapće, da će se skoro promijeniti prilike, da će doći na njegovu, da se mora ili

„par force“ ili „par amour“ doći k sreći naroda. Dakako, ili crno ili bijelo!“

„Dao mi je prvi svezak djela. Upotrebit ću ga za brošuru o Krajini. Radim neprestano na djelu hrvatskih starina, raskapajuć Šafařika i njegove lopovštine proti Hrvatima.“

Posjeti me Uran (Rakijaš) i javi mi, da je onaj Magjar, o kojem mi je zadnji put govorio, Hrvat barun K n e ž e v i ć, mlad, pomagjareni čovjek. Pita me, bi li bilo dobro s njim u savez stupiti. On se je zaverbovao za Rumunjsku, jer da ne može ovdje živjeti sa jednim frankom na dan. Ja odgovorih Uranu, neka ide k njemu i neka ga ispita o njegovim narodnosnim osjećajima, ali da bude u tome lukav kao zmija.“

Druga konferencija sa generalom Klapkom. Poduzeće Boleslavskog za Rumunjsku.

8. srpnja. „Otidoh u B u c h h o l z a, da uredim pitanje G a r i b a l d i-e v e deklaracije i Rošerovog putnog lista. Ne nagjoh ga kod kuće, jer je otišao ka K o š u t u. Ostavih mu pismeno želje. No čim ja kući, eto i njega. Javlja mi, kako franceski konsul ne vidira pašuše emigrantima. Poljaci putuju bez pašuša.“

„Kaže mi, da je K l a p k a tu i da me pozdravlja, a da oprostim, što me ne može, radi silnih posala, posjetiti. (Valeat quantum valere potest). Moli me, da dogjem k njemu u 4 sata po podne „Hotel Europe“ 12. Kaže B u c h h o l z, da se je izrazio, da slavenske stvari dobro stoje! Sprema se važno poduzeće pod zapovjedništvom B o l e s l a v s k o g a proti Austriji za Rumunjsku. Klapka ne odobrava toga, jer da će precipitiranje s pokvarit. B o l e s l a v s k y za svoje verbovance zahtije zakletvu, da ne će više imati svoje volje, da će sve z povjedi slijepo vršiti pod kaznom smrti. U toj legiji o 1000 momaka imade nešto Poljaka, a najviše Magja

i Talijana. Buchholz kaže, da sve rukovodi centralni revolucionarni odbor u Londonu, a da talijanska vlada to novčano podupire. To je pak tajno Napoleonovo maslo, to ja sudim iz činjenice, što u tome sudjeluje Hajek, Poljak, koji je jednoč bio tajnik Napoleona, pa arhivar franceskog senata. To je sve Napoleon razvio, da odvrati Austriju od Hrvatske, pa da se tako uzmogne ona lakše osloboditi! Rekoh Buchholzu, da sada u Peschieri imade 3 bataljuna Leopoldovaca, sve zanešenih Hrvata, koje je lako dići proti Austriji, pa bismo mogli Peschieru zauzeti."

„Poslije podne odoh ka Klapki. Nagjoh kod njega još jednog gospodina, s kojim se je on i dalje kod prozora potiho razgovarao. Kad je ovaj otišao, stade Klapka lancirati proti nekom nepoznatom planu ekspedicije. To mu je stvar misteriozna. Ta Boleslavski-eva ekspedicija stoji; u nju je zapleten i Mazzini, ali austrijski agenti su više puta nasamarili Mazzini-a."

„Ako je Mazzini upleten u tu ekspediciju, rekoh mu ja, onda je sigurno, da ona nije reakcionarna. Što se tiče drugih obzira, rekoh: kad bi to poduzeće bilo nepovoljno Napoleonu, on bi to mogao u čas osujetiti. Jedan mig Cuzi, ili Austriji, ili Rusiji učinio bi nemoćnim svaki pokret."

„Ali baš se je Klapka toga bojao. On govoraše: Moguće, da se Napoleon kani tim poduzećem kurtalisati revolucionarnih živalja, te dati se na konservativnu politiku, pa onda se i nas otresti."

„Taj Klapkin strah činjaše mi se u neku ruku ninjen. Ja mu rekoh ovako: Sve je moguće, pa nadovezah:

„Ako Napoleon što takova zbilja namjerava, onda je on sebi grob iskopao. U takovom slučaju, vjerujte mi g. generale, mi svi južni Slaveni dušom i tijelom pri

stali bismo uz Rusiju, a da nas nijedna sila ne bi mogla od toga odvratiti. Mi bismo se Hrvati i Srbljima nazvali, da tim laglje zadademo smrt tolikoj prevari narodâ Nakon podlog izdajstva poljske stvari, nakon izdaje slobodoumnih načela na korist tiranije, mi bismo Hrvati i u opće Slaveni bili marva, kad ne bismo pristali uz Rusiju, da osvetimo tu zlobu. Ta i onako smo i danas na teškoj muci sa našim vlaškim elementima, koji potajice k Rusiji teže. Sve prilike proti nama vojuju, oni usljed gnjilog Napoleonovog ponašanja stiču terrain-a."

„Klapka je na ove riječi klimao glavom i prepao se je. Za to ja, uvidiv to raspoloženje, nastavim:

„Vi, g. generale, imadete upliva kod Napoleonida; upotrebite ga i odvratite sve zlo, koje se valjda sprema. Ako se dogodi, česa se bojite, ne smijete dalje ni na Ugarsku računati. Ona, zdvojna i prevarena u svojim nadama, pružiti će ruku germanstvu. U brošuri, radi koje sam progonjen, baš sam istakao ova ista načela. Ovu sam eventualnost spomenuo, ako nas zapad prevari, da ćemo voditi rusku politiku."

„Ovo se je dojmilo generala. Tad smo okrenuli govor oko budućega rada. Dobio sam uvjerenje, da se nešto sjegurno sprema, da će buknuti buna za 2 mjeseca najdulje On se tuži na dugo bezuspješno čekanje, pun je razočaranja. Gorko se tuži, koliko mora siromah trpiti, kako ga neprijatelji progone i proti njemu pišu. Ja ga tješim, da duhom ne klone, jer je to sudbina svih onih, koji za domovinu rade. Koliko su proti meni radili i rade Austrijanci, Rusi i njihovi sluge u Hrvatskoj. On je to slušao sa zanimanjem. Kaza mi, da će sutra otići, ali za 15. kolovoza da će opet biti natrag, pa ćemo točno ustanoviti vrijeme i način djelovanja. Prije nego se počne sa bunom u Ugarskoj, reče mi, da će Magjari izdati manifest, u kojem će pred licem Europe

najsvečanije izjaviti, da: koliko bi im god bilo drago vidjeti Hrvate u kakovu savezu s njima, ipak da će sveto štovati volju i odluku hrvatskoga naroda, ako želi ostati podpuno nezavisan. S toga se nadaju, da Hrvati, i ako ne će da rade zajednički s Magarima proti Austriji, ne će im barem biti protivni!"

„Na to odgovorih, da je za Hrvate uvreda i pomisao, da bi oni mogli biti u prilog tlačiteljice slobode, Austrije, proti Magjarima. U Hrvatskoj ima duha slobode. Koliko ja štujem duh magjarske emigracije radi njezine slobode i pravednosti prama nama, toliko mi se gadi bezobrazno ponašanje Talijana prama Hrvatima."

„Uz to izvadim iz džepa „Diritto" i pokažem mu infaman članak proti nas i našemu imenu. Kako možemo mi Hrvati gojiti bratstvo i prijateljstvo naprama Talijanima, kad oni danas u oči bratimstva i zajedničkog rada za slobodu služe se ovakovim sredstvima proti nama i pružaju Austriji najjače oružje, da odvrati Hrvate od njih na sveopću štetu?"

„Te su riječi razjarile generala, te mi obeća sve poduzeti, da se stvar opozove. Ja sam ostavio list i rekao, da bih pozvao infamnoga pisca na dvoboj, ali ne samo obitelj, nego i domovina me treba. Sam sam ja Hrvat u inozemstvu. Bez mene bi naše pitanje zaspalo."

„On mi na to stade govoriti, da bi bila glupost davati toliku važnost cijeloj stvari i kvariti si zdravlje za volju prostote."

„Pri koncu sjednice mi reče, da mu je Frič pisao iz Pariza radi novaca. Da će on sutra prije odlaska urediti nužno, i da dogjem oko 11 sati pr. p. k njemu, ili će on k meni. Ja mu na to iskreno rekoh, da mi nije do novaca stalo. Ja sam u Rusiji imao 45.000 franaka godišnje na raspolaganje (on se preseneti), ali kad vidih, da ti novci ne mogu doprinijeti sretnijoj buduć-

*

nosti moga naroda, smatrah ih sramotom, okanio sam se i ruske politike i ruskog novca. Da sam Austriji prijatnije lice pokazao, bilo bi i novca i časti. Dakle ne mislim niti zahtijevam, da mi se što dade na dar, ili da se obogatim, ali dok radim, trebam sredstava, da pristojno živim, da ne mislim, što ću sutra jesti."

„On mi na to reče, da se nada poslije 5. kolovoza, da ne ću više biti u nikakovoj smetnji."

„Rekok mu da osjećam, kako je u ovo sparno vrijeme Turin nezdrav, a ja moram raditi na toj brošuri za Graničare. Uzeo sam i Marmontove memoires. Hoću, da se i diplomatički svijet osvjedoči, kako to pitanje stoji u diplomatskom, političkom i socijalnom pogledu. Malo za tim se rastadosmo."

„Putem kući sastanem Rakijaša i još jednog Poljaka. Kaza mi, da je Zagorac Leskovac jučer tajno ostavio Turin, bez da se je oglasio Rakijašu. Ta me je vijest silno rasrdila. Prostota! Zaludu, za takove izdajice nije nego batina i olovo. Što nisam radio, da ih duševno podignem i da ih učinim čestite! Za novac je to učinio! A zanatom je mogao lijepo živjeti!"

9. srpnja. Bijah kod Buchholza. Tu mi predade preporučeno pismo iz Pariza. Frič mi šalje sa strane Prybilskoga banknotu od 50 ruskih rubalja od svoga, da ne dodjem u novčanu nepriliku, a ostalo da će mi dati po njihovom nalogu Klapka. Poslije podne dogjoh k generalu po dogovoru i predade mi 500 fr. Dat ću mu primnicu, kad se vrati iz Pariza, da riješimo die grossen Fragen. Donio sam „Nar. Listy", u kojim je lijep članak o Rumunjim. Njihova država, kaže, da se prostire med Dnjestrom, Tisom i Dunavom. Tu se govori o progonstvu, koje trpi taj narod. Predao sam taj članak Klapki i rekao:

„Vidite, kako će nužno biti magjarima hrvatsko prijateljstvo isto kao i njihovo nami proti srpstvu. Ali mo-

ramo uzdržavati našu individualnost i slobodu i nezavisnost, kao dva brata, premda su jedne krvi, ipak su dva odjelita i u svakom obziru nezavisna bića".

„Ovaj je članak Klapku uznemirio. Priznaje da su Magjarima nuždni Hrvati. Za Rumunje reče, da bi valjalo zaboraviti na stare rane. Da ga utješim, spomenuh, kako je ipak članak naperen na Rusiju. Za tim rekoh:

„Nema dvojbe, da će se Magjari i Hrvati sporazumjeti, ali sve ovisi o Magjarima Ugarske. Ako ovi stadu slijediti germanofilsku politiku, tad je sve izgubljeno."

Na to će on:

— Danas u Ugarskoj stvari tako strašno stoje, da nije moguće ni misliti na kakovo izmirenje izmedju Ugarske i Austrije. Ja na to ništa ne odgovorih, nego promislih u sebi: drugo je: Magjari i Austrija, a drugo Magjari i Germanstvo, a u tom grmu zec leži. Klapka smatra Rumunje za puku narodnost. kojom se valja pomiriti kao i sa ostalim Ugarske."

„Zatim stade jadikovati nad ekspedicijom B o l e s l a v s k o g a kao nad velikom nesrećom. Ja mu odobravah i dodah:

— Bojati se je, da Rusija ne unigje u Galiciju te da Magjari dobiju za susjeda i Rusa."

„On se poboja te eventualnosti, pa će:

„Nije se treba sada bojati ekspedicije. Pošlo mi je ipak za rukom na vrijeme je zapriječiti. Mi nemamo nego dva puta otvorena u Austriju: Hrvatsku i Karpate, ako to izgubimo, propali smo."

„Iz ovoga govora shvatih, da je Klapka simo došao, da osujeti ekspediciju B o l e s l a v s k o g a, a mene je prije uvjeravao, da nije za to znao! Sad kaže da je ta ekspedicija bila veoma nevješto pripravljena, pa da je on dobio iz Galca i Carigrada vijesti, da je Austrija imala popis svih onih, koji su bili upisani u tu legiju. Hm! Da nije to Austrija iz Pariza dobila!"

„Zatim mi se je gorko tužio na napadaje, kojim je izložen. U Brussellu je izašla proti njemu brošura, u kojoj kažu, da je Švindler, Diebe, da je Komorn prodao za novce i druge infamije. Sad mi stade potanko pripovijedati, kako je pobjegao iz Austrije bez krajcare, pa je morao u Londonu posuditi sto funti šterlinga, kako se je kasnije proturao svojim mučnim radom, dok mu nije sreća poslužila kao matematičaru raditi za jedno englesko društvo u Carigradu, gdje je dobio 100.000 frk. nagrade. Kasnije se je posvetio financijalnoj struci. I tu je zaslužio i vlastitim svojim radom uzdržao se je na visini svoje reputacije i svoje političke pozicije. Po mogućnosti je pomagao i svoje patriote, ali nikada nije bio siguran za život, nego od godi e do godine. U takvim okolnostima za sve svoje muke i žrtve doživi sve ovo, ovakovu plaću! Ali on je uvjeren, da njegovo zvanje time nije osujećeno, on vjeruje u tajnu višju ruku, koja sve rukovodi, koja odstranjuje ljudsku zloću i materijalne nezgode. Koliko sam puta, reče, došao u najveće novčane neprilike, pa sam si mislio: nije moguće da petnaest godišnji naporni rad, da sva muka i ustrajnost propane zu kakovih gubavih hiljadu franaka. S toga ja sve prezirem. Svijet mene znade, znade kakav sam bio u najnovijim borbama u domovini i u inozemstvu. Stoga na klevete ne ću odgovoriti, makar se i obistinilo ono: calumniare audacter semper aliquid haeret."

„Spomenuo sam mu u razgovoru, kako je ova ekspedicija domamila i jednog moga čovjeka Hrvata. Pogovara se da se je upisao u papinsku legiju uz Ha geld od 300 frk. Ta ga je vijest zanimala pa me moli, da ga do sutra u 5 sati u jutro obavijestim. Reb da je do tad nemoguće, nu da ću mu pisati "

„Ovako dovrši ova konferencija. Sprovagjajući preporuči mi da čuvam zdravlje. „U ovo je doba zd

vlje svih nas veoma dragocjeno.“ Zahvalih mu na želji i odoh.“

„Uzeo sam u biblioteci nastavak Marmontovih memoira pa marljivo radim večeras.“

„Danas imade „Diritto“ oštri članak proti ekspediciji, i buntovno-ratnim poduzećima u inozemstvu. Kaže da su to „le imprese ordite dai principi“. Na koga to misli! Na Napoleona?!“

10. srpanja. Pitah Buchholza. na koga smjera „Diritto“. Kaže da nezna. Ali da se čini da su već jučer otišli 500. na broju za tu ekspediciju. Kad mu rekoh, što čuh od Klapke, povjerova.“

11. srpnja. Primih pismo od Staroga na odgovor onomu, što mu poslah po Friču preko Pariza. Ne odobrava pismo „Austrijskom državniku“. Protumačit ću mu okolnosti. Politizira na dugo i široko o današnjoj politici: Kissingen, Karlsbad i t. d. U mnogom veoma dobro, a u mnogom ga strast preuzme. O domaćih vijesti sve znam. Mrazović nije dobio dozvolu za svoj „Pravac“, jer nema programa. Kao da on može imati programa! Služit će uvjek jačemu. Švapska je izmišljotina, da Joza ne može u Jamnicu. „Kolo“ će zabraniti. Medo Pucić hoće da bude velikim županom! Valaj! Sprema se sjajna izložba.“

Protuhrvatske spletke.

14. srpnja. „Moji Hrvati danas bili su k nami vješću, da je amo došao Medić, pa da će ga potražiti. Tuže mi se na svoje drugove, koji pijančuju i izazivlju ih, megju sobom, zbore njima da su špicli. To ih je razjarilo pa bi moglo zlo biti, ako im prekipi. Nastojim ih odvraćati od škandala.“

„Bavim se inače radom oko brošure i čitanjem Wallacove knjige proti Renanu. Politika jenja.“

„Bijaše kod menę general Seismit-Doda i donese mi „L'Italie", u kojoj se nalazi proklamacija na Istrane i Dalmatince izdana iz Mletačkih Laguna, kojom se pozivlju da stupe u kolo jedinstva Italije. Kako su jednom bili pod Sv. Markom, neka sada vojuju pod Wiktorom Emanuelom. Zove ih, da se upišu u Italsku mornaricu."

„General reče, da je ta proklamacija smiješna."

„Bila bi infamna, da nije luda, rekoh ja. Rek bi da Talijani sve rade, da olakote posao Austriji. Pokazah mu zatim broj „N. Listov", gdje je govor o spljetskim dogogjajima, kako hrvatska stvar lijepo napreduje. Mladež je sva kulturna. Dakle kako se može govoriti. da je ova proklamacija „lijepo primljena", kako to kaže „Italie"?"

„Još me je većma razjarilo, kad Doda izvadi iz džepa pokušaj prijevoda te proklamacije. Kaže, da je pokušao prijevod te proklamacije, da vidi koliko znade hrvatski, pa me moli da pregledam. Bacim oko na tri retka prijevoda, pročitam nekoliko riječi, pa mi krv uzavri, videć naš sveti jezik oskvrnjen onim tendencijama. Pomislim: da nije to lukava finta, da mu ja samo takim putem stvar ispravim, da onda oni mogu tu infamiju tiskati hrvatski? Na tu pomisao problijedim i i bacim taj gnjusni proglas natrag: Nisam ja kadar na hrvatskom jeziku čitati taj pogani spis, vikah a supruga mi se prestraši. Malo je za tim i naš govor svršio. I „Diritto" nosi tu proklamaciju. Što moram misliti za Dodu! Poturica gori od turčina, uz talijansku lukavost!"

19. srpnja. Rakijaš mi kaza, da ih je Tkalac prevario govoreć im, da je došao Medić."

„Nar. Listy" imadu dopis iz Zagreba o srpskom divljaštvu. Spominje opširno onaj grozan članak dra Starčevića, izišli pedesetih godina u Gajevim novinam

U nastavku se govori o meni i za dokaz me zovu ruske gadne crkvene politike. Iznosi, što sam pisao u svojim „političkim razmatranjima“ o ruskima namjerama prama Hrvatskoj.“

„Infamni izdajica Tkalac se predstavlja općinstvu kao podli renegat. Otkrivaju se izdajice sami.“

„Bio je kod mene Rošer sa čestitim Poljakom Goreckim. Od njih sam čuo, da je Tkalac bio i kod Friča, dok je ovaj boravio ovdje, a meni ni riječi!! Vjeruj u te ljude!“

21. srpnja. „Italie“ nosi izvatke iz drugih novina kako Garibaldieva namjera udariti na Austriju dne 14. tek bila je osujećena. Oko Garibaldia su dvije stranke: jedna, sve mladi ljudi pouzdanjem u Garibaldievo junaštvo i poduzetni duh, svjetuju neka se radi i napada, druga se sastoji iz političara, koji uvažuju opće evropejsko političko raspoloženje i svetu alijancu, spor izmegju Pariza i Londona, pa savjetuju hladnokrvnost, obzir i čekanje, da se ne bi nesmotrenim korakom škodilo Italiji. Na čelu te stranke stoji Cairoli. Dne 14. ovoga bio je naručen sastanak negdje oko Napulja i pozvani su svi Garibaldievi generali i časnici, da opredijele dan ustanka. Uz to je iz Turina poslana jedna veoma visoka ličnost u Ischiu. Nije mogla dobiti pristup k Garibaldi-u prije nego je svoje ime otkrila. Ona je znala predobiti generala i odvratiti od namišljene ekspedicije. Garibaldi je došao na urečeni sastanak, ali samo za to, da otkrije sakupljenim, da žalibože sve se mora odgoditi, ali da se nada, da će moći na njih u svoje doba računati. Na taj sastanak su očekivali i Pulskoga. To je otkriće ražalostilo skupštinare, ali su se pokorili. Sada je nastalo približenje izmegju Garibaldi-a i Bixi-a, i izmegju Garibaldi-a i jedne visoke ličnosti.“

„Ja se nadam, da time još nije sve izgubljeno, da

će valjda u kolovozu po kazivanju Klapke nastati, što nije do sada."

„Buchholz mi kaže, da Cairoli do mene mnogo drži, da se strašno ljuti na Talijane radi napadaja na hrvatsku stvar za Istru i Dalmaciju. Ja na to rekoh. Dok „Diritto" bude pisalo i radilo kako radi, ja ne mogu biti prijatelj nijednom Talijanu, pa ni Cairoli-u. Neka mu to slobodno kaže. Talijani tim ponašanjem unapredjuju austrijsku stvar. Pokazah mu Žigrovićevu brošuru, koja uslijed toga rada Talijana tjera Hrvate u Reichsraht."

„Frič mi piše, da je Prybilski po drugi put otišao iz Pariza. Pisat će mi opet koncem tjedna. Kad će doći u Turin, ne zna. Ali kad dogje, dobro će doći. Želi, da se čim prije sastanemo i onda se dalje i dalje odmaknemo. Škrbe za sredstva. Proklamacije valja obustaviti. Iz Zagreba nema vijesti. Přybilski je u važnom poslu otsutan. Misli, da je u pismu moga Ante depeša. Neka mu ga pošljem, da se osvjedoči."

„Gregr dolazi u Pariz. Bio je u Zagrebu."

„Diritto" u pismu iz Florence napada težnju za jedinstvo Italije i zove je infamnom!! To je gotova izdaja."

„Javljaju iz Zagreba, da će izložba biti sjajna, da će na nju doći i Majari, a da će se doskora sastati i hrvatski sabor. Nastati će petljanije s Magjarima!"

24. srpnja. „Umro je moj veliki protivnik Szalay. Tako malo po malo svi naši dušmani odlaze, nakon što sam s njima obračunao: Szalay, Rajačić, Karadžić, Safařik, još preostaje od vigjenijih Miklošić. „Nar. Listy" kažu, da je car Napoleon umio sve turske suverenske države sjediniti, a za vlad im dati po predlogu Cuze mladoga Napoleona. volji Providnosti tomu se predlogu protivi „naš slav Mihajlo. Austrija je za lijepe novce kupila tu ta

Sada ju nastoji razbiti predlogom, da Mihailo adoptira mladoga Karagjorgjevića, da ga naslijedi. Rek bi, da je Mihailo na to pristao, ali je od straha sve to otkrio Napoleonu, za to se sada i nalazi u Parizu Crnoberac."

„Frič mi piše, da je govorio sa Julijom Gregrom o Hrvatima u mojem smislu, pa mi kaže, da unaprijed stvar ne će biti krivo prikazivana u „Nar. Listih". On, Frič, ide za osam dana u London. Prybilski se još nije vratio u Pariz."

„Rošerove se nade rastepoše. Mora još ovdje čekati. Smili mi se njegovo stanje. Premda sam u nevolji, dao sam mu nekoliko franaka. Mora javiti kući roditeljem tužnu vijest, da im je sin, mladić od 18 godina, u Poljskoj poginuo pogogjen u srce. Umro je za slobodu. Slavna smrt. Vječna mu pamet!"

1. kolovoza. „Potpisani su u Beču preliminari mira, za Dansku ponizni. Jadna Danska! Primirje je ustanovljeno na 3 mjeseca."

3. kolovoza. „Danas me posjeti sa Hrvatima novi gost Martin Kuretić iz Razdrtoga, občine Brod-Moravice. Kako ga veselo primih! Pričao mi je zanimivu povijest svoga bijega iz Peschiere. Preporučih mu hrvatsko rodoljublje, neka u Rakijašu i Halteru vidi i oca i majku."

4. kolovoza. „Čuh kod Buchholza, da se je vratio iz Rumunjske Kupa, a Szurmay je još ostao. Priča, kako je bilo sve krasno uredjeno za ustanak, ali iznenada sve je pofalilo. Netko je izdao. Kupa se nada, da još nije sve izgubljeno. Za 40 dana da će se opet započeti, ali odlučno."

"Danas „Italie" priča o bijegu Martina Kuretića, Hrvata, iz Peschiere."

5. kolovoza. „Primih pismo od prijatelja Vranića, koje me je silno razveselilo. Javlja, da je ljetina baš

blagoslovljena. Drago mi je, što me moji često spominju i počituju. Ali infamne zagrebačke novine sve su za Reichsrath."

6. kolovoza. „Nar. Listy" javljaju, da je knez Mihailo dao osuditi na 3 godine tamnice i gubitak gragjanskih prava šest sudaca i predsjednika suda, koji su proglasili nevinim učestnike u komplotu. Lijep sud! Lijepa neovisnost! „Diritto" kaže, da je aristokratička poljska stranka Čartoriski-Zamojski strovaljena; demokracija je preuzela u ruke poslove, proglasila je republiku i predala vladu Kurzini. Imenovan je za Francesku i Englesku novi opunomoćeni povjerenik."

„Nar. Nov." izjavljuju, da je izmišljena vijest, da Frano Josip misli ljetos ići u Hrvatsku."

7. kolovoza. „Kad sam se uputio u crkvu, eto ti k meni izdajica Zagorac. Primih ga osorno i pitam, što će? A on lukavac donese mi na ruku veliki kolač, nazvan u Hrvatskoj „vezilo", i stane me moliti, da to primim. Ja ga opsovah, a on se stade lažima izvinjavati i kleti, da nije istina, da je on igdje pobjegao, da je radio kod majstora, pa stane grditi svoje drugove. Ja ga stadoh na dobro upućivati, ali uzalud. On obeća, no čuh, da je još danas sa Poljacima kavgu zadjeo i novce u igri sa stola odneo."

13. kolovoza. „Pisah Prybilskomu i Friču. Ovomu zadnjemu napisah o austro-turskom srpstvu, koje je fatalno odregjeno proti slobodi Hrvata, Magjara i cijele Europe. Maširević-ev izbor za patrijara u Karlovcima i čestitanje Mihaila to jasno dokazuju. Dokazah mu neopravdanost imena srpskoga za kongres, koji se je do sada zvao ilirski."

„Rakijaš mi se je tužio na Haltera, da ovaj šara! Nestalnost hrvatskog značaja! Nagovorih g na susretljivost i ljubav. Želi, da amo dogju Vučina Fak i Ubic, Kranjac, svi veoma čestiti momci."

14. kolovoza. „Baš pisah Prybilskomu, kad dobih pismo od Friča iz Pariza Javlja tužne vijesti. Poslanstvo je u Londonu zlo ispalo. Nestalo je fondova. Prybilski nije više povjerenikom poljske vlade. Time je prestala i moja služba. Na koncu je sam Prybilski svojom rukom nadodao: „da se nada, da će doći vrijeme zajedničkoga rada“. Cijelo pismo bodri na ustrajnost. Premda sam vikao na ove nenadne udarce nesreće, ipak me je zazeblo oko srca, kad pročitah ovo pismo. Gdje sam i u kakovu sam sada položaju? Sreća, što moje Milke nije bilo kod mene, kad pročitah ovo pismo. Još ću joj kriti, dok mi ne odgovore na današnje pismo. Oni mi predlažu, da se do zime uzdržavam posugjujuć od ženine rodbine! Svjetuju me, da pišem Kurzini, glavi nove poljske vlade, ili da se vratim u Austriju! Pisah im odmah, da ako misle, da je poduzeće Kurzine stvar poštena, neka oni to urede u moje ime. Volim ma što poduzeti, nego se u Austriju vratiti. Ali ako me ne podupru barem sa 1000 franaka do konca godine, biti ću primoran i to učiniti u nevolji. Čekam odgovor do 8 dana.“

20. kolovoza. „Ovih dana je u Hrvatskoj sve veselo: izložba, svečanosti, sjaj! A ja s mojom tužnom ženom cvilim u progonstvu a još u kakovim prilikama! Ne znam, što bi započeo. Kao da proklestvo nada mnom počiva!“

„Buchholz mi javi, da je Klapka već dva dana ovdje. Danas će ići k njemu. Ja ne ću, ako me ne pozove “

„Crispi je u ime parlamentarne ljevice izjavio, a „Diritto“ nije organ ljevice. Buchholz na to kaže, a je ljevica razdijeljena na deset stranaka. Mordini otimlje za prvenstvo sa Crispiem te bi htio postati vogja ljevice. On je najbolji sa „Dirittom“. Gnjusne obnosti!!“

„Pod večer me posjetiše Rakijaš i Martin. Velika moja utjeha vidjeti ovako po kojeg Hrvata. Obećah im ići k Spaventi za ona tri Hrvata, da bi došli amo."

23. kolovoza. „Šetajući sa ženom po trgu sv. Karla osjetim, da me neko uhvati za ruku. Okrenem se: Kupa! Srdačno se pozdravismo. On se stade ispričavati, što me do sada nije posjetio. Znao sam, rekoh, da nije otišao u Dansku, kako mi reče, nego u Rumunjsku. On se na to stade ispričavati, da je dobio nalog nikomu ne kazivati, kamo ide. To je običaj u revolucijonarnim poduzećima. Šetajući s nami otkri mi, da sada počinju nešto sa Srbima raditi, ali da ovi mnogo zahtijevaju čak Albaniju. Bio je u Turinu jedan srpski poslanik, koji je u tom smislu radio. Odmah pomislih na infamnoga izdajicu Tkalca, kojega vidih još u nedjelju šetati po giardino publico."

„Ja mu na to otkrih tajne srpske politike, za čim oni idu: za našim uništenjem. Ako oni podupru srpske težnje, što nami preostaje? U ruke Austriji. Upozorih ga na Tkalca i na njegovo djelovanje. Bogalj inače, a ovdje pjevči i kinči se ruskim prstenom na ruci. Pod krinkom srpskog liberalizma vara Talijane i radi za Rusiju."

„Za Strossmayera mi priča, da je bio u Pešti i nakupovao, ili htjeo kupiti 100.000 pušaka. Ali se je osnova rastepla, jer su svemu u trag ušli. Oni i od Strossmayera nešto očekuju!"

„Da je to istina, Austrija bi Strossmayera kroz 24 sata poslala onamo, gdje je poslala početkom stoljeća Martinovića. Kad bi posumnjala o njegovoj vjernosti, on bi jednog jutra osvanuo u samostan Strossmayer je dobri i mudri Jelačić."

„Govorismo i o Klapki. Rekoh, da znam, da ovdje. On mi reče, da imade silna posla."

„Pripovijeda, kako je dolje u Rumunjskoj sve fiasko učinilo, sve je bezumno. Za to se je vratio, da svoje komitente izvijesti."

„Revolucija, rekoh, radi i nastoji svagdje samo ne ondje, gdje bi morala. Ona bi morala raditi oko Hrvata i Magjara. U tome je i on sporazuman."

25. kolovoza. „Rakijaš mi dopelja novoga Hrvata, Krešnika, za kojega mi je toliko puta govorio. Krapinčanin je, a topdžija u magjarskoj legiji. Lijep li je i krepak taj mladi čovjek. Lijepo ga primih i mnogo razgovarah s njime, da ga uputim u odnošaje Hrvata i Magjara, da znade, za čim ima težiti svaki Hrvat."

Rastanak sa Klapkom.

26. kolovoza. „Danas rano u jutro dogje Kupa molbom sa strane Klapke, da bi došao k njemu, jer danas putuje. No da je bolestan. Ja odoh. I zbilja! Nagjem Klapku sa povezanom glavom. Sva mu je otekla. Uza nj je gen. Eber, a nešto udaljeno se drži Kupa. Izrazih generalu svoju duboku žalost, što je bolestan. On me posadi na slonjač uza se na desnu i stane mi govoriti, da je „de mauvaise humeur", zle volje. Nakon kratka govora upitah ga:

— Kada ću imati čast vidjeti Vas opet?"

— Teško ove godine, jer ljetos nema nade, da će išta biti."

— „Moglo bi nešto biti, opazi on, ali nije još posve vjerojatno To potvrdi i gen. Eber. Za tim mi dade svoju adresu u Genfu (W. G. Weiss) i zamoli me, da mu pišem svoje mnijenje o položaju u Hrvatskoj. Obećah mu to učiniti. Tada obrativ se svoj trojici, ozbiljno rekoh:

— „Ja opažam, da se nešto u potaji radi, a da se Hrvatsku posve ignoruje. Ja sam tako slobodan kazati, da je ovakav postupak i nesmotren i nepolitičan, koji

bi mogao donijeti neugodnih posljedica. S toga valja ga se čuvati. Ako se složite potajno sa izdajicama domovine, sa Magjaronima, pazite da su vas oni već jednom ožegli, nu nemojte da vam opet to učine. Znajte i to, da ja imadem tajno i vjerodostojno pismo iz Beča, da će se dinastija boriti na strani Hrvata, da će se kralj okruniti u Zagrebu. Ako Hrvati opaze, da ih se u inozemstvu ignoruje, da nam se lukavo novi jaram sprema, oni će već znati, što moraju učiniti."

„Na to i Klapka i Eber stadoše se izmotavati, uvjeravajuć me, da se ništa ne misli proti Hrvatskoj ili mimo nje. Oni znadu, da to u opće nije politički, ni zemljopisno moguće. Opet me Klapka zamoli, da mu točno svoje mnijenje napišem, da će se sve stvari lijepo izravnati. Obećah, da ću to učiniti za 8 dana."

„Bio je boliježljiv, pa ga lijepim riječima ostavih.

„Primih pismo od Friča i Prybilskoga Odgovaraju na moje pismo. Prybilski mi daje pravo za sud o Talijanima, ali da ih volja trpjeti i držati za sredstvo u svoje svrhe, a ne da mi budemo u njihove. Šalje mi svoju adresu."

30. kolovoza. Pišem Prybilskomu i Friču da budem jednom na čistu s mojom sudbinom. Rošer, novinar, dobit će od talijanske vlade za putni trošak."

„Kupa me je posjetio. Iz razgovora razabrah, da Magjari i Talijani skupa snuju proti nama. Možda će ustupiti Italiji Istru, a ona njima Rijeku i Dalmaciju. Kupa već rado govori o ugarskom moru, floti itd. Srbi podupiru te težnje. Onaj srpski poslanik, što je ovdje bio zove se Sega ili Zega. Pita me Kupa, dali ja znam. Ja sam si dao l'air, da sam čuo za njega, da je intrigan On mi na to kaže, da imade o njemu pismene dokaz Za Garibaldi-a on mi reče da imade do 80.000 ljudi s kojima da misli udariti na Dalmaciju, pa na Varaždin i Beč! Ludjak!! Pita me jesam li sklon ići na Minci

u slučaju, da se počme radnja, ako držim to za nužno. On kaže, da će buknuti najdulje u ožujku ili travnju."

„Po običaju ogovara Türra i Košuta. Za prvoga kaže, da mu se može sve dokazati, osim da je čovjeka ubio. Takova su to braća! Pa se on još usudjuje govoriti, da Poljska ne će nikada biti, jer su Poljaci nesložni beznačajni! Tuži se i na magjarsku legiju, koja da je s krivnjom Türra pala na 400—500 ljudi mjesto da broji 5000. Momčad radi nediscipline pravi ekscese, pa bježi ili biva zatvorena!"

„Ja na sve njegove govore rekoh, neka se čuvaju o Hrvatima išta odrediti bez nas, jer čine račun bez krčmara."

5. rujna. „Posjetio me je Seismit-Doda. Govorismo o Klapki. Ovaj je navodno izjavio talijanskoj vladi, da su Magjari spremni. Kad Talijani dadu znak, da će udariti."

„Rekoh mu, kako su u Moldaviji-Vlaškoj nasjeli. I on to potvrdi. I Klapka je sad proti Cuzi, u ostalom da nije preveć siguran. Opazih sudjelovanje sa srpstvom."

„*10. rujna.* Hvala Bogu ja i Milka ozdravismo. Vijesti iz Zagreba kažu da je izložba sjajna. Imade 40.000 izloženih predmeta a 4000 izložitelja. Dalmacija je veoma lijepo zastupana. A Slavonija se je baš iskazala. Kod banketa se je pilo i za političke mučenike: Strossmayer i Rački idu u Rim."

13. rujna. „Pišem po Rošeru Friču u Pariz. Javljam mu, da ide Strossmayer u Rim. Ako ne vidim nikakova izgleda, da ću se njemu obratiti za posredovanje. Ovo mu pisah da ga prisilim odgovoriti."

„Tužim mu se na pisanje českih listova prama Hrvatima a za srpstvo."

„Bio sam kod Kupe. Dugo razgovarasmo. On je zdvojan, što je došlo toliko puta do akcije, pa se je na koncu odustalo od svega. Na to mu rekoh, da

revolucija mora stupati naravnim i poštenim putem. Ne treba zdvajati nego promijeniti put, pa će sve bolje otići."

— Što bi bilo da Garibaldi udari na Dalmaciju sa 15.000 momaka? upita me on."

— Kad bi išao sporazumno sa Hrvatima, uspjeo bi, ako ide kao neprijatelj Hrvata, tada da je Talijana koliko pijeska u moru, sami ćemo ih pobacati u more Garibaldi će naći grob na našoj zemlji. To će biti dokazom potomcima, da tudje valja štovati. Kako sada stvari stoje, uslijed očitovanja „Diritto", lude proklamacije, poziva na Istrane i Dalmatince za Italiju, čime se je Austrija lijepo okoristila, uslijed razpoloženja seljaka u Dalmaciji proti Talijanima Garibaldi bi ludo učinio, kad bi se iskrcao u Dalmaciju."

— A ne bi li se dala Hrvatska obići? upita on

— Čemu, kad je to jedini ključ sretnom riješenju slobode? Ali obići se ne može, osim ako Garibaldi udari na Istru pa kroz Kranjsku, Korušku i Štajersku, Ali to su pokrajine njemačkog Bunda. Time bi izazvao cijeli Bund proti sebi. Ja vas u tome nebi slijedio. U dariti kroz Dalmaciju na Tursku, preletjeti Bosnu pa onda u Srijem, a odatle u Ugarsku i taj put vodi preko Hrvatske. No ja ne poznam svu silu, kojom revolucija raspolaže, pa ne mogu izreći stalna suda."

„Prešav na rumunjsko pitanje, Cuza je radio posve pravo proti inostrancima, koji su se došli u njegovu zemlju rotiti proti njemu. Garibaldi i Magjari ni su badava poslali nekog Magjara Fridjevčia s namjerama buntovnim, koje bi bile kompromitovale zemlju i vladu. Tako je došao i Borislawsky."

„Govorismo o Strossmayeru i njegovu putovan u Rim. Ja mu to prikazah u povoljnom svjetlu. Pro bizantinstva i on (Str.) radi.

„Svi će se vladari, reče, danas složiti proti naro dima i Napoleon."

„Kupa je bio silno prijazan prama meni. Pita me, što će pisati Klapki? Onako, kako smo razgovarali, odgovorim mu ja."

„Rošer ostavlja Turin Pješice ode preko Alapa. Na odlasku ga pozvah na čaj."

„Danas pišem kanoniku Mlinariću u Rim, da mi javi je li istina, da je Strossmayer došao u Rim radi hrvatskog bogoslužja."

Iz Karlovca mi pišu, da je izložba sjajno uspjela. da je Strossmayer sve pokupio. Evalaj mu."

17. rujna. „Pisah Starčeviću i Šramu Ovomu za svoje privatne poslove A Starom odgovorih na posljednje pismo. Pisah mu, za što sam u Turinu. Htio bih biti prof. hrvatskoga jezika i literature, ali nema izgleda. Opisah moje stanje, zahtjeve Talijana na Dalmaciju i na Istru. Poslah mu očitovanje „Diritta" na moje članke. Za Napoleona počinjem inače misliti nego lani, kad je pustio pasti Poljake. Razložih mu za što, u kojem smislu i radu pisah lani Rechbergu."

Krvave demonstracije u Turinu. Italo-franceska konvencija od 15. rujna 1864.

Franceska je na 15. rujna 1864. sklopila s Talijanima konvenciju o rimskom pitanju. U toj konvenciji se Franceska obvezuje, da će kroz dvije godine povući svoje čete iz Rima. Italija se obvezuje, da ga neće zaposjesti, ali da će zapriječiti svaku intervenciju. Rimljani će sami odlučiti o svojoj sudbini. Njihova će se odluka poštivati. Uz to Italija preuzimlje odmah dio papina duga, proširuje svoje granice prama Rimu u papinu državu. Italija prenosi rezidenciju iz Turina u Florenciju. Franceska se obvezuje da će priteći u pomoć Italiji, ako na nju udari Austrija.

Točka konvencije, kojom se prenosi rezidencija u Florenciju, uzrujala je stanovništvo Turina te nastane

*

prava revolucija. Kvaternik bilježi u svom dnevniku, što je čuo i vidio bilo sprozora bilo na ulici ili što je čitao u novinama za tih uprav krvavih dana. Te vijesti nemaju za nas nikakove važnosti. Te se stvari opetuju svagdje, i uvijek kad nastanu slične demonstracije. „Diritto" stoji na strani pučanstva proti vladi Uslijed tih nemira palo je dosta mrtvih glava. Turin je bio u krvi. Minghettievo ministarstvo je dalo ostavku, a kralj je povjerio sastav kabineta generalu Lamarmora, proti kojem je ustalo takodjer pučanstvo i glasilo „Diritto". Nova je vlada odredila da se razoruža. Neredi su trajaii kakovih 10 dana.

Napokom novo ministarstvo Lamarmora u koje su ušli Lanza, Sella, Jacini na 1. listopada izda svoj program, u koji primi izvedenje zaključka konvencije o premještenju glavnoga grada. To će se predložiti parlamentu u formi zakona na odobrenje. Gradu Torinu će se dati neke odštete. Nisu se odmah svi umirili, ali vladi je pošlo za rukom uvjeriti narod o koristi toga koraka za Italiju i malo po malo duhovi se pomiriše.

Kvaternik je sa Poljacima prekinuo.

Na 26. rujna 1864. primi konačno odgovor od Friča i Přybilskoga iz Pariza, u kojem mu javljaju, da ne mogu mu ništa pomoći. Oni su sami smućeni i zabrinuti. Ne znaju, što bi počeli. Frič nudi Kvaterniku, da bude dopisnikom „Nar. Lista", ako se ne primi neki Ledochovski. Za svaki dopis plaćaju 20 frk. Sada Kvaternik misli, bi li se obratio na Klapku ili na Strosmayera. Uz to piše odma Klapki u Genf. Ovim pismom začinje novo razdobl u životu Kvaternikovu.

27. rujna. „Pišem Klapki pismo da mu se od žim učinjenomu obecanju. No ne pišem mu ništa p

litičkoga nego oprostno pismo. Ja sam prisiljen od nevoljnih materijalnih prilika okaniti se političkog rada. Na taj me korak sili postupak nipošto veledušan Napoleonida prama meni. A franceski konsul najviše je doprinio, da dogjem u Francesku. Za tim pad poljske narodne vlade, s kojom je ovo zadnje vrijeme bila skopčana moja sudbina nuka me. Obećanu pomoć više ne mogu primiti. Nemam sredstava, da dalje živim, moram se vratiti u Austriju i odreći se politike. Opraštam se od njega bolna srca, što moram prekinuti zajedničko plemenito djelovanje s njime. Kažem mu, koje su mi materijalne pomoći davali Poljaci. Za mjesec dana mislim ostaviti ovaj grad, u kojemu je ovih dana bilo krvavih prizora. Kupa me posjećuje od vremena do vremena, Uspomena na zajedničke sastanke bit će mi slast u životu. Mislim da sve ovo, što rekoh, riješava me zadate riječi."

„Svaćam sve posljedice moga povratka u Hrvatsku i prezir, kojim su odlučujući krugovi prezreli hrvatsko pitanje i Hrvate."

1. listopada. „Rakijaš mi danas javi, kako me ovdjašnji Magjari silno mrze. Njegov jedan drug, Poljak, bio je u kafani sa oficirom Paloczyem, Šnajdarom i drugima. Proti meni su grdno ružili. Košut da imade proti meni tiskane neke novinske članke, u kojim sam ja tako opisan. Razjaznih ja to „Pozorovo" pisanje Rakijašu. Spomenuh, što mi kaza Klapka, kako o njemu njegovi pišu. Dobro je, da za to znadem."

4. studenoga. „Pisah Vraniću obilno političko pismo o konvenciji, o dogagjajima u Turinu, o posljedicama za me itd."

9. studenoga. „Prije podne dobih pismo od dragoga Starca, pisano na 5. ov. Boji se, da nam se nije što pripetilo za vrieme one potrke turinske. Zaklinje me, da mu pišem čim prije. Iz pisma, što sam poslao Vraniću, vidjet će, da o Austriji jednako sudimo. Nije mu

pravo, što sam pisao Rechbergu. Razumijem ga. Nada se još ove godine ratu. Bog ga čuo! ali ja ne vjerujem. Talijane dobro karakteriše, ali po običaju bunca o Istri i Dalmaciji. Austrija ga zaslijepila. Inače pametno ne bi mogao ono pisati Za Napoleona je sad entuziazmiran. Za Strossmayera ne kaže ništa od svoga, nego prenosi ono, što se kaže. Za izložbu kaže, da je sjajno ispala. Svi neprijateljski listovi su to priznali osim Magjara. Opisuje razne intrigue i u Dalmaciji. Ali me je jedna vijest silno razveselila. Kaže, da je jedan arhitekat pregledao dvoranu zagrebačke županije, jer se govori, da će srušiti kus galerije, da se ondje uzmogne podići prijestolje za Njegovo Veličanstvo, koje da bi glavom otvorilo hrvatski sabor!“

„Višnji Bože! Samo govorkanje o tim stvarima velika je pobjeda moga rada i nastojanja. Kad djeca pjevaju Aleluja, zna se da je blizu vazam. Bože smiluj se meni i narodu hrvatskomu. Ispunilo se to čim prije. To bi bio dokaz i Napoleonu, da se Hrvati ne smiju ignorirati. To je prvo zvono, koje zvoni na slavu preporogjenoj Zvonimirovoj kruni.“

„S tim glasom je usko skopčan i onaj o Strossmayeru, da je išao u Rim, da postigne primat trojedne kraljevine. Vladina većina dalmatinskoga sabora proglasuje, da je narodnost zemlje slavenska! To je smrtni udarac talijanstvu. Kad bude čas, ta će većina glasovati i za uništenje imena Dalmacija.“

„Nadao sam se u Starčevu listu naći kakovu aluziju, da će mi Šram izposlovati povratak u domovinu, kako mu namignuh. Ali o tome ni riječi. Samo Bog me može spasiti iz ovoga položaja. Pa se u njega i nadam.“

14. listopada. „Pišem Friću u Pariz. Molim ga, da mi Prybilski vrati moja pisma i onaj akt, što sam ga potpisao (a tiče se Austrije) prije odlaska u Italiju pukovniku Milkovskom. Za tim mu kažem, da su n

po obećanju dužni poslati za putni trošak u Austriju, kamo se vraćam. Trebam najmanje 300 frk. Pišem mu i što mi Stari javlja o prijestolju za kralja i glede novina českih, da mi prekasno ponudi dopisivanje. Drugi su to razgrabili. Kad otidem, ostavit ću Šafarikovo djelo kod Buchholza."

Razočaranje.

16. listopada. „Jutros mi Buchholz dade „l'Italie", da čitam vijest o Klapki. „Dne 29. rujna banka u Spa pretrpila je velikih gubitaka. Izmegju dobitnika opazili su čovjeka marcijalnog hoda i otmjena ponašanja, koji izjavi, da će provesti pet četvrti sata u igri. Nakon toga vremena zbilja ustane, premda je bio veoma od ćeifa. No mogao je biti zadovoljan, jer je dobio 57.000 frk. Taj sretni igrač je general Klapka, junak zadnjeg ugarskog rata. Sutra dan odputovao je u Pariz." Dobro je opazio Buchholz, ovaj je čin Klapku kadar diskreditirati pred cijelim svijetom. On hazardni igrač! Pitah, što će na to Cairoli, Mordini i drugi odlični Klapkini prijatelji? Opazi Buchholz, da mu to nisu prijatelji i da zajedno planove prave, ali da su inače hladni. A što će Magjari kod kuće reći, Deak, Eötvös? Onakovi takmaci!"

17. listopada. „Danas na moje veliko čudo Buchholz i svi Poljaci, što bjehu kod njega, jednodušno su toga mnienja, da će Klapku hazardna igra, o kojoj smo čitali, moralno i politički uništiti. Uz to mi je jedan odličan Poljak pripovijedao veoma ružnih stvari, koje je sam vidio o Klapki. On ne pozna drugih ideala, do igre, vina i Venus. Ledochovski priča, da je u Genfu jednom gotovo zabrazdio u novčanim stvarima. No prijatelji su tu stvar zatrpali, da ga spase. Ali ta činjenica mu je otela svu snagu duši. — Baš se je ruka božja spustila na magjarsko pleme. Kad ovako znamenit muž

jedini ugledna imena u emigraciji, tako se kalja, da po njemu može politički čovjek pljuvati, tad je tomu plemenu odzvonilo. Žao mi je, što sam mu pisao. Ali nisam znao za ovo sve.“

21. listopada. „Opet pišem Mlinariću, da doznam, je li primio moje prvo pismo. Uz to primih od Friča odgovor, da mi ne mogu dati 300 frk. za putni trošak u domovinu. Ispričavaju se svojom bijedom. I Klapki su dvakrat pisali uzalud.“

„Kod Buchholza mnogo politizirasmo. Poljak reče, kako su Magjari iscrpili već svu vjeru i vjeresiju Talijana. S toga ni oni, koji zaslužuju za revoluciju, ništa ne dobivaju. Tâ ja uvijek jednu pjevam. Ti su Azijati nesreća za svoj narod i za opću slobodu. Lamarmora ne drži ništa do izvanjskih ljudi, koji mu dolaze pričati o revoluciji ili u to ime škokad od njega tražiti. Dapače ih ne prima preda se, ili ih ironično odpušta. Za Kupu mi kaza, da je bio glava onih Čikušah, koji su u posljednjoj buni vojevali s bičevima. To ime Kupa nije njegovo pravo ime.“

23. listopada. „Na šetnji mi se približi jedan Magjar. Vavrek sa gospogjom, predstavi se, činovnik je talijanske vlade. Šetajuć smo razgovarali mnogo o politici. On je posve zdvojan, jer u Napoleona nema nikakove vjere. Sve je očekivao od talijanske revolucije, ali je zdvojio g. 1860., čim je Garibaldi podlegao. Oh, kako on mrzi magjarsku emigraciju. Za Košuta kaže, da je politički mrtav, da je on uzrok nesreće Ugarske, da je poharao zemlju. Ovdje se hini siromakom, a u Parizu i drugdje imade svojih kuća. Ne će da primi nijednog Magjara k sebi, samo da mu ne bi ko štokod tražio. On nije Magjar, on je Slovak! . . .“

„Za Türra još gadnije govori. On je uzrok, što se je legija raspala. Za Klapku kaže, da nije istina, što novine govore o onoj hazardnoj igri. On je sada u En-

gleskoj, gdje se misli oženiti. O Kupi kaže, da se krije pred svijetom radi svoje smude, koju je doveo iz Rumunjske; da živi u neprijateljstvu sa svim Magjarima. Najbolji njegov prijatelj da ga je mogao samo time obraniti, što ga je nazvao ludjakom. Ja mu opazih, da je Kupa Klapkina kreatura. Odvrati, da ga je on sa Klapkom pomirio, jer ovaj nije htio za nj znati cijelu godinu dana. Govorasmo o ekspediciji u Moldavskoj. Kupa i Szurmay su se tamo razmetali, posvadili, pa je Kupa morao natrag doći. Izmegju svih naroda, kaže Magjar, da nema nesretnijega do magjarskoga."

Ustanak u Veneciji. Želja za domovinom.

24. listopada. „Ustanak u Mletačkoj nije drugo nego mig Napoleonov, da uzmogne presiju učiniti na Austriju, da u ime europejskoga mira ustupi Mletke. Reći će on: „Krv se već lijeva, narod te ne će pa idi iz zemlje."

27. listopada. „Napoleon ide u Nicu. Misli k sebi povući i ruskoga cara. Time će Austriju posve osamiti. Već se dugo dogovaraju ta dva cara, da uvedu mir u Europu."

„Mletački se ustanak širi."

„Posjeti me Rakijaš, i pita me, bi li on otišao u one krajeve, da radi proti talijanskim težnjama na naše zemlje. Rekoh mu da treba čekati. Ako je ovaj ustanak samo diplomatička igra, da se prisili Austriju ustupiti Mletačku radi općeg europejskog mira, bilo bi to prerano, izgubio bi se megju dvije vatre bez koristi. On mi na to reče, da mu je govorio jedan tirolski bjegunac, da će danas otići k predsjedniku stranke akcije, pa će vidjeti, što on drži do te stvari."

„Oberstar Šnajder pozvao je Rakijaša k sebi i govorio mu o istarskom pitanju i o proklamaciji. A ujedno mu je obećao, da bi mogli još zajedno dalje raditi. Taj

važni glas me posve smuti. Dakle Magjari se opet urotiše s Talijanima proti nama. Ali božja ruka jača je od zlobe ljudske. Nije dakle bilo za badava moje spoznanje sa tim mojim zemljakom. To je ruka Božja, koja razpliče mreže naših dušmana. Mene dakle Talijani u svoje infamne svrhe nisu se usudili upotrebiti. Mislili su, da su se namjerili na prosta soldata Rakijaša. A kad tamo, Bog svemogući priredio je iz daleke Like strašan mač, da prepriječe opake osnove naših protivnika. Ovo njihovo tobožnje sredstvo učilo se je ljubav k domovini Hrvatskoj na strašnoj školi Machiavelizma."

„Ovaj me je dogogjaj opomenuo, da pišem u Beč. Bog dobri ravna koracima moga života."

28. listopada. „Danas stadoh pisati pismo Rechbergu, da se doma vratim. Pod večer me dodje Rakijaš izvijestiti o uspjehu sastanka kod Šnajdera. Rekao mu je, da se valja ustrpiti glede proklamacija, jer da čekaju za dva tri dana Klapku. Vidjet ću, hoće li me i tuj ignorirati. Vidim, da se ignorira moj narod. Ovdje vidim, da su ovo sve odavna pripravili. Ako budem ignoriran, znam, što se i u Parizu za nas misli. Eto, kako dobri Bog dade, da dogjem do tajnih namjera dušmana naroda mojega. S toga ne zdvajam. Nije me providnost badava stavila u doticaj sa Rakijašem, poštenim i gorućim Hrvatom. Danas se zakle, da će pasti od njegove ruke Georg ili ma koji mu drago radi nove lopovštine megjunarodne."

„Danas su Poljaci puni zanosa. Mletačko pitanje počinje biti interesantno. Poljački i Mletački odbor složili se skupa. Ustraja se i odbor gospodja. Vlada podupire ustanak tajno oružjem i novcem."

29. listopada. „Grad Mleci su ustali. Italija je počela kupiti za ratnike. Seismit-Doda je prvi u listini. Listovi javljaju, da je Rechberg dao ostavku i da je primljena! A moje pismo!!"

„Pesti Naplo“ donosi dopis iz Hrvatske, u kojem se govori, da Hrvati žele uniju sa Ugarskom.“

„Primih pismo od dragog Vranića. Javlja mi, da je bio sa Starcem, da su se listovi izmjenili. Nisu mi pisali, dokle god Strossmayer nije faktično otišao u Rim. Do sada se je samo pogovaralo. I Rački je s njime. „Meni i Starcu, kaže, stalo je bilo točno Vam javiti, ne bi li može biti i do Rima skočili, ako mislite, da bi Vam prilično u prilog bilo.“ Baš mi je drago, da je i Stari mnijenja, da se sa Strossmayerom porazgovorim. Suze me obliše čitajući, da mi prijatelj želi, da se kući povratim.“

„Talijanska vlada podupire mletački ustanak. Cairoli, Mordini i drugi rade oko ujedinjenja talijanskih i poljskih odbora.“

30. listopada. „Akcije mletačkog ustanka padaju. Vlada je javno proti njemu. Cairoli i Mordini rade. Kažu mi, da je 700 Hrvata dezertiralo. Ne vjerujem Klapka se je u Engleskoj oženio.“

31. listopada. „Širi se vijest, da je u Magjarskoj buknuo ustanak. Očekiva se Klapka amo. Ja ne vjerujem u taj opći ustanak. Bit će nešto oko Kaniže. Da bi Bog dao! To bi bila sreća za Hrvatsku!“

1. studenoga „Odlučih pisati Ordengi i Strossmayeru. S Talijanima nema nade.“

5. studenoga. „Magjari osugjuju ustanak u Mletačkoj, da je preran. Pa ne odobravaju ni najnoviju proklamaciju Garibaldia. Tako barem rade Košut, Türr. Nekoliko prostih zločinaca diglo se je u Magjarskoj i to se zove ustanak!“

6. studenoga. „Bio sam na veličanstvenom meetingu, držanu u kazalištu proti konvenciji, Napoleonu i franceskom uplivu. Vatrenim govorom otvori skupštinu Brofferio. Nazvao je konvenciju paklenom. Klicalo se i morte a Napoleone! Boggio je govorio komično i sar-

kastično. Predložio je, da se sabire odmah za Furlane, što ginu. Skupilo se je odmah 1207 frk. Došao je ovamo i Ordenga. Lamarmora je poslao takovu notu punu dostojanstva narodnog na francesku vladu, da me je baš začudilo. Daje novi pravac talijanskoj politici."

9. studenoga. „Bijah kod Ordenge. Sve mu kazah, kako je bilo sa Fričom i Prybilskim. On mi izjavi, da su oni znali još ovdje, da Prybilski nije više komisarom, te su me varali. On pojmi moj strašni položaj, ali da mi ne može pomoći. On će stvar prikazati zastupniku narodne vlade u Parizu, pa ne dvoji da će se stvar urediti. Veoma mi je neugodan utisak učinio sud o Prybilskomu. Bio je pozvan, da predade vladi pečat i pisma agenta. On je pečat predao, ali pisma nije, jer da je to tobož njegova osobna tajna. Na to mu rekoh, kako sam ja za poljsku narodnu vladu izradio sustavnu spomenicu o poljskom pitanju prema Slavenima. To sam predao Prybilskomu, kad je odlazio u Pariz. Ordenga mi obeća da će sada vlada sa mnom obnoviti rad, neka mu spremim novi prepis te promemorije. Ja mu na to preporučih najveću tajnu. Na rastanku zaželi, da se opet sastanemo."

13. studenoga. „Pogjoh k Ordengi, noseći mu prijepis promemorije, da ju pročitamo. On se sprema na put u Genovu. Za to odgodismo do utorka. Izljubismo se na odlasku."

„Mlinarić je odsutan iz Rima."

15. studenoga. „Cialdini javlja, da se Austrijanci kupe na granici prama sredini Italije u velikom broju. Za to i Talijani se koncentriraju. Švedi organiziraju svoje dobrovoljce Ima ih do 130.000. Reichsrath je otvoren prijestolnom besjedom, a o konvenciji i Italiji ni riječi."

„Oko 9 sati u večer odoh k Ordengi, koji se je već vratio. Putem čujem, gdje me neko zove. Obrnem

se: Seismit-Doda. Poslije običnih pozdrava, kaza mi, da je bio otsutan iz Turina. Govorasmo o furlanskom ustanku Rastanemo se. Nadjem Ordengu sama. Nakon običnih pozdrava stadoh mu čitati moj spomen-spis. Pozorno je slušao razvijanje mojeg sustava. Više puta sam morao prekinuti, ili da mu protumačim, ili da se razgovaramo o stvari. Sumnja za Čehe. Ja mu rastumačih, kako rad ovakav valja osnivati na puku, a taj u Českoj je čestit. Kako sam ja čitao, on je više puta zanosno klicao. On je izjavio, da žali, što za taj moj sustav nije znao prije. Za nj mora da doznadu u Tuilerijama, malo državnika da imade, koji bi bili kadri pojmiti doseg ovoga sustava. On će ovo predati Napoleonu mlagjemu."

— On je začaran, opazim ja, ponudom ugarske krune. Magjari su ga zaslijepili."

— Kako, odvrati on, kad s nikim ne opći, osim s Klapkom?"

— To je dosta. Klapka je jedini član magjarske emigracije, do kojega nešto drže njegovi ovdje i u domovini. Kossuth je Slovak za njih, a Türr izdajica. Dostatan je Klapka za svu nesreću Poljaka i Hrvata. No na vam je, Poljaci, da prodrete s ovima idejama. Radi se o vašoj koži i budućnosti Franceske, a ne samo o Hrvatima."

„Za tim mi pričaše o Prybilskomu, koji je morao ovaj moj spis predati poljskoj vladi. Reče, da je čovjek nepovjerenja. Poručio mu je prije odlaska, da će poslati pismo za mene, pa ga nije poslao. Kopao je neprestano proti Ordengi. Sad misli, da Ordenga kopa proti njemu."

„Za tim razložih mu moj materijalni položaj. Prinuždem sam na poniženje, vratiti se u Austriju. Pisao sam njemu i uklopio pismo za Kurzynu. On me na to svjetuje, da opet pišem izravno na Kurzynu pismo, a on će mu ga izručiti."

„Kad smo svršili, dogjoše Buchholz i Ledochovski te smo razgovarali o dnevnim novostima.“

16. studenoga. „Po jučerašnjem dogovoru pisah za Kurzynu pismo. Napisah i za Friča s molbom, da mi Prybilski pošlje natrag poštom Memoires. Idući k Ordengi sastanem Tkalca sa ženom elegantno odjevenim. Nadjoh Buchholza. Razgovarasmo mnogo. Ordenga mi reče, da dogjem opet sutra k njemu.“

„Vlajo Protić, da izmami koji franak, izdaje se za protestanta kod protestantskog pastora! Srpskog oficira! Vara vjeru i sudrugove si Nijemce. To isto čini i Magjar, oficir Wagner! Čujem da je Protiću otac poslao nešto novaca i javlja mu da 5000 Srbalja ide u pomoć Crnoj gori.““

„*17. studenoga.* Ordenga želi, da pišem sve opširno Kurzyni o mojem dosadanjem djelovanju sa Prybilskim o revoluciji. No ja ne mogu ničije ime odati, a Pribylski i Frič su svoje konale držali tajnim. Osim toga ne znam, hoće li me Kurzina u službi pridržati: ja sam pripravan dati svako usmeno razjašnjenje. Neka me Kurzyna pozove k sebi u Pariz. Ja imadem u Ordengu potpuno povjerenje. Za tim mi je govorio, da nova vlada nema sredstva, da plaća svoga agenta: Kurzyna ima poznanstva u Hrvatskoj. On će me njemu preporučiti kao vješta i vrijedna čovjeka. Ali pomoći da je teško dobiti. Sve same neugodne stvari.“

„Na večer dogje mi Rakijaš i javi da je general Gál bio kod Cerutti-a, da pita pomoć za Magjare. Cerutti mu jasno odgovori, da magjarska emigracija radi svojih prvaka, radi nesloge i unutarnje borbe ne uživa ugleda ni ovdje ni u domovini. Vlada je talijanska bez ikakove koristi tolike hiljade potrošila na Magjare. Za to ih vlada ne može više uzet u ozbiljnu kombinaciju ili u obzir.“

„Magjar sam priznaje, da Cerutti imade pravo. Za to su sastavili molbenicu na Klapku i potpisali je svi viši i niži častnici. Potpisao ju je i Rakijaš, da je uzmogne meni donijeti u originalu. Odaju, da bi i ne bi se pomirili sa svojim protivnicima. Govore o zmijama hranjenim u krilu. Mole zato njega, jer u njega imadu jedinog povjerenje, da on preuzme na sebe zadaću izmirenja u emigraciji, poboljšanja njihova materijalnog stanja, koje je danas tim teže, što je talijanska vlada umanjila potporu. Ako ništa, neka im barem izposluje sredstva, da mogu odavle otići u Ameriku, Egipat ili Tursku. U Austriju nisu rad otići, jer su ponamješteni novi veliki župani austrijskog duha. Čestitaju napokon na vjenčanju svome generalu.“

„Iz ovoga vidim, da ni Magjarima ne ide mnogo bolje nego meni. Cerutti-eva riječ me odvažuje da pogjem k njemu.“

18. studenoga. „Pisah Strossmayeru u Rim pismo. Dao sam mu razumjeti, da želim s njim osobno govoriti, da bih se rad kući povratiti. Mislim, da će me razumjeti.“

„Šetajuć popodne sa Rakijašem umovasmo o planu ustanka u Dalmaciji i Liki u proljeće.“

20. studenoga. „Talijanska komora je prihvatila konvenciju i prenos prijestolnice u Florenciju.“

„Ratificiran je i ugovor mira njemačko-danskoga.

„U „Allg. Aug. Ztg.“ imade članak proti Bethlenovoj brošuri o dualizmu. Kaže, da je dualizam nemoguć, da Hrvati kroz „Domobran“ pitaju, žele li Magjari još jedan Velence. Buduć da taj i drugi listovi govore proti dualizmu, znak da ga Austrija ne će.“

21. studenoga. „L' Italie“, talijanski službeni list, kaže, da će Italija dobiti Mletke bilo diplomatičkim putem, bilo manje pomirljivim.“

„Opozicija Reichsratha (Giskra, Mühlfeld itd.) zahtijeva, da se sazovu sabori hrvatski i ugarski.“

25. studenoga. „Primih pismo nefrankirano iz Rima od Račkoga na ime Strossmayera. List je kratak i hladan. Odgovara jedino na pitanje o liturgičnom jeziku, kaže, da se je govorilo i o uvedenju hrvatskoga jezika u crkvu, ali nije to glavni uzrok biskupova dolaska u Rim Imade i P. S., u kojem kaže, da se Gundulićev prevod Tassova „Oslobogjenog Jeruzolima" nalazi kod Čartoriskoga u Parizu. S toga da bi ja veliku zadužbinu učinio, kad bi se o tome izvijestio na dotičnom mjestu. Ovaj hladni odgovor me je porazio. Na sva druga pitanja ni riječi. Dakle s te strane nema nade."

26. studenoga. „Wanderer" piše, da Luka Vukalović ne misli za sad dići Južne Slavjane. Smiješan li je! Protić je ostavio Rakijašu svoj pašuš. I on je pametan!"

27. studenoga. „Primih pismo od Ordenge iz Pariza. Moju je spomenicu s ostalim spisima predao Kurzyni. Opisao mu je i moje stanje. On će mi sam odgovoriti. No da nemaju novaca u narodnoj blagajni. Türr piše u „Gazette del Popolo", da Talijani moraju Austriji rat navijestiti za Mletke Protivi se namjeri, da za Mletke Austriji ustupe slavenske turske pokrajine. Spominje i Hrvate. Nije baš loše, ali nije ni posve dobro pisano."

28. studenoga. „Kroz Ordengu pišem pismo Kurzyni. Za tim sam radio na djelu ekspedicije za Rakijaša. Kroz Buchholza dobih od Friča natrag moja pisma povjerena Prybilskomu. Za tim sam dobio pismo i od ovoga. Ispričava se, što prije nije to učinio."

Od *30. studenoga — 3. prosinca.* „Sa Rakijašem učismo osnovu našega poduzeća."

6. prosinca. „U „Gaz. del Popolo" čitam, da s sprema srpsko-hrvatski pokret proti Turskoj pod tajnin vodstvom Austrije. To je nova švapska petljanija al Guteša iz god 1862. Hrvati da opet idu kestenje va diti za Austriju proti Turskoj kao god. 1848. proti M

gjarskoj! Time će se Franceska dići proti nastojanju revolucije. Austrija će desauirati svoje podanike kao god. 1862. Gutešu i drugove. Valja upozoriti Hrvate proti toj novoj intrigui. I Turska mora vidjeti, kakova susjeda imade, koji mora proti njoj bune dizati, da sam živi. Hrvati imadu svoje interese i zvanje na istoku, ali onda će ih naglasiti, kada to bude zahtijevala liberalna Europa ane Austrija. Nadamo se, da hrvatski narod taj pokret Austrije ne će poduprijeti. Kad bi Frano Jozip kao kralj Hrvata, kako sam priznaje, da mu je dužnost u odgovoru na našu adresu, zahtijevao te zemlje za Hrvatsku, to bi se moralo poduprijeti. Ali ovako za ljubav i interes Austrije izazivati gnjev Turske nije pametno "

Posjeti kod Cerutti-a. Za ustanak u Hrvatskoj.

„Oko jednog sata pos. p. po dogovoru primi me Cerutti veoma uljudno. „Sjetivši se, rekoh, blagog primitka još od prošlog proljeća, kada sam bio sa Kupom kod Vas, gospodine Commandeuru, opet sam se usudio zamoliti kratak posjet, da se u ovo važno političko doba porazgovorim sa V. g. o političkimi mojim osobnim prilikama.“ Zadnji put sam mu spomenuo, da će Magjari svojim ponašanjem potpuno ostati na cjedilu, izigrati će se. To se vidi već sada. Nesloga, slavohleplje, osobne razmirice sve kvare.“

„Začeli su bunu u proljeću, ali je otkrivena i oružje zaplijenjeno. Košut je proti Klapki, a ovaj proti Košutu itd.“

„Na to Cerutti mi kaza, kako k njemu dolazi sad Košut, sad Klapka, sad Kupa, sad Türr i svaki hoće da je vogja Magjara. To isto može reći i za Poljake. Klapka se je oženio i privremeno povukao sa političkog polja, jer je uvijek pod uplivom žena.“

— „Razumijem, opazih ja, da ministar predsjednik gen. Lamarmora mrzi emigraciju, da je ne pripušta k

sebi. Videć nedostojne spletke i obzirom na stotine tisuća potrošenih bezuspješno . . ."

„On mi presiječe riječ: Lamarmora ne mrzi svu emigraciju, nego samo te šarlatane, Italija pak prema Hrvatima postupa prijazno, a mi smo joj susjedi, spojeni smo morem i kopnom, možemo joj biti od koristi. Mi ništa ne tražimo od Italije osim valjda koju stotinu franaka, da počnemo bunu. A kad stvar počme ozbiljno, kad se kolo zaigra, tada ćemo trebati i materijalne i moralne pomoći."

„Dok smo mi ovako u razgovoru, koji je dosta trajao, podvornik unigje i najavi posjet turskog poslanika. To je bilo Cerutti-u čisto neugodno i zamoli me, da mu kažem, kad bih mogao nastaviti razgovor. Stavih mu se na razpoloženje. On me tada zamoli za sutra jutro 8 sati. Ustadoh spomenuv mu nakane Austrije sa Turskom i sa srpstvom i preporučih se."

7. prosinca. „Kao što jučer, tako i danas dokazivao sam Cerutti-u legitimnost našega poduzeća spram Austrije. Iznesoh mu načela, istaknuta u našoj adresi. Ova ugovorima, zakonima i prisegama pobija zahtjev, da priznamo „zajedničke interese", da dogjemo u Reichsrath. Ja sam mu čitao adresu iz prijevoda, sadržana u „archives diplomatiques". Tumačio sam hrvatsku pragmatičku sankciju. On je sve to pozorno slušao, na mjesta smo prijevod popravljali, a on je sve sam bilješke pravio."

„Dok smo tako govorili, eto ti poziva, da ga predsjednik Lamarmora zove. To mu ne bijaše pravo, pa me zamoli, da se vratim u 1 sat popodne."

„Ja se otidjoh Bogu pomoliti, i pripraviti ne[illegible] dokumente, da mu pokažem, kako su uvaženi moji n[illegible] zori o politici rusko-slavenskoj.

„Kad se povratih, razložih mu, kako ćemo mi usta na temelju prava i zakona. Izdat ćemo manifest r[illegible]

vlasti i dokazati, kako je naš zakoniti kralj zapriječen vršiti svoje obveze prema nama. Na to će prva Engleska ustati. Ona će uvidjeti, da se otimlje time Austriji i germanstvu posjed Adriatika. Mi ćemo izjaviti, da smo spremni sa svojim kraljem se sporazumiti i izravnati, ako on želi do stanovitog roka doći nam u susret želji. Pokazah mu, što je pisao „Times", „Indep. Belge" iza razpusta hrvatskoga sabora proti Austriji i nami u prilog svjetujuć Austriju, da se s nami sporazumi obzirom na važnost hrvatskog naroda."

„Kad bi buknuo ustanak, ja bih lično otišao k Palmerstonu i k „Timesu", da ih podsjetim na njihove vlastite riječi i dokazao znamenitost našega ustanka. Vjerojatno je, da bi i sama Engleska presiju činila na Austriju, da se s nama sporazumi. Povratak zakonita stanja u Hrvatsku jest život za Veneciju i Galiciju. Hrvati pod oružjem ne bi se mogli više siliti u Italiju Austrija sama zapletena u to ne bi imala snage da dogje proti Italiji. Kad bi se Austrija upustila u pregovaranja s nami, mi bismo pregovarali na temelju naše pragmatičke sankcije. Ova ne pozna drugih zemalja, s kojima bi imala odnošaja, osim Austrije, Štajerske, Kranjske i Koruške. Dočim ugarska pragm. sankcija naglasuje nerazdijelivost svih zemalja habsburških ili austrijskoga carstva. Mi bismo mogli zahtijevati, da naša vojska ne smije vojevati ni proti Italiji ni proti Poljskoj. Te se zemlje nas ne tiču. Ako se pak naš ustanak zaplete te se spoji u zajednički rad sa italijskim proti Austriji, uspjeh je još jasniji i sjajniji po nas i po vas. Čim Italija navijesti Austriji rat radi Mletaka, nam je more otvoreno."

„Izjavimo, da je vrijeme ugovaranja izmaklo, ustanak prima veće dimensije, mi se sjedinimo s Italijom u radu proti Austriji i proglasimo svoju državu suverenom i slobodnom.

„On je sve to pozorno slušao i mirno odobravao.

*

Razložih, kako će se valjda Rusija na nas srditi, ali ne će imati povoda intervenirati. Mi ćemo pravoslavni elemenat poštivati isto kao i Tursku. Naše pitanje ne dira u prava Magjara niti se s njima kosi."

„Kad smo došli na onu točku adrese, koja govori o „cjelokupnosti", zapita me Cerutti, što pod tim mislimo?"

„Ja mu na to rekoh, da Italija niti nema povoda bojati se. Valjda bi je smetalo pitanje Istre. Na to mi on prekine riječ i reče, da Italija ni pod živu glavu ne će dirati u naš posjed, ni u Istru ni u Trst, ni kad bi ovi se obratili adresom podanstva prama Viktoru Emanuelu. Italija ne će dirati u tugje narode. Poziva se na govor Lamarmore u Senatu. On je, Cerutti, govorio i u Carigradu nekomu Čajkovskomu u tom smislu. Imade dakako u parlamentu mudraca, koji zahtijevaju ne samo Trst i Istru, nego i Dubrovnik i Kotor. Ali to nisu ljudi uma."

„Na tu izjavu srdačno mu se zahvalih pa nadodah: To ne zahtijeva od Talijana samo pravica, nego i životni interes. Da nije „Diritto" poznatim očitovanjem prekinulo moje članke, ja bih dalje bio dokazao, kako je ubitačno za Talijane posizati za Trstom i Istrom. Za tim krajevima neodoljivo teži germanstvo. Nijemci hoće, da dogju na Jadransko more, jer bez toga im nema slobodna kretanja. Talijani bi morali biti sretni, kad bismo mi Hrvati preuzeli borbu na obalama mora za posjed onih naših krajeva i u tome se složili sa Talijanima, da se riješimo zajedničkog neprijatelja. To je potvrdilo već spomenute njegove nazore. Spomenuh mu i ruske težnje na Balkan preko srpstva."

„Za tim sam mu naglasio, kako će načelo našega ustanka razoružati domaće naše dušmane. Morat će uvidjeti svak, da je jasan, pravedan, moralan i svet naš pokret. Ni vojnička sila ne će moći raditi energijom proti svetoj stvari."

„On je slušao mirno i velikim zanimanjem sve ovo moje razlaganje. Pri koncu stadoh mu govoriti o svojoj osobi Ispričah mu, kako sam amo došao, da radim sa poljskom strankom Što sam radio. Kako je Prybilski pao promjenom poljske vlade, na čemu sam ostao ja i rad za hrvatsku stvar. Sve mu to potanko razložih. Uz to je kucnula jedanaesta, a on je morao otići, pa me zamoli, da dogjem sutra o podne, da nastavimo, a uz to da mu ostavim kartu Dalmacije i Bosne i archiv diplomatique."

8. prosinca. „Oko podne pogjoh k Cerutti-u. Odmah nastavih svoje razlaganje. Pročitah ispravu izbora Ferdinanda za hrvatskoga kralja, na kojem se osniva nezavisnost hrvatske države. Razložih mu, kako je naš narod bio nezavisan. Kasnije samostalno sklopio ugovor sa Portom, Mlecima i Ugarskom. Upozorih ga na riječi u pragmatičkoj sankciji „in majus quoque angeantur et ampliantur". Na to Cerutti opazi, da nam je Švaba na potvrdu ponudio Reichsrath. Dakako! rekoh, ali je narod taj postupak izdajstvom žigosao. On mi zatraži dva istiska moje knjige „Le Croatie" za vladu i za sebe. Ja mu ih stavih na raspolaganje, koliko ih hoće."

„Sada nadovezah na osobnu stranu pitanja, koja je najneugodnija. Opetovao sam u kratko jučer rečeno. Otkrih postupak Poljaka prama meni. Pokazah mu i list Ordenge i upozorim ga na moj krivi položaj prama samim mojim zemljacima. Pokazah mu i proklamaciju, koju smo morali obustaviti iza suspensije Prybilskoga, pismo Garibaldia, koje ne objelodanih iz taktičnih razloga. On ovaj moj postupak odobri i priznade, da su Poljaci u velikoj novčanoj neprilici. Pokazah mu „Nar. Listy", koji hvale moju proturusku politiku. Austrija je u Hrvatskoj ugušila slobodu štampe, pa Hrvati se javljaju kroz češke novine. On sve to sluša i bilježi."

„Ako Hrvati od nevolje klone duhom, Austrija će znati izmamiti od kojeg budućeg sabora priznanje Reichsratha. Time ćemo izgubiti dosadašnji zakoniti temelj. Zaključih: naš narod unaprijed od Italije ništa ne traži. Ali kad jednom ustanak postane ozbiljan, tražit će pomoć od Italije ili Franceske. Meni je samo potrebito proživiti koja tri četiri mjeseca u inozemstvu, da pripravim sve, što treba, i da se dogovorim sa mojim zemljacima. Trebam u tu svrhu potporu mjesečnu od 300 frk. Tad ću otići kući megju narod, da izvršim zvanje života moga. Italija mi ne će tu malenu pomoć uskratiti, kad kroz godine i godine bez koristi uzdržava na stotine Magjara i Poljaka."

„Na to mi on naglasi, da ne dvojim, da će Italija Hrvatskoj priteći u pomoć, čim uvidi, da su Hrvati ozbiljno ustali. No to je tako važna stvar, da ju nismo kadri ovako na prekide raspraviti. Mi bismo morali dulje i neprekidno o tom raspravljati."

„Na to ja mu se ponudih na razpolaganje, a on me pozove k sebi u nedjelju u 7 sati u jutro"

9. prosinca. „Šnajder, Paloczy i drugi magjarski oficiri otidoše ka Košutu moliti ga za oproštenje i za potporu kod talijanske vlade. On im odgovori, da im nema što oprostiti, ali da im pomoći ne može."

„Talijanske novine pišu, da je emigracija bivših mletačkih pokrajina držala jučer skupštinu. I Seismit Doda je izabran u odbor. Dakle i on izdajica domovine na korist Italije. Zastupao je valjda „pokrajinu Dalmaciju". Pišu o brošurama Strossmayera i Haulika, o sazovu hrvatskog sabora, o krasno priregjenoj sabornici" itd."

11. prosinca „Danas me je Cerutti primio prija nije no ikad. Počeh odmah opisom političke situaci i nastojanjem Austrije, da zaslijepi Hrvate. Razlaga nastojanje, da se uvede dualizam u Austriji, a onda se Hrvate uplete u pustolovinu u Bosni proti Tursk

Nakon duga moga govora stao je Cerutti izlagati svoje nazore."

„Najprije spomenu ranu Italije: njezino financijalno stanje. Radi te rane ona je u kritičnom političkom položaju. Ne smije staviti na kocku plod 25 godišnjih žrtava. Ni Cavour ne bi smio inače raditi. U Franceskoj je sve za mir, jer su puki materijalisti. Nije se ni čemu nadati. Italija unaprijed ne može ništa učiniti za ustanak saveznih naroda, premda njihova stvar, a osobito hrvatska, jest i njezina. Ali kad bi Hrvati pokazali žilavost i ozbiljnost u radu, onda bi Italija postepeno podupirala i materijalno."

— „Ta ni mi za sad ne zahtijevamo materijalnih žrtava, osim da mi se pruži mogućnost opstanka za koji mjesec u inozemstvu."

„Na ovo on opazi, da je veoma moguće, da ministarstvo pade, a u tom slučaju da će i on odstupiti, a da se moj zahtjev riješi, treba da se sporazume četiri ministra."

„Za tim na moju jednu opasku prekine me i stade govoriti o Türru i veoma ga hvaliti. On je dao ostavku, ali ga kralj još ljubi. On je dobar Hrvat, zanešen za hrvatsku samostalnost više nego sam Klapka, koji uvijek nešto šara."

„Te su me pohvale neočekivano smele. Rekoh, da sam ja kroz g. Tommasea još god. 1860 dopisivao sa Türrom i on je pristao na neovisnost Hrvatske i branio je. Inače ništa za njega ne znam. U to dogje podvornik i najavi poziv Lamarmore. Tad mi Cerutti kaže, da se imademo još jednom sastati. Rekoh mu, da za 16. šaljem u Hrvatsku kurira, pa bih želio biti na čistu. On kaže, da mogu doći prekosutra u 7 sati."

„Opet mi preporuča tako voditi ustanak, da ne uvrijedim ni Srbe ni Magjare. Ja ga osigurah, da naš pokret može samo koristiti Magjarima. Kad bismo došli

do ugovaranja sa Nijemcima, mi bismo za Magjare zahtijevali garancije i njihovu slobodu i cjelokupnost."

„Zaboravih zabilježiti. Govoreć o financijama talijanskim reče mi, da će Italija sklopiti novi dug sa 55%. Kad bi Hrvati povukli za sobom Italiju bez uspjeha, to bi za nju bila prava katastrofa. Treba da mu ja napravim troškovnik poduzeća, barem po prilici."

12 prosinca. „Rakijašu daje talijanska vlada 30 frk. potpore za put u Tursku i pašuš, ako mu ga htjede vidirati turski konsul. Radih naputak za Rakijaša, sastavih proglas na Krajišnike u svrhu ustanka."

13. prosinca. „Poslije 7 sati odoh k Ceruttiu. Danas nismo pili kafu skupa. Govor je teško počeo. Otvorili smo sa Türrom. Pitah, bi li se moglo povjeriti Türru ovo naše poduzeće, koje je inače tajno? Što misli o njemu. On ga stade hvaliti i pričati, kako je počeo iz patriotizma služiti u ustaškoj vojsci u Ugarskoj, kako je vojevao sa Garibaldijem, kako je stekao iskrenih prijatelja i u samom kralju Viktoru Emanuelu. Iz toga se vidi, da je čovjek dostojan povjerenja. No ja sam ipak razabrao, da Cerutti nije baš velik štovatelj Türra. Ta ja sam čuo za njega, da je u Carigradu krao, robio i svakojake škandale pravio, ali se pritajih pa rekoh:

— Mi Hrvati ne bismo bili protivni, da on k nama dogje, ali tekar onda, kada se poduzeće razvije. Povjerili bismo mu zapovjedništvo nad jednom divizijom i s njime prešli na obranu ugarske slobode. Ali sada s početka ne bi bilo dobro, da se on uplete u pitanje, dok ga ne pozovemo. A jer je naša buna tajna, nitko ne smije progledati u njezin organizam. Iskustvo nam kaže, da se sve izdaje na svijetu. Ona mora biti isključivo naša buna. Magjari su u našoj Granici silno omraženi od austrijske vojničke uprave. Kad bi Graničari čuli, da se i Magjari pletu, sve bi se izjalovilo."

„Cerutti na ove razloge pristane i stade hvaliti Türra, da je dobar Rumunj, Srb i Hrvat, za to su ga njegovi zemljaci bacili na stranu."

— „Ja sam s tim čovjekom morao se sastati još god. 1860. Sve je bilo utanačeno preko Tommasea, ali bolest T e l e k y-a je to osujetila. Ako je on ovdje, ja bih se s njime i sastao."

— „Dobro je! On je ovdje, prihvati Cerutti, stanuje u Hotel Europe. Ja ću još danas k njemu ići i pripraviti ga za vaš posjet."

„Pomislih: Talijanskoj je vladi do toga, da ja dogjem u dodir sa Türrom, da se i on uplete u stvar. Neka bude Samo oprez!"

— „Ja sam sada V. g. razvio cijelu stvar. Prilike su u Hrvatskoj i u Austriji za ustanak povoljne. Rekoh, što sam i kako sam do sada radio, česa trebam, pa molim, da mi vlada dade jednu izjavu. Ako za 3—4 mjeseca ne bukne ustanak u Hrvatskoj, ja ću se obvezati da ću povratiti talijanskoj vladi svaki novčić, što mi ga sada dade."

— „Doista ja nisam ministar, ali ipak mogu reći, da će Vam se željena subvencija dopitati, a da ne trebate u nijednom slučaju vraćati. To ćete moći i preko mene privatno primati. Što se tiče samog poduzeća, vlada se ne može na ništa obvezati, niti kakovu odgovornost uzeti za uspjeh. Ne bih rad da se reče, da je ona ovu bunu potakla. Poljaci su u zadnjem ustanku krivo izvješćivali vladu o sjajnim uspjesima i urgirali pomoć. Tu se je govorilo o silnim bitkama i poljskim pobjedama, a sve je bilo lažno."

„Ja na to opazih, kako su kod nas druge prilike. Govorih o zadrugama o Granici, o masama puka, koje bi se digle na obranu svoje kolibe, svoje egzistencije. U Poljskoj je plemstvo vodilo borbu a masa je bila pasivna."

— „Pomislite, gospodine, nadoveza on, tešku situaciju naše vlade, ako kod vas bukne ustanak, a taj ne bi bio ozbiljan. Stranka akcije će bučiti na vladu, ako bude neradina, sazivati će meetinge u prilog braće Hrvata. Vlada će morati zatvarati i gušiti narodni polet. Doći će k meni poslanik engleski pa će reći: za volju božju, vi igrate dvojstruku igru, vi puštate da stvari teku, podupirete pokret, jer dopuštate skupštine. Doći će poslanik ruski, pa će tražiti razjasnjenja i garancija. Ući će engleska flota u Jadransko more, u parlamentu interpelirati će Crispi, Boggio i drugi, a i ja bih kazao: kako i što misli vlada prema tom pokretu. Ako se izrazimo proti Hrvatima i ustanku, eto ti nas doma i kod vas u krivoj poziciji."

— „Ne bojte se, rekoh, ustanak će naš naglo ići i napredovati, ili će biti zgnječen još prije, nego vi dodjete u priliku, da se izrazite."

— „Ako vlada vidi, da se Hrvati ozbiljno dižu i napreduju, ona će učiniti velik i odlučan korak, ona će vas poduprijeti svom snagom i Austriji rat navijestiti. Mi ćemo se moći i pismeno s vami obvezati, ako želite. Znajte da Italija preko Piave ne traži."

— „Oprostite, prekinuh ga ja, granica Italije dosiže do Soče. Napoleon je označio tu rijeku kao granicu latinstva, a time i kraljevine Italije. Za Hrvate bi bilo nepošteno, kad bi težili dalje radi onih 80.000 Slovenaca seljaka, što rade od Tagliamenta do Soče. Radi germanstva, koje prodire prama Jadranskomu moru, mi se moramo sporazumjeti. Budemo li mi nesložni, ono će triumfirati. On to odobri. Na koncu mi reče, da će mi se izručiti svota od 300 frk. mjesečnih za uzdržvanje. Ali pošto još nije osvjedočen o vjerojatno uspjeha, da ćemo se morati još razgovarati. Ja mu to obećah izraditi mali program o svemu tome, da bolje osvjedoči. Na što on rado pristane."

„Spomenuo sam, kako Graničari uslijed moga rada god. 1859. nisu se htjeli boriti za Austriju proti Italiji. On nije bio toga mnijenja. Kaže, da su se borili i to junački."

— „Da, ali koliko njih? Svjedok je u tome sam Tommaseo. Neki su se doduše borili. Ali danas ne bi nitko. Onda su još bili pod utiskom Bachova desetgodišnjeg zuluma, koji je ubio i u civilnoj Hrvatskoj svaki osjećaj. Poslije sabora od godine 1861. Graničari su progledali."

„Još smo mnogo govorili i o Türru. Napokon urečemo sastanak za sutra u 7 sati u jutro."

Kvaternik i Türr.

14. prosinca. „Točno u 7 sati primi me veoma prijazno. Odnesoh mu članak Frana Kossutha, objelodanjen u „Italie" proti članku Girardina, tiskanu u pariškoj „Pressi". Taj franceski sluga Beča predlaže, da Austrija preda Veneciju za 500 miliona, pa time neka gnjavi Ugarsku, koja ne zna što hoće, koja se je lanjskim gladom osramotila. Kossuth u svom članku bunca o državi ugarskoj od 15 milijona, o kruni ugarskoj itd. I sam Cerutti priznaje, da je Kossuth pisao ludorije. Za Italiju više vrijedi Hrvatska i Rumunjska nego Magjarska."

„Za tim pitah Ceruttia, je li bio kod Türra. On kaže da jest, da me već sada u 7 i pol čeka. Opet mi ga je stao hvaliti: „Vi ćete u tom čovjeku naći liberalna muža, s kojim se dade govoriti, sporazumjeti se." Za tim mi dade svoju kartu na nj i doda, da će se za 6—7 dana prirediti budget, te ću onda primiti malu svoticu."

„Kako ja izagjoh, u predsoblju nadjem Kupu! Što sve ne promislih!"

„Türr je još ležao, kad dogjoh. Odmah se priredi. Uručim mu kartu Ceruttia i stadosmo razgovarati. Taj je čovjek samo u formi i izrazima različit od ostalih Magjara. On neprestano naglasuje o Schutz und Trutz-Bündniss izmegju Ugarske, Hrvatske i Erdelja, ali da bi morali sačinjavati jedno političko tijelo Li jepe alijance!“

„Reče mi, da je pakrački biskup Gruić bio u Beču i da se je vratio sa agentima i oficirima sa zadaćom, da buni u Bosni za Austriju. Reče još, da je ovdje i Tkalac, ruski agent i njihova kreatura.“

„Pade govor i na Rijeku. On hoće, da se taj grad proglasi nezavisnim od Ugarske i Hrvatske. Riječani su sami proti Hrvatima. Na to ja se skočih i rekoh, da će Hrvati do posljednjega braniti taj svoj grad. Nezadovoljstvo Riječana proti Hrvatima je djelo austrijskog novca, kako je to dokazao Starčevićev proces.“

„On na to nadoda, da je i u tom pitanju u protimbi sa svojim zemljacima. On umuje ovako: Ako smo u savezu sa Hrvatskom, onda je i Rijeka s nami, ako li nismo, što će nam Rijeka? Ne možemo k njoj u balonu.“

„Taj čovjek imade veoma nejasne ideje o Slavenima, Hrvatima, Rumunjima i t d. On naginje srpstvu, osobito što se tiče Bosne.“

„Ne priznaje, da su Magjari nesložni. Za Klapku kaže, da je nestalan. No on mu je pisao, da će rado priznati njegovo vodstvo i pod njim vojevati. Kossuth da je ostario. Ono je pismo u „Italie“ pisao njegov sin Franjo. Pismo je u prutuslovlju sa idejom već priznatom podunavske konfederacije. Pričao mi je o dogovaranju sa glasovitim Rumunjem Papianu, da ga predobije za svoju u pitanju Erdelja.“

„Prešli smo na rad u mojem smislu. On i tu plete koješta. Priznaje, da se valja ozbiljno spremati, ali u

Tursku ne smije se dirati. Rekoh iz daleka, da bi i on mogao k nami pristupiti. Govorili smo o lijepoj zgodi dići bunu u Granici. Dugo mi je pričao o svojim pustolovinama, o Mudrovčiću na Rijeci, kolik mu je bio prijatelj itd."

„Türr govori prilično hrvatski. Ponudi mi ručak, te nastavismo razgovor. Iz toga dugoga razgovora razabrao sam jedno: da nam Talijani i Magjari pletu mreže, kako će prevariti „die dummen Croboten." Hoće li uspjeti?"

„Rakijaš je bio pred večer kod mene. Opazio sam, da je spao. Sirota, nema što jesti. Pozvah ga k sebi na objed svaki dan. Vidim, u kojoj je bijedi, te se više ne ću protiviti njegovoj vrućoj želji vratiti se u domovinu. Ovdje ga čeka glad, bolest, smrt ili nepošten život. U domovini ga čeka sloboda, zdravlje, život i slava. Ako zaglavi, ostat će slavan. On je baš kao zvan i od Boga odregjen za ovakove čine."

„Izručih mu „Zakon o pravnim odnošajima gradjana", „Kazneni postupnik za vrijeme ustanka", „Proglas na Graničare", „Proglas ustanovljenja narodne vlade" i „Manifest", kojim se odregjuje svrha ustanka napram Beču."

„On mi javi, da turski pašuš ne može dobiti. Valjda će dobiti za Crnu Goru. Uz to će otići u bolnicu „S. Giovanni", gdje svakoga primaju besplatno."

16. prosinca. „Čitao sam u češkim „Nar. Listy" dopis iz Zagreba, u kojem se kaže, da je Mažuranić drakonski zabranio svim činovnicima u službenom i privatnom saobraćaju rabiti rogati pravopis!! Juristi su priredili serenadu na godovno Kušlanu i Bogoviću. Urica ih je oružanom rukom rastjerao."

„General Türr mi uzvrati posjet. Odmah mu protumačih ovaj dopis, da vidi, kako osjeća naša mladež, i kako Austrija postupa u Hrvatskoj. Došao je govor

na hrvatski jezik. On ga zove srpskim. Izvadi on tada iz džepa jedno pismo, koje je napisao sam crnogorskom knezu i poslao po nekom navodno Srbinu Vraneševiću na Cetinje. Tu pozivlje kneza, da se stavi u dogovor sa revolucijom, pa da će stvar zajedničkim silama poduzeta laglje ići naprijed."

„I „srpsku" slovnicu si je nabavio, jer želi ozbiljno naučiti hrvatski. Ja mu na to pokazah neke svoje knjige i „Politička razmatranja II. sv." Govorili smo o srpstvu i o Gruićevim spletkama proti Turskoj. Izjavih, da ću Cerutti-u iznijeti dopis iz „Nar. L." o austrijskim spletkama."

„On mi reče, da odem odmah k Cerutti-u, jer da će otići do koji dan u Pariz. On mu je već dao podataka o austrijskom komešanju u Bosni. I meni će ih priopćiti za dalju porabu. I turski poslanik u Turinu austrijska je kreatura. Nije Mujo nego fanariot, inače bi ga se moglo upozoriti."

„Govorah mu o srpstvu iz srca. Ja sam već davno u javnosti razgalio rusko-srpske petljarije. Za to je ona izdajica Tkalac na mene navalio, a da se nisam imao gdje braniti."

„— Ništa za to, opazi on. I mene su moji dušmani klevetali. Dosta je spomenuti Krivacsy-a. No on je bio orugje tugjinstva proti meni."

„Za tim stade govoriti o svojoj ostavci i izlasku iz talijanske službe, pa mi pokaza pismo ml. Napoleona, u kojem ga hvali, što se je odlučio tako važnu službu ostaviti, da uzmogne posvetiti svoje sile domovini i svetoj stvari borbe za slobodu. Čitao sam poznato Hubaine-ovo pismo. Reče mi, da je i stari Napoleon za rad, ali neki ljudi bi htjeli, da im on dade dekret da rade."

„Pokaza mi jednu (svoju) knjižicu o guerrillam zamoli me, da mu ju prevedem hrvatski, pa da će ji

proširiti po Dalmaciji i Hrvatskoj, neka se puk uči.“ Prihvatih ponudu. Još smo dugo govorili. Na koncu ustade i zapita, je li Ružica spava. Rekoh, da se oblači.“

„— Onda ću drugi put imati čast, da je pozdravim. Tako se rastadosmo.“

„L' Italie“ javlja, da je Türr veliki meštar magjarskog slobodnog zidarstva. (I toga im je trebalo, nesretnicima!) Kossuth je začasni veliki meštar. Talijanski je „Grand Oriente“ čestitao magjarskom.“

17. prosinca. „Bijah u 7 sati u jutro kod Cerutti-a. Primi me kao obično veoma ljubezno. Odmah mi reče, da iskreno kažem, što mislim o Türru. Odgovorih, da je čovjek dostojan povjerenja, ali otrovan srpstvom. Preko jednog pravoslavnog Hrvata, Vraneševića, zove u suradnju i crnogorskog kneza! To znači htjeti upliv Rusije osiliti, ili se izlagati pogibli bizantinskog izdajstva. Nitko ne zna te niti može uspješno izbjeći grebene srpstva, osim nas Hrvata. Mi njih poznamo. Za tim stavih ovo pitanje:

Stavimo, gospodine, da hrvatski ustanak bukne, stavimo da uznapreduje, stavimo da se Austrija na vrijeme poplaši toga udarca, da se poplaši izgubiti i Mletke i Hrvatsku, stavimo da ona onda stane pregovarati s Italijom, kako bi se Italija prama nami u tom slučaju držala? Čemu se u tom kritičnom času imademo nadati od Italije?“

„Na to škakljivo pitanje on mi odgovori ovako:“

— „Kad bih ja bio ministrom, u tom slučaju ne bih se upustio u pregovore niti bih primio ustupljenje Mletačke već iz toga, što bi nas skupo stojalo.“

— „I što biste se izložili pogibli, da za uvijek si otugjite narode Jadranskog mora. Oni razjareni bacili bi se u naručaj drugih država, upadoh u riječ ja.“

— „Ja bih se bojao, da Austrija, još uvijek jaka, ne postane strašnim susjedom Italije.“

— „A Hrvati razočarani i bijesni postali bi okrutnim sredstvom Austrije proti Italiji, kad bi se vidili zapušteni i u svojim nadam prevareni."

— „No ja ipak mislim, da bi u tom slučaju naše ministarstvo primilo ponudu Austrije."

„Dalje o tom nisam pitao, nego razgovarasmo o našim odnošajima sa Magjarima. On pitaše za Srijem. Čiji je? Odgovorih: hrvatski po položaju i po pučanstvu. Pita me za Varadin, za Vojvodinu Rekoh, da je Varadin naša sasvim pogranična tvrdja isto kao Osijek i Koprivnica."

— „A kako pametniji Magjari o tome misle?"

— „Sudeć po emigraciji, a ona je dosta pametna, Magjarima ne pada na pamet tražiti od nas Srijem, ali domaći ga Magjari traže na temelju zakona od g. 1848. No ako Magjari ne budu zadovoljni sa svojim granicama, nestat će ih kako je nestalo Huna i Obara s istih razloga. U takovim prilikama mi ćemo dat ruku Srbu, Rumunju i Slovaku; volimo, da Srblji imadu Srijem, nego Magjari, ako ga mi ne možemo imati. No to je posao budućnosti."

— „Bojim se, da u takovim prilikama Magjari ne pruže ruku Austriji, da se spase, reče on."

— „Pa to je historička i naravna njihova politika. Oni su uvijek tjerali politiku germanofilsku. Ali i proti tome imade lijeka. Srpski, rumunjski i slovački živalj uz Hrvate može odoljeti i magjarstvu i germanstvu. To ću ja posebnim programom pokazati. No za sada ne treba o tome raspravljati. Naš pokret počinje u krajevima, gdje se nitko ne treba bojati. Treba da se Talijani zauzmu, da opamete Magjare."

„Za tim sam govorio o demonstracijama u Zagrebu. Zapita me on za Türrove spise, pa mu protumačih njegovu ofensivnu i defensivnu alijancu sa Hrvatskom i Erdeljem. Dokazah mu, da nisu istinite magjarske

tvrdnje o broju Magjara u Erdelju. Mi se ne ćemo s nikim družiti proti Magjarima osim u skranjem slučaju. Tad ćemo predobiti na svoju njihove domaće protivnike. Nadam se, da do toga ne ćė doći."

„Opažam, da čim se više s tim mužem razgovaram, on me to više ljubi. Izagjosmo skupa iz ministarstva, pratih ga do kuće pa otidoh k Türru."

„Već je za stolom radio. Odnesoh mu prijevod dopisa iz „Nar. Listy", o demonstracijama u Zagrebu i o Gruićevim spletkama i o naredbi za pravopis. On će obznaniti Portu o tim austrijskim makinacijama."

1865. Tkalac.

Ovako Kvaternik gotovo danomice pohagja Ceruttia i Türra. Talijanska vlada mu pokloni 1200 frk., da se dalje može uzdržavati, a Türr mu dade 200 frk. za razne prevode, tako da je mogao bezbrižno sprovesti Božić. S njim je danomice i njegov Rakijaš i još neki Hrvati On ih podupire, koliko može. Preko Ceruttia dobio im je od talijanske vlade besplatnu kartu do Jakina i nekoliko franaka, a sam od svoje sirotinje dade im po sto franaka, te oni po Božiću otidoše u Jakin, da se prevezu u Dalmaciju. Rakijaš je dobio pašuš od pruskog konsula za sve austrijske zemlje.

Uz to u Hrvatskoj je rasla mržnja na Austriju, te su mnogi razmišljali, ne bi li bilo zgodno približit se Magjarima. Strossmayer sa Račkiem se vraća iz Rima u Hrvatsku kroz Beč. Kukuljević tjera svoju sužanjsku austrijsku politiku proti volji županijskih skupštinara. Kvaternikov rad u Turinu bio je pun poteškoća. Osobito ga je sramotio onaj već spomenuti Karlovčanin Tkalac. Kvaternik opisuje svoj sastanak s njime.

3. siječnja. „Bio sam u predsoblju Ceruttia i vidim odurnog Tkalca. Bilo mi je teško pri srcu opaziti onu nakazu i nepoštenjaka. Šetali smo po sobi kao lav

i tigar u krletci. On si stade pripravljati neka pisma. Ja za tim sjedoh i stadoh razmišljati o slučaju! Sinovi smo jednog naroda, a ovako protivni. Uz to podvornik pozove: „signor Müller“ i Tkalac unigje u audijenciju. Dakle se je pošvabio! Dobro je učinio. Narav ga nije Hrvatom učinila. Nakon četvrt sata on izagje a ja ugjem. Odmah govor pade na njega, na „Müllera“. Ispričam ja Ceruttiu, tko je taj Müller ili bolje Tkalac: Hrvat, koji se izdaje za Srbina, Karlovčanin katolik, koji je za ljubav Rusije vjeru zanijekao. Dobio je od ruskoga cara i prsten u znak povjerenja. Ruska je kreatura, u koju se nije hvajde povjeravati.“

„Cerutti je znao, da se zove Tkalac, pače da se je i za židova izdavao, ali da se ne smijem uznemirivati. Ide u Pariz, pa se došao popitati, imade li što poručiti gori. On je dobro informiran za toga Tkalca.“

Otkrivaju se osnove. Austrija popušta.

Dalje Kvaternik neprestano radi Snuje, upućuje, piše, pripravlja se, kako će dići narod na ustanak i ustrojiti hrvatsku narodnu vladu, kako će to sve pred narodom, kako pred inozemstvom opravdati. Rakijaš mu je glavni pomoćnik. U njega se slijepo pouzdaje iza Boga. Uz to se upliću i drugi neki Hrvati, kao neki Madar. Pripravio je sve spise, imenovanja, dekrete, pečate narodne vlade.

Ali to je sporo napredovalo. Talijanske novine nisu bile zanešene za hrvatsku stvar. Njima je više imponovala magjarska i srpska ideja nego li hrvatska. Nastoji preko Ceruttia dobiti za svoje ideje službene novine: „La Gazetta del popolo“. To mu za čas i uspije. On sam piše dopise iz Zagreba, a uredništvo stane simpatično pratiti njegove dopise.

Rakijaš u Jakinu se zadržaje preko očekivanja dugo. Zima je bila, pa nije bilo dalmatinskih trabakula,

da ga prevezu na drugu obalu. Kvaternik dopisuje s njime, daje mu naputak, a istodobno se misli za njegovu egzistenciju.

Članovi revolucije malo po malo se razilaze da traže zarade.

Još prije, nego se je Rakijaš uputio iz Turina, čitalo se je u jednom dopisu iz Carigrada u poluslužbenoj „L'Italie", da je visoka Kapija ušla u trag znakovima velikog komplota, da se digne buna „u Iliriji, u Mletačkoj i u turskim pograničnim pokrajinama." To je smelo Kvaternika u njegovu djelovanju. Odmah je vidio trag Tkalčeve izdaje.

Uzprkos tome on živo dopisuje sa Vranićem u Zagrebu, sa Starčevićem i drugim svojim prijateljima. U svom pismu Rakijašu, „službeno" poslanu u Jakin, preporuča, da širi njegov popularitet u narodu, da mu narod u kritičnom času povjeruje i da ga slijedi. Kune se, da to ne čini iz slavohleplja, nego iz ljubavi za narod, iz želje, da stvar uspije. Daje mu naputke, kako će s njime potajice dopisivati.

Deset dana nakon neizvjesnog otkrića komplota izagje carski reskript na bana Šokčevića, datiran iz Beča 17 siječnja 1865. Taj reskripat obećaje saziv sabora za proljeće, u to ime pozivlje bana, da sazove bansku konferenciju, pa da joj predloži na raspravu slijedeća pitanja: Imadu li se velikaši sazvati u sabor osobno ili pako putem zastupnika u ograničenom broju? Kako da se smanji broj narodnih zastupnika obzirom na razne troškove s time skopčane? Kako da se ustanovi broj izabranih izbornika i poglavarstveno osigura nadziranje izbora u županijama i u gradovima?

Kad je Kvaternik ovo čitao, pisao je preko Vranića Rakijašu, kako ima govoriti narodu: „Ljudi, braćo, eto kako se nas Švabo poplašio. Nanjušio naše priprave i namjere, pa ih hoće predusresti. Ali se vara.

Mi znamo, da on time misli samo zaslijepiti naš narod. Ali se ne smije naći u narodu ludjaka, koji će mu vjerovati. Mi preziremo sve one spletke te nepomično tražimo ono, što traži za nas naša narodna vlada. U ostalom što sadržava ta švapska opačina?

„1. Iz Beča se šalje „carski“ reskripat, a po zakonu mi imademo samo kralja. Sve što od „carske“ vlade dolazi, to je nezakonito. Izdajica je, tko te naredbe prima.“

2. „Taj je reskript upravljen na Šokčevića, koji nije hrvatski ban, nego izdajica domovine, jer je svoju prisegu pogazio, bacao po tamnicama ljude, koji su branili pravo svoje otačbine, a neke je čak iz domovine protjerao. Njega čekaju vješala, a on da banuje i sabor sazivlje!“

3. „Zapovijeda se, da se sazove banska konferencija. Tko će ju sazvati? Izdajica Šokčević po svojoj volji! On ne će sazvati prijatelje naroda i branitelje prava domovine, nego će skupiti oko sebe austrijske plaćenike i narodne izdajice. A ti ne mogu vijećati o sreći domovine To je samo sprdnja narodne svetinje.“

4. „Takova konferencija spram reskripta, da imade vlast promijeniti izborni red za sabor! Onaj red, koji je već bio temeljem sabora od g. 1848. i od g. 1861!“

„Kad bi Švaba bio siguran, da imade za sebe i za svoje osnove većinu naroda, ne bi dao da se krnji i mijenja dosadanji demokratski i liberalni izborni red. Takovim načinom sazvani sabor ne može imati vlasti promijeniti išta na onomu, što je zaključio sabor od god. 1861. Izdajica je svaki, koji se u takav sabor daje birati ili izabran u njemu sudjeluje, jer priznaje nezakonite čine.“

Tako je Rakijaš imao govoriti narodu i učiti ga.

31. siječnja. Uz to je u Turinu bivalo mutno. Narod se je bunio proti vladi, demonstrirao i proti

samomu kralju. Trebalo je da intervenira vojska. Bilo je mrtvih i ranjenih. Povod tim demonstracijam je bilo to, što na kraljevski ples bijaše pozvano veoma malo oficira narodne garde. To se je smatralo uvredom. No kuhalo je odavna. Sada je samo planulo. Toga dana je i Kvaternik učestvovao pokretu.

Došavši kući stade pisati Starčeviću.

Dopisivanje sa Starčevićem i dalji razgovori sa Cerutti-em.

„Glede banske konferencije rekoh mu, da je to infamija. Kad Hrvati ne bi uvidjeli uvredu i pljusku u tom sazivu i kad ju ne bi kaznili, onda bi morao svak nastojati, da se iskoreni takov puk, koji može služiti sredstvom i orugjem nesreće svoje i drugih naroda. Češki su „Nar Listy“ već osudili tu lopovštinu, osudit će je i Hrvati. Neka se ugledaju u druge narode.“

„Zlo sam razumio njegov zadnji list, inače ne bi bio pisao Strossmayer-u. Jer ej Joza zato iz Rima kroz Beč putovao, da ovo isposluje! Toliko se o njemu po Zagrebu govori, da se ne bi čudio, da je on sastavljao u Rimu encikliku papinu! Glede kršćanstva, na koje me upućuje, otkrivam mu potpuno svoje osvjedočenje. Napoleon se za to gubi, što mu je politika, i ako ne čisto protukršćanska, a ono koleba izmegju Renana i Antonellia. Takav mu je plod po Italiji i po Franceskoj.“

„Dadoh pod nos Starome i njegovo katoličko kršćanstvo istaknuto u članku o muhamedancima u „Hrv. koledaru“. Pita me, za što nisam odgovorio Garibaldiu„na njegovo pismo i za što to pismo nisam publicirao. Tomu je uzrok proklamacija na Istru, na Dalmaciju i tršćanski pokret za Italiju. Izmegju germanstva i talijanstva, što se bore za našu svojinu, mi bismo mogli biti tertii gaudentes. On mi piše, da se u Zagrebu svi drže za

ključaka sabora od god. 1861. Uslijed infamije sa banskom konferencijom i saborom neka za Boga ustraju, sada ili nikada. Tužim mu se, da iz Zagreba ne dobivam listova, a Česi mi ih šalju i kadkad o meni pišu. U sabor ja puno ne vjerujem."

3. veljače. „Na veliko iznenagjenje naroda uslijed demonstracija proti kralju i stranim vlastima. Kralj V. Emanuel je otputovao u Florenciju. Tako je furtim proveo zaključak konvencije od 15. rujna 1864. U narodu vlada veliko ogorčenje."

5. veljače. „Poslije mnogo vremena otidoh k Ceruttiu. Razgovarasmo o prilikama u Italiji. On kaže, da nije zlo, da je Italija koraknula dobro k svomu jedinstvu. Onda govorasmo o Hrvatskoj, o banskoj konferenciji, od kakvih je elemenata složena, samo da predloži promjenu izbornoga reda, da Švabe dobiju većinu po svojoj volji. Time Austrija samo svijetu dokazuje, da je narod u Hrvatskoj proti njoj, inače bi sazvala sabor izabran na dosadanjem liberalnom izbornom redu. Drugi sabor ne može stvarati zaključaka obvezatnih za narod. Mi ćemo pustiti, da se te austrijske kreature, pozvane u konferenciju, kompromitiraju, a ja ću izdati brošuru, pa ću razjasniti narodu položaj unutarnji i vanjski. Protumačiti ću jak položaj Italije, jer Austrija širi glasove, da je Italija slaba, satrvena, nesložna, samo da u Hrvatima ubije svaku nadu."

„Sasvim je inače stvar u Ugarskoj. Otrag nekoliko nedjelja je ug. kancelarija (Zichy) sastavila osnovu o reorganizaciji administrativno-pravnoj, pa kad bi ju uvela, osigurala bi si uspjeh izbora. Ta je osnova bila odobrena i u ministarskom vijeću i poslana u kabinet, ali ju sam Car zabaci, a odmah za tim carskim reskriptom obeća za svibanj saziv sabora. Tim činom je car otvorio put izmirenja sa Magjarima, odbio je Zychy-evu osnovu, kojom je Austrija mogla imati ve-

ćinu u saboru. Austrija je tim pokazala, da se baš magjarstva ne boji. Dočim se Hrvata boji, kad im po svojim kreaturama nameće promjenu izbornoga reda. Slobodnog mnijenja i slobodnih izbora u Hrvatskoj se boji, a ne u Magjarskoj."

„Za tim predložih, da se moja brošura ob ovom pitanju tiska na vladine troškove u kojoj vladinoj tiskari. U Austriji se na to ne može pomisliti, jer je sloboda štampe silno skučena."

„ — Koliko bi ta brošura mogla koštati? zapita me on."

„— Kakvih 500 franaka."

„— Mnogo je. Ne mogu vam još danas ništa obećati, ali ne smije koštati više od 300 frk. Stisnite je u arak, dva. Šta je kraća, radje se čita. A kakovo ćete načelo zagovarati? U Magjare ne dirajte."

„— Baš protivno. Mi ćemo isključivo braniti načela i zaključke sabora od god. 1861. O Magjarima ne treba ništa ugovoriti."

„— Za Trst možete spomenuti, da ga Italija ne će."

„— O tome takodjer ne će biti govora. Bavit ću se isključivo austro-hrvatskim stvarima."

„— Ali ne smije ništa sadržavati proti načelima talijanske vlade. Vlada će ju dati prevesti kroz svoje ljude. Da sam ja ministar, lako bi bilo. Dogjite k meni u utorak, pa ćemo govoriti i odrediti."

„— Najteže je unijeti brošuru u Austriju. Poštom, paketima se ne da. Jedino osobno se može. Ali kako i kroz koga?"

„— Kroz stranku akcije."

„— Koga vi poznate tu?"

„— Cairoli-a. Ali pošto ste mi zadnji put preporučili, da s tom strankom ne općim, nisam više k njemu zalazio. Ako mislite, mogu još k njemu ići."

„— Ja nemam ništa proti tomu, dapače Cairoli je odličan patriot."

„Govorismo i o pokretu tršćanskom u prilog Italije, o adresi gragjanstva i municipija kralju Viktoru Emanuelu za sjedinjenje s Italijom. On je taj pokret okrstio ludošću."

„— Ipak, opazih ja, službena štampa Italije proti tomu ne prosvjeduje. Cijeli taj italofilski tobož pokret nije drugo, nego maslo Austrije, da nas Hrvate zabavi sa našim sugradjanima. Tako ona postupa uzduž cijele obale. Danas se kaže, da Trst iskazuje nama gostoljubivost. Za Karla VI. Trst je imao 3200 duša, zvao se je „nidus piscatorum". Tada udjoše u nj Talijani po naputku Austrije, da se ubije Rijeku i Mletke. Jednom će nastati takova borba izmegju nas i Talijana, da će krv teći. Dapače kad se Italija i Hrvatska ujedine, Trst će postati opet „nidus piscatorum, jer će tada procvasti Mleci i Rijeka."

„— Kad bi Tršćani donijeli Italiji na tanjiru ključe svoga grada, ni jedna talijanska vlada ne bi ih htjela primiti. To možete slobodno istaknuti u toj brošuri, — naglasi on opetovano."

„Dugo smo još razgovarali i odgodili sastanak na utorak."

„Došav kući, nagjem billet generala Türra. Posjetio me je i javio, da opet otputuje u Pariz."

„Česke novine pišu proti banskoj konferenciji. Publiciraju magjaronske glasine, pobrane po magjarskim novinama. Samo se magjaronska stranka miče, i to u smislu saveza, istaknuta g. 1859.—61. Ali i to je dobro. Neka Austrija vidi, kako će joj biti, kada se Hrvati bace na stranu Magjara. Ne će im se Kvaternik suprotstaviti, da ih pobija. Nu Bog će spasiti naš narod, koji toliko luduje."

*

Ban Šokčević je sazvao konferenciju za 4. veljače 1865. Pozvao je u nju sve prelate obiju crkava,

uz velike župane i druge pristaše Austrije. Od ostalih stranaka samo gdje kojeg. No ni ovi se nisu odazvali pozivu. Nisu se odazvali: Strossmayer, grof Janković, barun Rauch, Ign. Brlić, ali dogju Austrijanci Vončina, Veber, Čepulić i drugi njima slični, te izrade ono, što je želio Šokčević.

8. veljače. „Pišem Rakijašu u Jakin. Još nije otputovao. To me zabrinjuje, jer sve ovisi o njegovu radu i uspjehu. Ako on ništa ne postigne, ja sam pred Talijanima izložen. Dajem mu naputak, neka makar kakovom talijanskom lagjom ide u Tursku, pa će onda pješke na dalmatinsku granicu. Čim on počme stvar mrsiti, eto mene k njemu, da vodim politički dio. Neka me opiše kod naroda, kako sam niska stasa, ali velika duha, da se ne bi, videći me, razočarao. Naš narod pojima znamenite muževe ili kao starce ili goleme, a ja nisam ni jedno ni drugo. Javljam mu, da je Reichsrath preporučio vladi, da u Granicu uvede Čifute. To će nam dobro doći za agitaciju."

9. veljače. „Dok sam danas čekao Cerutti-a, evo ti Kupe. Blijed je, opao, slabo odjeven. On mi se stade ispričavati, što ga nije k meni. Bio je bolestan mjesec dana. Tuži se na sve, što se sbiva u političkom svijetu. On se je okanio politike. Proklinje svoju sudbinu."

„— Jeste li što čuli za Türra? pitah ja. On je sada u Parizu."

„— Ja se za toga nepoštenjaka ne brinem. Njegova biografija i ono, što je počinio u Carigradu, dovoljno označuje njegov karakter. On uživa simpatija samo ovdje u Turinu, jer ga kralj osobno imade rad."

„— I drugdje imade dobar pristup, — prekinem ga ja."

„— Da, u Parizu, jer takovih nepoštenjaka trebaju i u Parizu i ovdje."

„— Što znate za Klapku? Pokle se je oženio, rek bi, da se je okanio politike i on? Šteta!“

„— Pošto se on ne će da prodaje, nije preostalo drugo. Putovanja izmegju Pariza i Turina mnogo koštaju, pa za to amo ne dolazi.“

„Za tim nadoda, da on imade i vlastitog posla kao ravnatelj švicarske banke.“

„— Što mislite za Deaka i za Magjare Ugarske?“

„— Oni su kukavice. Puk je kukavica. Vlada imade pravo, da tako s njima postupa. Morala bi ih svakog tjedna objesiti po stotinu, to bi za Magjare dobro bilo.“

„Uvidih u tim riječima izljev zdvojnosti. Predjoh na drugo.“

„— Jeste li čuli za Szemere-a? Sirotu su pomilovali, pa su ga vodili u bolnicu, a on se previjao u plaču i u konvulsijama.“

„— To je sve što čujem? Je li moguće? Szemere da plače!“

„Da ga uvjerim, pokažem mu „Nar. Listy“. Na to će on:

„— Ja ne bih mogao plakati, nego nad nevoljam, koje su snašle moju domovinu. Pa napokon domovina mi je tu i ondje. Ugarska je samo provincija Europe, ništa drugo. Uspjeha političkoga nema, nego u velikoj europejskoj federaciji.“

„Na to se ja nasmijah i stadoh pobijati tu njegovu teoriju, kad bane Cerutti, koji se nije nadao naći skupa ovaj „par nobile fratrum“.

„Mene primi prvoga. Posjet je bio veoma kratak, razgovarasmo o brošuri. Reče, da je razgovarao sa ministrom i stvar je uredjena. Dobiti ću što trebam, ali moram prije pismeno izraditi načela, koja će brošura zastupati. Magjare ne valja decouragirati, u Srbe ne treba dirati. Obećah mu, da u ta pitanja ne ću nikako dirati. A on mi reče, neka slobodno i glede toga

kažem, što mislim da je dobro, ali ga uvjerih, da ću izložiti samo hrvatsko-austrijsku stvar, da se pitanje ne zaplića."

„Dadoh mu dva primjerka moga francuskog djela, preporučim mu se, jer će ga i Kupa zabaviti, te pozdravih i odoh."

11. veljače. „Primih list sa fotografijom od Rošera iz Pariza. Silno mi se zahvaljuje za izkazano mu prijateljstvo. Malom žrtvom može čovjek obvezati plemenitu dušu. Tuži se nad svojom sudbinom. Vignetta je našarana, a predstavlja u zagrljaju Hrvata, Čeha i Poljaka."

„Vranić mi piše, da od 42 pozvanika na bansku konferenciju pristupiše 31. Joza i Slavonci se ustegoše. Mnogo pitaju za mene i silno se interesiraju."

„Buchholz mi priča o opačini nazovi patriota talijanskih: Brofferi-a, Govean-a, Carla Pisani-a."

„Bijah u Cerutti-a, da mu dadem osnovne misli moje brošure. On sve odobri, i dade mi bon za 400 franaka na državnu blagajnu. Govorasmo mnogo o politici u Hrvatskoj. Priopćih mu primljene vijesti. Protumačih mu doseg odluke princa Cuze, što je poprimio gregorijanski koledar, i što je stvorio neovisni primat rumunjske crkve. Time je Rusiji zadan udarac, a i samoj Austriji. Engleska gleda prijekim okom napredovanje Rusije na Istoku Ona bi joj radije napustila u Europi vlast nad cijelim Balkanom sve do Jadranskog mora."

„Cerutti želi, da prigodom obljetnice veljačke patente o ustrojstvu carevinskog vijeća napišem nekoliko članaka, za koji talijanski list. Obećah. Govoraše mi o ludim mjerama Tršćana. Lamarmora je primio deputaciju njihovu sa adresom podanstva, premda ga je on odvraćao. Imali su pak okapanja sa poslanicima stranih vlada, koji su odmah skočili i pitali razjašnjena. Istakoh, kako je taj postupak veoma pogibeljan. Sada

su i neki hrvatski krajevi slali adrese vjernosti u Beč. Iz tih će Austrija praviti kapital proti nama. On me svjetova, da i o tomu pišem. Rekoh, da i najumjereniji list ne bi primio što takova."

„U to ostavih ovog dobrog čovjeka".

14. veljače. „Začeo sam djelo „Kraljevski otpis od 8. studenoga 1861. i austro-carski ukaz od 17. siječnja 1865." Čitam, da je Rusija konačno uništila političku Poljsku."

„U Zagrebu se drži konferencija kod zatvorenih vrata. Primljena je osnova Price i Subotića o izbornom redu, a zabačen Kulmerov prosvjed na obranu prava magnata. Sabor će po tom predlogu imati 88 zastupnika biranih i 25 magnata."

„Uslijed intrigua iz vani knez crnogorski protjerao je iz zemlje Luku Vukalovića."

3. ožujka. „Nakon toliko vremena otidoh opet k Cerutti-u. Javim mu, što sam čitao i doznao iz naših krajeva. Izgon Vukalovića, prosvjed županije virovitičke proti banskoj konferenciji, o radu te konferencije, kako Austrija tjera sa svojim načelom „divide et impera", ali to se načelo mora osvetiti. Stojeći izmegju dvojice, moraš jednomu udovoljiti, a time ćeš drugoga izazvati. Dogje govor i na odnošaje u Dalmaciji. On mi se tuži, da tamo Hrvati mrze Talijane. Ja ga s početka primirih, prikazah mu, kako su oni raspoloženi prama Austriji, za tim se dotakoh i toga odvratnog osjećaja prama Talijanima. Tomu su krivi sami Talijani. Strašan protukršćanski duh, što vlada u u talijanskoj štampi, koji ne zna lučiti vjeru od zloće i pogreške pojedinih svećenika, vrijedja kršćanske osjećaje našega naroda, koji čita talijanski. Naš je narod pobožan, pa se odvraća od ljudi, koji ovako pišu proti crkvi. Svećenici (austrijanci) daju čitati narodu te strašne stvari proti kršćanstvu i time ga oduševljavaju proti

Italiji. Renanovo pisanje upravo je razjarilo naše pučanstvo."

„— U Italiji, — reče on, — pučanstvo je silno zadojeno vjerom. Ugjite u naše crkve, uvijek su pune. I oni, koji viču proti vjeri, daju svoju djecu na nauk u samostane."

„— Ali ovakovim demoralizatornim pisanjem mase će naroda uprav podivljati. Što je poštenje bez Boga? Ako nema Boga, koji dobro nagragjuje, a zlo kazni, poštenje je samo krinka bogatih i jakih, da očuvaju svoj posjed. Uzalud je govoriti, da je Italija religiozna zemlja. Narodi i mase sude po pisanju, po novinama, po javnom mnijenju. Ne mogu doći amo, da se osvjedoče. Drugi razlog mržnje proti Italiji jest ono neprestano, odurno, prezirno pisanje Talijana proti Hrvatima. Pa onda ono posizanje u naše zemlje."

„— Ali rekoh vam već toliko puta, Talijani ne snivaju ni o Istri ni Dalmaciji."

„— Zaludu je takvo uvjeravanje, kad proti tome govori lanjska proklamacija na Dalmatince i Istrane, da se pridruže Viktoru Emanuelu II. Osim toga Austrija plaši naš narod i od Italije odvraća prekomjernim nametima, koji su veći, nego u samoj Austriji."

„— Ali mi udaramo te namete, da pomognemo svim potlaćenim narodima. Koliko mi trošimo na djelo revolucije. Pa vi ste mi sada spomenuli, da se ovih dana obavlja u Kranjskoj pod vojničkom asistencijom 26.000 ovrha. Tako daleko u nas još nije došlo, niti će doći."

„— Istina, jer ste vi bogat narod, pun prihoda, a mi smo siromaci od vajkada izrabljeni. No dozvolite mi jedan upit: Hoće li Napoleon biti u prilog našemu ustanku ili ne će? Odgovorite kao revolucionarac od g. 1821., ne kao diplomat."

„— Uvjeren sam, da ni sam Napoleon u ovaj hip

ne bi znao dati odgovora na taj upit. Ali obzirom na težnje njegove, na njegove proturuske aspiracije možemo reći, da ne će biti protivan, kad nije proti njegovim interesima."

„Time sam znao koliko i prije."

„Opet mi stade govoriti o potrebi sporazumka s Magjarima, ako želimo uspjeh."

„Ja mu odgovorih u smislu dosadanjih izjava: ako Magjari budu uz Austriju a proti nama, mi ćemo raditi za njihovo iskorenuće. Vi zapadnjaci možete birati izmedju pokreta hrvatskoga ili slavenskoga t. j. ruskosrpskoga. Tu drugoga izbora nema. Ako ne uzmognemo kao Hrvati, a mi ćemo sa ostalim južnim Slavenima sačiniti grupu od 14 milijuna. Teško onda Magjarima, pa bila uz njih i Austrija."

„Dugo jošte razgovarasmo. Na rastanku mi reče, da se nada imati sreću opet me vidjeti."

7. ožujka. „Politik" donosi program, što ga je izradio Mažuranić sa drugovima Pricom, Kukuljevićem i Vukotinovićem god. 1860. u sporazumku sa Deakom u magjarskom smislu. Tu se priznaje za Hrvatsku ugarska kruna. Mažuranić će dementovati to u „Wien. Zeitungu", jer kompromitira njegov današnji položaj. Ali tko će mu vjerovati?"

8. ožujka. „I Mažuranić i Deak dementiraju gornju vijest. Deak kaže, da takovo pitanje može riješiti samo sabor. Dakako, ali to ne isključuje dogovore. „Debats" veli, da su zbilja rečena braća konferirala g. 1860., a da je stvar izašla na vidjelo samo indiskrecijom."

12. ožujka. „Novine pišu o bratimljenju Hrvata i Magjara."

„Dobio sam iz Jakina račun za dug, što ga je Rakijaš učinio. Valja plaćati!"

14. ožujka. „Mirko Bogović nastoji u novinama dokazati, da je Mažuranićev dementi lažan. „Italie" nosi

vijest iz Pariza, da će g. Charles Müller sa danom 20. ovoga izdavati list „La liberte“ Müller-Tkalac izdaje list, krvni dušmanin hrvatske stvari, a ja ne mogu ni do jedne brošure dotjerati! Gorka sudbino moga naroda! Koliko sam pretrpio radi te vijesti. Nisam mogao cijelu noć zaspati!“

„Nar. Listy“ javlja, da Mažuranić ide u Hrvatsku, da ju proputuje i agitira u prilog vladinim osnovama. Hoće da zaludi narod, da glasuje za bečke kreature.“

„Sabor je sazvan za 14. travnja. Ne dao Bog da se to ispuni! Moja nada Ante Rakijaš zamukao. Što će biti od njega?“

Rakijaš u Dalmaciji.

Dugo je čekao u Jakinu, potrošio dva krat, što mu je Kvaternik dao i poslao, dok se nije napokon namjerio na brod Babarovića iz Milne. S kapetanom ugovori prevozninu u iznosu od 50 fr. Dugo su putovali, dok ih vjetar nije donio u Milnu. Putem se Rakijaš razgovara sa kapetanom o teškoj sudbini hrvatskoga naroda. Tumači mu program Kvaternika, sjedinjenje Hrvata, slobodu hrvatske kraljevine. Babarović, čovjek zdrava uma i poštena srca, shvaća, kako je to lijepo, i zavoli mladoga patriotu. Zadrža ga nekoliko dana kod sebe kući. Cijela obitelj Prospe Babarovića silno ga zavoli. Na odlasku u Spljet su plakali za njim i žalili, da su ga i upoznali, kad ga moraju izgubiti. U Spljet stigne Lloydovim parobrodom. Tu nagje konaka kod jedne udovice, kojoj ga Babarović preporuči. Iz Spljeta krene u Sinj. Ali tu mu nisu ruže cvale. Tamo je naišao na same Kvaternikove neprijatelje. Svi su oni fratri pristaše Strossmayera. Iz Sinja krene u Knin. Odatle piše drugo svoje pismo. Iskreno priznaje, da nije u ničemu napredovao. Nije mogao naći ni jednoga or-

taka. Prilike su za ustanak još slabe. Ljudi nisu pripravljeni. „Bratija" su nastojali god. 1862. u Gutešovu pokretu, da ih primame velikim obećanjima, ali im nije pošlo za rukom. Proći će dugo vremena, dok se uzmogne osjetiti uspjeh.

„Bratija" često prolaze onuda i obilaze narod. Svi se kupe oko njih. Imadu silan upliv.

„No sav narod je na čistu glede Austrije. Svak je mrzi, svak bi bio veseo. da je očisti iz kuće. Za tu svrhu trebalo bi novčanih sredstava Da je tih, stvar bi divno išla. U Krajinu još ne može ići, jer da nema sredstava."

Još kod Cerutti-a.

19. ožujka. „Bijah u Ceruttia. Čim ud oh, dade nalog podvorniku, neka kaže, da ga nije. Odmah mu dekoražiran stanem pričati o poduzeću Müller-Tkalca sa listom. Upozorih ga na utisak, što će ta vijest proizvesti u Hrvatskoj, kada vide, da zapad podupire u Beču izigran Tkalčev rad federalističko-magjarski. Razvih doseg toga rada za Hrvatsku. Natjerat će sve nas Hrvate u srpski tabor. Srpstvo će se onda ogledati i sa magjarstvom. Türr je kratkovidan političar, koji toga ne vidi, pa podupire srpsko nastojanje izroda Tkalca Sada razumijem Türrovo ponašanje prama meni. Time će se Austrija silno okoristiti. Potaknut će Mažuranić na svojem putovanju kroz Hrvatsku sve protusrpske i protufranceske strasti, a imati će temelja. Prejudicirati će i našemu ustanku, koji je u diametralnoj opreci sa težnjama rusofilskog Tkalca i srpstva. On će svojim listom ocrnjivati i omalovažiti naš ustanak, nastupiti će u Hrvata duševna depresija."

„Na sva ta jadikovanja Cerutti mi stade dokazivati, da Italija i vlada u tom izdavanju novina nemaju nikakova posla. Oni ga ne podupiru, može ustvrditi to

isto i za francesku vladu. Valjda ga podupire njegova stranka i Srbi.“

— Tad bi to dokazivalo, da je on još uvijek samo ruski čovjek, kako je bio u Beču. Tada bi se morale pitati i Franceska i Italija, odkud tomu čovjeku sredstava za izdavanje lista, koji će koštati 100.000, a ja ne mogu štampati brošuru od 3—4 arka. Pripovjedih mu povjest „Ost und West-a“. Strossmayer je davao za taj list 5000 forinti na godinu, dok nije počeo pisati članke o pravoslavnoj i katoličkoj vjeri i raskrinkao se. Onda ga je biskup sa svojim pristašama napustio, a ruska subvencija nije bila dostatna pa je pao. Radi politike austro federalističke Strossmayer je podupirao i Tkalca. Ali kad bih ja imao na raspolaganje jedne franceske novine, da barem oprovrgnem pisanje Tkalčevo!“

„Cerutti me stade miriti i uvjeravati, da talijanska vlada pošteno misli. Kaže, da je Napoleon samo za mir, jer imade odviše zaprijeka. Zapleten je meksikanskim pitanjem, pitanjem rimskim, svojim popovstvom, pitanjem dinastičkim, pa se ne zna, kako će mu doći hrvatski ustanak.“

„Ja mu rekoh, da je bio ovdje kurir iz Zagreba i da mi je javio, kako su odgodili ustanak za 6 nedjelja. Mnogo govorismo o svemu. Na koncu mu pokazah, koliko moram trošiti na ovo poslanstvo. Nisam dakle badava, za sebe primao potporu. On mi obeća i dalje podupirati moj rad, pa nakon dva sata govora ostavih ga.“

30. ožujka. „Iz Hrvatske dolaze slabe vijesti. Vlada naredila silne ovrhe za porez vojničkom silom. Piše mi Nacek iz Karlovca: „Ako ovoj političkoj neizvjesnosti ne bude skoro kraj, tad se gledaj rehabilitirati na pošten način, a to je valjda moguće. Ako si sit toga putovanja, mislim da bi mogao potpisati onó, što ti predlože, a bez toga ne bi išlo. Ne misli da sam nagovoren To je moje osobno mnijenje“ On dalje govori o saboru,

kroz koji bi se dalo nešto za mene učiniti. Beata simplicitas! Tu Šokčevićevu infamiju ne priznajem za pravi sabor, niti bi on meni htio što dobra učiniti.“

5. travnja. „Političke vijesti nikakove ili očajne. Javlja mi Buchholz, da nema nikakovih glasova od Poljaka pa ni od Ordenge. Sve su europejske vlasti, osim Grčke, zaključile, da ne će vidimirati pašuše poljskim bjeguncima. Rusija triumfira! Ta me je vijest uznemirila. Hvala Bogu! Kad kucne čas, ja ću prodrijeti u Hrvatsku makar i bez pašuša.“

Sastanak sa Passaglia-om.

Otac Passaglia, član „Isusove Družbe“, spada megju najznamenitije muževe i kršćanske apologete svoje dobe. Napisao je mnogo knjiga. Najznamenitije mu je djelo „Le evidenze del cristianesimo“, napisano proti Renanu. Kvaternik je i to djelo čitao i često ga u dnevniku spominje. Pa se je uželio upoznati sa piscem. Passaglia je dao o sebi govoriti i s drugih razloga. On se je bavio i socialno-političkim pitanjima. Njegovi nazori o politici svete Stolice naprama mladoj Italiji stekli su mu mnogo neprijatelja u Vatikanu. Uživao je velik ugled u učenom katoličkom svijetu.

Približilo se je vazmeno vrijeme, pa je Kvaternik išao na ispovijed. U tu svrhu potraži oca Passagliu.“

6. travnja. „Odem dakle u stan Passaglie. Nagjem ga kod kuće u 3 sata pop. Čovjek sijede kose i visoka stasa, dostojanstvena izgleda. Rekoh mu odmah, za što baš njega potražih. Rekoh, da me je njegovo krasno djelo zanijelo. On uživa lijep glas pred licem kršćanskoga svijeta, a taj je glas potvrdio i protumačio kardin D'Andrea, za to želim kod njega olakotiti svoju savjest

„On mi odvrati, da bi mi veoma rado želji udovoljiti, ali da mu je oteta jurizdikcija u turinskoj na biskupiji radi nekih točaka . . .“

— „O rimskom pitanju, prihvatih ja.“

— „Baš tako, potvrdi on i stade razvijati to pitanje i dokazivati, kako je za njega taj postupak veliko poniženje, koje će ustrpljivo i ponizno podnositi.“

„Sada razvismo govor o rimskom pitanju. U Rimu, reče, niti hoće niti znadu popuštati. Uz to će stradati vjera. Ona ovdje u Turinu već strada. Italija danas trpi od strašne krize.“

„Ja mu na to rekoh, da katolicizmu prijeti velika pogibelj, ako Papa izgubi svjetovnu vlast. To će se u prvom redu osjetiti na katoličkim Slavenima. Tu će Rusija intrigirati proti katolicizmu podložnu Italiji, kako već sada intrigira megju Hrvatima.“

„On mi to priznade, da naših odnošaja ne pozna. Tada predje govor na Hrvate u Istri i Dalmaciji. Rekoh mu, kako Talijani posizući za tim našim zemljama idu samo na ruku Austriji. On mi reče što i Cerutti, da nijedan pametan Talijan ne traži preko Venecije svojih granica To su samo pretjeranci, koji misle na Trst, na Istru, na Dalmaciju.“

„Za tim smo opširno govorili o sadašnjem religioznom pokretu. Pripovijeda mi o svojem putovanju po Njemačkoj i općenju sa najvećim učenjacima. Uslijed djelovanja protestantskih učenjaka, kršćanstvo ide u susret pogibli, da se razvije u sistem „posebnika“, posebnih nazora (individualiste), da postane vrsta filozofije kao svaka druga apstrakcija. Ovo otkriće me se je neugodno dojmilo, baš klonuh duhom. Za mene to znači ići proti općenitom toku stvari. Rekoh mu, da se ta kova sofistička načela ne će ukoreniti megju Slavenima. On na to pohvali slavenski genij.“

„Napokon govor pade na naše „šižmatike“. Passaglia odlučno tvrdi, da oni nisu šizmatici. Njihovi kanoni, njihove liturgične knjige potpuno se slažu sa našim. Poslije florentinskog sabora sveukupna istočna

crkva nije se nikada odrekla načela, poprimljenih u onom crkvenom saboru. Imade pojedinaca, bilo biskupa, bilo patriarha, šizmatika, ali istočna crkva kao tijelo nije šizmatična. Politički uplivi ističu u svoje političke svrhe neke razlike u sebi neznatne. Ali tih razlika u istinu nema. Kanoni i kanoničke knjige grčke crkve ne sadržavaju ništa proti nauci katoličke crkve ni u pitanju ishoda Duha svetoga, ni u pitanju purgatorija, ni u pitanju papina primata. U tom pitanju ja bih, reče, bio sklon sastaviti članke; kad bi ih Rim uvažio, sigurno bi ih i Byzant."

„Ovo mi se razlaganje silno dopalo. Ovakovo shvaćanje moglo bi veoma dobro djelovati na naše vjerske prilike, kad bi ih tko valjano razložio i u narodu širio. Ja sam razumio stvar, ali nisam shvatio raspravu P a s s a g l i e, pa sam ga naumio zamoliti, da mi tu stvar protumači pismeno."

„Neki prijatelj prekinu mi razgovor. On me naputi na drugog svećenika."

U Cerutti-a

9. travnja. „Bijah u C e r u t t i a. Sve se u ministarstvu pripravlja na selenje. Stadoh mu pričati sve, što se dogadja u Hrvatskoj. Moja i Tkalčeva akcija su se sukobile u Hrvatskoj. Mi jedan drugomu kvarimo posao. Italija podupire srpske težnje, rekoh, to dokazuje napitnica talijanskog konsula u Beogradu, kojim proglasuje već srbsko kraljestvo. Ako Italija misli tako, da joj ide bolje u račun, neka mi slobodno kaže, ja ću se ukloniti."

„Na to mi on dugo govoraše. Tkalac nema Italije nikakove pomoći. O tom ga je uvjerio i sam M a r m o r a. On ne zna ni da opstoji Tkalac i nje list. Stade me uvjeravati o naklonosti talijanske vla Govor je trajao dobar sat."

11. travnja. „Dok pišem Rakijašu, evo pisma Starčeva. Mislio sam, da će me psovati radi iskrene odlučnosti zadnjega moga pisma. A kad tamo, obratno. Glede Magjara posve je mojega mnijenja. Kao da je pisano iz moje brošure. On se nada, da ću barem božićevati u Zagrebu To u skrajnom slučaju. Mirko Hrvat je bio kod njega po Strossmayerovu naputku, govorio mu je o novim intriguama magjarsko-austrijskim, e da se izvede koalicija magjaro-gesammtinteressista. Tako da će ovi pomoću onih prodrijeti u pitanju zajedničkih interesa, a oni pomoću ovih u priznanju ovisnosti Hrvatske od Ugarske."

23. travnja. „Političke vijesti. U Americi su južnjaci potučeni. To je za Rusiju uspjeh. Aleksandar car ode u posjete Napoleonu u Pariz. Napoleon je nakanio otići u Algir. Bit će odsutan 40 dana. Imenovao je regenticom caricu uz privatno vijeće, kojemu je na čelu mladi Napoleon."

„Deak je izdao svoj program i pozivlje Magjare na pomirenje s Austrijom. Govori o cjelokupnosti austrijske države, zajamčenoj magjarskom pragmatičkom sankcijom, Nju će Magjari, kaže, kao i do sada podržavati, samo neka ih Beč podupire. Za Habsburge kaže, da su uvijek bili dobri Magjarima proti bečkoj vladi (?!). Magjari su pripravni na zakonitom putu odustati od svojih zakona na korist austrijske države (t. j. domovinu putem sabora izdati na korist Švabe, da oni mogu gnjesti Slavene istočne."

„U Dalmaciji se otkrivaju Šmerlingovi papci. Udovoljio je željam Hrvata, pa im je dozvolio promjenu ...ćinskog zakona u smislu autonomnom. Novine donose, ... su Klaić i Danilo otišli k Mamuli, namjesku, i prosvjedovali proti osvadi Šmerlingovoj, rečenoj Reichsrathu, da Dalmatinci snu u slavensko kraljev...vo izvan Austrije."

„Coronini je na vlastitu molbu dignut sa službe i ostavio Ugarsku."

27. travnja. „Strašna vijest: Na 14. ovoga ubijen je iz kubure u kazalištu u Richmondu predsjednik sjevernih američkih sjedinjenih država Lincoln. Ubio ga je fanatik Booth. Otac ovoga pokušao je jataganom ubiti ministra Servarda i sina mu. Ovi još nisu podlegli."

28. travnja. „Sastavih za Ceruttia mali spomen spis o dogogjajima u Austriji, pa mu ga odoh pročitati. Moje su se slutnje, rekoh, obistinile. Magjari traže autonomiju, a obećaju braniti cjelokupnost austrijske države. To znači i ropstvo Venecije, za koje će se ropstvo i Magjari boriti."

— „Mi to, odvrati on hladno, ne uzimljemo tako tragično. Mi tu pogibelji ne vidimo."

— „Ja sam htio samo upozoriti talijansku vladu, ako želi zapriječiti, da Austrija ojača spram razvitku Deakova programa, ima prigode, da nešto poduzme. No ne će imati dugo vremena da čeka."

— „No i vi ste otrag mjeseca rekli, da ćete početi pod barjakom Habsburgovića."

— „Jest, rekao sam i ostajem pri tome, ali naše geslo nije „jedinstvo Austrije", kao što je eto Deakovo. Mi se držimo svoje na zakonu i ugovoru osnovane nezavisnosti. Mi od svojih prava ne odstupamo, da uzdržimo jedinstvo države, mi hoćemo da to jedinstvo ubijemo."

„Na to mi on dade pravo. Sada mu stadoh čitati, što sve pišu magjarske i bečke novine. Magjarske v[illegible] naglasuju, da je misao vodiljica pregovaranja: očuvan jedinstvene države, Austrija će se sprijateljiti mišl ugarske autonomije. Sve pak valja podčiniti jako ustroju države. Na koncu mu navedoh riječi Šmerli[illegible] gove, da Dalmatinci snuju kraljevinu mimo Austrij[illegible]

Koga će dakle Italija pomagati? Nas, Hrvate? za koje Šmerling kaže, da teže mimo Austrije, ili Magjare, koji rade za jedinstvo i jakost Austrije?“

„Pritužih mu se na pristranost talijanske štampe u korist Magjara a na našu štetu. On priznade opravdanost tužbe, pa si zabilježi to. Nakon duga govora reče mi, da se povratim opet k njemu na 1. svibnja.

1. svibnja. „Danas sam bio u Ceruttia. Dao mi je za knjige i drugi rad 350 fr. Govorismo dugo o političkom položaju u Hrvatskoj i Austriji. Ova izrabljuje hrv. narod protiv latinskih naroda. Upozorih ga na pisanje „Wien. Ztga.“ proti Dalmatincima radi njihovih težnja, da stvore jugoslavensko kraljestvo izvan Austrije. Dokaz je to, da Austrija nešto znade i da osjeća, koliko smo joj mi Hrvati „prijatelji“. Na koncu mi reče, da ga opet posjetim.“

Opet o Türru.

3. svibnja. „Prispio je opet „Ost und West“. Hvala Bogu. Danas u večer došavši kući nagjem pismo generala Türra i jednu njegovu brošuru. U pismu kaže, da žali, što me nije našao kod kuće, pa želi sa mnom govoriti. Oko 8 sati odoh u „Hotel Europe“.

„Zahvalim mu na brošuri, pa nakon nekoliko običnih fraza o Parizu itd. stade govor na Deakov podhvat. Pokazah mu, kakove će plodove to donijeti u Hrvatskoj, gdje se magjaroni i federalisti slažu da utuku narodnu stranku. Htio sam čitati Starčevićevo pismo, ali osjetih, da odviše oštro govori o Magjarima, pa sam odustao.“

„Türr hoće da Deaka opere, te kaže, da ovaj program on nije pisao, jer kako je to moguće, kad se je otrag tri mjeseca izrazio, da samo sabor ima pravo programe izragjivati.“

— „Znam, da je to rekao, kad je izbio na javu program Prica-Mažuranić s njim dogovorno iz-

ragjen. Cijela magjarska štampa ovaj program njemu pripisuje, on nije otklonio autorstvo, te da moramo vjerovati. A jeli Vaš spis izašao prije njegova programa ili poslije, upitah ja?"

— „Prije, odvrati on."

— „Dakle Vas desavuirao. Vi idete na zator Austrije. Deak žrtvuje magjarska prava da ojača silno jedinstveno austrijsko carstvo. Ta u vas vodi glavnu riječ aristokracija, a ta je uvijek za Austriju, za dvor."

„U to dodju neke gospodje i gospoda, prekinusmo govor da ga nastavimo u utorak."

„Pregledah Türrovu brošuru. Parafraza Deakove saborske adrese. U protuslovlju je sa naslovom knjige i Türrovim težnjam. On je čisto antidinastičan. Baš se nasmijah, kad vidih, kako ti veliki antiaustrijanci uzimlju za podlogu, da sruše Austriju, na čemu Austrija počiva. Za Rumunje obećaju „koncesija", a o Hrvatskoj staru pjesmu: ropstvo pod krinkom slobode i popuštanja. Ipak je dobro, da su barem prisiljeni pred svijetom spominjati Hrvatsku i laskati joj."

9. svibnja. „Bijah u Ceruttia. Govorili smo o položaju. Začesmo o Türrovoj brošuri. Rekoh mu svoje mnijenje. Na to on počne hvaliti Türra. O njemu je bio čuo mnogo zla i kleveta, ali od kad ga pobliže pozna, vidi, da je to čovjek, kako valja, savjestan. „Vidjet-ćete, kad ga budete imali megju vami u Zagrebu ili gdje mu drago, bit ćete zadovoljni s njime, on će biti plus Croate que vous même."

— „Ja o tome ne dvojim Mi smo veoma veseli, što će on voditi vojničku stvar u ratu. On je bolji od ostalih Magjara, potvrdih ja."

— „Dà, imade i on svojih mana, ali će ih se i liječiti."

„Govorili smo o Crnoj gori, o Sundečiću, koji na Cetinju u austrijskoj službi, o Strossmayeru, o Be

gradu, o Gregoryu, pa o brošuri protumagjarskoj, zaplijenjenoj u Pešti. Za tim mu pokazah otiske moga poduzeća. Morao sam trošiti, da slova dadem saliti. Zaželio sam besplatan list na željeznicama, ali ga ne mogu dobiti, jer da su sada željeznice privatne te i on plaća."

„Iz daleka mi je dao razumjeti, da bih mogao dobiti sredstva za revolucionarno poduzeće preko Türra. Ali ja hinih, da ne razumijem. Samo na rastanku rekoh mu, ne bude li sredstva, da ću se morati okaniti posla."

Zašto nije uspjela urota narodâ proti Austriji?

Mi smo do sada pratili dan na dan Kvaternika u njegovu grozničavu radu za slobodu Poljske, Ugarske, Hrvatske, Rumunjske i Italije. Radi sa Poljacima, sa Česima, sa Magjarima, sa Garibaldi-em od 15. ožujka 1864. do konca svibnja 1865. uvijek u pregovaranju u pripravama. Sve mu obećaju ljudi u Italiji, ali iza pada Poljske, pada i on sa svim. Ugarska očijuka sa Austrijom. Poljaci se razbježali kojekuda, Magjari takogjer, ostade u Turinu sam Kvaternik. Samo katkada dolazi i Türr.

Gdje je uzrok tolikom neuspjehu?

Na 14. kolovoza 1864. Garibaldi je imao iskrcati u Dalmaciji 80 hiljada vojske, i proglasiti slobodu naroda. U zadnjem času talijanska je vlada našla put, da to zapriječi. Na 15. rujna, dakle mjesec dana kasnije, Franceska i Italija sklopiše već ovdje spomenutu konvenciju. Ali osim spomenute konvencije i javnosti predane, sklopile su te dvije vlasti tajni ugovor, koji je isključivao svako djelovanje proti Austriji. Za taj ugovor Kvaternik je veoma kasno doznao, a kad je doznao, činio mu se je podmetnut, tako ga je razočarao.

Evo toga tajnog ugovora:

Članci nadodani: 1. Nj. Veličanstvo Viktor Emanuel II formalno se obvezuje, da ne će navaliti na Austriju u njezinim talijanskim posjedima, bez predhodne privole Nj. Velič. cara Napoleona III i bez sporazuma. Osim toga se obvezuje, da će djelatno (uspješno) zapriječiti svaki iskaz, izvan vladin, koji bi se organizovao u njegovoj državi proti austrijskoj vladi. 2. Nj. Veličanstvo car Napoleon garantira kraljevinu Italiju proti svakoj provali sa strane Austrije, i obvezuje se, ako ova navali, da će ju odbijati svojom vojskom. 3. U eventualnom ratu Franceske i Italije proti Austriji, vodstvo će pridržati car Napoleon. Bit će vrhovni zapovjednik savezne vojske s pravom zaključiti mir. 4 Ako ovaj slučaj nadodje, Njeg. V. kralj V. Emanuel se obvezuje, da će ishoditi od parlamenta neograničenu punomoć za neodregjeno vrijeme 5. Ako uslijed rata pod ovim uvjetima, ili uslijed diplomatskih pregovora Italija se proširi aneksijom novih pokrajina, N. V. kralj i N. V. car pristaju na novo utanačenje granica njihovih država, a da se Franceska garantira proti prevagi talijanskih sila. 6. Ova delimitacija granica će se provesti složno i sporazumno budi prije konca rata, budi prije nego se zaključe pregovori. 7. Ovo sedam članaka moraju ostati tajni megju vladama Italije i Franceske Svaki prekršaj ma s koje strane nosi sobom njihovo uništenje i uništenje današnje konvencije. Paris 15. srpnja 1864.

Iz ovoga se vidi, da su Kvaternikovi napori oko talijanske vlade, da digne ustanak u Hrvatskoj, samo bacanje boba u zid.

Uz to je Austrija već bila saznala, što se proti njoj kuha sa strane njezinih naroda, pa je uložila sile, da paralizira revolucijonarni rad, nešto mitom, nešto obećanjem.

Kvaternik u svojoj gotovo naivnosti još posje-

ćuje i Türra i Cerutti-a, jer se nečemu nada. No ti posjeti nemaju više nakon ovoga otkrića i prenosa vlade u Florenciju prijašnje važnosti.

Dogogjaji u Hrvatskoj.

15. svibnja. „Danas primih pismo od Starca. Začimlje: „Hvala ti svesrdna za primito pismo od 2. o. m. To pismo jedva isčekah, ter ga se ne mogu načitati". Ovakovu komplimentu nisam se nadao, bojah se pače njegove kritike. Svoje je glave. Linkolna drži za početak nesreće Amerike, a osugjuje Boothov gadan čin, no da je na njegovu, on bi bio dao Linkolna obesiti. Zahvaljuje mi na vijesti glede Španjolske. „O Encikliki sudiš kao državnik, a ne kao katolik", piše. Tu ga moram pobiti, bijesnog tvrdoglavića. „Čestitam ti na slavodobiću, što ga svetkuješ nad grobom mnenja, koje imadijahu zapadnjaci o slobodoumlju Magjarah" Žalibože to slavodobiće još nije potpuno, jer je mnenje Latina kao trstika na vjetru. Navodi mi razgovor sa Talijanom Peskanti-em, što ga je imao na Rijeci o magjarstvu."

„Preznameniti mu se čine glasovi, koji hoće, da se u stanovitih slučajevih budu granice medju Franceskom i Talijanskom preurediti... Nego budućoj Hrvatskoj, ako se to zbude, time bi se zadao velik udarac. To stoji, jer Franceska, ako predje Alpe, za nas je pogibao. Samo udaljenost garantira politiku franko-hrvatsku."

„Ako pospanac ne ode u Algeriju za ugnuti se dogodjajem, u kojih odmah s početka on ne želi udioništvovati, ja ne razumim to njegovo putovanje. Ja pak mislim, da je svrha putovanja Rim, ma što Stari rekao."

„Znamenit je korak Haulika. Izdao je okružnicu, da agitira za izbore, u svojem smislu. Spominje

samo moj program i magjaronski. Ja mislim, ako Austrija ne uzmogne prodrijeti sa svojim predlogom, da će onda prihvatiti moj, jer je za nju bolji. Svakako je karakteristično, da Haulik daje mojem programu prednost pred Mažuranićevim. Haulik je dubok političar i velik Austrijanac, nije badava pisao onu okružnicu, i prešao preko ludorija federacije Strossmayer a i drugova. Izrazuje se Starac dosta umjereno. Od njega, kao tudjinca, nije se moći nadati bolje. Minime vero omnium bearemus patriam nostram captatione idgenus systematum constitutionalium, qualia evolutis temporibus procusa fuerunt imo et actu nobis propinentur. Duo ex his memorasse suffecerit. Alterum, quod occasione postremorum comitiorum nostrorum per ipsum eius compilatorem ceu fecundi ingenii sui paradigma, alterum itd. Ovdje spominje onaj predlog, što obradiše potajice Mažuranić, Prica i Deak g. 1860."

„Petrica Hrvat uvjeri Starca, da Magjaroni ne će ni za dlaku odstupiti od zaključaka sabora g. 1861. Hvala Bogu, onda je sve dobiveno. Dakako, da to nije po ćudi okrinkanim Austrijancima. Dobro kaže: ja stoput volim Haulikom, nego li djakovačkim ili hiperglupim ludorijam Rieger-Palacky-a, izdajicah roda svoga."

„U saboru će imati još nova 24 mjesta."

„Dragi Matok se pripravlja za odvjetništvo. Po Zagorju jadikuju, što nije bio primljen moj predlog. Menotti je došao u Hrvatsku. Stojanović je pod istragom. Odrekao se je podžupanijske službe. Varaždinci pod istragom takogjer. Šokčević sramotno postupa spram Filipovića."

„Za Magjarone kaže, da će oni svi planuti za hrvatstvo, ako se Deak izjavi za Austriju. List zaključuje vijestima o klanjačkoj našoj parnici."

26. svibnja. „Magjarsko gospodarsko društvo otis

je u Beč, da se pokloni cesaru i da ga zamoli, da dogje u Peštu. Frano Jozip je obećao to učiniti. U to ime velike se priprave čine, da ga čim sjajnije prime. Dakle Deakov predlog nosi posljedica A to je odgovor na govor ml. Napoleona i na proklamaciju I. Napoleona, na brošuru Türrovu, koji im spočituje glupost u razlikovanju vlade od vladara!“

„Strossmayer je otišao na svečanosti u Biograd-Topčider. Tu ga svečano primi knez i patrioti. U Austrijskoj kapelici je služio misu i držao vatren govor o slozi Srba i Hrvata! Kako spojiti dualističke austrijske težnje sa ovim korakom Strossmayer-a od dvora naloženim? Austrija se sprema da Hrvate i Srbe, žrtvovane Magjaru, megju sobom pomiri i pobuni, da tako opet poteče krv, kao g. 1848.“

„Pišem Naceku pismo o političkom položaju. Sve razglabam potanko od govora Napoleonova u Ajacciju, do okružnice Haulikove. Za tim mu govorim o povratku u domovinu. Ako je božja volja, neka on nešto poduzme. Neka mi barem pribavi austrijski putni list.“

28. svibnja. Danas čitam u „Moniteuru“ pismo cara Napoleona, u kojem desauira govor princa Napoleona, držan u Ajacciju. Princ je na 21. o. razvio ideju slobode Poljske, Ugarske, Italije, načelo liberalizma i demokracije Car to odbija odlučno, upravo brutalno. Na to pismo mladi Napoleon odgovara, odričući se podpredsjedništva privatnog vijeća, predsjedništva odbora za sveopću izložbu Milo za drago.“

31. svibnja. „Novine donese vijesti, da će hrv. sabor biti sazvan na temelju starog izbornog reda i to na 17. srpnja. Šokčević je otišao na tromjesečni dopust iz Hrvatske. Ne vratio se! Drago mi je, što su zabačeni zaključci banske konferencije. Oh, da se uzmognem kući vratiti, kako bih bio sretan! Tko zna, ne će li Bog dati!“

1. lipnja. „U Ugarskoj je dignuto provizorno stanje. Car Franjo Josip dao je opet 15.000 for. magjarskoj akademiji. Za to k njemu u Peštu dolaze deputacije na poklon. Put je izmirenju utrt."

5. lipnja. „Mažuranić je dao ostavku. Bog kazni moje dušmane. Oh, kad bi oni izgubili vlast u Hrvatskoj, tad bih se ja mogao vratiti kući."

9. lipnja. „ Pročitao sam ručno pismo na Šokčevića, kojim se sazivlje sabor na temelju izbornog reda od g. 1848., da raspravi državopravno pitanje. Sastavih pismo Novaku i dadoh unutra pismo za Hercega, kojim se stavljam kandidatom u njihovu kotaru. Raspravljam pitanje podanstva ruskoga i moju osudu. Preporučam moj izbor i za to, da me spase progonstva."

11. lipnja „Pisao sam danas S t a r o m e, da mu čestitam Antunovo. Javih mu, da sam postavio svoju kandidaturu, eda uzmognem ustavnim putem vratiti se u domovinu. Razložih mu cijeli politički položaj. Pismo imade stotinu predmeta. Na koncu mu priopćih adresu Klapke na Magjare, u kojoj osugjuje njihovo spletkarenje s Austrijom. Pred licem Europe zove ih infamnim narodom, za koji ne će ništa poduzeti, jer su kadri ustati proti svojim osloboditeljima. Za to se on povlači sa svim sa političkog polja. Na to nadovezujem Starčeviću: ako Hrvati sada ne shvate svoju političku važnost i njome se ne okoriste, onda neka Nijemci kuju za nas manje plemenit naziv, nego je dumme Krobothen. Da zavedem Austrijance, ako otvore ovo pismo, pišem mu, da sam voljan pismeno se obratiti na Franu Jozipa. Magjarska je izvan sebe od veselja. Izmirena je sa Austrijom. Danas se o Hrvatskoj govori kao o pripatku ugarske krune! Mi smo iščezli u Magjarskoj!"

20. lipnja. „Pišem Eduardu G r e g r u u Prag Drago mi je, što su „Nar. Listy" uskrsnuli. Blagodarim mu blagohotno lanjsko pisanje o meni, kojeg Austrija

nepravedno progoni. Zahvaljujem mu i na zagovaranju hrvatskih prava proti „Ugarskoj kruni“, srpstvu i u prilog hrvatske Istre. Tumačim mu, zašto smo mi Hrvati proti federalizmu. Ja ću ga o tome i potanje privatno obavijestiti i razviti mu politiku hrvatsko-česku proti austro-magjarsko-srpskoj. Za izbore u Granici neka potakne misao, da se ti izbori u odsjecima prouče, pa zabace en bloc, ako se vidi, da imade i najmanja lopovština. Neka se pošalju narodni zastupnici u pojedine regimente, da nadziru ponovni izbor, a uz to sabor ne smije vijećati, dok Graničari ne dogju. Za tim govorim o politici zapada. Ako nije sve komedija, počamši od Viktora Emanuela i Garibaldi-a, pa sve do pape i Antonelli-a, u kojoj svak glumi svoju ulogu, onda je postupak Talijana lud. U ostalom držim, da je talijanski kralj Napoleon III.“

„General Bethlen, gr. Karačay, Puky i drugi izdali su proti Klapki protuizjavu u Genfu. Govore, da on nije ovlašten govoriti u ime magjarskog naroda. Oni izjavljuju u ime emigracije, da će uvijek vjerno poštivati sve, što narod slobodnom voljom zaključi!!“

*

Sada za cijeli mjesec dana Kvaternik ništa ne bilježi. Udubao se je u biblioteku, te proučava stare spise, osobito Pertz-ova: „Monumenta Germaniae historica“. Iz njih crpi gradivo za povjest velike Hrvatske.

Poslije izbora za hrvatski sabor.

„*11. srpnja.* „Na 24. lipnja dobih pismo od Staroga. Bavi se isključivo saborom. Kombinira, kakov će biti i možemo li ga priznati zakonitim. Govori o intriguama itd.“

„Uzeo je ozbiljno moju vijest, da ću pisati Franu Jozipu, pa mi dugo o tomu prodiče. Ne će nikomu pre-

poručivati za izbor ni mene ni sebe. Ako nas izaberu, primit ćemo. O Strossmayer-ovu najnovijem programu piše mi: Gesammtinteressi s Ungarijom, a federacija s Austrijom, to su dvije točke, na kojim se osniva izdajstvo domovine."

„U „Nar. Nov" čitam samovoljno stvoreni izborni red i naputak kancelarije, kako će se obavljati izbor. Da sam znao za ovo, ne bi bio ni postavio Naceku i Hercegu moju kandidaturu. Iz tih izbora izaći će lopovski izbori, a ne sabor."

„Dok se ovo zbiva u Hrvatskoj, nastala je u Beču kriza. Šmerling je pao. Zichy je ustupio mjesto Maylathu. To je pobjeda dualizma nad centralizmom. To može dovesti do raspusta hrvatskog sabora. Ako u njemu bude većina švapska, to će već isposlovati Magjari. Ako pak budu u većini dualisti, onda će ga raspustiti Švaba."

„Starac mi piše, da su dobili župani za agitaciju svaki po 171.000 fcr."

„Silno me ljuti, što Gregr nije ni odgovorio na moju ponudu, da ću mu besplatno dopisivati o hrvatskim stvarima, pa sam to pisao Friču."

„Nacek mi javlja iz Karlovca, kako on i Herceg uza sav rad nisu mogli proturati moju kandidaturu u kotaru sada sjedinjenu Ribnik-severinskom. Nisu moji protivnici imali proti meni drugog argumenta, nego da sam tobož ruski podanik. Dapače da je sam Kukuljević rekao, da mu je moja politika povoljnija, nego mnogih drugih, ali me u sabor nije htio."

„Neizmjerno oblakša moju tugu i jad vijest, da je Starčević izabran u Zagrebu i u Vrbovskom. Živ To je i za mene eklatantna pobjeda. Kad Bog hoće ja patim, neka barem pravedna stvar ne strada. Za lija Jankovića mi javlja, da je pri odlučnom č prekrstio ruke."

„Pišem Ceruttiu u Florenciju, da mi otvori stupce „Italie", da mogu opisati infamiju austrijsku, počinjenu u izborima u Hrvatskoj. „Nar. Listy" doslovno zastupaju moje nazore u pitanju izbora u Granici."

14. srpnja. „Pišem Starčeviću, da mu čestitam na izboru. Taj čin smatram srećom naroda naprama 200 kukavica. Mnoge je taj izbor zazebao pri srcu. Njegovo nagovještanje o saboru nazivljem babjim. Dok je on tu, ne može se predvigjati zlo."

„Naceku i Hercegu zahvaljujem za trud, ali oštro žigošem sa 16.000 for. kupljene kukavice, koji nisu drugog razloga proti meni imali nego da sam tobož tugji podanik."

„Čitam u novinama, da je hrvatski sabor odgodjen na 28. kolovoza, jer su izbori ispali zlo po vladu, pa traži vremena, da se orientira."

„Ta me vijest silno obradova. Starčevićev izbor je smeo Austriju. To je za nju smrtni udarac, pa još u Zagrebu izabran!!"

„Pisah Staromu: 1) o izborima Graničara, valja ih skrupulozno ispitati. Bude li nezakonitosti, razpisati nove. 2) Protestirati valja proti onoj točki reskripta na Šokčevića, da si kruna prisvaja pravo oktroirati izborni red, ako ga ovaj sabor ne izradi. 3) Valja se ograditi proti izrazu sadržanu u reskriptu od god. 1861., kojim se raspušta sabor, gdje kaže; da su prava hrvatskoga naroda spram krune zastarjela. Onda bi slijedilo, da su i prava krune na narod zastarjela."

„Potpuno odobravam Starčevu nuzpolitiku salvis principiis supremis. Ali neka se ne dade strašću zavesti, pa neka ne govori nesmotreno prama osobi F. J. To može samo štetovati ne samo njemu, nego i narodu."

15. srpnja. „Primih veoma uljudno pismo Julija Gregra, u kojem mi laska i moli za ponudjenu korespondenciju."

„Čitam u novinam o izborima u Hrvatskoj. Mrazović je bijesan, što je pao u Zagrebu a pred Starčevićem. Bio bi pao i u Dugom selu, da mu nije vladina kreatura Havliček ustupio svoje glasove. „Pozor" bijesni, „da se Starčević nikako ne može usporediti sa Mrazovićem". To je impertinencija: prispodabljati onako poštena čovjeka, kakav je Starčević, sa lopovom, kakav je Mrazović. Ali dobro je, da su dirnuli u Starca, ne bi li ga makli iz njegove inercije."

„Strossmayer je bio u Zagrebu, odsjeo kod Račkoga, pa otišao u Jamnicu, dok se sabor ne otvori. Rek bi da je u Zagreb pošao po serenadu, koju Austrija nije zapriječila."

„Haulik je lišen namjesničke banske časti, a takovim imenovan je Kukuljević.

20. srpnja. „Pišem J. Gregru i šaljem članak za „N. L." o hrvatskom pitanju. Na kraju šiknuh Mrazovića radi Starčevića i vodstva."

„Palfy je otpušten i time je Šmerlingov sustav dobio novi udarac."

30. srpnja. „Kaza mi Buchholz, da je bio ovdje Klapka u trgovačkom poslu, ali ga je malo tko vidio. Skriva se tužni Magjar."

„I Přybilski je bio ovdje, pa je otišao u Capreru k Garibaldiu. Skoro će se vratiti. Valjda se opet kuha."

„Scovazzi me želi vidjeti. Čuo je, da kod nas mora nešto buknuti."

— „Bi, rekoh, da nisu Magjari počinili najnoviju izdaju po Deaku."

„L' Italie" sada piše veoma simpatično o Hrvatima, a proti magjarskom šurovanju. Dakle je moje pismo Cerutti-u imalo uspjeha.

Amnestija Starčevića i Perkovca.

1. kolovoza. „Danas javljaju novine, da je austrijski car izdao amnestiju za sve one, koji su sugjeni pod Šmerlingovom vladom za štamparske delikte, pa su i zakonske posljedice onda ukinute. Tako, ako Bog dade, moći ću se i ja vratiti u domovinu.

15. kolovoza. „Nar. Listy“ javljaju, da je hrvatski sabor opet odgogjen i to na neodregjeno vrijeme. Švaba drhće pred sudom naroda. Položaj je Hrvata dobar. Nitko više ne će smjeti ignorirati bez kazni sabor i zaključke njegove od god. 1861.“

24. kolovoza. „Uslijed mojega pisma Cerutti-u „Italie“ donosi uvodni članak o izborima u Hrvatskoj. Veoma zanosno govori o našoj oporbi proti Austriji i njezinim težnjama. Naše je pitanje ovako u službenom listu postavljeno uz mletačko na tapet pred Europom.“

„Čitam u novinama „Wiener Ztg.“, da zakon o amnestiji nema retroaktivne moći. Bravo Švaba!“

25. kolovoza. „U „Italie“ imade krasan članak: „Massimo D' Azeglio et la question venetienne“. Maksimo D'Azeglio je pisao tunomadnu brošuru prigodom izbora tal. za parlamenat. Dotakav se mletačkog pitanja reče: Buduć je rat u Europi nemoguć, Talijani sami su preslabi oteti Austriji Veneciju. Za to treba to pitanje ostaviti viseće na neizvjesno vrijeme. To je dalo povoda polemikama u novinama. Mnogi su posumnjali, da sama vlada govori kroz usta D' Azeglia. Da to mnijenje pobije, ustaje poluslužbena „Italie“. Megju inim se kaže: „Ne savladiva Venecija se previja pred političkom osudom spremna da ponovo odbije bečke koncesije; **Hrvatska rivendicira si svoju narodnost u protuaustrijskim izborima**; Ugarska, za čas neodlučna, sprema se da odbije udar, što joj ga namijeni kabinet Belcredi. Pruska je inaugurirala politiku, koja hoćeš ne

*

ćeš u danom slučaju vodi do neizbježiva rata s Austrijom. Talijanska vojska broji 400.000 momaka.“

Dalje kaže: „Ne dajmo povoda, da naši sutrašnji saveznici o nama sumnjaju. Pokažimo da smo umjereni, ali ne dotle, da Hrvatska i Ugarska promisle, da su osamljene, a da Venecija misli da je zapuštena.“

„U Dalmaciji bilo je političkih izkaza. Oko Knina i Drniša i proliće krvi.“

30. kolovoza. „Nar. Listy“ javljaju, da je car dne 18. kolovoza, na svoj rodni dan, amnestirao Starčevića i Perkovca. A o meni ni glasa! Švabe su pomilovali Starca, koji niti treba niti zahtijeva njihova pomilovanja. Ja u tome vidim dokaz, da će sabor biti sazvan. No Švabe se pobojaše škandala, ako se netko usudi ustati proti Starčevićevu izboru, jer je bio sa „zločina“ osudjen. Šutiti je nemoguće samom Švabi, pa da izbjegne raspravu o tome, eto ga s amnestijom. No ja mislim, da će Starac ipak kakov takov škandal i radi toga izazvati. Nadam se, da će to i meni dobro doći, jer će se on za mene na saboru zauzeti.

4. rujna. „Danas imendan moje Ružice. Teško plakasmo nad našom gorkom sudbinom. Nisam je mogao utješiti. Na sreću primih pismo iz Karlovca od Naceka. U njemu ceduljica izrezana iz „Nar. Nov.“, gdje se kaže, da se u Beču radi i za moju amnestiju. Ta ju je vijest silno uzradovala Nacek nam se sam nada, da ćemo usmeno opširnije govoriti.“

„Nar. Listy“ od 1. rujna imade uvodnik: „Starčević i Kvaternik.“ Tu oni za stalno drže, da ću biti i ja amnestiran.“

18. rujna. „Otpremih pismo Starcu. Tako sam sastavio, da, ako ga Austrija ulovi, bude mi olak povratak u domovinu. Razložih mu opširno hrvats magjarsko pitanje u očima liberalne Europe. Pogibel je, pače ubitačno svako koketiranje sa Magjarima u

doba, kad nas je Europa počela uvažavati, a Magjarima prijeti, ako promaši očekivanje Europe. Poslao sam mu desetak izrezaka iz „Italie“ o tom pitanju. To pisah, da Starac vidi, kako nam sada treba bježati od magjarstva kao od sraba. Ako pak Austrijanci pročitaju, neka bi prestali žrtvovati nas Magjarima, neka bi jednom poprimili hrvatsku politiku.“

„Još mu pišem, da me Talijani pozvaše, da im sastavim historičko-diplomatički spis o nezavisnosti hrvatske krune naprama ugarskoj kruni. Ako budu vidjeli, da su Magjari nepopravljivi, oni će toga konja zajahati, te nas ne će žrtvovati Magjarima, kreaturam Austrije. Na vijest „N. N.“, da sam u Srbiji, javljam mu, da sam bio pozvan onamo, da radim oko sveslavenske sloge. Ja sam si pridržao rok odluke, dok ne vidim, kako će stvari okrenuti. Ovo pisah, da eventualno zavedem Austriju, ako otvori pismo.“

„Pitanje moje amnestije me zanima. Kad bi se ti glasovi obistinili, onda bi se moji zemljaci morali stiditi, što su za izbora na mene zaboravili, a mogli su me izborom odsutna kući dovesti, te me iz moje nesreće izbaviti.“

„S toga zaključujem, da bi on morao u saboru predložiti zaključak, da budem priznat sinom trojedne kraljevine hrvatske, te da mi se odmah pošalje pašuš za povratak od namjestništva. Ako to ne učini, ili sabor taj predlog odbije, onda moram započeti što drugo, slobodne su mi ruke. Ovo takodjer pišem naumice, da Švabo potakne eventualni saborski zaključak i o tom raspravu.“

22. rujna. „Čitam u novinama manifest cesarov, kojim obustavlja Reichsrath i veljačke patente, te naglasuje potrebu izmirenja sa istočnim stranama monarhije, kojima treba dati na odobrenje i oktobarsku diplomu i veljačku patentu. Bez zaključaka sabora ugarskog i hrvatskog ne može se ništa definitivno urediti.“

„Na zagrebačku županijsku skupštinu od 560 članova došlo je samo 60. Narodna stranka prezire koncesije švapske kancelarije. Danas je u europejskoj štampi hrvatsko pitanje raspravljano i simpatijom praćeno."

26. rujna. „Čitam, da je opet hrvatski sabor odgogjen do 12. studenoga. Što taj Švaba misli sa ovim odgagjanjem? Ne bi li Bog dao, da uz to Šokčević i Mažuranić padnu, pa da se u Granici izbori obnove! Sad je Austrija svaki ustav ukinula, tobož za to, da se uzmogne nagadjati sa Magjarima i Hrvatima, a faktično za to, da uzmogne sklopiti novi dug od 60 milijuna, što ga želi Belcredi, i da s tim novcima može bez kontrole raspolagati i skovati nove lance narodima."

„Mletačko i istočno pitanje se razvija. Omer paša, za kojeg novine kažu, da je hrvatskoga porijetla, otišao je u Beč baš radi istočnoga pitanja. On, bjegunac i prognanik, primljen je u Beču svečano kao kakov spasitelj Sam Frano Jozip primi ga u goste!"

„Katkov piše u „Moskovskim novinama" veoma znamenit članak o istočnom pitanju. Tu posve odobrava moje nazore o sadanjoj europejskoj politici prama istoku."

3. listopada. „Danas me razveseli Antunovo pismo. Ruga se otčinskoj milosti, koja ga je obsjala. Dobra je bilješka Menceldorfera o Starčevu izboru. Vrijedi zabilježiti, da ga je Gaj posjetio uslijed zadobivene milosti, premda je Stari već jednom odbio sličan posjet. Iz toga je jasno, da mu se Starac čini velikom osobom danas. A Zupe sa svojim „delika" je ponosan. Za moj povratak mi piše: „Nepravedan si, ako doista misliš, da meni išta manje leži na tvojemu povratku u domovinu nego istome tebi. Ja želim, da taj povratak bude činom naroda a ne onom otčinske milosti, ja želim, da se nekoji kod toga pitanja uznoje krvavim znojem, ja se nadam u Boga, da će nam on tu slavu dopustiti. Dok nije sabor, uvidjaš, da se ne može ništa za te učiniti

narodom. Da bude se sabor sastao na 17 srpnja, ti bi bio već u srpnju izabran po najodličnijem tijelu izbirača. O tome dalje ne pitaj.“ Bog te blagoslovio u poduzeću. Ražalostila me je vijest, da Julio u gorskom kotaru mnogo priječi. U ličkoj pukovniji da bi me bilo svećenstvo izabralo, da je znalo za izbore. Napokon zaključuje: „Ja ti zadajem riječ, da ćeš biti izabran, pa radila otčinska, što joj drago.“ Bog svemogući neka brani nedužnost! Smijao sam se na vijest, da moje zadnje pismo nije dobro ni proštio. Ote mu ga Gjuro, Jačin itd. Jedva što mu ga je povratio župnik, eto ti ga kod Mije, kojega sin uči se mnoge stvari na pamet.“

„Za pisanje novina o našim stvarima mi kaže, da su velik utisak na njega učinile. Da se je god. 1848. tako pisalo o Hrvatskoj, ona bi godina bila inače ispala. Švaba je ludo učinio, što je onakovo pismo u zemlju pustio. Nije dosljedan sa prijašnjim listom o saborskoj konstelaciji. Sprda se Magjarima i njihovu „moriamur“. Ne izvješćuje o Maksimiru, ali vidim, da Kušlan i Bogović nisu više što su bili, kad su postali fuzionistička-unionistička stranka. Sramota za Kušlana. Od većine nije nitko bio.“

„Matok posjeti Jankovića. Ovaj obeća, da će svakako doći u sabor. Prilično se dobro izrazio. Zaključke od god. 1861. smatra ishodištem svega te „da ćemo se lako sporazumjeti muževi iskreni i za slobodu zauzeti.“

„Za Pemce krasno piše: „Pemci su ti neverna bratija, jer vide da se s nami ne mogu izjednačiti, oni nastoje da se mi s njima izjednačimo.“ Neka neka! bar će Starac sada moći suditi o Mrazoviću. Lijepe mi stvari pripovijeda o panduru Berislavića II.“

„Tumači mi bakljadu Šokčevića, adrese Mažuranića, lopovštine Mrazovića u pitanju županijske skupštine zagrebačke. Misli promijeniti zaključke od godine 1861. Govori o spletkama proti sjedinjenju Dalmacije,

da Erdődy namjerava zamijeniti Mažuranića itd. Ovo drago Starčevo pismo ponešto je ohrabrilo moje tužno srce."

20. listopada. „Starog griješnika Palmerstona Bog je pozvao k sebi baš sada, kad ga Engleska najviše treba."

„Nar. Listy" donose iz Hrvatske vijest, da će nastati potpuna revolucija u hrvatskoj kancelariji još prije otvorenja sabora. Mažuranić da će odstupiti, postat podbanom i predsjednikom stola sedmorice. Naš hrvatski vrhovni sud imade biti stjecište bankrotiranih birokrata!"

„Hrvati, kažu dalje „N. L.", Česi i svi Slaveni rado bi vidjeli na mjestu Mažuranića biskupa Strossmayera. Strossmayer se dugo i često bavi u Beču, pa nije isključena ova eventualnost. Neka slobodno primi naš nesugjeni Berislavić II tu zlu i nesretnu baštinu. Švaba se boji sabora, kad se žuri da makne krivce sa sadanjih mjesta. No pod sjenom bajuneta nemaju se ti ljudi česa bojati za sada, ali se moraju bojati pobjede hrvatske stvari."

„Ta me vijest obradovaše. Nadam se da će ili Mažuranić, da okaje grijehe, ili novi kancelar, da se ulaska, popraviti nepravdu na meni počinjenu."

„U Bismarkovoj „Norddeutsche Ztg." imade članak o „Slavenih Austrije". Tu se govori, neka se Slavi sjete, da je njima sudjeno gospodovati nad Magjarima i Nijemcima Austrije. Budućnost je bo njihova na istoku i na Dunavu. Ovim se obistinjuje, što otrag dana pisah o Prajskoj, da će ova podupirati hrvatsku stvar proti Austriji i Magjarskoj."

„Glasoviti katolički konservativac Belgijanac champs napisao je brošuru o mletačkom i o istočn pitanju. Bavi se Hrvatskom potpuno u smislu mc nazora izraženih u knjigama i člancima. Tu se izrič kaže, da Habsburgi mogu postati jaki samo u Hr skoj. Ova je njihova jakost ili slaboća."

25. listopada. „Danas sam navršio četrdeset godina tužnog života moga. Bože, smiluj mi se u nesreći!"

„Začeh pisati pismo Starčeviću. Opširno je Raspravljam sva viseća pitanja: izbore talijanske, i obiteljski sastanak vladara ovdje; pitanje talijansko-njemačko; Bismarkov članak o Slavih Austrije prama Magjaro-Švabam; najnoviju frankfurtijadu; rimsko-mletačko pitanje; Deschamps-ovu brošuru o Mletačkoj i Hrvatskoj; hrvatsko pitanje u savezu sa italo-njemačkim; o rujanskom manifestu, kako ga je izvanjska štampa prosudila u odnošaju naprama Ugarskoj i Hrvatskoj. Raspravio sam sva ostala naša unutarnja i osobna pitanja: o Mrazovićevu vodstvu, o Kušlanu, o Jozi (Stross.), o Petrici (Hrvatu), o Kolomanu (Bedekoviću), o Jankoviću, o graničarskim izborima, o mojem pitanju, u koliko zasijecalo u to sve. Priložih mnogo izrezaka iz novina."

2. studenoga „Javljaju „Nar. Listy", da je Strossmayer bio kod cara. Vjerojatno, da će biti kancelar on a ne Pejačević ni Zidarić."

5. studenoga. „Uhvatila me je silno želja za domovinom. Ne znam, kako ću do toga cilja bez putnog lista. Odlučio sam otići k Buchholzu, da doznadem, je li ovdje Cairoli Ovaj bi me mogao preporučiti svojim prijateljima na granici. Valjda bih mogao od vlade dobiti besplatnu kartu na željeznici do granice, a ondje bi me proveli Cairolovi prijatelji."

„Buchholz mi obreče ići na ruku. Nada se, da će mi nešto isposlovati. Ali Cairolia nije ovdje niti će ga biti tako skoro."

12. studenoga. „Otidoh k Buchholzu, da dodem, je li što uspio u našem poslu. Uprav rek bi je Providnost za mene mislila u ovom desperatnom ›m stanju, kad je navela austrijskog cara, da izdade az, kojim se ukida nadzor na putnim listovima na im granicama carstva."

„Buchholz je takogjer veseo s toga ukaza. Reče mi, da se vratim do par dana, pa će mi javiti, je li što isposlovao za mene."

„Još danas ne znam, je li sabor otvoren ili je opet odgogjen. To bi za mene bio smrtni udarac."

„Švaba je ipak imenovao Kuševića u kancelariju."

14. studenoga. „Starčević mi poslo „Nar. N." Iz njih razabirem, da će sabor biti otvoren u već odregjeno vrijeme. U istom je broju tekst onoga „očitovanja" konfuzionista. Radi toga očitovanja mi je i poslao ovaj broj. Ako nisu svi skupa izdajice, koji su tu maskeradu potpisali, onda je imao pravo stari Zidarić, kad je rekao, da se ti ljudi megjusobno varaju. Megju tim valja priznati, da su Magjaroni učinili silan korak natrag odijelivši se od svojih prvašnjih ciljeva. Ako to nije sve dogovoreno sa Magjarima."

15. studenoga. „Primih pismo iz Karlovca. Ne odaju, da su primili moje, poslano im kroz Starčevića. Da ga nije Austrija uništila! Glede mene piše mi Nacek: Za tebe mnogi žalimo, što nisi htio korak učiniti, da se povratiš. Oni bi bili radi, jer bi im bio u prilog proti Magjarima, ali ne mogoše proti propisu i formalnosti motu proprio raditi. Tako se govori." Dakako, ne znadu se izvući."

Otvorenje hrv. sabora. Starčević i Šokčević.

18. studenoga. „Nar. Listy" izvješćuju o otvorenju hrvatskoga sabora. Kažu, da je pri čitanju stavke o zajedničkim interesima zavladao mûk. Hvala Bogu."

„Rumunji Brosso-a mjesto da se odazovu pozivu na izbor, uložiše energičan i svečan prosvjed pro saboru. Bože se smiluj, da naši magjarski krvnici imac okapavanja kod svoje kuće."

20. studenoga. „Današnji „Nar. Listy" donose pr radosnu vijest velikog političkog zamašaja Dopisnil

megju ostalim opisuje susretaj na Markovu trgu med Šokčevićem i Starčevićem, kad su hodili u crkvu na „Veni sancte“. Kaže, da je Šokčević, koji se inače pretvara kratkovidcem, iz daleka zapazio Starčevića na trgu, k njemu se požurio, za ruku ga prihvatio, kao što bi dva najstarija i najvjernija prijatelja, koja se odavna nisu vidjela. Šokčević stade pitati Staroga za zdravlje. Isto tako doleti i Strossmayer, koji je do sada Staroga izbjegavao. Oba dostojanstvenika se uhvatiše Starčevića, te rek bi da tu imadu nešto tajna. Ali Starac se držaše kao „skala“. Kad sam ovo čitao, suze me od radosti obliše, videći, kako Bog ponizuje opačinu. Ljudi, koji su Staroga prije malo mjeseci u tamnicu bacili, danas se pred njim ponizuju od straha pred istinom, koju će im on zaguditi. Sam dopisnik kaže, da je ovaj prizor pobudio silnu senzaciju u publici.“

„Čitah i drugu za mene važnu vijest, da je na mletačko namjesništvo došao naputak glede putnih listova, te s prvim prosinca prestaje vidimiranje njihovo na granici. To mi je prouzrokovalo silnu radost.“

„Osim toga se javlja, da je u Galiciji proglašena amnestija. To znači otvoriti Poljacima put iz Rusije u Austriju To je rat proti samoj Rusiji Za mene je važno, jer me Austrija u takovim prilikama ne će predati u ruke Rusije.“

23. studenoga. „Buchholz je došao. Ustanovili smo za putni list, da će biti napisan na ime moje pariško: Krause. Imadem sad nade i na neku novčanu pomoć za put“

Put u domovinu.

Dne 23. studenoga Kvaternik je prekinuo svoj dnevnik u Turinu. Prekinuto nastavi u Brescii i u Milanu tekar slijedeće godine 1866.

Nije mogao odoljeti želji za otačbinom, pa nije čekao obećane korake Ante Starčevića u saboru, nego

se je požurio, da otide sam na sreću božju. Računao je, ako i ne uzmogne ostati u Hrvatskoj, ako ga protjeraju i po drugi put, ostavit će tamo svoju ljubljenu Milku, koja je u tugjoj zemlji ginula zdravljem, a on će što Bog dade. Prijatelj Buchholz je nastojao kod Turinske prefekture, da mu priskrbi koju pripomoć za putni trošak. To je trajalo od 23. studenoga do 13. prosinca Napokon dobi potporu od 80 frk. Skuca sa svojom prištednjom oko 300 frk., oprosti se s ono malo poznanaca u Turinu te oko 15. prosinca otputova iz toga grada, gdje je proživio toliko burnih dana.

Kolikim se je strahom približavao austrijskoj granici! Svaki čas je očekivao, da činovnik ne ugje u kupè i ne zapita: passaporti, signori. Ali nitko nije pitao za putne listove.

„Ja sam bio, kaže on sam, u duši siguran, da ću biti iz Austrije opet prognan, ali računah samo na onu sreću, da mi podje za rukom izmaknuti do Zagreba, pa sa zagrebačkog kolodvora ući u grad, vidjeti u gradu Starca i prijatelje, ostaviti Ružicu u Hrvatskoj, pa onda što Bog sa mnom odluči. To je bio maksimum mojih nada. Ali iz Peschiere biti natrag odbijen, ta misao bijaše za posijediti, osobito u mojim političkim i ekonomskim prilikama."

„Ja ovo pišem poslije 7 i po mjeseci, a još osjećam u duši sve one izmjene straha i radosti, koje su mi napadale dušu. Sjećam se, koliko sam pretrpio zadnjeg trenutka odlaska iz Peschiere. Imao sam već u ruci putnu kartu, kad čekajući odlazak vlaka vidim, gdje k meni dolazi činovnik, moleći me, da mu povratim kartu, jer da se je prevario, dao mi je za Grac za Zagreb. Eto bijesa, pomislih, to je samo izgovor, zaustave. Policija je za mene saznala. Ta me je još jače morila, što se činovnik još dugo ne vraća sam otidoh na blagajnu i stadoh oštro zahtijevat

kartu natrag. Dobih napokon kartu. Ali tako strašna momenta ne doživih u životu, do onoga u Beču na sjevernom kolodvoru, kada god. 1863. bježah u Francesku. Što je još gore bilo, nisam se usudio svoje zlo stanje očitovati svojoj tužnoj supruzi, a pripravljah se, kako ću je nagovoriti, da sama putuje do Zagreba. Ali Bog je odvratio od mene tu veliku nesreću, te otputovasmo oko 5 sati pop. iz Peschiere."

„Zavladala je kruta zima, kakove ne doživjesmo ove godine u Turinu. Baš kao da mi se je Bog smilovao i u tome, jer kud bi sa troškovima, da sam morao trošiti za ogrjev!"

„Na putu kroz Mljetačku ugje u kola III. razreda nekoliko hrvatskih vojnika. Bože, kako mi je bilo u tom društvu poslije toliko nezgoda! Nisam se mogao uzdržati a da ih ne pozdravim sa: pomoz Bog! eto Hrvata. Taj ih je pozdrav elektrizovao. Svi se okupiše oko mene pa stadosmo razgovarati. Osjećaju se Hrvati, ali je austrijanština u njihovoj duši. Benedeka silno štuju. Jedan mladi kadet, Graničar, hoće da je veliki narodnjak no zaveden je od vojničke oblasti, pa cijeni Mažuranića i njegove sluge. Ja se uzdržavah od ikakovih prepiraka, u strahu, da mi ti ljudi ne pokvare posao, te da me policija ne zaustavi na po puta. Ali da je moguće ovomu narodu poštenu i rodoljubnu slobodno i iskreno govoriti, sav bi bio za svetu stvar zanešen. Sloboda govora i sloboda tiska, toga Hrvatskoj treba za konačnu pobjedu. Ne ćemo mi na to dugo čekati. Dogogjaji se brzo razvijaju."

„U Zidanom mostu ugjoh u gostionu, da se okrijim jelom. K istomu stolu posjedoše dva tri mladića. [illegible]an je putovao iz Beča kući, da proslavi Božić, a [illegible]ugi se je vraćao u Beč. Onaj, koji se je vraćao iz [illegible]a u Zagreb, popita me za ime. Ja mu se otkrih, te [illegible] davaše oduška svojemu zanosu: da će sva zagrebačka

mladež uzrujati se, kad čuje za moj dolazak, da će mi prirediti ovacije, bakljadu i serenadu. Drugi je žalio, što ne može i on natrag u Zagreb."

„Sve prazne riječi. Kasnije sastadoh toga mladića na ulici u Zagrebu, jedva me je pogledao. To mi je bila nagrada za patnje za narodnu stvar. Hrvati su ljudi poštena srca, ali nikakva uma. Posve oprečno nego slobodni narodi U slobodnim narodima um je sve, srce ništa. Tako smo mi mogli kroz 330 godina nositi infaman jaram austrijski, jer nam je ova um pokvarila. Tu samo Bog može pomoći, a ne čovjek."

„U osam sati u večer prispjesmo u Zagreb. Sad samo vješto sa kolodvora izmaknuti u grad, pa sam postigao svrhu. Noć je bila ružna, svijeta na kolodvoru malo. Sjedosmo neopaženi u fiaker, pa ravno k sestri. Hvala ti, Bože!"

„Htjedoh iste večeri k Staromu, ali je bilo prekasno. Odlučih rano sutra k njemu. Kolika radost u obitelji poštenog Krešića."

U Zagrebu.

17. prosinca u Zagrebu. „Hvala ti, Bože, što sretno osvanuh nakon toliko vremena u svojem rodnom gradu. Nedjelja je. Mjesto da idem, kako Bogu obećah, odmah u crkvu Frančiškana, da se pomolim pred majkom božjom od 7 žalosti, mojom očevidnom braniteljicom i dobročiniteljicom, ja otidoh odmah k Staromu. Prije čovječju pomoć zaiskah pak Božju. I pravo mi je, što još patim za taj svoj grijeh."

„Rano otidoh k brijaču Kokotu. Tu sastar Miškatovića. Ovaj mi stade mnogo govoriti o skupu, kako će mu biti drago, kad čuje, da sam povratio u domovinu. Ja mu odvratih molbom, da ruči biskupu moj poklon, da žalim, što ne ću moć

sada k njemu, jer odlazim u Karlovac, ali na povratku po blagdanima da ću se svratiti u Zagreb i tada moju dužnost učiniti."

„Otidem ravno k Starcu. Srce mi je igralo u grudima približavajuć se stanu i sobi njegovoj. To su neopisiva čuvstva. Pokucam. Unigjem. Starac je spavao u krevetu. Moj dolazak ga probudi. Protare oči, vas ganut sjedne na krevet, mučke me zagrli, izljubi najčuvstvenije. Prva mu je riječ bila: Sad vjerujem da Bog jest. Predćutio sam tvoju blizinu, tvoj dolazak, a to je moglo samo od Boga doći."

— „Jest, odvratim ja, samo duša predćuti, a gdje je duša, tu je i Bog."

„Ali tko bi napisao sve što razgovarasmo? Riječi su tekle kao rijeka. Život, putovanje, namjere, sve mu to izlih, sve u pitanjima i odgovorima. Meni je najvećma na srcu ležalo pitanje pečata. Bojao sam se istrage, premetačine, pa ga je valjalo sakriti. Mislimo si, kad eto ti Pulzera, pa ga dadosmo njemu."

„Fabković unidje. Ja sam sjedio do kreveta. On ravno k Starcu, pa kao da me ne vidi šaljivo će: „Kurentira se taj i taj po policiji, bi li vi za nj znali?" Na žalost ta je šala postala istinom. Izgrlismo se stoput i bratski razgovarasmo. Malo za tim dodje Accurti, za njim Derenčin. Politizirahu jadnici o svojoj saborskoj politici, kao da će im sabor, narod i domovinu spasiti. Simo i tamo rekoh i ja nešto, da štogod rečem, pa ustadem da se oprostim urekav sa Starcem sastanak za popodne."

Fabković me odvuče k sebi, pa ne mogoh u crkvu. Supruga njegova lijepo me je primila; dobro se je učvrstila. Fabković se veoma lijepo uredio, baš elegantno na Jelačićevu trgu u velikoj kući tik Jakopovićeve. Nije teško u udobnosti biti patriot!"

„Dok smo razgovarali, nadodje Župpe. Jedva

sam ga raspoznao, tako se je udebljao. Čim ga vidjeh, otidoh. Htjedoh u crkvu, a tamo zatvoreno. Bijah žalostan ?"

Novi izgon iz domovine.

„Uz to se dadoše i u potjeru za mnom. Šokčević dade pozvati k sebi Uricu, pa mu reče: Wissen Sie was neues? — Was? — Der Kvaternik ist angekommen, und Sie wissen nichts davon? — Ja imadem svoje ljude na kolodvoru, — odvrati Urica, — ne znam, kako je to."

18. prosinca, ponedjeljak. „U večer bijasmo pozvani na večeru k Šramu. Za večere ga pozovu van. Kad se vrati, opazim ga turobna i snuždena. Mislio sam, da sam ga valjda u razgovoru uvrijedio. No prije odlaska mi reče, da je Gjuro donio glas, da je kod „Roga" čuo govoriti, da je Urica primio brzojavni nalog od Belcredi-a, da me mora s mjesta uhvatiti i ekskortirati preko granice. Ta je vijest porazno djelovala na sve prisutne. Ja sam bio pripravan na nju. Žalih samo tužnu ženu. Nu ipak opazih, da je nemoguće što slična. Belcredi bi poslao taj nalog Šokčeviću, a ne Urici."

„Te noći nisam mirno spavao. Činilo mi se je, da će svaki čas krvnici pokucati na moja vrata. Nu ne dogje niko. Ja sav izmučen ustanem, pa k Starcu, da se s njime posavjetujem. Zakjučismo, da otidem k Šokčeviću. Odoh."

„Kad me Šokčević spazi, korakne prama meni prijaznim licem, nu iznenada preobliči se u švapskog vojnika, te me stade ozbiljno gledati. Ja mu rekoh, kako sam se pouzdao u najnovija carska očitovanja, p... sam doznao, da su granice otvorene, upotrebio zgodu, da se povratim u domovinu, u nadi, da ću ... činuti, s toga molim njega, kao vrhovnog ustavnog glavara zemlje, da me zaštiti proti nasilju i pro...

„Na to me on zapita, pod kojim okolnostima i uvjetima ostavih domovinu g. 1858."

„Na to mu odvratih, neka pogleda u arhiv namjesništva, pa će naći, da sam se ja iselio iz Hrvatske zakonitom dozvolom vlasti, izašao sam iz zemlje kao austrijski podanik, a u nju se povratio, čim je bila podijeljena konstitucija."

„On na to odgovori, da će dati pregledati spise, da vidi kako stvari stoje. Time ga ostavih"

„Sastanem se s Uricom u ulici sv. Marka. Ovaj mi stade govoriti, što sam već znao prije. Rekoh mu, da bijah u bana, a sad očekujem riješenje U ostalom ostavljam Zagreb odmah."

19. prosinca, utorak. „U ovakovim okolnostima promislim, da ne će biti s gorega, ako posjetim i Strossmayer-a. Po savjetu Starčevića odoh k njemu u utorak pred večer u stan, Gospodska ulica br. 2. Dva puta sam bio, ne nagjem ga. Napokon ga sretoh na stubama sa Miškatovićem. Opet je htio izaći. Ispričam mu tu, kako ga ne namjeravah posjetiti prije blagdana, jer bijah odlučio u nedjelju kući otići, ali eto opet me tjeraju iz domovine. Ispričah mu sve, što sa mnom biva, opaskom da ne vjerujem, da se to radi po Belcredi-evoj zapovjedi. Ne mogu ga smatrati tako bezdušnim, da će se služiti takovim sredstvima proti razoružanu čovjeku."

„Biskup me poljubi i stadosmo još razgovarati. Izpričah mu tugu, žalost i bolest nevine žene, koja sa mnom strada. Ganut sam bio do suza."

„Biskup mi izrazi svoju duboku sućut, poljubi se opet sa mnom i obeća, da će za mene govoriti u Beču, kamo baš ide u četvrtak. Ja mu se preporučih, neka učini, ako što može. Oprostim se s njim krvava srca. Sve mi je nešto govorilo, da se od njega dobru ne nadam."

„Odlazeći od Strossmayer-a, sastanem Uricu. Taj mi poče govoriti, neka se kanim Strossmayer-a, i davati mi neke nauke. Prekinem njegov razgovor izjavom, da večeras odlazim u Karlovac. Bijahu sa mnom kateheta Rihtarić i Majherovski.“

„Otidoh sa Ružicom k Vraniću, da se ispuni moje proroštvo, da ću ga vidjeti prije g. 1866.“

„Oprostim se sa svakim, te odoh punim srcem jada u Karlovac, da dadem zgodu mojim dušmanima, da raspišu potjeru za mnom.“

„U Karlovcu nas dočeka Simihen, te u njegovoj rodbinsko jobitelji sprovedoh nakon toliko godina patnje, nekoliko dana u miru.“

„Jedno jutro dodje pandur u kuću pozivom, da se prikažem grad. satniku Švajcaru. Odoh odmah, a ovaj me primi žalosna lica, uzme me za ruku, povede me u bližnju sobu, zatvori za nami vrata, pa mi stade govoriti, da mu je došla zapovjed iz Zagreba, da me mora odmah, ako treba i silom, odpremiti preko granice. Pokaza mi tu zapovjed, da se osvjedočim. Za tim nadoda, da je njemu to žao i sramota učiniti. S toga neka ja sam otidjem put Novigrada a on će izvijestiti u Zagrebu, da me u Karlovcu nije. Uz to ću ja moći sprovesti blagdane u obitelji, a kasnije sam se udaljiti. Eto taj čovjek, za kojega mi toliko zla rekoše, pokaza mi se u ovim teškim časovima boljim, nego je smio. Ja mu toga ne ću zaboraviti.“

„Ta je vijest rastužila našu obitelj u Karlovcu. Simihen plakaše kao dijete, pokupi nešto novca (100 forinti) i turi mi u džep za putni trošak. Bog mu platio za toliku plemenitost. Posjetim Kloštar Dražića, koji je već okrenuo kapom i kaban prama vjetru. Bijeda je bijeda. Barem je ostao u . pošten. Plakao je nad mojom sudbinom. Kad čo imade nad sobom toliko tereta, koliko on, te

migu švabskih krvnika, nije mu lako zamjeriti, ako i podlegne. Koliko me je jače rastužilo vidjeti u Zagrebu Krešića staroga sa djecom, da se je pretvorio u Mažuranićevca. On me je posjetio, ali mutne oči su mu pokazivale, da me se stidi! Sin mu je dobio nekakav štipendij. Oh, kako je lako kupiti Hrvata! Toliko nas je obeščastio i oskvrnuo strašni švapski jaram!"

„U Novigradu svaki dan očekivah smrtnu osudu švabsku. Ipak mogoh sprovesti prilično mirno božićne blagdane u obitelji. Ali na Januševo, kad se spremasmo sa Nacekom k Brigleviću, ugju kola u dvorište, a iz njih skoči kukavica Tomašić, ribnički sudac i ustavni časnik županije, da vrši neustavne apsolutistične naloge švapske nad sinom domovine."

„I on mi pokaza spis kao i Švajcar, i on se stade svakojako izmotavati, ispričavati i cviliti, ali da se treba pokoriti sili.* Dobro! Ali ni jedan Hrvat ne ustaje na obranu ustavnih prava domovine!"

„Zatražih od Tomašića, da mi dade kakvu popratnicu, da se mogu u Italiji, kamo me šalju, i pred švabskom policijom legitimirati. Jedva se kukavica i na to sklonu. Zaključimo na poštenu riječ, da ću u petak 29. prosinca po podne krenuti kroz Zagreb, Trst u Italiju. On će mi u tu svrhu poslati zatraženu popratnicu".

Za tim stade brbljati o Kukuljeviću i svjetovati me, da ga posjetim, jer da on može mi pomoći, još se može štogod poduzeti Na te savjete odgovorih, kako se pristoji. Pričaše, kako ga je vlada slala na sam Božić u Ribnik, ali nije htio ostaviti Zagreb, gdje je pošao božićevati, da mi uštedi toga dana ovu žalost."

---

* Kad je mene dao tjerati Kosta Hörman iz Sarajeva, nije mu trebalo ni toga licumjerstva. Postupao je prama meni brutalno. Ipak su Hrvati finije, taktičnije postupali sa Kvaternikom nego li kojigod Švaba.

„Sutra dan bane u Novigrad i župnik Herceg. Nije se mogao načuditi mojem očajnom izgledu, upalu licu. Donese mi 50 for. pripomoći za putni trošak, koje ću mu vratiti, kada svanu bolja vremena. S njim i s Nacekom razgovarasmo o prošlim izborima. Pričali su mi, što je sve Mrazović poduzimao proti meni i mojoj kandidaturi. Vranicani je bio nož u opakim rukama."

„Bijah u Sladovića, Stanisavljevića i Špišićevih. Sladović je obećavao za mene brda i doline. Gran parole!"

29 prosinca, petak. „Svanu napokon dan gorkog rastanka. Tužna moja Milkice, kakovim te izranjenim srcem ostavih! Blagoslovio sam te znakom sv. križa na čelu, i njime te ojačao. Ne bje uzalud. U Karlovcu se rastadoh sa Dražićem (gnjusnim značajem) i ostalim rodom. Pozdravih i odvjetnika Raškaja, kojemu pokazah maršrutu za Italiju. On, Dražić i Asanger se zgražahu nad tim činom. Tako nakon samih 13 dana boravka u domovini, za kojom toliko čeznem, koju toliko ljubim i sretnu vidjeti želim, moradoh ju ostaviti na zapovjed tugjinaca, koji su njome zagospodovali."

„Bože moj, hoću li je ikada vidjeti sretnu i slobodnu?"

*

Na koncu će čitatelj pitati: a što je od Urana-Rakijaša?

Neki, komu se je bio povjerio, prijavi ga vlasti. Žandarmerija ga je uapsila teška srca, jer je bio stekao ljubav žandara. Bi zatvoren u Kninu. U Zadru se vodio proces i bi osugjen na 11 mjeseci tamnice. Ra bijega iz vojske i radi krivoga putnoga lista zadobi 5 batina i osudjen, da bude predan natrag regimenti.

Dok su Kvaternika tjerali iz domovine, Rakijaš je čamio u zadarskoj tamnici.

*

Što je prognanik još pretrpio u Milanu, kako se je povratio u domovinu i dobrotom Raucha dobio natrag pravo odvjetnikovanja, što je sve uradio do tragične smrti u Rakovici, to će pričati, ako Bog dade, treća knjiga.

Sadržaj.

Str.